

Josip Lisac

HRVATSKA DIJALEKTOLOGIJA 2.

Čakavsko narječje

Copyright © 2009, Golden marketing-Tehnička knjiga
Zagreb, Hrvatska
Sva prava pridržana

Nakladnik
Golden marketing-Tehnička knjiga
Jurišićeva 10, Zagreb

Za nakladnika
Ana Rešetar

Recenzenti
prof. dr. sc. Joško Božanić
prof. dr. sc. Silvana Vranić

ISBN 978-953-212-169-8

JOSIP LISAC

HRVATSKA
DIJALEKTOLOGIJA
2.

Čakavsko narječje

Golden marketing-Tehnička knjiga

SADRŽAJ

PROSLOV	7
Transkripcija	9
Kratice.....	10
ČAKAVSKO NARJEČJE	13
GRANICE	15
PROSTIRANJE ČAKAVŠTINE U PREDMIGRACIJSKO DOBA.....	16
OSNOVNE ZNAČAJKE ČAKAVSKOGA NARJEČJA	17
Vokalizam.....	18
Konsonantizam	21
Prozodija	23
Morfologija.....	26
Sintaksa.....	27
Leksik	28
KRITERIJI KLASIFIKACIJE ČAKAVSKOGA NARJEČJA	30
Osnovna literatura.....	31
BUZETSKI DIJALEKT	35
Prostiranje	35
Fonologija	35
Morfologija.....	39
Sintaksa.....	41
Leksik	41
Geneza i raščlanjenost	42
<i>Primjeri</i>	46
<i>Literatura</i>	48
JUGOZAPADNI ISTARSKI DIJALEKT	51
Prostiranje	51
Fonologija	51
Morfologija.....	57
Sintaksa.....	59
Leksik	59
Geneza i raščlanjenost	61

<i>Primjeri</i>	65
<i>Literatura</i>	68
SJEVERNOČAKAVSKI DIJALEKT	73
Prostiranje.....	73
Fonologija.....	73
Morfologija.....	79
Sintaksa.....	82
Leksik.....	83
Geneza i raščlanjenost.....	84
<i>Primjeri</i>	87
<i>Literatura</i>	90
SREDNJOČAKAVSKI DIJALEKT	95
Prostiranje.....	95
Fonologija.....	96
Morfologija.....	108
Sintaksa.....	112
Leksik.....	114
Geneza i raščlanjenost.....	117
<i>Primjeri</i>	121
<i>Literatura</i>	126
JUŽNOČAKAVSKI DIJALEKT	139
Prostiranje.....	139
Fonologija.....	140
Morfologija.....	150
Sintaksa.....	154
Leksik.....	156
Geneza i raščlanjenost.....	158
<i>Primjeri</i>	166
<i>Literatura</i>	170
LASTOVSKA OAZA	181
<i>Primjeri</i>	184
<i>Literatura</i>	186
Napomena o dijalektološkoj karti čakavskoga narječja.....	187
Bilješka o autoru.....	189

PROSLOV

Nakon što sam godine 2003. objavio prvu knjigu *Hrvatske dijalektologije (Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja)*, u ovoj knjizi obrađujem čakavsko narječje hrvatskoga jezika. Obradba je dana na temelju sve dostupne mi literature i vlastitih terenskih podataka. Moja je želja bila sređeno i sažeto iznijeti osnovne činjenice o čakavskom narječju, ne zanemarujući, međutim, ni pojedinosti koje odudaraju od opće slike pojedinih dijalekata. Na sporna se pitanja u svom tekstu ne osvrćem često, no obaviješteni će čitatelj lako razumjeti kojim se podatcima ili kojim se interpretacijama ja priklanjam.

Ovu knjigu počeo sam pisati 2001. godine, međutim, sljedeće godine pojavili su se i posebni problemi, pa je većinom napisano djelo moralo čekati povoljnije uvjete da bude dovršeno. K tomu, višegodišnje vođenje Odjela za kroatistiku i slavistiku na Sveučilištu u Zadru, poslovi s njim povezani i mnoge druge obveze odvojili su me od davno započete monografije, koja je dovršena u drugoj polovici 2008. godine.

Ova knjiga namijenjena je studentima kroatistike ali i svima drugima koji se zanimaju za dijalektološka pitanja hrvatskoga jezika. Mnogi su lingvisti pridonijeli našim današnjim znanjima o čakavskom narječju. Osobito u posljednjim desetljećima literatura o čakavštini izvanredno je povećana, toliko da to nije moglo biti očekivano. Naročito je leksikografska aktivnost silno oživjela. Naravno je da sam u svojim nastojanjima veliku pozornost posvećivao radu hrvatskih autora koje možemo zvati čakavolozima (Božidar Finka, Milan Moguš, Petar Šimunović), radu dijalektologinja iz riječke čakavološke škole (Iva Lukežić, Silvana Vranić, Sanja Zubčić), također opusu Stjepana Ivšića i Dalibora Brozovića. Važna mi je bila i druga literatura, osobito prinosi nizozemskih čakavologa Willema R. Vermeera, Petera Houtzagera i Janneke Kalsbeek i prilozi srpskoga lingvista Pavla Ivića. Zahvalan sam svima što su mi pomogli u radu, poglavito u nalaženju ne uvijek lako dostupne literature.

Obrađujući čakavske organske idiome, činio sam to – kao i kad sam se bavio ostalim hrvatskim govorima – s posebnim emocijama. Sjećao sam se velikana hrvatske čakavske riječi u davnoj prošlosti

(Marka Marulića, Hanibala Lucića, Petra Hektorovića, Petra Zoranića, Barne Karnarutića, Fausta Vrančića, Martina Benetovića, Jurja Barakovića itd.), ali i u 20. st. (Vladimira Nazora, Tina Ujevića, Mate Balote, Drage Gervaisa, Drage Ivaniševića, Zlatana Jakšića, Joška Božanića, Jurice Čenara itd.), sjećao sam se i slavnih i skromnih proučavatelja čakavske riječi, mislio sam na brojne čakavske govornike, prisjećao sam se čakavske riječi u glazbi, u televizijskim serijama i na filmu. Ipak, razumije se, čakavskom govornom kompleksu prilazio sam racionalno, kao što je znanosti i primjereno.

Nadam se da ću uspjeti u pripremi knjige o kajkavskom narječju, pa da će tako biti obrađeni svi hrvatski dijalekti iz očišta jednog autora.

U Zadru, na početku 2009.

Transkripcija

Transkripcija primijenjena u ovoj knjizi većinom je uobičajena u literaturi. To znači da su podatci iz literature u nekoj mjeri modificirani. Odnosi se to i na bilježenje fonema i osobito na bilježenje prozodijskih značajki. Npr. u *Fonološkim opisima...* (Sarajevo, 1981.) čitamo 'jutro, a to u ovoj knjizi donosimo kao *jùtro*, *jedò:n* registriramo kao *jedôn*, *prõ:jci* kao *prõjci* itd. Tzv. ekspiratorni akcent bilježi se kako je u našoj tradiciji. Ponegdje akcenti nisu bilježeni, bilo da je tako u literaturi ili iz kojeg drugog razloga.

Posebno napominjem da je neslogovnost vokala označena "lukom" ispod znaka, npr. *ĭ*. Tamo gdje se u diftonzima slogovnost proteže na oba člana, htio sam "dužicu" dodati ispod obaju znakova, ali to iz računalnih razloga nije bilo moguće, tako da stoji npr. *ie*. Palataliziranost suglasnikā označena je apostrofom desno od znaka, npr. *l'*. Eksponentima su označeni glasovi s oslabljenom artikulacijom. Koristan mi je bio font HDA, kojemu je autor Željko Jozić iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. U pregledu dodajem napomene o pojedinim primijenjenim znakovima za određene glasove:

Vokali

ε – otvoreno *e*

ɛ – zatvoreni glas tipa *e*

ɔ – zatvoreni glas tipa *o*

ɑ – glas srednji između *a* i *o*

ɑ – glas *a* izgovoren nazalno

ə – tzv. *šwa*, ni prednji ni neprednji glas

ü – glas srednji između *u* i *i*

ö – glas tipa *o*, ali prednje artikulacije

û – otvoreno *u*

u – glas *u* izgovoren nazalno

ɔ – otvoreno *o*

y – "široki" glas tipa *i*, s oslabljenom prednjom artikulacijom

ɸ – poluzvučni šumnik *b*

Sonanti

ṇ – glas koji se obično piše kao *nj*

ḷ – glas koji se obično piše kao *lj*

Šumnici

ʒ – zvučni prednjojezični afrikat

š – glas između *s* i *š*

ž – glas između *z* i *ž*

tʰ – bezvučni palatalni ploziv

dʰ – zvučni palatalni ploziv

ʒ̣ – glas koji se obično bilježi kao *đ*

ʒ̣ʰ – glas koji se obično bilježi kao *dž*

ʒ̣̣ – glas između *ʒ* i *ʒ̣*

č̣ – glas srednji između *č* i *č̣*

x – glas koji se obično bilježi kao *h*

ɣ – zvučni velarni spirant

Kratice

AfslPh – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin)

CSI – *Croatica et Slavica Iadertina* (Zadar)

ČR – *Čakavska rič* (Split)

FI – *Filologija* (Zagreb)

F1 – *Fluminensia* (Rijeka)

FO – *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo, 1981.

GFF – *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*

HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

HDZ – *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb)

JAZU – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

JF – *Južnoslovenski filolog* (Beograd)

Ljetopis – *Ljetopis JAZU* (Zagreb)

NVj – *Nastavni vjesnik* (Zagreb)

PROSLOV

Rad – *Rad JAZU/HAZU* (Zagreb)

Rasprave – *Rasprave Instituta za jezik / Rasprave Zavoda za jezik /
Rasprave Zavoda za hrvatski jezik / Rasprave Instituta za
hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb)

RFFZd – *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* (Zadar)

RZSF – *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* (Zagreb)

SSGL – *Studies in Slavic and General Linguistic* (Amsterdam –
Atlanta)

ZFL – *Zbornik (Matice srpske) za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad)

ČAKAVSKO NARJEČJE

GRANICE

Idiomima čakavskoga narječja govori se uglavnom u cjelini na hrvatskim otocima od Lastova i Korčule do Krka. Izuzetak su štokavski govori na Korčuli (Račišće), Hvaru (Sućuraj), Braču (Sumartin) i na Šolti (Maslinica). Čakavski je također hrvatski dio Istre, s izuzetkom štokavskoga mjesta Peroja. Dalmatinsko obalno područje od Privlake i Novigrada kod Zadra do Cetine većinom je čakavsko, no mnogi su govori štokavski: Nin, Zaton, Sveti Petar (nekad Krmčina), Pirovac, Šibenik i okolica, Seget i još neki. U Splitu danas dominiraju štokavci ikavci, dok su nekad prevladavali čakavci. Zapadni Pelješac (Lovište, Kučište, Viganj, Orebić, Trpanj, Kuna, Pijavičino, Potomje) također možemo uvrstiti u čakavsko narječje, iako je u većini tih mjesta udio štokavizama vrlo znatan, a tako je i ponegdje drugdje, npr. na nekim otocima (npr. na jugu otoka Paga), u mnogim obalnim dalmatinskim mjestima, u jugozapadnoj Istri itd. U Lici održali su se čakavci u Otočcu i njegovoj okolici te u nekoliko mjesta u gospičkoj okolici. Čakavsko je uglavnom ogulinsko-dugoreško područje, nekoliko mjesta u Gorskom kotaru (npr. Brestova Draga i Vrbovsko), u Žumberku (Kalje, Žumberak, Jurkovo Selo). Čakavština se još čuva u nizu sela u Austriji (Gradišće), u nizu sela u Mađarskoj, u nekoliko sela u Slovačkoj (Hrvatski Grob, Novo Selo, Jandrof, Čunovo) te u Sloveniji (Starod i još neka mjesta iznad Opatije, nekoliko sela kod Kostanjevice, Tribuče u Beloj krajini). Niz govora ima čakavsko-kajkavske značajke (npr. Hrvatski Grob kod Bratislave, Klana kod Rijeke, mnogi govori u široj okolici Karlovca), pa je gdjegdje teško odlučiti u koje ih narječje svrstati, a ne čini se uputnim govoriti o posebnom, četvrtom čakavsko-kajkavskom narječju. Čakavce nalazimo i drugdje diljem svijeta, u novijoj dijaspori, dok su asimilaciji podlegli u mnogim krajevima, npr. u Italiji i Rumunjskoj, a u osjetnoj mjeri i drugdje, npr. u Austriji i Mađarskoj.

PROSTIRANJE ČAKAVŠTINE U PREDMIGRACIJSKO DOBA

U srednjem vijeku čakavština je zauzimala mnogo veće područje nego u novije doba. To možemo reći, iako nije lako precizirati raspored hrvatskih narječja potkraj srednjega vijeka, prije velikih seoba, i to iz raznih razloga. Npr. tada je bilo mnogo idioma prelaznoga tipa, osobito tamo gdje su susjedovali čakavci i zapadni štokavci. Čakavština je prema sjeveru graničila sa slovenskim jezikom i s kajkavštinom. U Istri je bilo više romanskoga nego hrvatskog stanovništva, no svi Hrvati bili su čakavci. Granica sa slovenskim jezikom prostirala se približno kao i danas. Dalje prema istoku, kroz Gorski kotar, graničila je čakavica s kajkavskim idiomima i išla je prilično južnije od Kupe; dalje je čakavica sezala do Kupe ili neznatno južnije od Kupe. Od ušća Kupe u Savu kod Siska do ušća Une u Savu kod Jasenovca prostirala se čakavština do predjela južno od Save. Za neke predjele nije moguće znati kakvu su u srednjem vijeku imali fizionomiju. Tako se npr. može reći za Hrvatsku Dubicu u Banovini, gdje se moglo govoriti čakavski (obližnja Hrvatska Kostajnica svakako je bila čakavska), kajkavski ili zapadnoštokavski. Čakavsko-zapadnoštokavska granica očito nije bila oštra, ali se kao njezino prostiranje može uzeti područje neznatno istočno od Une, zatim Dinara, uz izbijanje na more istočno od Cetine. Otoci su bili čakavski, obala jugoistočno od Omiša zapadnoštokavska, no zapadni Pelješac, Korčula i Lastovo su čakavski tereni, istočni Pelješac i Mljet zapadnoštokavski. Reklo bi se da se Makarsko primorje kolebalo između čakavskog i zapadnoštokavskog razvoja, a očito je prevladao štokavski razvoj. Ni dubrovačko područje ne može se uključiti u predmigracijsku čakavštinu, jer je glavnu fizionomiju govoru toga grada dalo zapadnoštokavsko stanovništvo. To, naravno, ne znači da tamo ne bi bilo hercegovačkih (istočnoštokavskih) ili pak čakavskih impulsa, no razvoj je tekao u zapadnoštokavskom smjeru.

OSNOVNE ZNAČAJKE ČAKAVSKOGA NARJEČJA

1. Ča kao zamjenička riječ zastupljena u većini čakavskih govora, međutim, ona u mnogih čakavaca izostaje; neki imaju *ca, ce, što, kaj* itd;
2. Jaka vokalnost, tj. prijelaz *šwa* u slabu položaju u vokal, izrazitije zastupljena nego u drugim hrvatskim narječjima;
3. Prijelaz *ɛ* u *a* češći nego u drugim narječjima;
4. Stražnji nazal i samoglasno *l* daju *u* u većini govora, no i odstupanja (*ɔ* > *o*; *ɔ* > *a*; *l* > *al*; *l* > *ol*; *l* > *el*; *l* > *o* ; čuvanje *ʃ*) su znatna;
5. Sačuvan tronaglasni sustav ($\tilde{\text{~}}$, $\hat{\text{~}}$, $\tilde{\text{~}}$), uz mnoga i raznolika odstupanja u brojnim govorima;
6. Sačuvane nenaglašene duljine, uz mnogobrojna odstupanja;
7. *J* kao refleks prsl *d'*, danas već uz prilično iznimki;
8. Prsl. *t'* većinom se čuva, no odstupanja su vrlo znatna;
9. Šćakavizam, uz odstupanja u Istri a i ponegdje drugdje;
10. Žj kao refleks prsl. *zg'*, *zd'*, uz stanovite iznimke;
11. Odsutnost zvučnih parnjaka *č* i *t'*, uz neznatna odstupanja, ali *d'* ipak nije sasvim rijedak;
12. Čuvanje *čr-*, uz dosta odstupanja;
13. Čuvanje *x*, uz značajne iznimke;
14. Pojednostavnjivanje suglasničkih skupova, neredovito ali vrlo karakteristično;
15. Adrijatizmi (*-m* > *-n* u nastavcima i u nepromjenjivim riječima; *l* > *j*; gubljenje zatvora kod *č* i *c* ispred zatvornih suglasnika; skraćivanje dugoga *ɾ*), bolje ili slabije zastupljeni;
16. Promjena *ž* u *r* u primjerima *morem*, *moreš* itd;
17. Česti okrnjeni infinitivi tipa *bit*, *dot'* itd;
18. Posebni oblici pomoćnoga glagola *biti* za tvorbu kondicionala, poznati uglavnom u čakavaca, ali neredovito zastupljeni;
19. Nestanak imperfekta i aorista, uz nešto iznimki;
20. Kratke množine jednosložnih imenica muškoga roda;
21. Mnogo leksičkih romanizama.

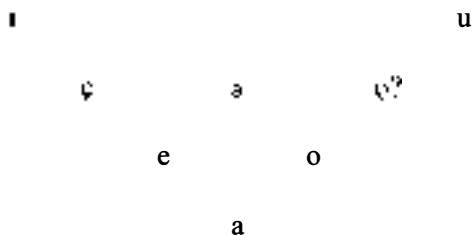
Mnoge od navedenih značajki ponegdje izostaju u čakavskim govorima, a k tomu često dolaze i u nečakavskim idiomima. Čakavština je na jugoistoku vrlo povezana sa štokavskim govorima, dok je na sjeverozapadu nerijetko bliska s obližnjim slovenskim i kajkavskim govorima.

Vokalizam

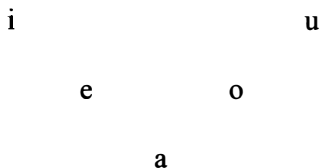
Iz praslavenskog vokalizma u čakavštini su se sačuvali vokali *i*, *e*, *a*, *o*, *u*, dok su posebnu sudbinu imali ostali praslavenski vokali.

Vokal *y* relativno je rano dao *i*. Poluglasovi su izjednačeni u *šwa* (ə). *Šwa* je u čakavštini u glavnini davalo *a*, ali od toga ima i značajnih odstupanja. Na sjeverozapadu, prvenstveno na Krku i na Cresu, došlo je do razlikovanja dugoga i kratkoga *šwa*, kao i na nedalekim slovenskim i kajkavskim (Prigorje, Gorski kotar) prostorima. Dugi *šwa* redovito je davao *a*, kratki, uz *a*, još i *o* i *e*, i to preko *ö*. Uz to je *šwa* u slabu položaju često vokalizirano, nije izgubljeno, npr. *vavek* ili *vavik*, *kade*, *kadi* ili *kede*, *maša* "misa", *malin* "mlin", *mane* D jd., *manon* ili slično I jd., *pasa* G jd., *tajedan* "tjedan", *vazeti* ili slično "uzeti" itd. Stražnji nazal i samoglasno *l* uglavnom su davali *u*, no stražnji je nazal u Istri davao i *o* i *a*, dok je samoglasno *l* na kvarnerskim otocima preko *ə* + *l* davalo *al*, *el*, *ol* i slično. Uz to je na Lastovu samoglasno *l* dalo *o*, i to kao zapadnoštokavska značajka, povezana s lastovskim razvojem jata, također zapadnoštokavske uzrokovanosti. Prema *ie* od jata dobivano je *uo* od *l*, od čega je na Lastovu sačuvano *je* i *o*. U čakavaca jat je imao vrlo različitu sudbinu, uz to što je jat ponegdje dao *a* (npr. *ňazlo* "gnijezdo", *ňadra*, *jadro*, *jadan* "ljut", *orax* itd.). Na buzetskom i njemu bliskom području nerijetko je dobiveno *e*, doduše ovisno o akcenatskim uvjetima, u Istri i na kvarnerskom području prevladalo je *e* od jata, jugoistočnije *i* i *e* u skladu sa zakonom Meyera i Jakubinskoga, na jugoistoku *i*, na Lastovu *je*. Prednji nazal od čakavskoga juga do čakavskoga sjevera u dijaspori daje obično vokal *e* no od *jě-*, *čě-* i *žě-* nerijetko je dobivano *ja-*, *ča-*, *ža-*, npr. *ujat* "uzeti", *prijat* "primiti", *jazik*, *jatra*, *zajati* "posuditi", *jačmik* "ječam", *počati* "početi", *často* "često", *žatva* "žetva", *žati*, *žaja* "žeđ", *žajan*. U mnogim predjelima prijelaz *ě* u *a* danas je već rijedak ili posve izostaje, no u prošlosti je takvih primjera bilo dosta. To dokazuju stari spomenici hrvatskoga jezika. Samoglasno *r* često je u čakavaca dalo *ar*, *er* ili slično, s time da je dugo samoglasno *r* obično skraćeno.

Čakavsko narječje nakon niza najstarijih glasovnih promjena imalo je ovakav vokalizam:

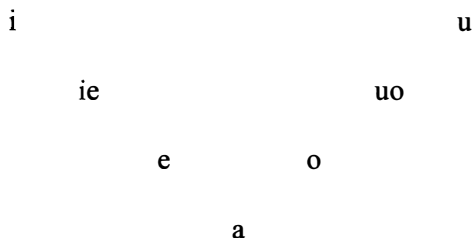
Pitamo se je li na stražnjoj strani vokalnoga trokuta od *o* u čakavaca dobiveno *ɔ*, to jest je li *ɛ* kao refleks jata imao parnjaka? Moguće je da jest, ali za to nema dokaza. Svakako se je *ɛ* u sljedećim stoljećima mijenjalo kako smo već izložili, *o* je također dao različite reflekske, a i *ə* se mijenjalo. Ubrzo, svakako od 15. stoljeća, čakavci su većinom imali peteročlani vokalni trokut:

I danas u čakavaca takav vokalizam dominira. Međutim, u Boljunštini u Istri javlja se uspravan vokalni četverokut:

Tu jat daje zatvoreno *e*, dok je staro *e* i *ɛ* dalo otvoreno *e*. Slično je i u nekim govorima buzetskoga područja, tj. osim fonema kao u Boljunštini dolazi i *ü* dobiven od *u*, dok je *u* refleks *ɨ*. U znatnom broju čakavskih govora stvoren je simetrični sedmerovokalni trokut, npr.

Naravno, diftonzi su dobiveni od dugih *e* i *o*.

Ponegdje u čakavaca (npr. u Nerezinama na sjeveru Lošinja) uz diftonge *ie* i *uo* dobiven je i diftong *oa* (od dugoga *a*), pa je tako dobiven dugi vokalizam od osam jedinica.

i	u
ie	uo
e	o
a	oa

U tom su sustavu *è*, *ò* i *ã* izvan krajnjeg sloga produljeni, ali bez promjene vokalne kvalitete. Na Susku je stanje slično, jedino što je tamo *ã* dalo *õ*, dok je produljeno kratko *o* dalo *ɔ*.

Suprotno štokavštini koju karakterizira relativno povećanje udjela vokala u govoru, čakavština obično ima manji postotak vokala. To je stoga što čakavci najčešće ne pretvaraju dočetano *l* u *o* ili *a*, obično nemaju nove jotacije, obično ne gube *x*, obično ne dobivaju *-ã* u G mn. umjesto starijega nultog morfema, obično ne dobivaju sinkretizma množinskih padeža. U nekim primjerima stanje je različito, npr. (*v*)*muk* na čakavskom sjeverozapadu, vokalnije *unuk* na jugoistoku, ponegdje npr. *pot'(i)*, ponegdje manje vokalno *pojti* itd. Govori s velikim brojem akcenata (npr. Lastovo) često imaju samo pet tzv. klasičnih vokala i uz njih *ɤ*, dok se specifični vokali (npr. *ɛ*, *ɛ*, *ü*, *ɔ*, *ò*) obično pojavljuju u govorima s manjim brojem akcenata pa je tako i u glavnini buzetskoga dijalekta s jednonaglasnim sustavom.

Glede distribucije vokala čakavski govori većinom čuvaju načelo maksimalne slobode. To znači da svaki vokal može doći u početnom, središnjem i u dočetnom položaju, da može dolaziti ispred i iza svih suglasnika. U distribuciji vokala postoji ipak ograničenje koje smanjuje frekvenciju vokala u govoru. Naime, u dijalektima jaka je tendencija izbjegavanja sljedova vokala (npr. *zãva* "zaova"), javljaju se sažimanja (npr. *dĩš* "gdje ćeš", *pãs* "pojas") ili ubacivanja glasova (npr. *pãvun* "paun", *cĩa* "cio"). Često se sažimaju upravo nenaglašeni vokali, npr. *lãga* "legao".

Konsonantizam

Praslavenski konsonantizam u čakavskom narječju je doživio vrlo znatne promjene. Tako je prsl. *d'* najčešće davalo *j* (*meja, preja, rajati, slaji, tuji*), prsl. *t'* vrlo često se izgovara kao čakavsko *t'*, bezvučni palatalni ploziv, npr. *svi'a, not'*. Od staroga *žd'* obično je dobiveno *žj*, npr. *dažja* G jd., *možjani*. Svi su pravi čakavci šćakavci, pa i danas uglavnom imaju *dvorišt'e, ogništ'e, dašt'ica, št'ap, išt'en, natašt'e* itd. Praslavensko *r'* uglavnom je redovito prešlo u *r*, tj. sasvim su u čakavaca iznimni primjeri kao *morje*; redovito je *more, papira, odgovarat(i)*. Staro *že* uglavnom je redovito davalo *re*, npr. *moren, moreš* itd. Prsl. *dbj* dalo je *j* (npr. *rojen, grozje* "grožđe") te *ž* ili sličan glas, npr. *rožen, posuže, grožže*. Sekundarni skup *stbj* obično je dao *št'*, npr. *liš't'e*, ali ima i drugih rješenja. Češće je npr. *grmje* ili *zdravje* nego *grmje, zdravje* i slično. Obično se čuvaju primjeri kao *dojti, najti te zajdem, pojdem*, no to nije ni približno redovito, često je i *dot'(i), dožen* ili slično. Dočetno *m* mijenja se u nastavcima i u nepromjenjivim riječima često u *-n* (npr. *gledan, s tobon, osan*), rijetko se čuva. U primjerima kao *grom, dim, pitom, sram -m* se gotovo beziznimno čuva. Kako smo već vidjeli, nerijetko se zijev uklanja, pa dobivamo *kajit', levut* ili slično. Važna je značajka dominantna odsutnost zvučnih parnjaka suglasnicima *č* i *t'*; *ž* u tuđicama i u asimilaciji po zvučnosti prelazi u *ž*, npr. *žep, svidožba*, dok se zvučni palatalni ploziv *d'* ili sličan glas ipak javlja, i to relativno često, npr. *grožd'e*. U usporedbi sa štokavcima vrijedna je isticanja i odsutnost fonema *ʒ*, zvučnog parnjaka afrikata *c*. Često je čuvanje skupova *čr-* i *čṛ-*, no nije ni približno redovito. Čakavci dobro čuvaju fonem *x*, međutim u priličnom broju govora on izostaje. Također, čakavci obično ne supstituiraju fonem *f*.

Distribucija je suglasnika uglavnom slobodna, pri čemu su česta ograničenja u vezama suglasničkih fonema. Ne mogu susjedovati suglasnici različiti po zvučnosti. U slijedu dvaju okluziva nerijetko prvi prelazi u frikativ, npr. *noxta* prema *nokat*. I afrikata ispred okluziva često prelazi u frikativ, npr. *maška* "mačka", *osta* (G jd. prema *ocat*). Na početku riječi prvi okluziv često se gubi: *tica, čela, šenica, ko* "tko" itd. Dosta su česte disimilacije, npr. *dimlak*. Još su važniji primjeri različitih pojednostavnjivanja suglasničkih skupova. Tako je prema *odgovarat(i)* dobiveno *ojgovarat(i)* ili *olgovarat(i)*, od

potkova polkova ili *pojкова*, od *voške vojke*, od *prasci prajci* ili *praxci*. U pojedinim krajevima takvih ili sličnih pojava ima mnogo, npr. *koska* "kocka", *reste* "recite", *ditejce* "dijetešće", *Grška* "Grčka", *mušno* "mučno", *svajba* "svadba", *kolca* (G jd. od *kotac*), *olčepit* "odčepiti", *sal t'u* "sad éu", *ojgojit* "odgojiti", *zlaka* "dlaka", *bolňok* "badnjak", *xrvoski* "hrvatski", *blajdon* "blagdan", *nojti* "nokti" itd. To su brački primjeri, a zapisao ih je, kao i mnoge druge, Petar Šimunović. Takvih ili sličnih primjera u manjoj mjeri ima i sjevernije, npr. na Zlarinu je Martina Kuzmić zabilježila *prajci*, *zivka* "zipka", *bogastvo*, *Xrvaska* itd., u Velom Ižu Božidar Finka *maška*, *prajci*, *osavnajst*, *kluxko* || *klufko* "klupko", *zikva*, *lifča* "ljepša" itd. Osobito se *v* rado gubi u suglasničkim skupinama, npr. *četrti*, *sraka*, *trdi*, *si* "svi" itd. U mnogim govorima *l* prelazi u *j* (*judi*, *jubav*, *nedeja*, *poje*, *boje* itd.). Nisu rijetki prelazi *kl* u *kļ* (*kļečati*), *gl* u *gļ* (*gļedati*), *xl* u *xļ* (*xļib*) te *gn* u *gñ* (*gñoj*).

U svemu, među sonantima u raznim govorima izostaje jedino *l*. Nerijetko se fonem *v* ponaša kao šumnik, npr. *ofca*, *krif* "kriv". Uočili smo već kako se gube ili mijenjaju okluzivi i afrikati. Međutim, najveće promjene u konsonantizmu povezane su s pojavom što ju zovemo cakavizam. *C* i *č* obično se svode na *c*, *z* i *ž* na *z*, *s* i *š* na *s*: npr. *ca*; *kōža* "koža", *kožā* "koza"; *nošiš* "nosiš". Obezvučavanje dočetnih zvučnih šumnika dosta se javlja, osobito djelomično obezvučavanje.

Najčešći je u čakavštini ovakav suglasnički sustav:

Šumnici				Sonanti			
p	b	f		v			m
t	d				l	r	n
c		s	z	j	ļ		ñ
t'							
č		š	ž				
k	g	x					

Dakle, postoji znatan broj neparnih bezvučnih šumnika. Uz to je broj frikativa veći od broja afrikata. Svakako su vanjski (nehrvatski) utjecaji znatno izmijenili čakavski konsonantizam koji se je već od starine znatno razlikovao u odnosu na mnoge štokavske govore.

Prozodija

Značenje je čakavske akcentuacije u jezičnoj znanosti vrlo veliko, a to, naravno, proizlazi iz njezinih značajki. Tipični čakavski govori čuvaju starohrvatsko naglasno stanje s tri akcenta (˘, ˆ, ˜), sa sačuvanim mjestom akcenta i s čuvanjem nenaglašenih duljina. Nenaglašene duljine ne stoje samo pred akcentom nego i iza akcenta; takvu prozodijsku situaciju mogli bismo nazvati osnovnom čakavskom akcentuacijom. Osnovna čakavska akcentuacija ujedno je i najstarija štokavska, ona u govorima slavonskoga dijalekta.

Kratkosilazni akcent dolazi na mjestu kratkoga silaznoga praslavenskoga akcenta (npr. *slǎvo*, *ǎko*, *kǎlo*, *jězero*), kao i na mjestu praslavenskoga akuta (npr. *bǎba*, *cěsta*, *lǐpa*, *sǐto*, *krǎva*, *glavǐca*, *velǐk*). Dugosilazni akcent dolazi na mjestu praslavenskoga cirkumfleksa (npr. *jǎje*, *měso*, *mǐr*, *můž*). Akut dolazi na mjestu metatonijskog akuta (*krǎl*, *klětva*, *gospodǎr*). Metatonijski kratkouzlazni akcent dao je također kratkosilazni akcent (*kǎža*, *kǎra*), jedino je u duljenjima pred sonantom davao ˜ (*krǎj* na čakavskom sjeverozapadu) ili ˆ (*krǎj* na čakavskom jugoistoku).

U tipičnim čakavskim govorima javljaju se opozicije po intonaciji (npr. *děl* G mn. "radova": *děl* "dio" u Novom Vinodolskom), opozicije po mjestu akcenta (npr. *ženě* N mn.: *žěne* V mn. u Senju) te opozicije po kvantiteti, npr. *pās* "pojas": *pās* "pseto" u Grobniku. Što se nenaglašenih duljina tiče, valja istaći da se u čakavaca bolje čuvaju prednaglasne nego zanaglasne duljine. Pogledamo li nekoliko govora na kvarnerskom području (Novi, Punat na Krku, Kraljevica, Bakar, Prklog), vidjet ćemo da se duljine u prednaglasnom položaju čuvaju u Novom i Kraljevici, u zanaglasnom položaju u Novom i Puntu. Dakle, obje duljine čuvaju se u Novom, one se uopće ne čuvaju u Bakru i Prklogu.

Što se izgovora pojedinih akcenata tiče, reklo bi se da kod dvaju akcenata, ˘ i ˆ, nema većih posebnosti, kao ni kod izgovora duljina. Doduše, nisu duljine jednako duge u svim mjestima, a različite su duljine u istim punktovima, npr. dulje u prednaglasnoj nego u zanaglasnoj poziciji. Akut se u odnosu na dugi silazni akcent razlikuje time što nije silazan, ili bar nije očito silazan kao ˆ. Akut je obično dulji od dugosilaznog akcenta. Napominjem da ˘ u čakavaca nije uvijek silazan, no to nije važno jer obično nema tonskih opozicija u kratkim naglašenim slogovima. Istraživanja su pokazala da se akut sastoji od more s niskim tonom koja slijedi nakon prethodnoga niskog tona, slijedi

visoki ton na drugoj mori, pa opet niski ton. Dugi silazni najprije ima visoku moru pa nisku, slijedi niska zanaglasna mora. Kratki akcent predstavlja visoki ton, a niski ton dolazi u nenaglašenim slogovima.

U pogledu broja akcenata, čakavski su dijalekti vrlo različiti. Glavnina buzetskoga dijalekta i još nekoliko drugih čakavskih govora pripadaju jednonaglasnom sustavu. Velik broj govora ima dvonaglasni sustav: mali broj govora buzetskoga i jugozapadnog istarskog dijalekta, priličan broj govora sjevernočakavskog dijalekta, vrlo velik broj govora srednjočakavskog dijalekta te nevelik broj govora južnočakavskoga dijalekta. Sigurno postoje govori s četiri akcenta (da se, dakle, javlja također ` ili ´, ili s ta dva akcenta, ali bez akuta), a svakako i peteroakcenatski sustavi. Lastovo i još neki govori primjeri su peteronaglasnoga sustava. Glavnina buzetskoga dijalekta likvidirala je sve kvantitativne i intonacijske opozicije; tako je i još ponegdje drugdje, kako smo rekli. U dvonaglasnom sustavu izgubljen je akut (>^), u tronaglasnom se akut, naravno, čuva. Razni razlozi, prvenstveno utjecaji novoštokavskih govora i standardnoga hrvatskog jezika, uzrokovali su pojave `i(li)´ u govorima što ih držimo čakavskima. Istina je da bi se lastovski idiom mogao interpretirati kao tronaglasni, ali ga je vjerojatno bolje zvati peteronaglasnim. Riječ je o tom da se i na Lastovu i ponegdje drugdje javljaju tzv. dvostruki akcenti, primjeri kao *bòxà, mèjà, kúškà* G jd. "psa", što onda omogućuje da se lastovski idiomi mogu interpretirati kao tronaglasni. Peteronaglasni sustavi nisu rijetki; takav je, recimo, govor Privlake kod Zadra (*kàleb* "galeb", *kolìno, čovìk, pedèset, kažìn, diliti, nòga, divòjka, kràf*) ili Kaštela (*mèja, kòtāl, sùšan* "suho lišće", *rúka, kantün*). Primjer četveronaglasnoga sustava mogu biti npr. Stankovići kod Orebića na Pelješcu: *bàba, lònac, jedàn, nòvca* G jd.

Mali dio čakavskih govora (glavnina buzetskoga dijalekta i još poneki primjer) čuva opozicije po mjestu akcenta, bez kvantitete i bez politonije. Mjesto akcenta u tim je govorima nepromijenjeno te u načelu odgovara čakavskoj akcentuaciji.

Čakavski govori okolice Ogulina i zone prema Karlovcu karakterizirani su prozodijskim čimbenikom kvantitete, ali bez djelovanja mjesta akcenta i politonije. Ako tu duljina nije na ultimi (npr. *xàjdúk*), akcent je automatski na duljini (npr. *xajdúki*), a inače na antepenultimi (npr. *sòbota*) dakle, akcent je vezan za treću moru od kraja. To je pravilo u nizu primjera narušeno čestim skraćivanjem duljina na dezakcentuiranoj ultimi (npr. *pedèset*), redukcijama vokala (npr. *izgùbla* "izgubila") itd.

U mnogim čakavskim govorima relevantno je mjesto akcenta i kvantiteta, uz gubitak politonije. Takva je situacija u mnogim govorima od Krka do zadarskog arhipelaga, uz još poneki govor, npr. Vodice u Istri. Tu je akut u mnogim govorima izgubljen (npr. *sūša*), ali, naravno, postoje kvantitativne razlike, $\tilde{}$ i $\hat{}$. Obično je tu kvantiteta distinktivna pod akcentom i neposredno pred akcentom.

Naravno, postoje i govori u kojima je relevantno mjesto akcenta, kvantiteta i politonija. Npr. u bakarskom govoru politonija se javlja u dugim slogovima ($\hat{}$, $\tilde{}$), a svi su nenaglašeni slogovi kratki. KomPLICIRANJA je situacija u Kraljevici gdje se uz razliku u intonaciji i mjestu akcenta javlja i razlika u nenaglašenim slogovima ($\bar{}$, $\tilde{}$). Ponegdje, npr. u Brusju na Hvaru ili u Senju, ne javlja se duljina pred akutom. U Novom Vinodolskom dolaze i primjeri tipa *dājemō* odnosno *klēčīmō*, dakle, posebna je situacija s nenaglašenim duljinama, očito dobivenima analogijskim procesima.

U načelu je klasičan čakavski sustav tronaglasni ($\tilde{}$, $\hat{}$, $\tilde{}$), kako smo vidjeli. Riječ je o primjerima kao *òko*, *mēso*, *sūša* ili npr. *māša*, *mēso*, *crikva*, *rějī* "rjeđi", *mālū*, *bělā*, *kafē* N jd., *kopā*, *pečū* "peku", *nāzlò*, *kāntā* "pjeva", *kjěčī* "kleči" (Jelenje kod Rijeke). U ponekom govoru izgubljen je akut na ultimi, pa bi tamo bilo npr. *òko*, *mēso*, *sūša*, ali *nogē* G jd. Ima govora u kojima dolazi tzv. stariji troakcenatski sustav, kako ga je imenovao Milan Moguš. Tu se akut još čuva u primjerima kao *desētī* (na središnjem slogu), ne i na prvom (*sūša*) i na posljednjem slogu (*nogē*). Tzv. stariji dvoakcenatski sustav dolazi u mnogim govorima, s primjerima kao *òko*, *mēso*, *sūša*, *desēti*, *nogē*. Noviji sustav bio bi onaj sa sustavnom promjenom mjesta akcenta, npr. *òko*, *mēso*, *sūša*, *glāva* (<*glāvā*>). Noviji četveronaglasni sustav karakterističan je za Žirje gdje se javlja i tzv. poluakut (npr. *òko*, *mēso*, *sūša*, *glāva*, ali i *nōga* (<*nogā*>). Običnije je, međutim, da se govori *òko*, *mēso*, *sūša*, *glāva*, *nōga*. To je tzv. noviji troakcenatski sustav, dobro zastupljen u mnogim govorima u Istri, u Žumberku, u Lici i u Dalmaciji. Noviji dvoakcenatski sustav bio bi onaj s primjerima *nōga*, *nōge* (<*nogē* <*nogē*>), *glāva* (<*glāvā*>), *glāve* (<*glāvé* <*glāvē*>), kakav se pomalo stvara u većem broju punktova. Novi dvoakcenatski sustav, registriran npr. u Vodicama u Istri, imao bi primjere kao *žēna*, *jezik*, *lopāta*, *sestrē*, *junāk*, *divōjka*, *glāva*, *zākon*, *pītala*.

U tipičnim čakavskim govorima bitna je značajka sloboda distribucije svih triju akcenata; svaki može stajati u početnom, unutarnjem ili krajnjem slogu riječi. Sve prozodijske značajke

(akcenti, duljine i kratkoće) mogu se kombinirati sa svim postojećim vokalima. Npr. u Grobniku *e* može biti pod dugim uzlaznim akcentom (*kjētvā*), pod dugim silaznim (*pēgla*), pod kratkim (*pēcivo*), pod nenaglašenom duljinom (*jēzīt se* "ljutiti se") i pod nenaglašenom kratkoćom (*petjāt* "prošiti milostinju"). Duljine nakon akcenata krata se lakše od onih pred akcentima. Nisu česti primjeri kao na dijelu Krka gdje se čuvaju nakonakcenatske duljine a skraćuju predakcenatske.

Morfologija

Kao i u drugim hrvatskim narječjima, i u čakavštini došlo je do pojednostavnjenja morfološkoga sustava, tj. mnoge su stare obličke kategorije izgubljene, pa je već prije više stoljeća izgubljena i dvojina. U deklinaciji imenica glavni je čimbenik bio gramatički rod, dakle, za svaki rod sačuvan je jedan deklinacijski tip, uz to su posebnu deklinaciju sačuvale imenice ž. roda *i*-osnova, npr. *kost*. Ostale stare deklinacije uglavnom su izgubljene. Međutim, jedna izrazito stara morfološka osobina, čuvanje stare praslavenske deklinacije imenica *ū*-osnova, očuvana je na čakavskom sjeverozapadu; na Krku sreću se primjeri kao *loki* "lokva", *criki* "crkva" itd. Kod većine imenica ž. roda uglavnom je prevladala palatalna sklonidba, ali nije na čakavskom sjeverozapadu (Istra, okolica Rijeke, kvarnerski otoci), gdje nerijetko dolazi genitiv jednine na *-i* (<*-y* iz nepalatalnih osnova, D jd. na *-e*<*-ě*) itd. U I jd. *-ov* dolazi iznimno u zadarskom arhipelagu (npr. *ženov*). Inače je čakavski sjeverozapad u I jd. polazio od nastavka *-o*, kao u kajkavaca, Slovenaca i zapadnih Slavena, na jugoistoku od *-ojo*, kao u štokavaca i drugdje u istočnijim slavenskim stranama. U G mn. čakavci uglavnom imaju nulti nastavni morfem, ali u muškom rodu nerijetko dolazi nastavak *-ov*, npr. *brodov*, također npr. *selov* u sr. rodu. Stari nastavci D, L i I mn. uglavnom su se održali na čakavskom sjeverozapadu, mnogo bolje nego na čakavskom jugoistoku. U A mn. imenica m. roda čuva se nastavno *-i* (<*-y*) na središnjem i sjeverozapadnom čakavskom terenu, npr. *iman lipi brodi*, i to prema nepalatalnim osnovama; drugdje je prevladalo *-e* (<*-ę*) prema palatalnim osnovama. Primjeri N, A i V mn. tipa *grajane*, *čobane* dolaze osobito na zadarskom području, gdje se onda može čuti i *Petrčane*, pa i etnici mogu glasiti *Kukličane*, *Saļane* i sl.

Čakavci uglavnom imaju u N jd. ličnu zamjenicu *ja*, dosta rijetko drugo, a upitna zamjenička riječ uglavnom glasi *ča*, ali nisu rijetki ni drugi primjeri, npr. *ca*, *što*, *kaj* itd. Genitiv od *ča* obično glasi *česa*. Zamjenička riječ za živo glasi *ki*, (*g*)*do* itd. Pokazne su zamjenice (*o*)*vaj*, (*o*)*naj*, (*o*)*taj*, uz to *ta*, *ov*, *on* na sjeverozapadu, *ti*, *ovi*, *oni* na jugoistoku. Na čakavskom sjeverozapadu obično dolazi npr. *vas* "sav", jugoistočnije s provedenom metatezom.

Kod pridjeva razlika između određenog i neodređenog oblika ponegdje se čuva i oblički i akcenatski, no većinom je sačuvana samo djelomično, tj. sve više prevladava određeni oblik pridjeva. Najdosljednije su čakavski govori sačuvali neodređeni oblik pridjeva u N jd. u predikativnoj funkciji.

U čakavskom narječju brojevi do 10 sačuvali su promjenjivost, kao u kajkavštini, različito u odnosu na štokavštinu gdje je deklinabilnost smanjena (kod brojeva od 2 do 4) ili uklonjena (kod brojeva većih od 4). Kod brojeva od 11 do 19 čakavci obično izgovaraju *jedanajs(t)*, *dvanajs(t)* ili slično. U značenju "tisuća" čakavci obično izgovaraju *xilada* ili *mišlar*.

Čakavština je rano supinske oblike zamijenila infinitivnima, ali je u međuvremenu u glavnini čakavskih govora izgubljeno krajnje *-i*. Čakavci imaju infinitiv, prezent, aorist, imperfekt, perfekt, pluskvamperfekt, futur I. i II., imperativ, kondicional I. i II., prilog sadanji, pridjeve radni i trpni, predbuduće vrijeme i imperativ prošli. U funkciji futura II. *budem* + infinitiv govori se i danas i u čakavaca i u zapadnijih štokavaca. Imperfekt i aorist sasvim su rijetki. Osobito je važan poseban oblik pomoćnoga glagola u kondicionalu (*bin*, *biš*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi*), jer on u drugih Slavena ne dolazi. Predbuduće vrijeme, prema Miri Menac-Mihalić, tvori se od futura I. glagola *biti* i pridjeva radnog glavnoga glagola te obično znači radnju koja će se u budućnosti odigrati prije neke druge radnje. Imperativ prošli imperfektnom formom glagola *biti* i infinitivom izražava nešto što je netko po mišljenju govornika trebao izvršiti u prošlosti, a nije.

Sintaksa

Čakavska sintaksa nije mnogo opisivana ni mnogo obrađivana, ali bi se ipak već mogla detaljnije prikazati, no ne u ovako zamišljenu tekstu.

Za čakavsku je sintaksu karakteristično da je red riječi u rečenici uglavnom slobodan. Pri tom su elipse česte, poglavito u pripovijedanju, jer se izostavljeno može razumjeti iz konteksta. Česte su bezlične konstrukcije, bilo iz kojega razloga. Ponavljanja služe za pojačavanje tvrdnje ili poticanja. Uobičajene su konstrukcije prijedloga i imenice umjesto pridjeva, npr. *libar od mise* "misna knjiga, misal" ili *prsten od zlata*. Često se rabe lične zamjenice mjesto posvojnih, npr. *meni je mati dobra*. Obična je uporaba jednine mjesto množine, npr. *bilo je ribe kaj mrava*. Česte su konstrukcije *za* + infinitiv, očito unesene iz romanskih jezika. Infinitivne konstrukcije česte su, osobito uz glagole kretanja, npr. *gremo brat(i) masline*. Tipični su primjeri miješanja lokativa i instrumentala s akuzativom u mjesnom značenju (npr. *živi u Split; leži prid kuću*), čemu je također uzrok davni romanski utjecaj. Na mnogim terenima prijedlog *s(a)* redovit je uz instrumental. U vremenskom značenju osim genitiva rabi se i akuzativ, npr. *saki dan san doma*. U upitnim se rečenicama uglavnom redovito izostavlja upitni veznik *li*. Čakavske govore karakteriziraju veznici *ač, ar* ili *aš*, svi u značenju "jer". U čakavskom često imamo npr. *dva brata, tri, četiri brati* kao u praslavenskom. U sjevernijim čakavskim govorima uz brojeve 5 do 10 u kosim padežima čuva se promjenjivost u množini, npr. *Stipan ženu mlati z devetima bati*. Imenice u kojih se ne podudara gramatička kategorija broja s izvanjezičnom brojnosti onoga što imenica izražava, najčešće otvaraju mjesto atributu u množini srednjega roda (*lipa vrata*), ali nije uvijek tako, tj. nerijetko se sreće i npr. *široke vrata*.

Leksik

Čakavsko narječje stoljećima je primalo romanske utjecaje, ali je i sačuvalo znatan broj starih slavenskih leksema. Kako to prikazuje Wiesław Boryś, pojedine su se praslavenske riječi na hrvatskom području sačuvala samo u čakavštini, npr. *vavlit* "čeznuti, željeti" (Brusje na Hvaru), s time da ta riječ u sličnim značenjima postoji i u nekim drugim slavenskim jezicima. Niz je čakavizama povezano sa slovenskim jezikom, npr. *sraga* "kap" (Žumberak, okolica Karlovca, Sali na Dugom otoku), neki su zajednički slovenskom, čakavskom i sjevernoslavenskim jezicima, npr. *opuka* "crijep" (Krk, Cres, Unije,

riječka okolica). Primjeri kao *osuga* "marama" (Krk) dolaze i na sjevernoslavenskom prostoru. Riječi kao *xlud* "kolac" dolaze i u kajkavštini i čakavštini (Istra), leksemi kao *luna* "mjesec; uštap; duga" (Istra, Krk, Cres, Brinje, Trogir, Brač, Vis) u sva tri hrvatska narječja. Leksemi praslavenskoga podrijetla ograničeni na čakavsko narječje dolaze i na čakavskom sjeverozapadu (*belmo* "mrena; bjelanjak"; *dročit* "probosti") i na čakavskom jugoistoku *xaz* "križa, donji dio leđa"; *ježa* "lijeha"). Svagdje u čakavštini (sjeverozapadna, središnja, jugoistočna) dolaze riječi kao *luna*, sjeverozapad i jugoistok povezuju riječi kao *plat* "izlijevati; crpsti" (Kastav, Lastovo). Leksem *jelito* "crijevo, krvavica" značajka je čakavskog sjeverozapada (kvarnersko područje, Istra, Gradišće), u dijaspori (Gradišće, Slovačka) dolazi npr. *brna* "zemlja; glina", na zadarsko-šibenskom području *pajid* "kokošji nametnik" (Prvić), na sjevernodalmatinskim otocima npr. *jušiti se* "ljutiti se, bjesnjeti". U svemu se arhaizmi u čakavštini najbolje čuvaju na sjeverozapadu (kvarnersko područje i Istra) i na jugoistoku, osobito na Hvaru i Braču.

KRITERIJI KLASIFIKACIJE ČAKAVSKOGA NARJEČJA

Glavni je kriterij u klasifikaciji čakavskoga narječja kontinuant praslavenskoga jata, uz to suglasnički kriterij (šćakavizam, štakavizam) i prozodija. Doduše, prozodija se ne podudara s ostalim kriterijima, pa iako je svakako važna, kao što je i inače u dijalektologiji najvažnija, nije najprikladnija kao klasifikacijski kriterij.

Buzetski dijalekt znatnim dijelom čuva zatvoreno *e*, tj. čuva jat, jugozapadni istarski i južnočakavski su ikavski dijalekti, sjevernočakavski je ekavski, srednjočakavski ikavsko-ekavski, lastovska oaza jekavska. Na taj se način čakavske jedinice jasno odjeljuju jedna od druge, a dva se ikavska dijalekta razlikuju po suglasničkom kriteriju, tj. južnočakavski je uglavnom šćakavski, jugozapadni istarski pretežno štakavski.

U znanosti postoji i podjela čakavštine na sjeverozapadnu, središnju i jugoistočnu. Takva je klasifikacija primijenjena u Langstonovoj knjizi *Čakavian Prosody*. Razumije se da takav prikaz ima smisla i da se može argumentirati, međutim, u ovoj knjizi uglavnom nije primijenjen. Sjeverozapadna čakavština zauzima dio Istre [sjeveroistočnu Istru, središnju Istru (oko Labina, Pazina, Žminja, Boljuna)], područje oko Rijeke do Novoga Vinodolskoga, sjeveroistočni dio Krka, Cres i sjeverni Lošinj. Središnja čakavština prostire se na dijelu Krka i Lošinja i na otocima do Dugoga otoka i Ugljana, u dijelovima Istre (dio središnje i sjeveroistočne Istre), u Donjoj Dragi kod Rijeke i u Senju, u unutrašnjosti hrvatskoga kopna gdje ima čakavaca te u dijaspori, svagdje osim na jugu Gradišća. Jugoistočna čakavština smještena je na otocima od Pašmana do Lastova, na glavnini obale oko Zadra, Šibenika i Splita, na zapadnom Pelješcu, u južnom Gradišću, na jugozapadu i zapadu Istre, oko Vodica u sjevernoj Istri te u mjestima Klana i Studena sjeverno od Rijeke.

Niti podjela na dijalekte po glavnom kriteriju refleksa jata ne čini kakve manje-više jedinstvene dijalekte, ali taj kriterij ipak jasno odjeljuje jedne idiome od drugih, uz to što se na jugozapadni istarski dijalekt, kako smo vidjeli, primjenjuje i suglasnički kriterij. Razumije se da sjeverozapadna središnja i jugoistočna čakavština ni u akcentu

nisu vrlo homogene. Prozodijske razlike u svim su tim čakavskim jedinicama vrlo velike; vrlo se razlikuje buzetski dijalekt od ostale sjeverozapadne čakavštine, a velike su razlike i drugdje. Prema tomu, ima razloga dijeliti čakavštinu prije svega po refleksima jata.

Osnovna literatura

- Aleksandar Belić, "Čakavski dijalekat", *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 1, Zagreb – Beograd, 1925, 413-417.
- Aleksandar Belić, "O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji", *Glas SAN*, 168, 1935, 1-39.
- Wiesław Boryś, *Čakavske leksičke studije*, Zagreb, 2007.
- Dalibor Brozović, "Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnoga prostora", *RFFZd*, 8, 1970, 5-30.
- Dalibor Brozović – Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb, 1988.
- V. A. Dybo, *Slavjanskaja akcentologija*, Moskva, 1981.
- Rudolf Filipović, "Croatian dialects in the United States: sociolinguistic conditions for the maintenance of a dialect", *International Journal of the Sociology of Language*, 147, 2001, 51-63.
- Božidar Finka, "Čakavsko narječje", *ČR*, 1, 1971, 1, 11-71.
- Božidar Finka, "Naputak za ispitivanje i obrađivanje čakavskih govora", *HDZ*, 3, 1973, 5-76.
- Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo, 1981.
- Josip Hamm, "Čakavski imperfekt", *Ivšićev zbornik*, Zagreb, 1963, 113-122.
- Snježana Hozjan, "Hrvatska čakavska dijalektologija danas", *Riječki filološki dani*, 1, Rijeka, 1996, 195-200.
- Mate Hraste, "O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj", *FI*, 1, 1957, 59-75.
- Mate Hraste, "Čakavski aorist", *Orbis scriptus. Dmitrij Tschizhevskij zum 70. Geburtstag*, München, 1966, 359-365.

- Mate Hraste – Petar Šimunović – Reinhold Olesch, *Čakavisches Lexikon*, I-III, Köln – Wien, 1979-1983.
- Hrvatski jezik*, Opole, 1998.
- Pavle Ivić, "Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora", HDZ, 5, 1981, 67-91.
- Pavle Ivić, *Rasprave, studije, članci*. 1. *O fonologiji*, Sremski Karlovci – Novi Sad, 1998.
- Stjepan Ivšić, *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München, 1971.
- Zvonimir Junković, "Prilog za suvremenu čakavsku dijalektologiju", ČR, 3, 1973, 1, 7-38.
- Dunja Jutrović Tihomirović, *Hrvatski jezik u SAD*, Split, 1985.
- Janneke Kalsbeek, "Položaj govora Nugle kod Roča unutar sjeverozapadnočakavskog kompleksa", SSGL, 10, 1987, 91-100.
- Keith Langston, *Čakavian Prosody. The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*, Bloomington, Indiana, 2006.
- Josip Lisac, *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Zagreb, 1996.
- Josip Lisac, *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, Zagreb, 1999.
- Josip Lisac, "Čakavski, kajkavski i štokavski glagolski sustav", *Zagrebačka slavistička škola. Zbornik radova 2002.*, Zagreb, 2003, 64-69.
- Srećko Lorger, *Dalmatinske riči*, Zagreb, 2008.
- Iva Lukežić, "Lične zamjenice u čakavskome narječju (sinkronijski i dijakronijski uvid)", *Rasprave*, 26, 2000, 99-128.
- Iva Lukežić, "Odnosno-upitne i neodređene zamjenice za značenja 'neživo' i 'živo' u čakavskome narječju", ČR, 29, 2001, 1, 107-115.
- Iva Lukežić – Sanja Zubčić, *Grobnički govor XX. stoljeća*, Rijeka, 2007.
- Mieczysław Małecki, *Čakavske studije*, Rijeka, 2007.
- Svetozar N. Manojlović, "O supstituciji korijenskih *ję – čę – žę u čakavštini", *Zbornik radova o Aleksandru Beliću*, Beograd, 1976, 359-369.
- Mira Menac-Mihalić, "Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku", FI, 17, 1989, 81-109.
- Milan Moguš, *Čakavsko narječje – fonologija*, Zagreb, 1977.
- Žarko Muljačić, "Lo cakavismo alla luce della linguistica 'contrastiva'", *Die Welt der Slaven*, 11, 1966, 4, 367-369.

- Gerhard Neweklowsky, "Lexikalische Übereinstimmungen im nordwestlichen Südslawischen", *Slavistična revija*, 35, 1987, 1, 3-16; 2, 187-209.
- Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960.
- Asim Peco, "Čakavsko-štokavski odnosi u zapadnobosanskoj govornoj zoni", HDZ, 5, 1981, 135-144.
- Milan Rešetar, "Die čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen", *AfslPh*, 13, 18891, 93-109, 161-199, 361-388.
- Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, Zagreb, 1971-1974.
- Hein Steinhauer, *Čakavian Studies*, The Hague – Paris, 1973.
- Petar Šimunović, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Supetar, 2006.
- Willem Vermeer, "On the Principal Sources for the Study of Čakavian Dialects with Neocircumflex in Adjectives and *e*-Presents", *SSGL*, 2, 1982, 279-341.
- Radovan Vidović, *Čakavske studije*, Split, 1978.
- Vojmir Vinja, *Jadranske etimologije*, I-III, Zagreb, 1998-2004.
- Silvana Vranić, "Realizacija finalnoga slogovnoga /l/ u govorima čakavskoga narječja", *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, 2, Pečuh, 1997, 275-291.
- Sanja Vulić, "O rječnicima izvornih čakavskih govora", *Rječnik i društvo*, Zagreb, 1993, 383-387.
- Svetlana Zajceva, "Specifična slovenska leksika u savremenim čakavskim govorima", *Prilozi proučavanju jezika*, 3, 1967, 69-110.
- Luka Zima, *Njekoje, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, Zagreb, 1887.

BUZETSKI DIJALEKT

Prostiranje

Buzetski dijalekt prostire se u zoni oko Buzeta u sjevernoj Istri. Prema zapadu susjedi su čakavci ikavci južnočakavskoga tipa. Prema jugu graniči s ikavskim južnočakavskim govorima Karojbe, Kašćerge, Grdosela i Kršikle, istočnije s ekavskim govorima središnjega istarskoga poddijalekta sjevernočakavskoga dijalekta. Dakle bi južni govori buzetskoga tipa bili od Brkača na zapadu preko Zamaska sve do Draguća. Neki govori (kao npr. govor u Brkaču) imaju i nešto značajki drugoga čakavskog dijalekta, ekavskoga sjevernočakavskoga. Buzetskom dijalektu na krajnjem jugu pripadaju i Grimalda i Pagubica. Semić je najsjevernije mjesto ekavske čakavštine boljunskoga tipa. Dalje govori buzetskoga dijalekta graniče i s čakavcima ikavsko-ekavskoga tipa Opatijskoga krasa (Mune Vele, Mune Male itd.). Prema sjeveroistoku jugozapadnom istarskom dijalektu pripadaju govori Trstenika, Vodica itd. Prema sjeveru govori buzetskoga dijalekta graniče s govorima slovenskoga jezika. To je, dakle, neveliki dijalekt, ali je on izrazito izdiferenciran. Dakle, buzetskom dijalektu pripadaju govori Svetog Martina, Nugle, Sluma, Račica, Vrha, Škuljara, Prodana, Velog Mluna, Roča, Erkovčića, Krbavčića itd.

Fonologija

Vokalizam buzetskoga dijalekta ona je jezična razina na kojoj je došlo do duboke diferencijacije prostora toga dijalekta. Broj vokalnih sustava toga nevelikog područja izrazito je velik. Pritom je osobito usporedba s golemim prostiranjem novoštokavskih dijalekata prikladna, jer na čitavu novoštokavskom području ne bi bilo moguće naći toliko različitih vokalnih sustava koliko ih ima u buzetskom mikrokozmosu.

Kao drugdje, i u buzetskom dijalektu važna je i zanimljiva sudbina jata. U zapadnom dijelu dijalekta svaki naglašeni jat sačuvan

je kao zatvoreno *e* (=ẹ). Npr. u Velom Mlunu zabilježeno je *brẹx* "brijeg", *vẹšte* "znate", *jymẹly* "imali". U nenaglašenu pak položaju jat je tu dao otvoreno *i*, tj. *y*, npr. u riječi *zvyzdá*. Na istoku dijalekta, npr. u Blatnoj Vasi, kratko naglašeni jat reflektira se kao zatvoreno *e* (npr. *dẹlat*, *dẹlan*, *rẹzat*, *se ẏrẹt* "grijati se"), dok je kontinuant nekada dugo naglašenog jata *i*, npr. *brix*, *lit* G mn., *srída*, *rẏžen* "režem"). U nenaglašenu položaju jat daje otvoreno *i*, npr. u potvrđama kao *byẏát* "bježati", *mlykó* "mlijeko", *ẏnyzdó* "gnijeздо". Vidimo da u Blatnoj Vasi refleks jata ovisi o nekadanjoj kvantiteti, a u glavnini buzetskoga dijalekta došlo je do ukinuća i intonacijskih i kvantitativnih opozicija. U Nugli je slično kao u Blatnoj Vasi, npr. *brẹja* "bređa" (od nekadanjeg kratkog jata), *sẏje* (od nekadanjeg dugog jata), *pysák* "pijesak" (u nenaglašenu položaju). Dakle, često je u buzetskom dijalektu jat sačuvan, a osim toga davao je *i* i *y*.

Druga je važna činjenica pomicanje *u* u pravcu *ü*, npr. *čída* "mnogo", *jǔtre* "sutra" *mǔhá*, *lǔná*. Međutim, većinom je konačni rezultat *u* upravo *ö*, npr. *jóra* "sat", *nök* "unuk" itd., kako je zabilježeno u Velom Mlunu.

Obično je refleks samoglasnoga *l u*: *puš* (Slum), *dux* "dug", *Xum* (Blatna Vas), *vuk* (Nugla), *žuč* (Nugla, Blatna Vas), *pux* (Veli Mlun, Nugla i Blatna Vas). U nenaglašenim slogovima samoglasno *l* je davalo otvoreno *u*, npr. *jàbǔka* N mn. (Nugla), *kǔnė* (Veli Mlun) ili zatvoreno *o*, npr. *jáboka* (Slum). U ponekom primjeru postoje i odstupanja od refleksa *u*, npr. *sǔnce*, *sǔzi* u Draguču.

Posebno je važna značajka da je refleks stražnjeg nazala često *a*, npr. *pápak* "pupak", *želát* "žir", *varnát* "vratiti", *ban* "budem", *ẏasėnica*, *pusáda* "posuda", *trábac* "usna", *ńńva* A jd., *maká* "brašno". Ima, međutim, i dosta drugačijih rješenja, tj. da je refleks *o*, npr. *tóča* (Draguč), *pókнат* "puknuti", *nótre* (Nugla), *moš* (Brest), *róka* (Veli Mlun), zatim *u* (*mǔš*, *kǔs*, *sǔdǎc* – Draguč, *z duvícu* "s udovicom" I jd., *jǔju* "jedu", *susėt*, *ẏuska* – Nugla), *ü* (*páviuk* – Nugla). Česti su i diftonzi, npr. *ẏuas* "gust", *kroax* "velika stijena" u Nugli. U svezi s uobičajenim refleksom *a* napominjem da je među prigorskim kajkavcima Vatroslav Rožić bilježio npr. *dignati*, *viknati*, tj. *a* je dobiveno od *o* kod glagola druge vrste.

Nazal ẹ podudara se s refleksom *e*, a uglavnom je riječ o otvorenom *e* ili sličnom glasu: *piet* "pet", *žėtva* itd. Primjeri s *a* su rijetki, npr. *zajǔk*, *jáčmik*.

Refleks poluglasova je *a*: *stáza, máyla, danás, dáska, daš* itd. Nerijetko je na mjestu poluglasova dobiveno otvoreno *o* (*dɔn* "dan", *tɔs* "tast") ili diftong *ua*: *duan* "dan", *luaš* "laž", *vuas* "selo". Posebno spominjem primjere *kadé* "gdje", *málin* "mlin", *máša* i slično. U načelu su dugi poluglasovi dali *a*, a kratki su, osim *a*, mogli dati *o* (npr. *xrbót* "leđa" u Velom Mlunu) ili otvoreno *e* (*dénes, deš* u Slumu). Dakle, i buzetski dijalekt ima sjeverozapadnu čakavsku značajku da se refleks dugoga šva razlikuje od kontinuanta kratkoga.

U buzetskom dijalektu postoji samoglasno *r* (*přva* – Brul). Tamo gdje je sačuvana kvantiteta, dugo samoglasno *r* je skraćeno, a izvan akcenta dolazi *ər* ili *ar* (*γərměu* "grmjelo", *òtpar* "otvorio" – podatci iz Draguča).

Zanimljivo je da slijed –*ɛje* daje –*i* (*γròjzi* "grožđe" – Draguč).

Sva je prilika da nema prijelaza *ra* u *re* u poznatim primjerima, npr. *roas* "rasti", *ukráli* i sl. Međutim, dolazi *tepló* u primjeru dubletnom od praslavenskih vremena (*teplɔ* | *toplɔ*).

Nerijetko *o* prelazi u *u* (*drúban, utrók* "dijete", *zubát* "zobati"). Međutim se *o* zna naći na mjestu *a* (*tuvór* "magarac"). U dosta primjera *a* je dalo otvoreno *e* (naglašeno) odnosno zatvoreno *e* (izvan akcenta): *jézvac* "jazavac", *ně ukně* "na prozoru", *nětučít* "natočiti", *jerám* itd., obično iza *n*.

Iz buzetskoga konsonantizma važno je upozoriti da je praslavensko *t', d'* dalo *t'* (npr. *mát'aha*) odnosno *j* (*mlája, rójen*). Obično je stanje npr. *puot'* "poći", ali *puojden* i tomu slično. Prema *sk'* itd. i *zg'* itd. dobiveni su očekivani primjeri kao *iš'ěju* "traže", *móžjani*. Fonem *ʃ* dao je *j* (*bóje, zíbje, jūdi* "ljudi"), a *l* je na kraju sloga dalo *v* (zapravo bilabijalno *w*), rjeđe *f* (*šaw* "išao", *Brűw* "Brul", *znaw, zyunéw* "zvonio", *vow; tupóf* "topola"). Ipak su bilježeni i primjeri kao *těl* "htio", *délal* "radio" (Nugla), pa i *utrūdī* "umorio"; u posljednjem primjeru dočeto *l* je otpalo. Na kraju riječi u nastavcima i u nepromjenjivim riječima *m* je prešlo u *n*: *ósan, nósin, spámetin se* "sjetim se". Na kraju riječi zvučni šumnici izgovaraju se bezvučno: *gólup*; postoji i odnos *kroax* : *kroaya* G jd. U sekvenciji –*st* obično *t* otpada: *guos* "gust", *jēs* "jesti", *šies* "šest", ali se može čuti npr. uz *nes* i *nest* "nositi". Inicijalno se čuva skupina *čr* (obično se izgovara tzv. trorogo *č̣*), npr. *č̣n, č̣f*.

Nova jotacija provedena je u znatnoj mjeri, npr. *ves'ěji* "veselje". Fonem *h* (velarni frikativni glas, dakle *x*) se čuva (*krűx, plűx* "plug"), ali, kako smo već vidjeli, može i izostati (*těl* "htio"). Već smo

istakli da *g* alternira s *x* na kraju riječi, npr. *rux* "rog". Fonem *t'* čakavskoga je izgovora. U nekim selima (Vrh, Medveja, Kosoriga) umjesto *š* i *s* izgovara se *ś*, umjesto *ž* i *z* *ž*. *V* može doći protetski ispred refleksa stražnjeg nazala i ispred *u*: *vúosku* "usko", *vústa*. Slijed *v* + *š*wa daje različite rezultate, ponegdje je (osim *nök*) *unúk*, ponegdje *vnúka* G jd. npr., međutim, izgleda da svagdje dolaze primjeri kao *duvác* "udovac", *duvíca*, *ziet* "uzeti", *čičra* "jučer", *šenác* "uš". Određeni prijedlog glasi *u* i *v*, ponegdje i u istom selu: *u vŕŕe*, *v rakák* "u rukama". Prijedlog *u/v* može se i izostaviti, npr. *ŕremó Xum* "idemo u Hum". U nizu primjera kao *sáki* "svaki", *sturílu* "učinilo", *štŕti* "četvrti", *luósi* "vlasi", *ruábac* "vrabac" *v* se gubi. Uz primjere protetskoga *v* valja spomenuti i primjer *jiméla* "imala", dakle s *j* ispred *i*. Sibilizacija često izostaje (*róyi*).

U suglasničkim skupinama događa se niz promjena, npr. *ct* u *st* u primjeru *ósta*, *pt* u *t* u *tiť*, *dn* u *n* u *éna* "jedna", *mr-* u *br-* (*bravínac*) itd. Upozoravam i na asimilacije kao u primjerima *ramníca* "ravnica", *zémńa* "zemlja".

Akcnatski glavninu buzetskoga dijalekta karakterizira likvidacija i kvantitativnih i intonacijskih opozicija, pa je dobiven sustav kao u torlačkom narječju ili npr. u bugarskom jeziku. Svakako će tu biti odlučan dug i jak romanski utjecaj. Sam jug dijalekta (okolica Draguća i Račice npr.) čuva kvantitetu pod akcentom (npr. *rúx* "rog") i pred akcentom (*sūdāc*); akcenti i prednaglasne duljine su silazni. U načelu je akcenatsko mjesto nepromijenjeno i odgovara čakavskoj akcentuaciji. Ipak nalazimo i nešto analoških prenošenja, npr. *vóda* (preneseno) nasuprot npr. *sestrá*. Dodajem da likvidacija kvantitativnih i kvalitativnih opozicija ipak ne će biti da je svagdje podjednaka, tj. vjerojatno je da se još ponegdje (Sv. Martin, Brest, Krbavčići, Pagubica) izvan juga dijalekta barem djelomično čuva opreka po kvantiteti koja, uz to, ne zahvaća sve vokale u podjednakoj mjeri. Na sjeveru dijalekta (oko Sluma i Bresta) bilo je i akcenatskog prenošenja, tj. kratkosilazni akcent je prije dobivanja ekspiratornoga akcenta povučen s posljednjeg sloga (npr. *koză>kóza*), a silazni akcent je u dijelu primjera prebačen na sljedeći slog, npr. *gōspod>ȝospút*. To su pojave kao u slovenskom jeziku, pa je i razumljivo da se javljaju na sjeveru buzetskog dijalekta. Južnije su takvi primjeri iznimni, tj. dolaze pod leksičkim ili drugim utjecajem.

Ipak, iz buzetskog vokalizma vidljivo je kakvo je bilo kvantitativno stanje prije gubljenja kvantitete. Takvih pojava ima u

slovenskom jeziku, u kajkavaca, čakavaca i u ponekom zapadnoštokavskom govoru, kao i kod Zapadnih Slavena, a njihovo se stanje lijepo uklapa u stvarnost romanskog i germanskog svijeta gdje je kvantiteta imala veliku ulogu. Radi se o tom da se dugi i kratki vokali diferenciraju po vokalnoj boji, a nakon gubljenja kvantitete stare su se kvantitativne opozicije transformirale u kvalitativne; pojava se u poljskom jeziku naziva "pochylenie".

Buzetski primjeri pokazuju da je na jugu i na istoku dijalekta u potvrdama kao *brat – brata, naš – naša* dolazilo kratko *a*, pa zato i imamo nepromijenjeni vokal *a*. Drugačije je u ostalim zonama (sjever, zapad i središte dijalekta) što je vidljivo iz primjera kao *brat – brāta, naš – nāša*. Tu je riječ o sudbini staroga akuta koji je u hrvatskim govorima u načelu dao kratkosilazni akcent (*brăt – brāta*), u slovenskima pak dugouzlazni akcent (*brăt – brāta*). Npr. u Draguču stari akut izvan posljednjeg sloga obično nije dužen. Međutim, metatonijski cirkumfleks prisutan je u tzv. *e*-presentima (npr. u Draguču *rīžen*), kao i drugdje u govorima koje zovemo sjeverozapadnočakavskima. To su govori Bužeštine, Boljunštine, Pazinštine, Žminjštine, Labinštine, Kastavštine, Cresa, većeg dijela Krka i kopnenog područja oko Rijeke sve do Novog. Takvi primjeri kao *rīžen* ne dolaze drugdje u čakavaca, pa ni u štokavaca, a i u kajkavskom i u slovenskom stanje je drugačije; kajkavci imaju dugosilazni akcent u svim presentima, ne samo u *e*-presentima, štokavci i ostali čakavci kratkosilazni akcent. Npr. u Draguču je *dēlamu*, kajkavski *dēlamo*. Važan je i cirkumfleks u primjerima kao *stuári*, koji je također značajka sjeverozapadnih čakavskih govora. Značajka je tih govora i kraćenje posttoničkih duljina. Vokali ispred istosložnog sonanta npr. u Draguču i u Nugli nisu doživjeli duljenje, pa imamo *tuvār* (Draguč), *yórka* "topla" (Nugla).

Morfologija

U deklinaciji imenica vrijedno je upozoriti na činjenicu da je akuzativ jd. imenica ženskoga roda *-a* jednak nominativu jednine, i to normalnim glasovnim razvojem, npr. *Jūdi suo dēlali zēmna* "Ljudi su obrađivali zemlju". Tu je oblik *zēmna* akuzativ, s razvojem stražnjeg nazala u *a* u nastavku. Međutim, kod imenica što znače živo akuzativ je jednak genitivu, npr. *Ali si vīdi mujje máme* "Jesi li vidio moju

mamu?" Osim nastavka *-e* (*kóže*) javlja se u G jd. i nastavačno *-ě* (*sestriě*), s time da nastavak ovisi o akcentu; izvan akcenta nastavak je *-e*, pod akcentom *-ě*. U dativu i lokativu jednine u nastavku je refleks jata, npr. *sestrě*. I u instrumentalu se javlja dvojstvo, npr. *s kusuá, ned Nůylu*. I u N mn. dolaze različiti primjeri, npr. *nóyi* (kod imenica sa starim pokretnim akcentom i kod imenica s akcentom fiksiranim na nastavku), ali *kráve* (akcent fiksiran na osnovi). U G mn. najobičniji je nulti morfem u nastavku (npr. *můx* "muha").

Kod imenica ž. roda na suglasnik također dolaze mnoge dvostrukosti. U G jd. nastavci (ovisni o akcentu) su *-ě* i *-i*, u D jd. *-e* i *-i* (npr. *vasě, spóvidi*), isto tako u lokativu. Takve različitosti javljaju se i u deklinaciji imenica m. i s. roda. Npr. u lokativu jednine može doći i *-ü* (*pu ledü*) i *-e* (u *luncě* "u loncu"). Ističem da u akuzativu mn. imenica m. roda dolazi *-e* ili *-e* (*prascě, urěxe*), u G mn. *-i* ili nulti morfem (*ud urěxi* "od oraha", *děset duan*). Dakle, u morfologiji zanimljiva je pojava različitih nastavaka za isti padežni oblik.

U pridjevsko-zamjениčkoj promjeni prisutni su refleksi jata, ali tako da *-e* dolazi pod naglaskom, *-i* iza naglaska, npr. *Vídi san eněya slábija čuvěčine*. Važno je navesti zamjениčke riječi kao *jas, kaj, zakaj, nekaj, nič* "ništa" itd. N mn. zamjenice "taj" glasi npr. u Nugli *tua* (m. r.), *ta* (ž. r.), *tu* (s. r.). I u deklinaciji pridjeva nalazimo dosta dvostrukosti, npr. u lokativu mn. pridjeva m. roda *ne mujěx rukuávix* "na mojim rukavima" – *ne dugix nuyáx* "na dugim nogama". Razumije se, i tu su povezani naglasni tip i padežni nastavak.

Infinitivi su bez *-i* (*vit'* "vidjeti", *dělat, zemat* "uzimati"). Imperfekta i aorista nema. Futur se tvori pomoću *t'un, teš* ili slično + infinitiv; futur II. glasi *ban* || *buan* + *l*-particip, npr. *en duan buáš šla* "jednoga ćeš dana ići". Present ima nastavke *-n, -š, -ø, -mo* ili *-mu, -te* i *-ju*. U 2. l. mn. može doći i *duaste* (od *dat*), *moreste* i sl. Kao primjer 3. l. mn. prezenta navodim oblik *se igruaju*; u Draguču u 3. l. mn. prezenta dolazi *bručija* "zuje" i sl., u Sv. Martinu *prímajo* i sl. Neocirkumfleks se javlja u tzv. *e*-prezentima, npr. *plákat -pluáčě, lájat -luáje* itd. Taj se akcent može ustanoviti samo u nekim primjerima, tj. samo kod glagola koji u osnovi imaju vokal što je doživio rascjepljenje po nekadanjoj kvantiteti. Navedeni primjeri su iz Nugle, a tamo su četiri vokala doživjela rascjepljenje po nekadanjoj kvantiteti (jat *e, o* i *a*), među njima, kako vidimo, i *a*. Primjer imperativa npr. bio bi *běžite*, primjer *l*-participa *biw* "bio", primjer trpnog pridjeva npr. *vinóje pópitu*. Glagolski prilog sadanji rijedak je, npr. *stójet'*.

Sintaksa

U sintaktičkom smislu ističe se proklitički položaj enklitika (*Je bi v'ésēf*). Glagolske klitike mogu doći ispred zamjeničkih (*Ku se ne bi vino pretučilu bi se laxku pukvarilu i se ya stavi u bačva da tamu stuji dok se ya ne pupije*), ali nije uvijek tako: *soa ix pasli tamu okulu vasie*.

Uz glagole kretanja za oznaku odmicanja od mjesta radnje rabi se prilog *ta*: *U Nüyle soa čüda xiš stoarix zatu kaj soa jüdi šli ta iz Nüyle* "U Nugli su mnoge kuće stare zato što su ljudi išli iz Nugle".

Dolazi *dvuo vuli* "dva vola", *dvi vruote* "dvoja vrata", *dvi kola* "dvoja kola".

Prijedlog *s* javlja se u funkciji priložne oznake sredstva: *ta yňoj se wozi z wozun*.

U značenju "danju" i "noću" govori se *pu dneve*, *pu nu'e*.

Leksik

U načelu prema sjeveru dijalekta veći je broj slovenskih, a prema jugu čakavskih osobina, oboje uvjetno rečeno. Na jugu dijalekta nalazimo i leksik čakavske boje (*kamik*, *utac* "otac", *puli* "kod", *šenac*, *vaje* "odmah", *veli*) i primjere pretežno slovenske [*yorko* "toplo", *xiš* f. "kuća", *luna* ili *löna* "mjesec na nebu", *nuben* "nijedan", *slap* "loš (čovjek)"], ali dominira zajednički čakavsko-slovenski leksik: *brajda* "loza", *čüda* "mnogo", *daš* "kiša", *dęlo* "posao", *yat* "zmija otrovnica", *jutri* "sutra", *utrok* "dijete", *sasci* "dojke", *vazęyat* "užeći".

Leksičke su neujednačenosti brojne: na sjeveru dijalekta (Brest) zabilježeno je *bubrix*, južnije *ubjisto* (Sveti Martin), *jistu* (Nugla). U Brestu se kaže *krv*, u Svetom Martinu i u Svetom Donatu *kri*, u Nugli *kr*. Uz *utac* (Nugla, Draguč) imamo *u'a* u Račicama na jugu dijalekta i u Svetom Martinu, *č'a* u Brestu. Mnogi primjeri vrlo su rasprostranjeni i na ostalom čakavskom prostoru pa donekle i izvan njega, npr. *jčdan* "ljut", *lačün* "gladan", *petex* "pijetao", *tüvor* "magarac" (uz to *usaw*), *muoka* "brašno" itd. Osim u Istri, riječ *löna*

"mjesec; uštap; duga" ili slično govori se na Krku, Cresu, u Lici, u Trogiru i na Braču.

U cjelini je blizina slovenskog jezika vrlo vidljiva i iz leksika: *kaj, katiəri* "koji", *čakat, variüt se* "čuvati se" itd.

Ističem i leksičke posebnosti kao *dikajina* "djevojka" i *lužar* "daždevnjak".

Geneza i raščlanjenost

Povijesni spomenici 15. i kasnijih stoljeća, kako pokazuje P. Šimunović, upućuju na čakavski jezični supstrat buzetskoga područja. Međutim, dugo supostojanje dvaju dijalekatnih tipova, čakavskoga i slovenskih utjecaja, imalo je svoje posljedice. Uz to valja dodati i zajedničku upravu, civilnu i crkvenu, tijekom duga trajanja, prometnu i drugu povezanost, pa sve to objašnjava formiranje dijalekta s čakavsko-slovenskim prijelaznim osobinama. Ipak dijalekatne osobine, tipovi naselja i toponomastičke značajke sugeriraju da je to područje u temeljima čakavsko, ali sa značajnim slovenskim (notranjskim) utjecajima.

Naročito je P. Ivić zaslužan za tumačenje geneze buzetskoga dijalekta, pri čemu je bilo najvažnije dobro protumačiti akcent i vokalizam toga područja. Sve u svemu, u starini je vokalni sustav cijeloga područja bio ovakav:

i	ü	u
ę		o
e		a

To stanje postojalo je sve do pojave razlika u vokalnoj boji između dugih i kratkih vokala, pri čemu su se dugi vokali počeli izgovarati zatvoreniije. Diferencijacija je zahvatila sve vokale osim najviših (*i, ü, u*) koji se ni teoretski nisu mogli dalje zatvarati. Nastala je razlika između dugih i kratkih *ę, e, o* i *a*. Nakon toga došlo je do likvidacije kvantitete, a nekadanji dugi i kratki vokali prestali su se razlikovati kvantitativno; nastupilo je razlikovanje po vokalnoj boji. Svakako je novonastali sustav bio pretpran. Zato je došlo do njegova pojednostavnjivanja. Vokal *o < ō* svagdje je izjednačen s *u* od samoglasnoga *l*, dok je njegov parnjak *ę* samo na istoku dijalekta imao

sličan razvoj, tj. izjednačio se s *i*. Drugdje je kontinuant dugog *ě* ostao sličan kratkom *ě*, pa se izjednačio s njim, ne s *i*. Tako je dobiven sustav

i	ü	u
ę		o
e		ɔ
ɛ		a

Taj je sustav u središtu dijalekta i na njegovu sjeveru dalje pojednostavnjivan, tj. izjednačeno je *e* i *ɛ* odnosno *ɔ* i *a*. Drugdje je većinom došlo do diftongacije *e* i *ɔ*. Međutim, na sjeveru dijalekta došlo je do prenošenja kratkog akcenta s posljednjeg sloga pod slovenskim utjecajem. Kad je akcent prenesen, novonaglašeni vokali dobili su novu kvalitetu (*ɛ*, *ɔ*), kao u slovenskom jeziku. Dobiveno je stanje koje je karakterizirano još i promjenom *ü* u *ö*.

U svemu je bitno da su ponegdje kod četiri vokala kvantitativne opozicije pretvorene u kvalitativne. Tako je npr. u Blatnoj Vasi, na istoku dijalekta, kako smo vidjeli, dobiven sustav u kojem je dugi jat dao *i* (*brix*), kratki jat je očuvan (*dělat*), dugo *e* (od dugoga *e* i od dugoga prednjeg nazala) dalo je *iɛ* (*riěbra*, *piet*), kratko *e* (od kratkog *e* i od kratkog prednjeg nazala) dalo je *ɛ* (*pet* "peći", *žěva*), dugo *o* u (*mut* "moć"), kratko *o* (*vow* "vol"), dugo *a* *ɔ* (*jědan* "ljut"), kratko *a* se čuva (*kráva*). Tu je, dakle, riječ o sljedećem sustavu:

i	ü	u
e		o
iɛ		ɔ
ɛ		a

U Svetom Donatu na jugu dijalekta sustav je pod akcentom sljedeći:

i		u
ę	ö	o
	ɛ	ɔ
		a

Tu je *i* od *i, j, y* (npr. *kri* "krv"), *ę* od jata (*kadě* "gdje"), *ɛ* od *e* i od prednjeg nazala (*šes* "šest", *měšů*), *a* od kratkog *a*, kratkih

poluglasova *i* od kratkog stražnjeg nazala (*lástavica, danás, trápci* "usne"), *ɔ* od dugog *a*, dugih poluglasova i dugog stražnjeg nazala (*kòku* "kako", *vɔx* "selo", *vɔš* "vrsta zmijs"), *ɔ* od kratkog *o* i od kratkih nepostojanih poluglasova (*vòda, prasòc* "svinja"), *u* od samoglasnoga *l* i od dugoga *o* (*vúna, stu* "100"), *ö* od *u* (*dròymö* "drugomu"). Vidimo da različitu sudbinu imaju dugi i kratki *a*, kratki i dugi poluglasovi, kratki i dugi stražnji nazal, kratko i dugo *o*.

Većinom je *ü* (od *u*) dalo *ö*, kako smo već spomenuli. Npr. u Velom Mlunu na zapadu dijalekta bilježimo *jòra* "sat". Tu je sustav pod naglaskom sljedeći:

	<i>i</i>		<i>u</i>
	<i>ɛ</i>	<i>ö</i>	<i>o</i>
	<i>e</i>		<i>ɔ</i>
	<i>ɛ</i>		<i>a</i>

Tu je *i* od *i, j, y*, *ɛ* od *jata*, *e* od dugoga *e* i prednjeg nazala, *ɛ* od kratkoga *e* i prednjeg nazala, *ö*, kako smo vidjeli, od *u*, *u* od samoglasnoga *l* i od dugoga *o*, *o* od kratkog *o*, od stražnjeg nazala (manji dio primjera) i od poluglasova, *ɔ* od dugog *a*, dugih poluglasova i od stražnjeg nazala (većina primjera), *a* od kratkog *a*, kratkih poluglasova i kratkog stražnjeg nazala. I tu vidimo znatnu ulogu kvantitete.

Posebno je zanimljiv govor Bresta na sjeveru dijalekta, gdje je sustav pod akcentom sljedeći:

	<i>i</i>		<i>u</i>
	<i>ɛ</i>		<i>ɔ</i>
	<i>e</i>		<i>o</i>
	<i>ɛ</i>		<i>ɔ</i>
			<i>a</i>

Tu je *i* od *i, j, y*, *ɛ* od *jata*, *e* od prednjeg nazala i od *e* pod starim akcentom, *ɛ* od *e* pod novim akcentom, od kratkoga *a* i kratkih poluglasova, *u* od samoglasnoga *l* i od *o* pod starim silaznim akcentom, *ɔ* od *u*, *o* od *o* pod starim akcentom, ali obično ne starim kratkosilaznim te od stražnjeg nazala, *ɔ* od *o* pod prenesenim akcentom, *a* od dugog *a* i od dugih poluglasova. Vidimo, dakle, da je *o* dalo *u*, dok je *u* dalo *o*.

Jasno je, iako nismo govorili o nenaglašenu vokalizmu, da je vokalizam buzetskoga dijalekta vrlo kompliciran i da se prvenstveno na temelju vokalnih značajki diferencira prostor toga dijalekta. Nenaglašeni pak vokalizam bitno se razlikuje od naglašenoga, kao što se i očekuje tamo gdje nestanak kvantitete nije slijedila likvidacija distinktivne funkcije mjesta naglaska.

U Draguču su dugi vokali *i*, *u*, *ie*, *uo*, pri čemu je *i* od dugog jata (*ne brīyū* "na brijegu"), *u* od dugog *o* (*nūs* "nos") i od stražnjeg nazala (*mūš*), *ie* od dugog prednjeg nazala (*ud žiejē* "od žedi"), *uo* od *a*, poluglasova i stražnjeg nazala (*γluos* "glas", *duon*, *zuōbi*). Važno je dodati da je kratki jat dao *ę* (*dēlamu*, ali *ržen* "režem" s metatonijskim cirkumfleksom), kratko *e* *ε* (*menē* genitiv – akuzativ), samoglasno *l u* (*žūt*), stražnji nazal i ponekad samoglasno *l o* (*tōča*, *sōnce*), poluglasovi i stražnji nazal *a* (*mālin*, *pāpak* "pupak"). U tom govoru stari akut i metatonijski kratki akcent izvan posljednjega sloga obično nisu duljeni.

U konsonantizmu izdvaja se Brest, gdje se čuva fonem *l* i gdje *l* na kraju sloga obično ostaje (*vol*).

Morfološke i leksičke značajke također su vrlo znatne, ali su one, naravno, mnogo manje važnosti od vokalnih i prozodijskih.

Zanimljivi su zaključci do kojih je, proučavajući govore buzetskoga dijalekta i druge govore u Istri, došao P. Šimunović. On je uočio da u Istri sjeverno od crte Brest – Lanišće – Brgudac prevladava zbijeni tip naselja, dok Bužeština, Roščina i Lupoglavština pripadaju rasutu tipu naselja, kao na jugu Istre. Toponimi u arealu naselja zbijena tipa motivirani su uglavnom biljem (Brest, Grabrovica, Xrušt'ica itd.), a to je i stara i golema skupina naziva u slavenskoj toponimiji. U buzetskoj zavali takvih je toponima malo. U arealu rasutog tipa naselja (buzetsko područje) javljaju se zemljopisni toponimi i metafore u službi toponima (Glavica, Xum, Brus, Draga, Xrbati itd.) ili toponimi nastali po prezimenima i nadimcima njihovih starosjedilaca: Draščit'i, Krbavčit'i, Nežit'i, Martit'i itd. Toponomastički tip od zemljopisnih termina značajan je na području stare hrvatske kolonizacije Istre (središnja Istra), dok je tip imena antroponimijskog postanja karakterističan za područje kasnije hrvatske kolonizacije u Istri.

Sve u svemu, pokazuje se da u glavnini buzetskoga dijalekta prevladavaju čakavske značajke, pa onda obično nema progresivnoga pomicanja akcenta s vokala silazno intoniranih ili nema općenitog duljenja kratko naglašenih vokala u neposljedn timerim slogovima u riječi. U vokalizmu afiniteti sa slovenskim govorima još su nešto izrazitiji.

U cjelini je najrealnije buzetski dijalekt podijeliti u dva poddijalekta, sjeverni i većinski, i južni, manjinski, prvi s jednonaglasnim sustavom, drugi s dvonaglasnim sustavom. Važno je i to što je jug i istok dijalekta s više čakavskih osobina od sjevera, zapada i središta dijalekta, gdje je udio osobina kao u slovenskom jeziku osjetno veći. Buzetski je dijalekt organski prijelaz između čakavštine i slovenskog jezika.

Primjeri

Nugla

Núyla je laryu ud Buzéte ne déset kilòmetri. Uná je támu uzdulá enéya króaya. Táku da ne én kraj je króax i Krás, a ne drúyi kraj je ramníca.

U Núyle sóa čúda hiš stoárih zátu káj sóa júdi šli čá iz Núyle. Té hiše soá éna púli drúye. Íma nóvih xíš zatò káj soa néki júdi prišli názada, ili soa si stoári júdi puprávili xiše. Puli nás ímamu méstu kadé soa kókuši. Támu kade soa prascí tò je xlěw i tá xlěw je za prascé da yredoá nítar pu nut'é, ili da ix né bi néki zjěw. Ímamu kókuši. Kókuši yredoá u kukušjoár, a pu dnevé soá vané támu dí je tráva i ubjáci; pu nut'é u kukušjoár da ix né bi néki zjě ili da se ne bi zyúbile. Júdi se bujé da ix né bi zjěla lesica ili kreýúj, zatò ix zápreju. Puli ná(s) se sáku létu uré zémja za kumpír, se uré zémja za uné tjtě i tò se uré támu ne podzimak ili némilat da se mòre sadít kumpír. Nevet' se ure z dvěmi ili trěmi vóli, má téx vóli ní vét' čúda. Uní jémaju jerám. Tá jerám se stávi na vroát od vulá, pótle jémaju kámbe, té kámbe dršjě da tá jerám ne poáde iz vroáta i táku uní vúčeju tá plúx i táku zurěju níva. Pótle ne tá níva se péje yńój i tá yńój se vózi z vózun, a vús móra imět kóš. U tá kóš se stoávja yńój i kadá se pride ne níva, tá yńój se zvjæ.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, Köln – Wien, 1983, 297.

Nugla

U kunóbe se držjě báčve i u té báčve se stoávja vinó kadá se putjya. Puli nás íma čjneya viná i bíléya viná. Tu vinó se nejprjé zmoásti i se

pústi da stuji énu ósan doán dók se ne skúxa. Kadá se tu vinó skúxa se ga pretóči u báčva i tu vinó stuji u te báčve du némlat. Pótle se tu vinó néjzat pretóči zátu káj je tepló. Ku se né bi vinó pretučílu bí se láxku pukvarílu i se ya stávi u báčva da támu stuji dók se ya ne pupíje.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, Köln – Wien, 1983, 298.

Brul

Brúw je muóla vuós. Stuji ne visóke ramnici blís Róči.

Ókulu néya suo snužeti i bóške. Xiše suo velíke i čiste. Zazídane suo u ubjuóčen. Ne srét vasjé je muóli plác u katjériya se móre prít' čés dví vruóte. Blízi vasjé je crėkvica svėte Lúcije. Ne né je stuóru ylayólsku pismó.

U vasé je pu vujské živėlu šjės famėj z blízü dvájsti štíre jüdí. Júdi suo dėlali zėmńa. Danás u vasé živė suómu ená famėja záj suo sé drúye preneslé x Kupré.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, Köln – Wien, 1983, 299.

Literatura

- Darko Darovec, *Pregled zgodovine Istre*, Koper, 1991.
- Nataša Draščić, "Govor Sv. Martina", *Buzetski zbornik*, 20, 1995, 151-182.
- Nataša Draščić, "Fonetska i morfološka obilježja Račica", *Buzetski zbornik*, 23, 1997, 43-56.
- Nataša Draščić, "Govor Nugle", *Buzetski zbornik*, 23, 1997, 89-120.
- Nataša Draščić, "Govor Lupoglava", *Zbornik općine Lupoglav*, Lupoglav, 1997, 107-127.
- Nataša Draščić, "Govor Vrha", *Buzetski zbornik*, 24, 1998, 75-91.
- Elena Grah, "Fonološke značajke mjesnog govora sela Krbavčići", *Buzetski zbornik*, 28, 2002, 19-52.
- Elena Grah, "Frazemi u mjesnom govoru sela Krbavčići", *Buzetski zbornik*, 29, 2003, 97-109.
- Elena Grah, "O riječima u mjesnom govoru sela Krbavčići", *Buzetski zbornik*, 30, 2004, 59-71.
- Mate Hraste, "Refleks nazala *q* u buzetskom kraju", *Ivšičev zbornik*, Zagreb, 1963, 129-135.
- Pavle Ivić, "Der Vokal *ě* als lebendiges Phonem in den serbokroatischen Mundarten", *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, 1959, 1-2, 38-54.
- Pavle Ivić, "Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske", *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 6, 1961, 191-212.
- Pavle Ivić, "Paralele poljskome 'pochylenie' na srpskohrvatskom terenu", *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawiński*, Kraków 1963, 227-243.
- Nana Jakovljević, "Govor u Selcima", *Buzetski zbornik*, 33, 2006, 361-370.
- Janneke Kalsbeek, "Prilog proučavanju vokalnih sustava sjeverozapadnočakavskih govora u Istri", *SSGL*, 3, 1983, 247-264.
- Janneke Kalsbeek, "Neke fonološke i morfološke osobine govora Nugle u sjevernoj Istri", *ZFL*, XXVII-XXVII, 1984-1985, 313-320.

- Janneke Kalsbeek, "Položaj govora Nugle kod Roča unutar sjeverozapadnog čakavskog kompleksa", *Dutch Studies in South Slavic and Balkan Linguistics*, Amsterdam 1987, 91-100.
- Josip Lisac, "Fonološke značajke buzetskoga dijalekta", *Čakavska rič*, 29, 2001, 2, 13-22.
- Mieczysław Małecki, *Przegląd słowiańskich gwar Istriji*, Kraków, 1930.
- Mieczysław Małecki, *Slavenski govori u Istri*, Rijeka, 2002.
- Anton Medica, "Jen milijar radoških besed (Tisuću riječi govora sela Račja Vas)", *Buzetski zbornik*, 30, 2004, 287-321.
- Anton Medica, *Račja Vas*, Račja Vas, 2004.
- Mlunska visoravan*, Veli i Mali Mlun, 2004.
- Matija Nežić, "Račice", *Buzetski zbornik*, 31, 2005, 403-425.
- Asim Peco, "Iz fonetske problematike istarskih govora", *ZFL*, 20-1, 1977, 173-177.
- Mladen Rac – Andrija Željko Lovrić, "Naravoslovno nazivlje istarskih polukajkavaca kod Buzeta (Mlun, Slum i Brgat)", *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju*, Zabok, 2006, 550-574.
- Josip Ribarić, "Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri", *Srpski dijalektološki zbornik*, IX, 1940, 1-207.
- Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima. Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkog govora*, Pazin, 2002.
- Petar Šimunović, "Dijalekatske značajke buzetske regije", *Istarski mozaik*, 8, 1970, br. 5, 35-49.
- Petar Šimunović, "Jezične bilješke i rječnik (uz zbirku pjesama 'Razletavke' M. Sinčića u govoru Račica kod Buzeta)", *Dometi*, 4, 1971, 8, 51-55.
- Petar Šimunović, "Takozvana buzetska kajkavština", *Istra*, 14, 1976, 6-7, 41-44.
- Petar Šimunović, "Značajke buzetske toponimije", *Onomastica jugoslavica*, 7, 1978, 53-74.
- Petar Šimunović, "Ogledi govora na Bužeštini", *Buzetski zbornik*, 17, 1992, 33-42.
- P. Šimunović / R. Olesch, *Čakavisches-deutsches Lexikon III*, Köln – Wien 1983.
- Jasna Vince, "Uz morfosintaktičke teme u Ribarićevu opisu istarskih dijalekata", *Buzetski zbornik*, 30, 2004, 103-109.
- Nataša Vivoda, "Govor Pračane", *Buzetski zbornik*, 25, 1999, 13-25.

- Nataša Vivoda, "Govor Škuljara", *Buzetski zbornik*, 26, 2000, 59-69.
- Nataša Vivoda, "Govor Sluma", *Buzetski zbornik*, 27, 2001, 217-247.
- Nataša Vivoda, "Semički govor", *Zbornik općine Lupoglav*, Lupoglav, 2001, 9-27.
- Nataša Vivoda, "Frazemi u buzetskim govorima", *Buzetski zbornik*, 28, 2002, 53-58.
- Nataša Vivoda, "Govor Prodana", *Buzetski zbornik*, 29, 2003, 83-95.
- Nataša Vivoda, "Govor sela Veli Mlun", *Buzetski zbornik*, 30, 2004, 45-58.
- Nataša Vivoda, "Skлонidbeni nastavci u govorima Bužeštine", *Buzetski zbornik*, 21, 2005, 129-138.
- Nataša Vivoda, *Buzetski govori*, Koper, 2005.
- Nataša Vivoda, "Govor Erkovčića", *Buzetski zbornik*, 34, 2007, 239-246.
- Willem Vermeer, "On the Principal Sources for the Study of Čakavian Dialects with Neocircumflex in Adjectives and *e*-Presents", *SSGL*, 2, 1982, 279-341.
- Sanja Zubčić, "Duljenja naglašenoga vokala u sjeverozapadnim čakavskim govorima", *Rasprave*, 32, 2006, 327-348.
- Josip Žmak, "Stare gajske besede (Da se ne pozabi)", *Buzetski zbornik*, 27, 2001, 249-260.
- Josip Žmak, "Govor sela Podgaće na Ćićariji", *Buzetski zbornik*, 34, 2007, 247-252.

JUGOZAPADNI ISTARSKI DIJALEKT

Prostiranje

Tim dijalektom govori se u dvije zone u Istri, jednoj većoj na jugu i zapadu Istre i u drugoj manjoj na sjeveru Istre, u Čićariji. Na sjeveru jugozapadni istarski dijalekt obuhvaća Tar odakle granica ide do Kaštelira i Karojbe. Odatle ide na jug gdje obuhvaća Kringu i Sveti Petar u Šumi, južnije Kanfanar pa onda na istok do Raše i do Raškoga zaljeva. To područje južne i zapadne Istre pripada dijalektu o kojem govorimo, s time da su neka mjesta u znatnoj mjeri govorno romanska, dok je Peroj štokavskoga zetsko-južnosandžačkoga tipa. Romanskim govorima istriotskoga (istroromanskoga) tipa govori se u mjestima Rovinj, Bale, Fažana, Vodnjan, Galizana, Šišan. Na sjeveru Istre jugozapadnom istarskom dijalektu pripadaju Vodice i još neka mjesta: Jelovice, Dane, Trstenik, Raspor itd.

Fonologija

Vokalizam jugozapadnoga istarskog dijalekta, najrasprostranjenijeg dijalekta u Istri, relativno je vrlo jednostavan. Glavna je značajka ikavski jat: *divôjka*, *îsti* "jesti", *cvîl*, *lîpo*, *rîpa*, *želîzo*, *vîditi* itd. Takav je i u nastavcima: *zdravîji*, *pametnîji*, *cinîji*; označeni akcent je iz Vodica. Međutim, javljaju se i ekavizmi, uglavnom stalni: *sêno*, *dêlo*, *dêkla* "sluškinja", *venàc*, *slèzena*, *susèd*, *vèrovati*, *celîvati*, *cèsta*, *pètex*, *brêst*, *brèza*, *kolèno*, *pèga* itd. Neki od tih ekavizama svakako su preuzeti od susjeda, od čakavaca ekavaca ili od Slovenaca. U nizu govora ekavski je refleksi jata samo u primjerima *delo* i *delati*.

Nema mnogo primjera za prijelaz prednjeg nazala u *a*, a redovito se radi o tom prijelazu nakon *j*, ne nakon *č* i *ž*. Primjeri bi bili *jazîk*, *jazîki*, osobito u sjevernijim mjestima; međutim, i tamo (npr. Rovinjsko Selo: *jeziîki*) dolaze primjeri kao *jèzik*, *jeziîk*, bilježeni na jugu dijalekta (Premantura, Medulin, Ližnjan). Osim toga, bilježeno je u više mjesta *zajâti* "otjerati; povesti na pašu; posuditi". *Prijâti* "primiti" bilježeno je također u nizu mjesta (Golac, Kmačići, Molardini), uz to i *jâčmen* ili *jâčmik*. Po prilici je takvo stanje i u

mnogim drugim čakavskim govorima, a u nekoj mjeri i u zapadnijim štokavskim idiomima.

Refleks poluglasova redovito je *a* (npr. *dân*, *danàs*), pri čemu su vrlo bitni primjeri *màša* "misa", *zâla* "zla", *màlin*, *màlinar* "mlinar", *s nàmon* "sa mnom", *kâdi* ili *kadî*; ponegdje (osobito u Premanturi) dolazi *dî*. Tu je važno spomenuti prijedlog *u* (dakle, ne *va*), primjere kao *unûki*, *udovâc*, ali i potvrde kao *vâjk(a)*, *vâvik*, *vâje* "odmah", *Vazân* "Uskrs". Uz to, pojavljuju se ponegdje i primjeri kao *duvîca*, *nûk* "unuk", *tôrak* "utorak" i slično. Vokalizacija poluglasa u slabu položaju čakavizam je što se javlja i u neznatnom dijelu štokavskih govora. Prijelaz *w* + poluglas *u* - jest štokavizam što dolazi i na čakavskom jugoistoku, a primjeri kao *Vazam* jesu čakavski rezultat, osobito sjeverozapadni čakavski.

Naravno, i stražnji nazal (npr. *pût*, *zûb*, *rukî* L jd.) i samoglasno *l* (*bûxe*, *žût*, *žûtega* G jd. m. roda) redovito daju *u*. Tako je uglavnom redovito u štokavaca, manje redovito u čakavaca.

Prijelaz *ra* u *re* bilježen je uglavnom redovito u primjerima *rêbac* || *rêbâc* "vrabac", *rêsti*, *krêsti*, *krêža* "krađa". Dakle, u nevelikoj se mjeri javljaju i potvrde tipa *zrâsti*, *narâsti*. Relativno rijetko dolazi *grêb* (i *gròb* je dosta zastupljeno), također imamo *e* i u *têplo*. Prijelaz *ra* u *re* osobina je relativno dobro zastupljena u čakavaca i u zapadnih štokavaca.

Dočefno *l* dalo je *-a*, npr. *bîja* "bio", *vîdija*, *gòja* "gol", *Mixovîja*, *vrîja* "travanj", *kîseja*, *tîja* "trao". Kontrakcijom je dobiveno npr. *mîsa* "misao", *kabâ* "kabao", ali i *bô*, *fažô*. Relativno vrlo rijetko dolaze primjeri kao *vôl*, *gól*, *bîl* (Barban, Kringa), uz to *kôlci* ili *dôlci* (Hreljići kod Marčane). Dakle, *aa* je dalo *a*, *oa* *o*. Potvrde kao *misli* "mislio" (Jurićev Kal u Barbanštini) sasvim su rijetke. Zanimljivo je da se i *-l* donekle ponaša kao *-l*: *prêtaja* ili *prijâteja* "prijatelj", *grêdeja* "gredelj". Prijelaz *-l* u *-a* štokavska je značajka, međutim, ona je dobro zastupljena i u čakavaca pod jakim štokavskim utjecajem.

Samoglasno *r* u Vodicama uvijek je kratko, ali u okolnim mjestima nije tako. Npr. iz mjesta Golca imamo primjere tipa *třd*, *třda*, *třdo*. Na jugu dijalekta gotovo uvijek je samoglasno *r* kratko. Samoglasno *r* nerijetko je sekundarno, npr. *srdîna* "meki dio kruha pod korom".

Nenaglašeno (predakcenatsko) *o* dosta često prelazi u *u* (*ubûkla*, *duněsla*, *us ũši* "osušio", *utâc*, *uprâti*, *xudît* "hodati", *ubîsiti* "objesiti"),

kao u istroromanskim govorima u Istri, nenaglašeno *e* u *i* (*sistrìca*, *čìrti* "četvrti"). Nenaglašeno *o* može dati i *a* (*pandìlak*, *matìka*, *patòk*, *pastòla*). Vidimo da u dijelu primjera dolazi do disimilacije prema vokalu sljedećega sloga.

Na porečko-rovinjskom području zabilježeno je i diftongiranje dugih *e* i *o*; npr. u Rovinjskom Selu *r'èsti* "rasti", *div"òjka*, u Sv. Lovreču *tuòte* "tu", u Orbanima *Poričč*, *sièstra*, *kuòtli*, u Žbandaju *spièce* "ispeče", *piètak*. Takvih diftongacija ima i u rovinjskom istroromanskom. No takvih primjera ima i drugdje, npr. u Sv. Petru u Šumi *pedesièt*, *uòn*.

Među ostalim sitnijim pojavama izdvajam primjere kao *z* "iz", *zgubìli* "izgubili" i sl., dakle, gubljenje *i* u takvim primjerima. I od prijedloga *s* može biti dobiveno *z*, npr. *z ùjen* "uljem".

Konsonantizam toga dijalekta karakterizira nekoliko općih značajki. Jedna je tipično čakavski izostanak zvučnih parnjaka bezvučnih suglasnika (*x*, *f*, *č*, *c*) u velikoj većini govora; tu su iznimkom govori na jugu dijalekta gdje dolazi *ž*, odnosno gdje dolazi i *ć* i *ž*. Dosta se često (npr. Glavani, Vodice, Ližnjan, Marčana, Krnica, Štinjan, dio Barbanštine, Rakalj, Rovinj) izgovara *č*, npr. *ča*. Prema tomu, uglavnom izostaju zvučni afrikati, ali je i broj okluziva povećan; dolazi, naime, *t'* (npr. *tè'ta* "posuda") i *d'*, npr. *lè'da*. Tamo gdje se javlja adrijatizam *ǃj* (sjever dijalekta) smanjen je i broj sonanata, npr. *pòsteja* u Vabrigi. Poznate su i posljedice cakavizma u nizu govora na sjeverozapadu dijalekta, npr. *ca*, *kòšt*, *škùjja*, *želìžo* u Vabrigi. Cakavizam (npr. u Taru i okolici) nema kakvih naročitih posebnosti, jedino je zanimljivo to što je u nekim govorima *č* refleks praslavenskoga *č*, pa otuda primjeri kao *placati* "plaćati", *ca cete* "što ćete".

Fonem *x* dobro je zastupljen svugdje u dijalektu osim oko Premanture; dakle, izostaje još u Banjolama, Vinkuranu, Vintijanu i Valdebeku. Prema tomu, uglavnom redovito bilježimo *krùx*, *ùxo*, *nòxat*, *glàx* itd. Tamo gdje *x* izostaje ono se ili sasvim gubi (*krù* npr.), prelazi u *v* (*sùv*) ili u *k* (*kùkiña* "kuhinja", *Krvát*). Ipak spominjem primjere *stìti* "htjeti" i *fàla* || *fàla* "hvala".

Uglavnom se čuva i fonem *f*, npr. *kunfìn* "granica", ali ipak npr. *potogräf* "fotograf".

Neobično je zanimljivo i neujednačeno stanje u pogledu refleksa prsl. *t'*, *d'*, u pogledu sudbine sekundarnih skupina *tʷ/bj*, *dʷ/bj* te u primjerima tipa *pojti*, *pojdem*.

Prsl. *t'*, *d'* daje u nizu mjesta (Premantura, Pomer, Škatari, Šikići, Medulin, Valtura) *t'* i *d'* (*vr'ita*, *rò'd'en*), ali je često drugačije. Npr. od *t'* dosta je često također *č* (primjeri tipa *noč* dolaze u Vodicama), *č'* i *ć*, a od *d'* dolazi *j* (*tùji*, *mlàji*, *sàja*, *ròjen*), *d'* (*svà'd'a*), *ž* (*ròžena*), posebno je pak zanimljivo *ž* (*krèža*, *prèža* – Muntić; *žèža*, *zagràženo* – Lobarika; *glòže*, *mlàža* – Marčana; *rìži* "rjeđi" – Vodice; *sàža* – Rakalj i Rovinjsko Selo; i u Barbanštini ima takvih primjera). Uz to javljaju se npr. u rovinjskom zaleđu primjeri kao *mlàžji*, *slàžji*, gdje nalazimo kombinaciju dvaju refleksa, *j* i *ž*. Refleks *ž* svakako je izgovor fonema *ž* na čakavski način, kao kad se umjesto *žep* kaže *žep*. Prethodno je *ž* dalo *ž* u primjerima kao *mlàžji* > *mlaži* > *młazi*, isto kao *t' > č*. U novije doba je bilježeno npr. *prèžža*, *sùžženo* i sl. (Jadreški).

U sekundarnim skupinama najčešće se izgovara *t'* i *d'* (*brà't'a*, *proli'ye*, *cvn'le*, *lèd'a*, *posù'd'e*), ali nije uvijek tako. Bilježeni su i primjeri kao *milosr'je*, *orùd'le*, *pòsud'le*, kao *cvn'le*, *prùt'je* (Vodice). Nova jotacija provedena je i u primjerima kao *zdràv'le*, *vesè'le*. Vrlo često dolazi *gròjze*.

U primjerima tipa *pojti*, *pojdem* nerijetko se izgovara upravo *pòt'* – *pò'd'en*, ali ima i drugih kombinacija: *pòjti* – *pòjde*, *pòt'* – *pòjdemo* itd. Uglavnom je redovita skupina *jd*. Nepromijenjeno *jt*, *jd* mnogo je zastupljenije u čakavaca nego u štokavaca, ali u jugozapadnom istarskom dijalektu nepromijenjeno *jt*, *jd* nije ni približno redovito.

Obično jugozapadni istarski dijalekt držimo štakavskim, ali to određenje nije precizno. *Žd* (*mòždani*, *dàždu* D *jd.*, *dažđit* – Valtura; *dažđeno* – Marčana) je, doduše, redovito (uz *dàž*), ali nije *št*, iako je češće od *št'* ili slično. Npr. u Rovinjskom Selu i u Raklju bilježimo *puštàti*, *gùštarica*, u Marčani *Barbànština*, u Jadreškima *gùšter*, *štùcavica*, u Škatarima *ogn'ishte* itd., ali također *dašt'ica* (Valdebek), *st'š't'en* (Banjole), *koš'f'ica* (Pomer), *pùšt'a* (Orbanići kod Marčane) itd. Često je odnos takav da je *št* refleks zasebnih riječi i sufiksa *-ishte* (*pr'š't*, *koš'ishte* npr.), *št'* živih alternacijskih odnosa (npr. *iš't'en*, *pùšt'at*); primjeri kao *pùšt'at* objašnjavaju se tzv. pomlađenim jotovanjem, dok je primjere kao *dašt'ica* svakako objasniti teže. Očito je tu bilo nekih utjecaja među štakavcima i šćakavcima, ali nam siguran odgovor nije pri ruci. U Vodicama bilježeno je uglavnom *št* (*plàšt*), ali također *zapùščen* i *zapùšten*. Šćakavizmi su bilježeni i drugdje: Kanfanar, Barban, Kringa, Veli Ježenj itd. Dio Barbanštine je šćakavski (Barban, Golešovo, Dminići, Jurićev Kal, Orihi, Petehi, Puntera, Sankovići,

Sutivanac), dio štakavski (Borinići, Hrboki, Manjadvorci, Rebići, Škitača). Štakavizam je štokavska/nečakavska osobina, ali, kako vidimo, nije općenit. Zna se da su i mnogi štokavci zapadnoga podrijetla šćakavci, pa u tim jugozapadnim istarskim šćakavizmima može biti i štokavskoga šćakavskog utjecaja, ne samo čakavskog.

Svagdje osim na krajnjem jugu dijalekta dominira inicijalna skupina *čr-*: *čřv*, *čřva*, *čřm* itd. Okolica Premanture ima *cřm*, *cřv*, *cřivo*, *crnřka*, *cřřen*; ipak je *čřvit* "bojiti". *Cřřen* se javlja i sjevernije, sve do Vodica. Također je u Raklju zabilježeno *cřmo*, uz to i *cřřena*, slično i u Barbanštini. Sačuvano *čr-* obično je u čakavaca, iznimno u štokavštini.

Uglavnom redovito dočetno *m* prelazi u *n* u nastavcima i u nepromjenjivim riječima (*volân* D mn., *mõren* "mogu"). To je adrijatizam, uglavnom redovito zastupljen svagdje uz obalu. Uglavnom, dakle, dolazi u čakavaca, pa onda i u drugih (štokavaca, kajkavaca) u njihovoj blizini. Uglavnom se dočetni zvučni suglasnici izgovaraju zvučno, ali iznimaka ima; npr. dio vodičke oaze obezvučuje zvučne suglasnike na kraju riječi, dio čuva zvučnost, pa tako i Vodice. Obezvučavanje zvučnih suglasnika na kraju riječi značajkom je dijela i čakavskih i štokavskih govora. Obično se u dijalektu ne provodi sibilizacija u primjerima kao *vlâki*, ali se izuzetno ipak čuje *vûci* ili slično.

Suglasničke pojave kao *iřč*, *řenřca*, *õsta* G jd., *dîmřak* pojavljuju se i u tom dijalektu.

Uz to dolazi do reduciranja *v* u primjerima kao *sěkrva* ili *iřdo* || *iřdo* "tvrdo".

Protetski se javlja *j* u primjerima kao *jõpet* "opet".

U primjerima kao *mõren* "mogu" redovito dolazi *r*. Svagdje na zapadu dijasisistema zabilježen je prijelaz *ž* u *r*.

Akcentuacija jugozapadnoga istarskog dijalekta prilično je različita od mjesta do mjesta, ali ima i dosta zajedničkih značajki.

To je dijalekt tronaglasnoga sustava, osim na području vodičke oaze; ona ima dvonaglasni sustav. U Trsteniku dolazi samo jedan akcent. To znači da u dijalektu uglavnom dolaze tri akcenta, $\sim$, $\hat{\ } i \tilde{\ }$. Prema uvjerljivim rezultatima Davida Mandića, riječ je o primjerima kao *takõ* (Sv. Petar u Šumi), *zovõ* 3. 1. jd. prezenta (Sutivanac), *procîdîiti* (Orbanići), *Vazân* (Hlistići), *tětâc* (Režanci), *pitâli* (Valdebek), *dõbro* (Pomer), *mîsec*, *samâñ* "sajam", *čovik*, *kõri* (Marčana), *roženřce* (Vodice); *težâki*, *duõti* "doći" (Sv. Petar u Šumi), *cvř'e* (Sutivanac), *dân*,

grôjze (Kanfanar), *pôjti* (Svetvinčenat), *nâjti* (Krnica), *lš'e* (Orbanići), *rièsti* (Orbani), *pît* (Žbandaj), *pêti* (Valdebek), *divôjka* (Pomer), *gromâda* "hrpa drva" (Vodice), *stôlci* (Marčana); *labînski* (Sutivanac), *xrâna*, *dîvo* (Kanfanar), *kâko* (Svetvinčenat), *prâsci* (Krnica), *vesêje* (Orbanići), *vôca* G jd. "oca" (Rovinjsko Selo), *nôge* A mn. (Hlistići), *blîzu* (Orbani), *kantadûri* "pjevaći" (Žbandaj), *čêlo*, *postôli* (Marčana). Među navedenim primjerima ima i onih što pokazuju da je praslavenski akut u jugozapadnom istarskom dijalektu izgubljen, a to isto vrijedi i za potvrde *kljûč*, *vodê* G jd., *ubâjti* "obići", *pedesêt*, *kolâč*, *jâ*, *šezdesêt* itd. Tek se u rijetkim rubnim govorima (npr. u Sv. Petru u Šumi) može registrirati akut iz starijih razdoblja, i to dubletno uz dugi silazni naglasak. Današnji akut u tim govorima nastao je povlačenjem naglasaka sa zadnjega kratkoga otvorenog sloga na prethodni slog. Uglavnom je riječ o povlačenju na prednaglasnu duljinu: *zîma* (Hlistići), *svî'a* (Orbani), *glâva* (Žbandaj), *mlîko* (Bokordići), *vîno* (Nova Vas), *jûxa* (Baderna), *gnîzdo* (Kanfanar), *dîte* (Orbanići), *sîna* (Valdebek), *prâjce* A mn. (Pomer). Može ponegdje doći do prijenosa akcenta i sa zatvorenog sloga: *pîsat* (Valdebek), *posûdit* (Pomer). Akut se uglavnom ostvaruje kao ravni visoki ton. Inače taj dijalekt nema zanaglasnih duljina; čuvanja prednaglasnih duljina ponegdje ima: *nârôda* G jd., *lûdî* (Orbanići), *pêtâk* A jd., *lûdî* (Pomer). Vidimo da može biti naglašen posljednji slog, npr. *vînò*, *sestrâ*, *dobrò*, *sadâ* (Sv. Petar u Šumi). Na posljednjem slogu u riječi ponegdje se krati dugi slog, pa npr. u Ližnjanu ili u Medulinu dolazi *granòn* (<*grânôn*) a zatim i *ženòn* (<*ženôn*). Dolazi i *ženè*, *vodè* u G jd.; najprije je izgubljen akut, pa je onda i cirkumfleks skraćen. Vrlo često dolazi i do tzv. kanovačkog duljenja: *žêna* (Svetvinčenat), *rêbra* (Orbanići), *sêlo* (Rovinjsko Selo), *nôge* A mn. (Hlistići), *siêstra* (Orbani), *pôdne* (Žbandaj), *sêla* N mn. (Bokordići), *dîca* (Valdebek). Kako već vidjesmo, na jugu dijalekta povlači se akcent i sa zatvorenog posljednjega sloga: *Vâzan*, *ôtac*, *tôvar*, *ožênit* (Valdebek), *jêzik* (Pomer).

U primjerima tipa *selo* u Sutivancu nije došlo do prenošenja (*selð*), obično je došlo do prenošenja uz duljenje (*sêlo* u Orbanićima, Žbandaju i Valdebeku), dok je u Pomeru došlo do prenošenja ali bez duljenja (*sèlo*). U primjerima tipa *zima* uglavnom svagdje je ostvaren akut na prvom slogu (*zîma*). U Sutivancu i Orbanićima dolazi tip *pîtâti*, u Žbandaju je *pîtati*, u Valdebeku i Pomeru *pitâti*. Na istarskom jugu, dakle, dolazi do skraćivanja duljina koje nisu na predzadnjem slogu. U Vodicama bilo bi *sèlo* i *zîma*.

U primjerima tipa *nevīsta* ili *divôjka* obično nema nikakvih promjena. Tako onda dolazi npr. *besīda* u Valturi, *umrīti* u Loboriki.

Može se zaključiti da akuta ima malo u Sv. Petru u Šumi, pa taj govor ne odstupa mnogo od dvonaglasnoga sustava. Ujedno je to govor, kako smo već rekli, koji još donekle čuva praslavenski metatonijski akut. Očito je da je pomicanje naglasaka najznatnije na premanturskom području. Lina Pliško na području Barbanštine nalazi alternaciju dugoga silaznog akcenta sa starohrvatskim akutom na starim mjestima (*brâjde* || *brājde* npr.), s time da tamo akut dolazi u primjerima kao *mūka* (<*mūkà*) i *sēlo* (<*selō*). U Premanturi i u Pomeru nekad su bilježeni i kratkouzlazni naglasci, no danas u kratkim naglašenim slogovima nema tonskih razlika.

Posebno mjesto pripada govoru Trstenika blizu Vodica. Tu su likvidirane sve kvantitativne i intonacijske opozicije, pa je tu, dakle, akcenatsko stanje što se tiče broja naglasaka kao u glavnini buzetskoga dijalekta.

Nerijetko se u južnoj i zapadnoj Istri umjesto akuta izgovara cirkumfleks, a to je barem dijelom očiti romanski utjecaj.

Morfologija

Deklinacija imenica dosta je arhaična, osobito u ženskom rodu. Uglavnom je u G mn. nulti morfem (*žên* npr.), u D mn. *-an* (*nogàn* npr.), u L mn. *-ax* (*ženàx* npr.), u I mn. *-ami* (npr. *ženàmi*). Nešto je drugačije stanje na jugu dijalekta gdje u G mn. također imamo *-ø*, ali u Premanturi može biti npr. *mūka*, uz *krūšak*. D, L, I množine završava na *-an*, ali u Štinjanu uz često *kràvan* može rjeđe doći *kràvaman*. U Marčani samo u D mn. imamo gramatički morfem *-an* (*kozàn*), dok je u L mn. *-ax* (*po bōškax*, *po xīžah*), u I mn. *-ami* (*sestràmi*, *kozàmi*).

Manje je arhaično stanje u m. i u s. rodu. Obično je u G, L, I mn. gramatički morfem *-i* (*mrāzi* npr.; ponegdje na jugu Istre dolazi u G mn. *-ix*, npr. *dānix*), u D mn. *-on* (Kanfanar: *sīnon*) ili *-an* (Rovinjština: *telcân*). Zanimljivo je da u srednjem rodu I mn. mjestimice ima nastavak *-ami*. Na istarskom jugu D, L, I mn. obično završavaju na *-i*, ali nije uvijek tako. U Štinjanu npr. rijetko se javlja i *-iman* (*vōliman*), u Muntiću i u Loboriki D i L mn. imaju nastavak *-in*, ali ne uvijek u I; tamo je u I npr. uz *-in* (*vōlin*) i *-i* (*vōli*). U Marčani imamo npr. D mn. *volàn* ili *tovàren*, L mn. *na stólci*, I mn. *z ūstī*, *za govēdi*.

Uglavnom su redovite kratke množine jednosložnih imenica m. roda: *mīši*, *vōli* itd. U Bokordićima zapadno od Barbana zapisano je

npr. *bakē* "bikove" A mn. Kratke množine dolaze i u ostalih čakavskih dijalekata i u kajkavskom narječju, gdje gdje i u štokavaca.

Obično se kaže npr. *dvâ kantûna* (Kringa), ali *trî kantûni* (Kringa), *četîri kantûni* (Rakalj). Međutim, u vodičkoj oazi bilo bi npr. *dvâ bràti*, isto i iza *ôba*. Čuvanje staroga stanja često je u čakavaca, kako smo već vidjeli.

Izrazito je zanimljiva pojava da u pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji često imamo izjednačenje stanja u D, L i I mn., čak i tamo gdje u deklinaciji imenica nema sinkretizma množinskih padeža. Javlja se primjeri kao *sûcima* (Vodice), dakle s *-ma*, koje u deklinaciji imenica ne dolazi. U padežnim nastavcima jednine pridjeva muškoga i srednjega roda javljaju se primjeri tipa *lâčnega "gladnoga"*, uz one tipa *sûoga*.

Obično dolaze zamjениčke riječi *čâ* || *čâ* i *zâšto*, *pôšto* i sl. Česti su kontrahirani oblici *kî* "koji", *kâ*, *kê* u jednini, *kî*, *kê*, *kâ* u množini. *Ki* osim "koji" znači i "tko", npr. *Ki plivi?* "Tko plijevi?" Zanimljivo je da se pod utjecajima lakše mijenja riječ u značenju "što" nego u značenju "zašto". Tako u čakavskom narječju nerijetko dolazi *što* ili *kaj* ali *zač*. Ovdje imamo *ča* u prvotno pretežno štokavskom dijalekatnom tipu, ali *zašto*. Govori se *niš* "ništa"; *ništo* "nešto"; *čigov*, *čigova*, *čigovo*; *ničigov*, *ničigova*, *ničigovo*; *svačigov*, *svačigova*, *svačigovo*. Dolazi *svi*, *sve* i slično, kao na čakavskom jugoistoku, kao u štokavaca.

Infinitivi su uglavnom redovito s dočernim *-i*: *îsti* "jesti", *dôjti*, *pôt'i*; rjeđe je *kântat* "pjevati" (Banjole), *nât'* (Valdebek); i dio Barbanštine čuva okrnjeni infinitiv, također Sveti Petar u Šumi (*duôt'*, *puôt'*). Stanje tipa *dojti* (s dočernim *-i*) u čakavaca je dosta rijetko, u zapadnijih štokavaca također. Present glagola *it'i* glasi *gren*, *greš*, *gre*, *gremo*, *grete*, *gredu*. Nema ni aorista ni imperfekta. Ta se vremena u čakavaca rijetko čuvaju, u štokavaca imperfekt svakako rjeđe od vrlo čestoga aorista. U 3. l. mn. prezenta dolaze primjeri tipa *pûštaju*, zatim *kopâdu*, uz to i *kûnu* npr. Primjeri na *-du* dosta su česti. Uz to je interesantno da dolazi do analoških palatalizacija u 3. l. mn. prezenta tipa *peču* i u imperativima tipa *reči naglas* (Barban). Kondicional glasi *bîñ*, *bîš*, *bî*, *bîmo*, *bîte*, *bî*. I u Premanturi i u Medulinu imamo *bîmo*, *bîte*. Naravno, to je čakavizam. Glagoli II. vrste imaju u infinitivnoj osnovi *-ni-*, npr. *maknîti* (Vodice), ali nije uvijek tako, npr. *vrnîti* u Medulinu.

Veznik "jer" često glasi *zaš*.

Sintaksa

U značenju "malo" govori se *jeno malo*, i to pod talijanskim utjecajem (*un poco*): *Ste se trudili? Jeno malo san* (Kanfanar).

Isti je utjecaj i kod neobičnog namještaja enklitika, npr. *ne se more jisti* (Rakalj), *mu pomažu delati* (Marčana). To, međutim, nije redovito; uza *san bija* govori se i *bija san* (Vodice).

Imenice po obliku ženskoga roda, a po smislu muškoga, kongruiraju se samo po smislu: *lip gradina*, *velik praščina* (Vodice). Međutim, u množini te imenice dolaze u muškom rodu: *veliki praščini* itd.

Zanimljive su negacije: *prez ninoga*; *prez ničesa*. Također se djelomično spaja *prez* i *da*: *prez da me je jako bolilo* (Vodice).

Prije *neka* može stajati *da* (Vodice: *reka je da neka gren t'a*), ali to nije obavezno; *da* može biti izostavljeno.

Prijedlog *mimo* uvijek stoji s genitivom: *mimo hiže* i sl.

Prijedlog *s* (odnosno *z*) dolazi u primjerima kao *z nožon ga je* (Vodice).

Imperativno značenje postoji u perfektu od glagola *jimati*: *jima si ga viditi* (Vodice).

Dolaze konstrukcije tipa *vidija je projti jenu ženu*, ali to nije redovito; može se reći i *vidija je kako je prošla jena žena*.

Leksik

U jugozapadnom istarskom dijalektu, pa i u mnogim idiomima ostalih dijalekata u Istri, svaka se rijeka zove *sava*; primjer iz Rovinjskog Sela glasi: *Tan je sava Dragoña*. Talijanizmi (npr. *kampaña* "polje" ili *korta* "dvorište") su vjerojatno češći nego u Dalmaciji. Idući od juga prema sjeveru leksički se ambijent osjetno mijenja. Tako se u Premanturi govori *ku'ta*, *kosa*, *pivac* nasuprot *xiža* || *xiša*, *vlasi*, *petex* uglavnom u svim mjestima sjevernije, gdje ponegdje također imamo i germanizme *žajfa* "sapun" ili *gmajna* "pašnjak mjesne općine". Te riječi dolaze i u Vodicama u Čičariji, što je i prirodno s obzirom na to da je riječ o zoni slovenskoga jezičnog

susjedstva. I sam leksik glavnine dijalekta i oaze Vodice pokazuje kako se radi o istom dijalektu, a nesumnjiva je i bliskost rječničkoga blaga jugozapadnoga istarskog dijalekta i govora Hrvatā u Moliseu u Italiji. Vodice uz dobro čuvanje fonologije i morfologije karakterizira leksička inovativnost prouzročena utjecajima; primjer *skadañ* "gumno pod krovom; zgrada gdje se nalazi gumno" zabilježen je i u brojnim sjevernijim čakavskim idiomima, zatim među gradišćanskim Hrvatima, u mnogih kajkavaca, kao i u slovenskom jeziku. Vodice posjeduju i dosta čakavskih autohtonosti, npr. *ar* "jer", *kotiga* "krzno za muškarce ili također za žene", *brižan* "jadan, ubog" itd. I sama uža područja posjeduju izrazitu leksičku neujednačenost; tako npr. u okolici Rovinja bilježimo *urna*, *lužñjak* i *čabar*, sve u značenju "kabao za pranje rublja", ili *frmentun* i *trukiñja* u značenju "kukuruz". Interesantan je detalj da redovito dolazi riječ *bak* (a ne *bik*), također podatak da je *prosinac* uglavnom u cijeloj Istri naziv prvoga mjeseca u godini, međutim, u Raklju nalazimo *antošñjak* "siječanj". U Vodicama *šuma* znači "suho granje s lišćem ili bez njega", a sličnu ili istu semantiku nalazimo na čakavskom jugu (npr. Dračevica na Braču, Brusje na Hvaru) i drugdje na zapadu dijasustava. Posebno je zanimljivo stanje u Rovinjskom Selu, gdje uz *šuma* – kao u Vodicama – postoji *boška*, s time da je značenje diferencirano: *boška* je "pošumljen kompleks za koji se plaća porez", dok je *šuma* "drvo za loženje i potpalu". U Rovinjštini *dilati* se odnosi na obrađivanje drva, štapa i sl., a *delati* recimo na rad na njivama. Donekle je slična situacija na južnočakavskom Pašmanu, gdje *delati* znači "obrađivati drvo nožem", dok se inače govori *raditi*; slično je i na Korčuli. Rumunjskih riječi u Vodicama nema mnogo (npr. *birikata* "grlo"), pri čemu odmah pomišljamo na utjecaj istrorumunjskoga što se u nekoliko punktova održao u Istri. O pretežnom štakavizmu dijalekta svjedoči i primjer *tuparište* "držalo" koji u šćakavskom liku *toporišće* srećemo sve od Istre do srednjodalmatinskih otoka. Naprotiv, leksem *brek* "pas" čuje se uglavnom jedino u Istri, ali ne jedino na području jugozapadnoga istarskog dijalekta. Dodajem još pokoji zanimljiv leksem: *mixur* "prišt", *arbaspañja* ili slično "djetelina", *gustar* "dažddevnjak", *kunfin* "međa", *medig* "liječnik", *lučko* "tuđe", *mišar* "tisuća", *zabit* "zaboraviti", *poli* "pokraj".

Geneza i raščlanjenost

Bilo bi moguće detaljno prikazati kako se u prošlosti tumačio nastanak i razvoj jugozapadnog istarskog dijalekta, ali to ovdje nije naš zadatak. Važno nam je istaći da su o tom pitanju pisali brojni učenjaci i da su izricali različite teze, pa i različita mišljenja o pripadnosti govora toga dijalekta raznim narječjima srednjojužnoslavenskoga dijasistema dijalekata. U tom smislu znakovito je kako na problem gledaju vodeći autoriteti u poznavanju organskih idioma srednjojužnoslavenske genetskolingvističke cjeline. Pavle Ivić u *Dijalektologiji srpskohrvatskog jezika* (1956) istarski ikavski dijalekt izdvaja kao jedan od štokavskih dijalekata; to ponavlja i 1958. (*Der serbokroatischen Dialekte*), s time da u toj prilici i govore moliških Hrvata, koje je 1956. uvrstio u tzv. mlađi ikavski dijalekt, ubraja u idiome istarskog ikavskog dijalekta. Tada je i poslije u pogledu tih pitanja Ivić djelovao pomirljivo, tj. u radu iz 1963. spominje ikavske istarske govore dodajući mogućnost njihova uključenja u čakavštinu, "za šta su nedavno navođeni ozbiljni argumenti", kako on to kaže. Pritom misli na prilog Dalibora Brozovića koji je 1960. pisao o neospornoj čakavizaciji toga dijalekta. Argumentaciju za takav stav Brozović je nalazio i u Ivićevu "pretresu čakavskih i štokavskih osobina" 1958. U knjizi *Srpski narod i njegov jezik* Ivić govori o "raznim nijansama čakavsko-štokavskog prelaza" u jugozapadnoj Istri. Na dijalektološkoj karti te knjige iz 1971. Ivić govori o istarskom štokavsko-čakavskom ikavskom, međutim, taj je dijalekatni tip opet uvršten među štokavske dijalekte. Godine 1981. Ivić kaže ovako: "Ukoliko se istarski ikavski govori ubrajaju u čakavske, njihovo će mesto biti među čakavskim govovima jugoistočne grupe, budući da su istarski ikavci preseljeni u Istru iz Dalmacije i da pretežnim delom čuvaju jugoistočne odlike". Dalibor Brozović redovito piše o jugozapadnom istarskom dijalektu kao o jednom od čakavskih dijalekata. Ozbiljnih razmatranja bitnih pitanja geneze jugozapadnog istarskog dijalekta bilo je i u ostaloj literaturi o tom pitanju, npr. u radovima M. Mačekoga, J. Ribarića, M. Hraste, R. Boškovića, M. Moguša, P. Šimunovića, S. Vukušića, B. Crljenka, Line Pliško i drugih. Milan Moguš govore jugozapadne (i sjeverozapadne) Istre koji imaju zamjenicu *ča* smatra "pravim

čakavskim govorima". Jakob Rigler npr. Vodice drži pretežno štokavskim naseljem u hrvatskom dijelu Čićarije.

Jugozapadni istarski dijalekt nastao je u Istri nakon seoba do kojih je došlo uglavnom u 16. stoljeću. Migracije su potekle iz Dalmacije, ali njihovo ishodišno mjesto nije na sjevernodalmatinskom prostoru; to, naime, područje često spominju povijesni podatci. Riječ je o tom da je zadarsko ili šibensko područje predmigracijskoga doba bilo sasvim čakavsko, pa je očito da tu nije oformljen taj dijalekt. On je oformljen istočnije, vjerojatno u zaleđu Makarskoga primorja. To je teren gdje se govorilo pretežno štokavski, neznatno čakavski, a glavna su obilježja štakavizam i *-a* u glagolskom pridjevu radnom, uz to nenovoštokavska akcentuacija. Jasno je da su se iseljenici na putu zadržavali na šibensko-zadarskom području, gdje su sigurno primili nešto čakavskih crta, a blaga daljnja čakavizacija je slijedila u Istri, gdje je sigurno otprije bilo i hrvatskoga čakavskog elementa, uz romansko stanovništvo. U svemu, svakako je Istra bila slabo naseljena, pa je novo stanovništvo venecijanskim vlastima bilo korisno; korisno im je bilo i iseljavanje iz prenaseljenog prostora sjeverne Dalmacije. Ishodišno pak područje nije bilo smješteno na moru (jer bi tamo bilo *šć*), ali ni vrlo udaljeno od mora (o tom govori *-a* umjesto *-l*). To područje Zabiokovlja glavninom je ishodište i moliškim Hrvatima, jedino što oni imaju više štokavskih elemenata nego iseljenici u Istru. Njihovo iseljavanje uzrokovali su turski napadi, a naknadno su na zadarsko-šibenski teren stizali i ljudi izrazito novoštokavskoga tipa, dakle, drugačijega govora od idioma koji su dali današnji jugozapadni istarski dijalekt. Nerijetko se upravo Nadin kod Zadra spominje kao mjesto odakle je naseljena Premantura i okolica, no očito je zadarska okolica bila tek međustanica na putu u Istru. Sva je prilika da je glavnina ljudi što su stigli na sam jug Istre svoj dijalekt formirala dalje na jugoistoku, vjerojatno u blizini ušća Neretve, dakle u štakavskom dijelu Makarskoga primorja.

Svakako je već ishodišno područje govora jugozapadnog istarskog dijalekta bilo zahvaćeno čakavskim inovacijama, čakavizacije je bilo i u sjevernoj Dalmaciji, kako već rekosmo, a i u Istri svi su hrvatski starosjedioci bili čakavci. Važno je, međutim, da je među bjeguncima u Istru sigurno bilo i doseljenih čakavaca, također činjenica da su u Istri čakavci (i starosjedioci i naseljenici novijega doba) utjecali na idiome jugozapadnog istarskog dijalekta. Ukupni je rezultat taj da danas u tom dijalektu uglavnom prevladavaju čakavske

crte svagdje osim na području krajnjeg istarskog juga, tj. Premanture i okolice. Te su čakavske osobine dijelom jugoistočnoga tipa, dijelom sjeverozapadnoga tipa; riječ je, dakle, o osobinama donesenim s juga i o osobinama primljenim u Istri.

Govoreći o podjeli jugozapadnog istarskog dijalekta na manje cjeline, izdvojili bismo glavninu dijalekta te još dvije jedinice, vodičku oazu i premantursko područje. Podrijetlom je to pretežno štokavski govorni tip, koji je putem do Istre i u samoj Istri u nekoj mjeri čakaviziran, tako da danas uglavnom svagdje u tom dijalektu prevladavaju čakavske crte. Očito je da su čakavizmi brojniji, za razliku od ishodišnoga stanja na graničnom dalmatinsko-hercegovačkom području gdje su sigurno prevladavale štokavske crte. Samo se po sebi razumije da u različitim zonama toga dijalekta ima različitih dijalekatnih stanja, no to su detalji kojima se ovdje bavimo u glavnim crtama.

U Premanturi *t'* i *d'* izgovaraju se na čakavski način. Tu je *x* izgubljeno, dolazi *kojī*, *kojâ*, *kojê*, a ne *ki*, *ka*, *ke*. Uz *št* javlja se i *št'*, a to pokazuje da je utjecaj šćakavskih govora bio znatan.

Pomerski dijalekatni tip također ima čakavsko *t'*, *d'*, pa i neka druga podudaranja s premanturskim dijalekatnim tipom; npr. gubljenje *x* u nekim primjerima, *pivac* a ne *petex* i sl. Dolazi npr. *sèlo*, *pītàti*, *jèzik*, *divôjka*.

Medulinski govor također ima *t'*, *d'*, a čakavizam je i *-ix* u G mn. imenica m. i s. roda (*bròdix*, *stâblix*).

Valturski dijalekatni tip sastavljen je od različitih komponenti, pa uz čakavizme (*t'*, *d'*; *-ix* u G mn. imenica m. i s. roda; taj se nastavak javlja rijetko) ima i crta poput premanturskih, npr. *vīnac* a ne *venac*, gubljenje *x* u nekim primjerima.

Škatarsko-šikički dijalekatni tip neprevreo je govorni idiom. Čakavizmi su *t'*, *d'*, *-ix* u G mn. imenica m. i s. roda; uz *-ix* dolazi dubletno *-i*. Obično dolazi okrnjeni infinitiv, rijetko dulji; obično je *dignit*, rijetko *dignut*. Javlja se i *dva vola* i *dva voli*.

Štinjanski dijalekatni tip također je nastao ukrštanjem većeg broja različitih osobina. Tu je često *št'*, rijetko *št*.

Jadrešački dijalekatni tip često ima *šč*, rjeđe *št*; uz to dolazi *č* i *ž* za praslavensko *t'*, *d'*.

Muntičko-loborički dijalekatni tip mjesavina je dvaju dijalekatnih tipova; jedna je komponenta dijalekatne fizionomije što ima *č* i *ž* za prsl. *t'*, *d'*, *št* i *žd*, druga ima *t'* i *d'*, *št* i *žd*.

Rakaljski govor ima zamjenicu *ča* (ali *zašto*); čakavski kondicional; nešto primjera *a* na mjestu prednjeg nazala; uglavnom *čr-*; prijedlog *z* "iz"; tip *nosija; resti, kresti, rebac; ki, ka, ko*; kratku množinu; *ž (saža), j (tuji), d' (žed')* za prsl. *d'*; *št* i *šč* te *žd (gušter, koščica, dažd)*. Izgubljen je akut, eliminiran naglasak s kratke otvorene ultime (*nōga*), skraćene su nenaglašene duljine.

Marčanu karakterizira *ča, kadi, malin, zajati*. Tronaglasni je sustav: *mīsec, čovīk, butīga, klūč, stīna*.

Hreljići kod Marčane prilično su tipičan govor toga terena. Dolaze tri akcenta (*līto, grōjze, crīkva*) i prednaglasna duljina (*sādīti*). Sličan je govor obližnjega naselja Peruški gdje, međutim, nema prednaglasne duljine.

Orbanići na području Marčane imaju *č*, diftonge *ie* i *uo*. Akut dolazi u primjerima kao *sištra, sēto*, ali *pīāti*. Prednji nazal daje *a* u primjeru *zajati*. Primjeri jake vokalnosti: *kadi, malin, s namon* "s mnom" itd. Infinitivi su neokrnjeni.

Krnica ima primjere kao *tuji, slaži, ugrīšte, moždani*.

Barbanština također ima zamjeničke riječi *ča* || *ča* i *zašto*; nešto primjera za *ę>a*; čakavski kondicional; *-l>-a*, rjeđe *-l>∅*; *čr->cr-* u nekim leksemima; *svi* i slično; pokaznu zamjenicu m. roda *ta* u jednim govorima, *ti* u drugima; *št'* || *šč* u jednim govorima, *št* u drugima; primjere tipa *dažda* i tipa *dažla*; sjevernočakavski oblik *ša* "išao" (južna čakavština ima inicijalno *i* iz infinitiva); *d'>j* u jednim govorima, *d'>ž* u drugima, uz to i nešto primjera s *d'*; relativno česte ekavizme u većem dijelu područja. Samu Barbanštinu podijelila je Lina Pliško u tri podskupine: južnu (npr. *d'>ž* i *d'*; *št*), središnju (*d'>j*, *d'*; *št'*) i rubnu (*d'>j*, *d'*; *št'*).

Sutivanac sjeverno od Barbana razlikuje *č* i *t'*, ima prilično ekavizama, jer je na rubu dijalekta. Refleks *d'* je *j*, uz to je govor šćakavski, a pojavljuje se i akut iz prethodnih razdoblja hrvatskoga jezika zamjenjiv dugosilaznim akcentom.

Govor Sv. Petra u Šumi razlikuje *č* i *t'*, a ima i dosta ekavizama. Dugo *e* i *o* se diftongira (*ie, uo*). Uobičajen je krnji infinitiv. Fakultativno se čuje akut iz starijih razdoblja, i to kao neobavezna inačica silaznoga akcenta.

Na području Rovinjštine također dolazi *ča* i *zašto*; ekavizmi u pokojem primjeru; *d'>ž (rožen), j (tuja), jž (mlajži), d' (žed')*; *št* i rjeđe *št'* || *šč; žd*; primjeri jake vokalnosti *kadi, malin, namon* "mnom" itd; *ę>a* u *zajati, požaieno* "požeto"; *čr-* se čuva, osim u *crlen* i slično;

nema prijelaza *l* u *j*, osim u primjerima *fameja* i *ffjoco* "kum"; *-l>-a* (*bija*); *kļ*, *kujâ*, *kujê*, *pojti – pojde*; proteza *v* (*vorati* "orati"); kratka množina jednosložnih imenica; tip *lačnega* "gladnoga", *lipega*; komparativi tipa *biliji*, *drajži*, *dužfi*; tronaglasni sustav: ` , ^ , ~ . Inače su se tzv. Vlasi iz Dalmacije doselili u Rovinjsko Selo u prvoj polovici 16. stoljeća.

Žbandaj istočno od Poreča cakavski je, s diftonzima *ie* i *uo*. Akut dolazi u primjerima kao *glâva*.

Nova Vas na sjeverozapadu dijalekta ima tronaglasni sustav, npr. *mõči* infinitiv, *pût*, *vñho*.

Na području vodičke oaze uglavnom je redovito *d'* dalo *j*, rijetko *ž*. Uz uglavnom redovito *št* na dijelu terena, drugi dio ima *šč*. Redovito je *žd*, no od *t'* dolazi *č* u jednom dijelu, *t'* u drugom. Uglavnom je redovito *čr-*. Uz *l'* oko Dana (*nedi'la*), oko Trstenika javlja se *l* (*nedi'la*). Dočetno *g* se čuva (*snig* u Danama), ali oko Trstenika *snix*. Uglavnom je redovito *kresti*, *resti* i *rebac*. U Vodicama je infinitiv na *-ti*, u Trsteniku dolazi npr. *mučat*. Cijela je ta oaza ikavska; *u* od stražnjeg nazala; tip *bija*, ali *doša*, *umra*; *ča*, ali *zašto*. Utjecaj je slovenski znatan, npr. dočetno *v* prelazi u neslogovno *u* (*krauj* G mn.).

Primjeri

Šegotići (općina Marčana)

Nájprj je škõpaš tu škũlu... zmĩriš koliko je, i po tøj škũlji uzĩdaš zĩd i toliko jãpna ili kamẽna. Tũ se kamẽne zĩda i põkle se kamẽne pẽče s frãškon dẽset do õsan dãn, zavĩsi koliko je pẽčena. I dõk si u škũlji, morãš brãti mãle stĩne, tãnke, da ti zgõru, da ti xi ne lũg põkrije. Ko hi lũg põkrije, onã nẽče nĩkad zgorĩti, zatõ se mẽču mãle i se xi na štõk zĩda, uvãko. Onãko fõrši ne bi nĩkad ni zgorĩle. I kad zãjdeš z škũle vãn, a tõ je na visĩni, se postãve vrãta dvaispõt, tridẽset, trestipõt, koliko čẽš, i tũ se rĩva šũma unũtra. I kad se zãjde vãnka, kad se prãge stãvi, se pomãlo stĩšče škũlja i dõjdeš na dvã mẽtra visĩne (...) õnda stĩščeš i zatvõriš võltu (...) pa se zẽmļa stãvi, pa se pẽče. I tõ se pẽče jeno dẽvet-dẽset dãn. Spẽči morãš; ko nẽ, ti nẽče nĩdan jãpno uzẽti, jer stĩnu ne mẽreš prodãti, morãš dãti jãpno...

Lina Pliško, [neobjavljeni zapis]

Orbani (općina Sveti Lovreč)

Onipût se røbu prålo na rûke. Se je kûhalo vødu za røbu pråti, nî bilo pråha i tēga... Se je svē prålo... bi se vřglo lîpo lancûne u badån, maštël, kåko t'e kî, i bi se složilø røbu, pa bi se vřga jedan ŕugamån debēli. Tø je bilo od konøpaļ ućinjeno. Na tø bi se vřglo lûga, z vøgnå, i kûxanu vødu se lîvalo preko tega lûga na røbu, i tø se zvåla luŕija. Namîsto da se kûxalo kako dån danåŕni, to se kûxalo, to se lîvalo nåko. I s tîn se je prålo, na rûke. To su bili debēli lancûni od konøpaļ. To pøtle kad san pøćela jå, kad san imåla petnåjst lît, navēčer bimo prēle. Konøpļe, i tø se je prēlo, moja pokøjna måti, sēstra i jå, navēčer. I smo tēga ćuda mî naprēle. Pøtle bi se tø ponēslo poli kålca. Tø je øtka i to su zåŕli lancûni. To je bilo plåtno ka i såda kad se kûpi za lancûne. I od tēga bi se ućinîlo lancûne. Pøtle ånka kad san se øženîla, jå san imåla te debēle lancûne. Tø je bilo za korēdo onipût, si si naprēja. I plēle bićve... smo imåli uøvce, smo plēle od vûne, prēla san i plēla, to san vølîla... I s tîn se imålo za kad se użēniŕ da îmaŕ tēga, kalcēt, bićåu, sē od vûne, to se onipût tåko dēlalo.

Lina Pliško, [neobjavljeni zapis]

Kringa (općina Tinjan)

U pēt'i nisan nîkad pēkla, nē... a møren ti povîdat kåko se pēće, ali nisan pēkla. A na ognîŕt'u sån. A u pēt'i nē, bîla je såmo jēna u sēlu. Såmo jēna je bila u sēlu i tø se je pēklo, pøtļe se je, såmo ćå ja znån, to se je pēklo såmo za Vazån, krùh u pēt'i. Pøtļe su je bili raskînuli. U sēlu je bila brîñanska pēć. To se je napålîlo z fråŕskon je, se je napålîlo, i døkļe bi lîpo zabîlîla... Kåda bi onå lîpo zabîlîla, si imå mekiñe i si posîpa... ma ånka ognîŕt'u tåko... si posîpa mekiñe da vîdiŕ kåko ti je tø jednomjērno tēplo. I ku bi mekiña zåjno, kolîko si vřga gøri, ku bi zåjno zgorîla, ønda je pretēplo. Unî pût møra se målo uxlådit ili ku nē (...), za ćerîpñu ni portålo, ku si imå lamarîn ili zdøla, ku si dēla na tavēli, si møra ćekat da se målo uxlådi, nē ćuda, ali ku si vřga na tavēlu krùx... A nåjbøljji je bî na tavēli, nē kad su pøćeli ti lamarîni i tø såd ća jē. Såda se pećē na ognîŕt'u kad... såd nē, po lîti, nē, ali po zîmi mi vîŕe pûti rēću neka spećēn, pa spećēn.

Lina Pliško, [neobjavljeni zapis]

Hrboki

Mi smo nosili mrtve skrôz ud uvûda na Gradišće. Na râmenu. A grdi put je bija. U Hrelice je bilo bliže pôjti. Jûr je! A čâ nismo mogle peřati i s blâgon i s tovari, mogle stâviti slâmu i kâsu fino? I to blâgo bi bilo popeřalo. Niki pût nan je pãlo. Da je nikêmu noga zbriřala priko Svêtega Ivâna. I teřki su bili ĵudi niki. Teřko je bilo nořiti. Mâ su se meňali ĵudi, smo nosili četiri. I ônda vâjk na svâki krâj je stâ još jedân čovk. Na pŕimer, ti niři drûgo moga i unô. A večinon se meňalo svâko toľiko mētri. Na pŕimer, su nosili stô-dvîsto mētri.

Lina Pliško, *Govor Barbanštine*, Pazin, 2000.

Vodice

Zaruke i pir

Prije zâruk se ĵide (ili: se grê) na "ugfede", zašto snubòki muřaju znâti, kâmo te pôjt. Ôni veĉ pŕje znâdu, da su si mlâdi ubiĉâni i da grêdu na guřovo. Kad bi šli zaŕučiti, bi pošli trî, četiri ud mladîĉa u xîžu ud divôjke (zapravo: u divôjke). Ônde su našli družinu. Na vrâti bi puzdrâvili: "Dubar veĉer, Bôg daj, stâri ĉajko!" Družina bi uzdrâvila: "Bôg daj svâku veĉer!" Uřac ud divôjke bi vâje pîta: "Ĉâ vas je, sinci moji, duňeslo viĉerâs u muju xîžu?" A uni drûgi bi zašli z biřidon vãn: "Dôšli smo, da ĉete nan đati vařu řiĉicu za našega řiĉiĉa. Natô bi stâri ĉajka řeka: "Dôbro, site đoli, ĉemo se ĉa mào puguvuŕiti!" Sâ cu (< sad + su) řli i se puguvuŕili. Družina je prepŕavila niřto za viĉeru, ĉa nâjliple mogle. Bilo je kŕuha, vîna i mēsa. Ka cu se punapili i punajĭli, "užeňa" i "nareĉena nivîsta" dâli su si nâjprije rûke priko mîze. Kada su si dâvali rûke, su jin niřova bŕâĉa uřli u řake vîna. Ôna je pupîla vîno, z niřôve, a ôn ř nêje řake. Ako bi ĉa vîna usřalo u řakax, bi usřanke pŕisnili jedan drûgumu u ðĉi. Pòtje su si mîňali pŕstene i tâko su se "mlâdi" zaŕučili. Bŕzo pu "zârukax" bi dořa "pîr". "Užeňa" je murâ jimat svôje "sväte" i "svâtnice", a "nivîsta" opet svôje. Na rêdu su bili nâjprije za puzvâti unî ud rôda, a pòtje pŕeteĭi. Na dãn "pôruke" bi řli prije mâše "speřat" nivîstu" užeňa i niřuvi svâti, "stâri svât" nâpŕid, a "svat'a" za řn.

Kada su došli pret xīžu ud "nivīste", su bila vrāta zapřta; samo "stāri svāt" ud "nivīste" i još kī tṛ kī je bija vāni. Oni su se pučēli sřđit na svāte ud užēne, da čā su dušli xīžu pukřest. "Stāri svāt" ud užēne je pukāza svē pravīce i dupuvīda, da je u unoj xīži zapřta jena gufūbica, da gufūbica mora vān, da bude pār gufūbu. Sāda se đtpru vrāta i pu rēdu sxājaju s xīže "svātнице" līpo okīčene, a prije "nivīste" zājde stāra jena bāba u kuřgi. Svāti ud užēne utkřānjaju svē, dokļe ne dōjde prāva gufūbica – "nivīsta". Stariji pāmetu, kad' e murā "užēna" striļati jābuku na bandīri, prije nego su mu dāli nivīstu, a sāda mora "užēna" prelomīt sāmo jedan kuřac i xītit ga priko xīže. Natō grēdu svī skupa u crīkvu i s crīkve na pīr.

Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima*, Pazin, 2002, 150-151.

Literatura

- Aleksandar Belić, "Izveštaj Državnom savetu o pribiranju dijalektološke građe", *Godišnjak SAN*, 26, 1912, 353-386.
- Miroslav Bertoša, "Arhivski podaci o postanku i razvitku jedne kolonizacijske ruralne aglomeracije u južnoj Istri: selo Premantura (1585-1797)", *Problemi sjevernog Jadrana*, 3, 1981, 1-113.
- Miroslav Bertoša, "Etničke prilike u Istri u XVI. i XVII. stoljeću", *Istra*, 12, 1974, 7-8, 87-91.
- Slaven Bertoša, "Istočnojadranski prostor i kruženje ljudi: primjeri naseljavanja iz srednje Dalmacije u Puli (XVII. – XIX. st.)", *Croatica Christiana Periodica*, 56, 2005, 67-75.
- Slaven Bertoša, "Prošlost Vodica od najstarijeg doba do 19. st.", *Zbornik općine Lanišće*, III, Lanišće, 2006, 17-28.
- Radosav Bošković, "O jednoj akcenatskoj osobini dijalekata zapadne i južne Istre", *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XX, 1954, 229-259.
- Radosav Bošković, "Refleksi grupa tj, dj, tǔj, đbj, stj, zdj, skj, zdj (sk^e, zg^e) u dijalektima južne i jugozapadne Istre", *JF*, XXVII, 1966-1967, 1-2, 85-142.

- Radosav Bošković, *Odabrani članci i rasprave*, Titograd, 1978.
- Dalibor Brozović, "O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata", *ZFL*, 3, 1960, 68-88.
- Dalibor Brozović, "Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora", *RFFZd*, 8, 1970, 5-30 + 7 karata.
- Barbara Buršić Giudici, "Hrvatske posuđenice u istriotskom govoru Šišana", *Tabula*, 6, 2003, 207-213.
- Branimir Crljenko, "Govor Hrvata Rovinjštine", *Istra*, 23, 1985, 3-4, 91-104.
- Branimir Crljenko, "Leksik u govoru Rovinjskog Sela", *Istra*, 27, 1989, 1-2, 135-149.
- Branimir Crljenko, "Govori jugozapadnog istarskog dijalekta Rovinjštine", *ČR*, 23, 1995, 1-2, 113-141.
- Branimir Crljenko, *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri u Istri*, Pazin, 1997.
- Mirko Deanović, "Istoromanske studije. I. Iz vodnjanskog etimološkog rječnika", *Rad*, 303, 1955, 51-118.
- Goran Filipi, "Etimologijski rječnik romanizama u slavenskim govorima Istre: jugozapadna Istra – Marčana i okolica (ma-), *Marčanski zbornik*, Pula, 1994, 129-138.
- Goran Filipi – Barbara Buršić Giudici, *Istriotski lingvistički atlas*, Pula, 1998.
- Mate Hraste, "O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj", *FI*, 1, 1957, 59-74.
- Mate Hraste, "Govori jugozapadne Istre", *HDZ*, 2, 1966, 5-28.
- Pavle Ivić, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, 1956.
- Pavle Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, s-Gravenhage, 1958.
- Pavle Ivić, "O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata", *Književnost i jezik*, X, 1963, 1, 25-37.
- Pavle Ivić, *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, 1971.
- Pavle Ivić, "Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, 1981, 67-91.
- Blaž Jurišić, "Opažanja o govornim osobinama zapadne Istre s otocima", *Ljetopis*, 61, 1956, 396-407.
- Keith Langston, *Čakavian Prosody. The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*, Bloomington, Indiana, 2006.
- Josip Lisac, "Nastanak i razvoj jugozapadnoga istarskog dijalekta", *Nova Istra*, 8, 2003, 2, 195-198.

- Josip Lisac, "Glasovi jugozapadnoga istarskog dijalekta", u: *Drugi Hercigonjin zbornik*, Zagreb, 2005, 219-222.
- Iva Lukežić, "Jezična struktura u Balotinim pjesmama", *Susreti na dragom kamenu 1988*, Pula, 1988, 249-270.
- Iva Lukežić, "Novi podatci za dijalekatsku kartu sjevernoga Hrvatskoga primorja, Istre i Like", *HDZ*, 10, 1997, 171-184.
- Mieczysław Małecki, *Przegląd słowiańskich gwar Istrii*, Kraków, 1930.
- Mieczysław Małecki, *Slavenski govori u Istri*, Rijeka, 2002.
- Mieczysław Małecki, *Čakavske studije*, Rijeka, 2007.
- David Mandić, "Akut u jugozapadnim istarskim govorim" (rukopis), 2008.
- Lucia Miškulin Saletović – Ines Virč, "Imena ruralnih gospodarstava jugozapadne Istre", *Fl*, 20, 2008, 2, 23-36.
- Milan Mogaš, *Čakavsko narječje – fonologija*, Zagreb, 1977.
- Asim Peco, "Povodom najnovijih radova o istarskim govorima", *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 36, 1970, 38-66.
- Tone Peruško, *Razgovori o jeziku u Istri*, Pula, 1965.
- Lina Pliško, *Govor Barbanštine*, Pula, 2000.
- Lina Pliško, "Fonološki i morfonološki opis mjesnoga govora Krnice", *ČR*, 31, 2003, 1-2, 61-70.
- Lina Pliško, "Hrvatsko-talijanski jezični doticaji u leksemima za vinogradarstvo u mjesnim govorima Barbanštine", *HDZ*, 12, 2003, 49-62.
- Lina Pliško, "Mjesni govor Nove Vasi – Prilog poznavanju čakavskih idioma Poreštine", *Fl*, 17, 2005, 1, 25-35.
- Lina Pliško, "Jezične značajke mjesnoga govora Orbanići", *CSI*, 2, 2006, 83-93.
- Lina Pliško, "Deklinacija imenica u mjesnim govorima Barbanštine", *Zadarski filološki dani*, 1, Zadar, 2007, 61-82.
- Lina Pliško, "Mjesni govor Hreljići – prilog poznavanju govora općine Marčana", *U službi jezika. Zbornik u čast Ivi Lukežić*, Rijeka, 2007, 123-135.
- Lina Pliško, "Štakavsko-čakavski govori Tinjanštine – mjesni govor Hlistića", *CSI*, 3, 2007, 95-106.
- Lina Pliško, "Mjesni govor naselja Peruški – prilog opisu govora Marčanštine", *Riječki filološki dani. Zbornik radova*, 7, Rijeka, 2008, 739-751.

- Lina Pliško – David Mandić, "Dijalektološki povratak Marčani", *ČR*, 35, 2007, 2, 323-338.
- Ivan Popović, "Naša dijalektologija u oslobođenoj Istri", *Riječka revija*, 2, 1953, 1-2, 55-58.
- Ivan Popović, "Privreda istarskih seljaka i njena terminologija", *Riječka revija*, 3, 1954, 1-2, 3-5.
- Ivan Popović, "Istarske leksičke studije. Prilog proučavanju indigenih (slovenskih) elemenata u rečniku hrvatskih govora", *Riječka revija*, 4, 1955, 204-206.
- Ivan Popović, "Una influenza sintattica italiana sui dialetti croati istriani", *Ricerche Slavistiche*, 4, 1955-1956, 68-71.
- Ivan Popović, "Istarski štokavski dijalekt", *Riječka revija*, 5, 1956, 3, 88-92.
- Ivan Popović, "Lingvistika o vremenu naseljavanja Hrvata u južnu Istru", *Riječka revija*, 5, 1956, 4, 137-141.
- Ivan Popović, "Dalmatinski i istarski elementi u rečniku istarskih štokavskih govora", *Riječka revija*, 6, 1957, 3, 66-72.
- Ivan Popović, "Kogda Slavjane vperveye zaselili južnuju Istriju?", *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija*, 4, 1959, 21-33.
- Jakob Rigler, *Zbrani spisi 1*, Ljubljana, 2001.
- Josip Ribarić, "Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri", *Srpski dijalektološki zbornik*, 9, 1940, 1-207.
- Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima*, Pazin, 2002.
- Alexandar Selman, *Mali funtanjanski rječnik*, Funtana, 2006.
- Petar Šimunović, "Mozaik istarskih govora", *Istra*, 23, 1985, 3-4, 66-72.
- Petar Šimunović, "Balotine pjesme u ogledalu rakaljskoga govora", *Rasprave*, 15, 1989, 207-217.
- Rudolf Ujčić, "Lokalni govori na području mjesne zajednice Karojba s obzirom na glavna fonološka obilježja i akcentuaciju", *Zbornik Karojba i okolica*, Karojba, 1983, 245-265.
- Rudolf Ujčić, "Osnovne značajke marčanskog lokalnog govora", *Marčanski zbornik*, Pula, 1994, 123-128.
- Silvana Vranić, "O nekim ikavskim čakavskim govorima uz zapadnu granicu ekavskoga čakavskoga dijalekta", *Riječ*, 7, 2001, 2, 58-69.
- Silvana Vranić – Iva Močibob, "Prilog istraživanju govora Karojbe", *Fl*, 18, 2006, 2, 23-36.

- Stjepan Vukušić, "Premanturski naglasci – u prilog hrvatskoj uporabnoj normi", *Prilozi o zavičaju*, 2, 1980, 251-254.
- Stjepan Vukušić, "Jezična sudbina Hrvata u Istri", *Društvena istraživanja*, 2, 1993, 4-5, 699-706.
- Stjepan Vukušić, "Preplet hrvatskih jezičnih vrijednosti u jugozapadnom istarskom dijalektu", *HDZ*, 10. 1997, 209-219.

SJEVERNOČAKAVSKI DIJALEKT

Prostiranje

Na otocima se idiomima sjevernočakavskoga dijalekta govori na Cresu u cjelini (dvadesetak mjesta, npr. Beli, Lubenice, Orlec, Osor, Štivan, Ustrine, Valun, Vodice) te na sjevernom Lošinju (Nerezine i Sv. Jakov). U Gorskom kotaru jedno je mjesto čakavsko ekavsko (Mrzla Vodica). Tom dijalektu pripada petnaestak mjesta od Trsata do Meje, npr. Kostrena, Bakar, Kukuljanovo, Škrlevo, Krasica, Praputnjak; ovamo se priključuje i Crikvenica. Ekavska su i mjesta u sjeveroistočnoj Istri od Zagora i Brseča do Rijeke, npr. Mošćenice, Lovranska Draga, Lovran, Ika, Ičići, Veprinac, Opatija, Volosko, Matulji, Rukavac, Lipa, Rupa, Škalnica, Breza, Srdoči, Saršoni, Kastav, Pehlin, Drenova. U središnjoj Istri šezdesetak je ekavskih naselja u Labinštini (npr. Plomin, Nedeščina, Vinež, Vicani, Breg, Raša, Labin, Presika, Rabac, Marina, Brovinje), dvadesetak u Žminjštini (Debeljuhi, Orbanići, Prkačini, Vidulini, Žminj itd.), desetak u Pazinštini (npr. Pazin, Lindar, Gračišće, Beram, Trviž, Tinjan), nekoliko u Motovunštini (Brkač, Kaldir, Zamask, Bartol; sam Motovun nema izvornoga domaćega govornika) i devet u Boljunštini (Semić, Lupoglav, Lesiščina, Dolenja Vas, Brest, Vranja, Boljun, Paz i Boljunska Polje).

Fonologija

U vokalizmu najvažnija je značajka sjevernočakavskoga dijalekta ekavski refleks jata. Ekavizmi dolaze u korijenskim, tvorbenim i u relacijskim morfemima. Tako npr. bilježimo *bežat, cel, cvet, čovek, delo "rad", grex, kres, len, mex, mesit, orex, rezat, slep, smex, testo, vetar*. Osim toga, u tvorbenim morfemima također dolaze ekavizmi: *koleno, bledet, letet, zvetret "izvjetriti", dve, dole*. Tako je i u relacijskim morfemima: *krave D jd., maške D jd., trave L jd., mane || mene D, belex, celex, orex G mn., drugemi, onemi I mn., komparativi bistreji, noveji*. Osim ekavizama, javljaju se i ikavizmi, nejednako zastupljeni u raznim zonama dijalekta, npr. *divojka, divojčica, ist || jist, pasja vira, mixur, Rika, idro || jidro, nízlo || yńízlo*

|| *ynízdo, čovik, lipota, šmrika*. U tvorbenim morfemima nalazimo npr. *kosir, falit, živiju, blazi* "blago". I u nastavcima ima ikavizama: *ženi, škatuli, meni* L jd., *kantunix* L mn. imenica m. r. U mnogim se govorima dugo *e* kao refleks jata realizira diftonški. Nerijetko jat iza palatala daje *a*, npr. *jad, jadan*. Naročito je zanimljivo da na čakavskom sjeverozapadu dolazi do sažimanja *-bje* u tipu *zelbje* u *-ě*; taj jat dao je *e* (npr. *zele*) u ekavskim govorima istočno od Učke.

Posebno treba istaći da se u kratko naglašenim slogovima jat (*ę*) čuva u Semiću, Lupoglavu i u Vranji, npr. *nevęsta, ubęšili* "objesili". Tu je, dakle, situacija kao na istoku buzetskoga dijalekta, npr. u Blatnoj Vasi.

Na čakavskom sjeverozapadu vrlo je zanimljivo pitanje refleksa šwa, ponajprije po tom što tu nalazimo (kao i kod susjeda, kajkavskih i slovenskih) primjere različitosti refleksa dugoga i kratkoga šwa. Uglavnom se redovito ostvaruje *a* (*daska, mayla, ovac, dobar, danas* itd.), ali se dugo *a* relativno često mijenja, tj. daje *ǣ* (Saršoni: *dǣn*), diftong *oa* (Gologorički Dol: *Vazoǎn*), *ua* (Vela Učka: *pakǣl* || *pakuǣl*) ili slično. Ponegdje dugo šwa daje *a* (*dan*), kratko šwa *e* (*lonec*), ponegdje *i* (*sedon*), osobito u brojevima. Zna šwa biti i neizmijenjeno (*dǣnas, dǣš* itd.). Posebni su po sudbini šwa creski i sjevernoločinjski govori; u njima umjesto šwa dolazi u nekoj mjeri *e* (*kedě* "gdje", *cě* "što") i *o* (*son* "jesan", *oson*). Primjeri kao *kade, vavek, malin* ili *maša* potvrđuju poznatu čakavsku značajku jake vokalnosti. Takvih primjera ima i više, npr. *va* "u", *pǣsa* G jd. itd.

Važna je i sudbina prednjega nazala. U poznatim primjerima iza *č, ž, j* obično refleks *a* imamo samo u primjeru *zajik*, često je i *jačmik*, nerijetko i *žajen* odnosno *žajan*. Nađe se i nešto govora u kojima uopće nema prijelaza *ę* u *a*.

I refleksi stražnjega nazala u ekavskom su dijalektu vrlo zanimljivi. Obično je refleks *u* (*bušnut, muš, put*), no u morfemu */nɔ/* zna doći npr. *kleknit, nagnit*, također npr. *kleknat, stisnat*. Vrlo je važno da se javlja i refleks *o*, npr. *moš, pot, dušo* A jd., *mislijo* 3. l. mn. prezenta. Dakle, dolazi *u* ili *o*, uz to ili tip *poginit* ili tip *stisnat*. Naročito je zanimljiva situacija u središnjoj Istri; tu u korijenskim morfemima dolazi *o* ili *u*, *u* u morfemu */nɔ/*, *o* u relacijskim morfemima.

Obično je refleks samoglasnoga *l* u (*žut, punica, mučat, puno*), nerijetko *o* (*boxa, soza*) ali u creskim i sjevernoločinjskim govorima dolazi razvoj *ǝ + l*, s time da je refleks šwa kao i u drugačijim

kontekstima. Tako onda dolaze primjeri s *al* ili s *el*, npr. *salza* "suza", *valna* "vuna", *balxa* "buha", *malcat* "šutjeti"; *belxa*, *jabelka* "jabuka", *delgo* "dugo", *pelno* "puno", *melze* "muze" 3. l. jd. prezenta. Takve pojave nalazimo i drugdje na kvarnerskim otocima, dakle i izvan ekavskoga dijalekta.

Relativno se često vokali zatvaraju ili diftongiraju, uglavnom kad su dugi. *A* se npr. zatvara u *a* (Marčelji u sjeveroistočnoj Istri: *dān*, *jedān*, *znān*; Beli na Cresu: *stvāp*, *srāp*; Ustrine na Cresu: *tānac*, *lekāp*), u *o* (npr. Vozilići i Plomin u Labinštini: *grōt*, *jōdan*; Raša u Labinštini: *jedōn*), diftongira u *oa* (Gologorički Dol u Pazinštini: *kuñoādo*) te diftongira u *ua* (razna mjesta na Cresu: npr. *muāli*).

Vokal *e* obično se diftongira u *ie*: Orbanici kod Žminja (*bielīt*, *bliēdet*, *biēsan*), Žminj (*Tiēlovo*), Gologorički Dol (*bliēt*), razna mjesta na Cresu i sjevernom Lošinju (*diēlimo*). Rjeđe se javlja zatvoreno *e*; tako je npr. u Veloj Učki istočno od Boljuna (*kolēno*, *mēsec*).

Vokal *o* najčešće se diftongira u *uo*: Orbanici (*čiguōf*), Žminj (*pokuōjni*), Gologorički Dol (*muōran*), cresko-sjevernološinjsko područje (*nuōs*, *divuōjka*). Uz to, dugo *o* rjeđe daje i *ō*, npr. u Raši *vōjska*, *nōt*. Dosta često predakcenatsko *o* ponegdje prelazi u *u* (npr. *urēx* ili *ubēt* u Lindaru kod Pazina). Takvo *o* djelomice u disimilaciji prema sljedećem slogu daje *a*, npr. *klabūk*, *patōk* u nekim istarskim govorima.

Vokali se mijenjaju i ovisno o nazalima, ali ne u svim govorima. Tako promjene izostaju u trsatsko-bakarskim govorima, u mnogim sjeveroistočnim istarskim govorima, u nizu creskih i sjevernološinjskih govora itd. Relativno su rijetki govori u kojima se zatvara *e* uglavnom u 1. l. jd. prezenta: *morin*, *rečin* i sl. u lovranskom govoru, *mindula* u Rukavcu kod Opatije i sl.

U središnjim istarskim govorima mijenja se *a*, i to neovisno o morfološkim kategorijama. Te su promjene iza nazala (npr. *m^oaxāt* u Orbanicima ili *m^oālī* u Žminju), ispred i iza nazala (Beram u Pazinštini: npr. *dān*, Boljun: *bel^oāk*). Rijetko se *ā* uz nazal ostvaruje kao *a*; tako je u Vranji u Boljunštini: *znā*. Nije sasvim rijetko da je vokal ispred tautosilabičnoga *n* nazaliziran, a nazal se može ostvariti oslabljeno ili potpuno reducirati. Tako je npr. u govoru Orleca, a i ponegdje drugdje na Cresu.

Iz vokalizma još je važno spomenuti primjere kao *teplīt*, zatim čuvanje *ra*, bez prijelaza u *re*. Iako je obično kratko, dosta često javlja se dugo samoglasno *r*, npr. *čr̄n* na žminjskom području.

Refleks prsl. *t'* obično je *t'* (npr. Halubje u Kastavštini: *nôt'*). Kaže se npr. *zât'* ali *zājde*. Prsl. *d'* dalo je uobičajeno *j* (Kastav: *prēja*, *žēja*, *tūji*, *mlāji*), a isti je rezultat i od sekundarne skupine: *slaja*, *mlaja* (Brseč). Novije su pojave da se ponegdje dobije *d'*, *rōd'āk* i sl. Naravno, redovit je šćakavizam, npr. *št'ipāt* u Orbanicima. Očekivano je i npr. *mōž'jani* u Kastavštini, međutim, ponegdje je dobiveno npr. *daž'la* G jd.

U govorima trsatsko-bakarskoga i crikveničkoga tipa ne dolazi do obezvučavanja dočetnoga šumnika niti do promjene *-v* u *-f* odnosno *-g* u *-x*. Često je, međutim, obezvučavanje dosljedno i potpuno. Tako je u sjeveroistočnoj Istri (npr. *laš*, *jubaf*, *brex*), u središnjoj Istri (npr. Orbanici: *bōp*, *čf*, *prāx*), redovito na Cresu i sjevernom Lošinj (Orlec: *blēt*, *špāx*, *prāskaf* G mn.). Ima govora u kojima se mijenja *-v* u *-f*, a druge promjene uglavnom izostaju, npr. na istarskom sjeveroistoku u Zalukima: *žif*, *zid* || *zit*, ali *špag*, *daž*. Dosta su brojni i govori u kojima promjena *-v* u *-f* izostaje, a ostale su promjene uglavnom provedene; npr. u govoru Lipe na sjeveroistoku Istre: *grat*, *laš*, *grop*, *medvet*, *brex*, *bubrix*, *snex*, ali *siv*. Štoviše, u govoru Rupe (istarski sjeveroistok) sasvim blizu slovenske granice dolazi npr. *zglob* i *nasred*, *brex*, ali npr. *siy*, *cerkog*, *rayno*.

U dočetnim skupinama finalni se dental najčešće ne izgovara: *cās* "čast" u Cresu, *pričes* u Žminjštini, *pes* "dlan" u Brseču itd. Inicijalna skupina *čr-* čuva se (*črv*, *črevo*, *čarni*), ponegdje je promijenjena, npr. *crešni* u Gornjem Rapcu, također *crn*, *crna* u tom istarskome mjestu; razumije se, to je čakavski govor.

Nova jotacija široko je ostvarena: *grāble*, *zdrāvle*, *vesiēle* (Žminj) i sl.

X se čuva dobro (npr. u Kastavštini *mūxa*, *kūxiña*, *xrāñila*); ipak se javljaju primjeri kao *tet* "htjeti".

Dosta često bilježimo primjer *kūš'ERICA* "gušterica"; zanimljivo je da je dosta često *rē<gre*, s otpadanjem *g*. Javljaju se i druge redukcije, npr. *jenōj* "jednoj", *xrvāski*, *prēstava* "predstava" itd.

Čakavizam je dobro zastupljen među čakavcima ekavcima; dolazi u nekim mjestima na Cresu (Cres, Valun, Lubenice itd.), u Kastvu, Voloskom, Lovranu, Mošćeničkoj Dragi, Plominu, Labinu, Žminju, Pazinu, Boljunu itd.

U primjerima kao *težaki*, *urixi* "orasi", *bregi* i sl. sibilizacija izostaje.

Uz poznate promjene tipa *tiť* ili *šenica* nalazimo dosta suglasničkih promjena tipa *osca* "ovca" ili *pecurbi* (s promjenom *rv>rb*), *oft'i* (s promjenom *p* u *f*), *xt'i* (dakle, s promjenom *k* u *x* ispred *t'*), *x maše* "k misi", *x né* "k njoj" itd. Često *dn* prelazi u *n* (*jena*, kako smo već vidjeli) ili daje *ln* (*puolne*).

Naravno, redovito je *moren* i sl., npr. *morda*.

Fonem *l* dobro se čuva u govorima trsatsko-bakarskoga i crikveničkoga tipa, malo na istarskom sjeveroistoku (Lipa), puno u središnjim istarskim idiomima (npr. Pazin: *ludi*, *čeljad*, *zdravje*, uz poneki primjer s *j*, npr. *žuji* "žuljevi"). Mnogo se *l* mijenja u *j* ili u *l* na istarskom sjeveroistoku, dosta u središnjim istarskim govorima, puno u creskim i sjevernoločinskim govorima. Ima i predjela u kojima postoji i *l* i promjena *l* u *j*; takav je govor Rukavca na istarskom sjeveroistoku, pa i poneki govor na pazinskom području u središnjoj Istri; npr. u G. Rapcu dolazi *prijate*l, *žu*l itd., ali i *divji*, *zdravje*, *kopje* i sl.

Dočetno *l* u mnogim govorima ostaje neizmijenjeno, npr. *misal*, *cel*, *pol*, *kupil*; to se događa i u dočetcima medijalnoga sloga osnove, npr. *jelva*, *kolci*, *soldi*. Tako je u svim govorima trsatsko-bakarskoga i crikveničkoga tipa, u mnogim sjeveroistočnim istarskim govorima te u mnogim creskim i sjevernoločinskim idiomima; npr. u Cresu je *posel*, *znal* i sl., u Orlecu *cel*, *čavel*, *imel*, *šoldi*. Suprotno tomu, dočetno *l* se barem djelomično gubi u mnogim središnjim istarskim govorima (npr. u Orbanićima *poteza*, *xiti*, ali *biel*, *bielcat*). Ponegdje dolazi npr. *vrga* "bacio", *vese* "veseo", ali *dva tefci*, pa i primjeri kao *veseu*, *počeu*. Napominjem da ponegdje dolazi npr. *kļe* "kleo"; tako je npr. u Prklogu u Labinštini.

Nastavačno *m* i *m* u nepromjenjivim riječima daje *n*; uz primjere kao *molin*, *rukun*, *gren* i sl. dolazi, naravno, *dim* ili *grom*.

V u nekoj mjeri može doći protetski, npr. *væce* "oči" (Gorenji Rabac), *vorat* (Pilati i Kras kod Pazina). Taj se sonant, međutim, u većini ekavskih govora reducira inicijalno ispred šumnika i sonanata, npr. *sa*, *se*, *si*, *saki*, *dovica*, *torak*, *čera* "jučer", *nuk* "unuk" (ponegdje dolazi ipak *vmuk* ili *umuk*); ipak se ostvaruje i *ubit*, *umret* i sl. Tako je u trsatsko-bakarskim govorima i u Crikvenici, u sjeveroistočnoj Istri, te na labinskom i istočnoboljunskom području. Dubletni su ostvaraji (npr. *sa* || *sva*, *saki* || *svaki* i sl. u Orbanićima) na žminjskom, pazinskom i dijelom na boljunskom području. Primjeri kao *sve* ili *se*, *svaka* ili *saka* karakteristični su osobito za cresko i sjevernoločinsko

područje. Cresko i lošinjsko područje izdvaja se i čuvanjem *v* u primjerima kao *tvardi* || *tverdi*. Mnogi žminjski, pazinski, boljunski i južni labinski govori izdvajaju se mogućnošću redukcije početnog *v* ispred *u* ili *o*, npr. *vuk* ili *uk*, *vosak* ili *osak*, *voļa* ili *oļa* u Orbanicima. Određeni prijedlog glasi redovito *va "u"*, ali može biti i izostavljen.

Mnogo češće od protetskoga *v* (npr. *vusta* na Cresu) javlja se protetsko *j* uglavnom ispred *i* (npr. Mošćenička Draga: *jisto*), međutim, ono se u mnogim govorima ipak uglavnom ne javlja (trsatsko-bakarsko i crikveničko područje, sjevernoistarski govori, mnogi središnji istarski govori itd.). Često je i javljanje proteze (*jiskat*) i izostanak (*igla*), npr. u idiomu Vrane na Cresu.

Među čakavcima ima ostataka prefiksa *wy-* (npr. *vinet* "izvaditi", *vinimat* "vaditi", *vikopat* "iskopati"); češće dolazi npr. *zibrat* "izabrati", *zivuť* "izvući", *ziprat* "isprati" (dobiveno preklapanjem prijedloga *izъ* i prijedloga *wy* u prefiks *zi*), još češće *zduřat* "izdurati", *zmerit* "izmjeriti", *sprest* "ispresti", *zbogon* "s Bogom" i sl.; tu je *z* dobiveno od starih prijedloga *izъ*, *wy* i *sъ*. Lako su razumljive promjene koje su dovele do primjera kao *čã su storĭli š čovĕka* "što su učinili od čovjeka" ili sl., npr. *prišĭl su sĭ jŭdi selã* "došli su svi ljudi iz sela".

Akcentuacija je ekavskoga čakavskog dijalekta često vrlo arhaična, no i inovacije su prilično izrazite. Možemo te govore podijeliti u više skupina.

Prvoj bi pripadali mnogi sjeveroistočni istarski govori i govor Crikvenice. Značajka je te skupine tronaglasni sustav (bez promjene mjesta akcenta) i sačuvane duljine. Navodim primjere: *brĕja*, *rĕkãl*, *nãzlĕ*, *bogãt*, *diĕšce*; *tĕsto*, *zavĕlel*, *Kastãf*, *bĕsãn*, *pŕltrŕna* "fotelja"; *klĕš'ta*, *šezdesĕt*, *krepãl*, *kŭpĭl*, *svĕtĭ*. Kako je dobro poznato, u Kastvu na apsolutnom kraju rečenice akut prelazi u cirkumfleks.

Drugu skupinu čine središnji istarski idiomi, i to svi govori žminjskoga područja i neki govori (Pazin, Beram, Heki) pazinske zone. Ti govori imaju tronaglasni sustav na starim mjestima, s prednaglasnim duljinama, ali bez zanaglasnih. Tu bi npr. bilo *vĭnĕ*, *žĭvĭt*, *konĕba*, *konãc*; *sŕpi*, *bãbica*, *garãžon* (I jd.), *intrãda*; *kljŭč*, *igãl* (G mn.), *čŭva*, *stojĭn*, *poluđĭ* "poludio".

Treću skupinu činili bi mnogi trsatsko-bakarski govori, poneki sjeveroistočni istarski govor i mnogi govori cresko-sjevernoločinjskoga područja. To su idiomi tronaglasnoga sustava na starim mjestima, bez nenaglašenih duljina. Primjeri trsatsko-

bakarskoga područja bili bi npr. *črèšna, dèlat, kolèno, iskàt; vòlet, školàni; pùt, ženè* G jd., *nùtre, doživèl, divòjka*. Među creskim i sjevernološinjanskim govorima akut je slabo izražene uzlaznosti i alternira s dugosilaznim akcentom. Primjeri bi bili *denès, mǎša; mèso, dǎn; pǎmet, igrǎl, tovǎr, zaprèt* itd.

Četvrtu skupinu čine govori Rukavca, Voloskoga i Opatije. To su govori u kojima se akut na ultimi gubi (Rukavac) ili se uglavnom gubi (Volosko, Opatija), a ima i pomicanja mjesta akcenta. Primjeri bi bili npr. *sestrǎ, ovcǎ, nõga* (<nogǎ), *govorìt; tovǎr* (<tovǎr), *rùka* (<rùkǎ), *vrápčìt'* (<vrápčìt'), *jèlva, zgùbi* 3. l. jd. prezenta.

U petoj su skupini neki sjeveroistočni istarski idiomi (Lipa, Martina, Jelena, Zagori, Brseč), mnogi središnji istarski govori te Punta Križa, Osor na Cresu, Nerezine i Sv. Jakov na sjevernom Lošinjju. To su dvonaglasni sustavi u kojima je akut uglavnom izgubljen; sudbina nenaglašenih duljina je različita. Navodim primjere iz Gologoričkog Dola u središnjoj Istri: *dìelìt, šlùžìt, zvièzda, žlièzda, mariènda, miexùr; pečùrva, tovoār*. Odmah opažamo npr. da je u *miexùr* akut izgubljen, u *tovoār* sačuvan itd. Primjeri iz Brseča: *ženǎ, mléko* (<mlèkò), *otác* (<otǎc), *lǎje, sùša* (<sùša); *šòldi*.

Šestu skupinu čine neki sjeveroistočni istarski govori (Škalnica, Rupa, Brdce), središnji istarski idiomi Kaldira i Tinjana. To su dvoakcenatski govori bez duljina, ali s mnogo skakanja akcenta na prethodni slog. Primjeri iz Brdca bi bili *petèx, bledìt, kòpat* (<kopǎt), *mlâtìt* (<mlǎtìt), *dùša* (<dùšǎ).

U sedmoj su skupini jednoakcenatski sustavi južnih labinskih govora. Primjeri bi bili *dèlovac, crèkva, mixùr, jopnó* itd.

Toj podjeli dodajmo i činjenicu da ekavski čakavski govori dobro poznaju tzv. sjevernočakavsku metatoniju. Riječ je o tzv. *e*-prezentima tipa *čùjen, plát'en, lǎje* i sl., o glagolskim prilozima kao *lájùt'* i određenim pridjevima kao *stári* || *stārì*. Zanimljivo je, međutim, da je u Orlecu na Cresu *stári*, kako bilježi H. P. Houtzagers.

Morfologija

U deklinaciji imenica moramo izdvojiti činjenice relacijskih morfema G jd., N, A, V mn. imenica ž. roda. Naime, pretežno se javljaju primjeri pobjede nepalatalne deklinacije, tj. nastavak je u tim padežima uglavnom *-i* (*ženi, duši, nogi, ovcì*). Tako je u Brseču na istarskom sjeveroistoku, u mnogim središnjim istarskim idiomima (boljunski,

labinski i pazinski potez). Često je i to da u svim četirima padežima dolazi nastavak *-i*, ali se u imenica s dočetcikom osnove na *c* zadržava palatalno *-e*, npr. *boce*, *lesice*, *rožice*. Tako je u nizu trsatsko-bakarskih govora, na istarskom sjeveroistoku također u nizu idioma, isto u središnjoj Istri te na Cresu i na sjeveru Lošinja. Palatalno *-e* znalo je ostati i nakon *j* (*oštarije*, *kovačije* itd.), i to na istarskom sjeveroistoku. Nastavak *-e* dolazi u dosta govora: trsatsko- bakarsko područje, istarski sjeveroistok, središnji istarski govori (pazinsko i motovunsko područje), neki creski i sjevernoločinjski govori itd. Nerijetko je tako da u četirima padežima nema jednakosti, tj. dolazi i *-i* i *-e*. Sve u svemu, nigdje nije u potpunosti zadržana podvojenost na nepalatalnu i palatalnu varijantu glavne deklinacije imenica ženskoga roda.

U I jd. imenica ž. roda dolaze nastavci *-u* (*našu nomu* npr.) ili *-o* (*z mojo sestro* npr.), s time da ti nastavci uglavnom dolaze na rubovima dijalekta: *-u* u sjeveroistočnoj Istri (Lipa), u rubnim govorima (Rupa, Škalnica), uglavnom u svim creskim i sjevernoločinjskim govorima te u nekim govorima labinskoga područja u središnjoj Istri. Nastavak *-o* dolazi u rubnom govoru mjesta Brdce, u nekim labinskim i boljunskim govorima srednje Istre te u govoru Vele Učke u sjeveroistočnoj istarskoj zoni. Analoške (prema instrumentalu m. i s. roda) nastavke, *-un* (*našun sestrun*) i *-on* (*svojon sestron*), nalazimo na preostalu terenu, *-un* u svim trsatsko-bakarskim govorima i u Crikvenici, uglavnom u svim sjeveroistočnim istarskim govorima te u nekim labinskim govorima srednje Istre. Drugi nastavak, *-on*, dolazi u nešto govora u središnjoj Istri, osobito na pazinskom i žminjskom području, manje u labinskoj i boljunskoj zoni. Dakle, *-on* je nastavak karakterističan za istarske govore.

Naravno, u G mn. imenica ž. roda na *-a* kudikamo je najčešći nulti morfem: *žen*, *sestar* i sl., dolazi, međutim, i *naranži* npr.; to je u Orlecu dubletno s *naranš*. U Orbanićima npr. G mn. imenice *fešta* glasi *fešti* itd.

U G mn. imenica m. i s. roda ostvaruju se ovi relacijski morfemi: *-ø* (*dan*), *-i* iz *i*-deklinacije (*kilometri*), *-ix* iz zamjeničke deklinacije (*mišix*), *-ax* iz deklinacije imenica ž. roda (*zuobax*). To pokazuje da se ne pojavljuje relacijski morfem *-ov* odnosno *-ev*. Nulti morfem dolazi u jednom od boljunskih idioma te u nizu sjeveroistočnih istarskih govora. Nije čest morfem *-i*, ipak je zastupljen osobito u idiomima motovunskoga i labinskoga područja. Relacijski morfem *-ix* zabilježen je dosta rijetko na istarskom sjeveroistoku. Relativno najčešće

realiziraju se morfemi $-\emptyset$ i $-i$; tako je u svim govorima trsatsko-bakarskim i u Crikvenici, u nizu idioma sjeveroistočne Istre, u pazinskim, žminjskim, labinskim i boljunskim govorima središnje Istre, te u brojnim creskim i sjevernoločinskim govorima. Sasvim je izniman govor u kojem se ostvaruju morfemi $-i$ i $-ix$ (Rupa na istarskom sjeveroistoku), a nije mnogo češće ni javljanje svih triju morfema, $-\emptyset$, $-i$ i $-ax$; toga ima na labinskom i boljunskom području.

Relacijski morfemi u D, L i I mn. imenica m. i s. roda najvećim su dijelom zadržali različite oblike u ta tri padeža, npr. *mladi't'en*, *stolon* u D, *mužex*, *stolex* u L, *muži*, *stoli* u I. Tako je često na istarskom sjeveroistoku, na trsatsko-bakarskom i creskom području, pa i u drugim govorima, osobito u središnjoj Istri. Vrlo je frekventno i to da su u sva tri padeža različiti morfemi, ali i s jednim izmijenjenim morfemom; tako se obično pojavljuje $-ax$ u L mn. (npr. *na onex stolax*, ponegdje $-i$ u istom padežu, ponešto $-un$ u D mn., $-in$ u I mn.). Dosta često javljaju se u svim trima padežima analoški oblici (u D mn. $-on$, $-en$, $-an$, u L mn. $-ex$, $-ax$, u I mn. $-ami$). Kombinacije su razne, a ima i primjera (iznimno na pazinskom i motovunskom području) da se u svim trima padežima javlja morfem $-ima$ (D *sucima*, L *na tovarima*, I *susedima*: Tinjan kod Pazina).

Obično je V jd. imenica m. roda izjednačen s N jd. (npr. V jd. *otrok* u Brseču). L jd. kao npr. *na lakte* pokazuje kakav je refleks jata u nastavku. U N mn. obično nema produljivanja osnove (*nosi*). Dosta govora u A mn. ima gramatički morfem $-i$: *vidim školani* (Volosko). Uz brojeve 3 i 4 u N mn. imenica m. roda često se rabi N mn., npr. *tri sini*, *četiri sini* kako je u raznim istarskim predjelima.

U pogledu pridjeva važno je istaći da su uglavnom u cijelom dijalektu prevladali nastavci palatalnih osnova, npr. *dobrega* (G jd.), *dobremu* (D jd.) u Brseču. Ipak je npr. na trsatsko-bakarsko-crikveničkom području *živoga*, ali *lipjega*; tu, dakle, pridjevi kojima osnova završava nepalatalnim suglasnikom imaju gramatičke morfeme nepalatalne varijante, a pridjevi kojima osnova završava palatalnim suglasnikom gramatičke morfeme palatalne varijante. U Orlecu je npr. zabilježeno *jenōga malo dēbjega*. Vidimo, dakle, da se čuva neokrnjeno $-ga$ i $-mu$ u genitivu (i akuzativu) te dativu jednine m. i s. roda pridjevsko-zamjeničke promjene.

Među zamjeničkim riječima najzanimljivije je upozoriti (uz redovito *ča* odnosno *ca*) na *če* odnosno *ce* "što" u govorima na dijelu otoka Cresa. U mjestu Brdce blizu Slovenije dolazi *kaj!* Važno je i to da je u mnogim govorima ujednačen N mn. srednjega roda s N mn.

ženskoga roda svih riječi koje se sklanjanju po zamjeničkoj deklinaciji, pa dolazi npr. *tvoje črjene usta*. Uz *ja* javlja se i *jas* odnosno *jast*.

U glagola nema završnoga *-i* u infinitivu. To pokazuju primjeri iz Orbanića kod Žminja (*delat, ret, kras* "krasti") ili iz Orleca: *govorit, gradit, pet*. I u glagolskom prilogu *-i* izostaje, npr. *plačut* u Orbanićima. Finalno *l*, vidjeli smo već, obično je neizmijenjeno, kao npr. u Opatiji: *vesel, storil*; uz to i *palci* npr. Ipak nisu rijetki primjeri kao *ubi* "ubio" u Žminju ili *prnesa* u Labinu. Orlečki primjeri *beže, dimiju, plaču* || *plačeju*, pokazuju kako obično glasi 3. 1. mn. prezenta. Javljaju se i drugačiji primjeri, npr. *vučò* (Lupoglav), a česti su iz analogijskih razloga primjeri kao *peču* "peku", *reču* "reku". Kondicional se čuva, npr. *bin videl, biš videl, bi videl, bimo videli, bite videli, bi videli* na trsatsko-bakarsko-crikveničkom području. Naravno, dolazi i kondicional prošli (*bin bil videl*), futur i futur egzakti, perfekt i pluskvamperfekt (npr. *bil san videl*). Relativno su česti iterativni glagoli, npr. *vīdet - vijčvāt, prexīt - prexīt'čvāt*.

Sintaksa

Kao i drugdje u čakavštini, vrlo je raširena pojava da se osobine izražavaju s pomoću prijedloga, a ne posebnoga morfološkog oblika. Tako npr. dolazi *od* + genitiv u funkciji posvojnoga pridjeva: *štol jima nogi od darva* (Dragozetići na Cresu); s glagolima govorenja također se ostvaruje se *od* + genitiv, npr. u Matuljima: *Ja bin neš od otakalnice povedala* "ja bih nešto o otakanju vina ispričala".

Dosta se često izostavljaju prijedlozi, npr. *ja ren popu* "ja idem k popu" (Orlec); manje je više tako i u Dragozetićima.

Instrumental uglavnom redovito dolazi s prijedlozima, npr. *kat se nešto r'eže z n'ožen* "kad se nešto reže nožem" (Orbanići).

Uz *Vi* u smislu izricanja poštovanja uvijek dolazi jednina: *vi ste šel* "Vi ste otišli" (Orlec); *ste dobra* (Orbanići); *Vi ste to rekal, da bite mi Vi list napisal* (Dragozetići).

Može se uporabiti i enklitički oblik ličnih zamjenica: *Mane mi se frmala ura* (Orbanići).

Glagolska enklitika često prethodi zamjeničkoj: *Je jo xiti na tla* "bacio ju je na pod" (Orbanići).

Kao što se vidjelo, enklitika se može ostvariti na početku rečenice: *Je bila užanca* (Matulji).

Zanimljivo je stanje uz brojeve 2, 3, 4. Npr. u Orbanićima dolazi *dva snopa*, ali uz pridjev *dva dugi kolci*. Kaže se u istom mjestu

tri kusi kampaŋi "tri komada zemlje", *ti četiri n'oži*. U Orlecu je *dva meseca*, ali *tri meseci*, *pet mesec*.

Zanimljiv je tzv. narativni infinitiv: *I oni put se je zvađilo plex, i strunit, svo to ugli'evlje na kup* (Orbanići).

Javlja se i konstrukcija *b'oden* + infinitiv: *nič ne b'ode čut* (Orbanići).

Česta je i tipična konstrukcija *za* + infinitiv: *za pasat vr'eme* (Orbanići).

Leksik

Leksik sjevernočakavskog dijalekta posjeduje cio niz izvanredno zanimljivih arhaizama prirodnih za njegov rubni položaj među slavenskim idiomima. Spomenimo pokoji primjer, najprije one kojih nema u štokavštini, a uglavnom ni u slovenskom jeziku ili nema značenja odnosno tvorbi kao u čakavštini: *aš* "jer", *kot'ga* "ženska suknya od krzna", *lastiv* "laskav", *lozbät* "ljubiti", *mél* "sitan pijesak", *rilit se* "smijati se nekontrolirano", *tër* "ta", *túk* "svinjska mast" ili "ovčji loj", *bržan* "jadan", *kōsa* (Orlec) - *kosica* (Rukavac) "pletunica", *mīto* "plaća, nagrada", *prāvi* "desni", *pūsti* "drag", *kjūvec* "kljun"; dio navedenih primjera sreće se rijetko i u ekavskom dijalektu i izvan njega. Taj je sjevernočakavski dijalekt možda zahvaćen nekim slovenskim inovacijama još u davnini, pa je moguće da se to djelomično ogleda i u leksiku, npr. *pōredan* "zločest", *vādit se* "učiti", *xlāpac* "sluga", *storīt* "učiniti", *xrānīt* "spremiti", *otrōk* "dijete", *splōšān* "opći, općenit". Riječ *lāčan* "gladan" ili slično dolazi u svim čakavskim dijalektima, a ponegdje i u štokavštini, pa i izvan njezinih zapadnih govora. Naprotiv je *vaļe* "odmah" ili slično ograničeno na sjeverniji prostor (do Senja i Brinja koji pripadaju srednjočakavskom dijalektu), a naročito to vrijedi za primjer *ūlika* "maslina"; također postoji u Senju. *Krōx*, *krūx* ili slično "velika stijena, litica" dolazi i u susjednim dijalektima, buzetskom i srednjočakavskom. Ima, naravno, još prilično rijetkih potvrda, kao što je osobito npr. *lānita* "obraz", zabilježena u raznim mjestima na Cresu. No posebno su po rijetkim registriranjima na cjelokupnom srednjojužnoslavenskom ili još širem području registrirani zapis iz Orleca *lāp* "lubanja" (Beli na Cresu: *lāb*) i *slēs* "sirište", a vrlo su vrijedni spomena i creski glagol *kujit se* "šuljati se" odnosno imenica *opuka* "crijep, opeka, cigla", zapisana na ekavskom i na ikavsko-ekavskom čakavskom terenu. Upravo navedeni primjer *lanita* zabilježen je i u novije doba u Orlecu na

Cresu, gdje je nizozemski dijalektolog Houtzagers registrirao i pridjev *juskî* "stran", a slični se primjeri nalaze i drugdje (Orbanići, Labin itd.). Među istarskim ekavcima najbliži su kvarnerskom jezičnom stanju oni na labinskom području, Boljunština na sjeveru obiluje istarskim autentičnostima, dok Pazinština donekle između te dvije zone ima situaciju posve u skladu s njezinim položajem, a to se vidi i u leksiku. U Lupoglavu na boljunskom području najviše ima zajedničkih crta sa slovenskim jezikom, u Labinštini stanje je radikalno drugačije, dok je u Pazinštini kombinirano. Žminjska je situacija, prirodno, bliža labinskoj od pazinske. Sve u svemu, kao vrlo rasprostranjene lekseme sjevernočakavskoga dijalekta možemo navesti ove: *angûrija* "lubenica", *bâk* "bik", *bârba*, *bašêlak* || *bašîlek* "bosiljak", *besêda*, *bragêše* || *bragêši* "hlače", *cûkar* || *cûker*, *črêšna* i sl., *t'akulât* "razgovarati", *drît* "ravan", *famêja* "obitelj", *frîgat* "pržiti", *fundamênt*, *garôfûl* ili sl. "karanfil", *imêt* "imati", *kafê* "kava", *kâmik* "kamen", *kantât* "pjevati", *kantûn* ili sl. "ugao", *kapûs* "kupus", *kûkumar* ili sl. "krastavac", *lancûn* "plahta", *mât* "mati", *mustât'i* ili sl. "brkovi", *nôxat* i sl., *házlò* ili sl., *pâmetit* "pamtiti", *petêx* "pijetao", *pijât* "tanjur", *pomâjit* "lipanj", *pôpêl* "pepeo", *sâja* "čađa", *srêt'an* "sretan", *stomâna* "košulja", *šenîca*, *škûri* "mrk", *štufât* "dodijati", *tovâr*, *užânca* "običaj", *zajîk* "jezik", *zêt* "uzeti", *želûd* "žir", *žîr* "voćka". Znatan broj navedenih primjera dolazi i u ikavsko-ekavskim čakavskim govorima.

Geneza i raščlanjenost

Ekavski čakavski govori autohtoni su idiomi svoga dijalekatnog područja. Oni su karakterizirani izrazitom dijalekatnom individualnosti, tj. očite su i važne posebnosti tih idioma, unatoč njihovoj povezanosti sa susjednim govorima. Tako npr. ekavizam predstavlja razlikovanje prema susjedima, bili oni ikavci, nositelji ikavsko-ekavskih govora, čuvatelji jata u mnogim primjerima (buzetski dijalekt i još neki govori boljunskoga područja), govornici slovenskih doljenjskih i notranjskih govora (obično imaju *ei*) ili kajkavci (najčešće imaju *ę* od jata, neki Gorani *ei* i sl.). Kompenzacijsko duljenje pred sonantima vrlo je rašireno i kod ekavaca čakavaca i u ikavsko-ekavsko čakavskom dijalektu; njime je dobiven akut, ne cirkumfleks kao u Slovenaca ili kajkavaca. Tako npr. u Orbanićima dolazi *pâlci*, *kräj*, *đim*, u Orlecu *kräj*, *đim*, *kôn*, *pâlca* itd., u kajkavskom Varaždinu *đim*, *kôn*, *đevôjka* i sl. Zanimljiva je

situacija u radnom pridjevu: *šlā* "išla", *šlī* "išli" (Orbanići), *šēl* "išao", *šlā* "išla" (Orlec), jer u toj pojavi ekavci čakavci imaju situaciju kao Slovenci (Notranjska: *šdū*) i goranski kajkavci (*šd̄v* npr.), ne kao centralni kajkavci (Varaždin: *išla*) ili jugoistočni(ji) čakavci (već u Senju je npr. *išal*). Naravno, i čakavci ikavsko-ekavskoga tipa često imaju *šāl* (Unije npr.). Vidimo da se u mnogim značajkama podudaraju tzv. sjeverozapadnočakavski govori; oni npr. imaju u tzv. *e*-prezentima cirkumfleks, npr. *dīgnut* – *dīgnen* (Orbanići). I u pridjevu tipa *stārī* dolazi neocirkumfleks. I u metatonijskom tipu *sītī* dolazi cirkumfleks, ne[~] kao drugdje. Sve su to razlike prema drugima: *dīgnen* (ne *dīgnen*), *stārī* (ne *stārī*), *sītī* (ne *sītī*). Očito je to područje imalo intenzivnih veza sa slovenskim jezikom, ali je ta povezanost takva karaktera da je jasno kako je vjerojatno riječ o otvorenosti za slovenske inovacije, ne o kakvoj staroj i dubokoj povezanosti. Na sjeverozapadu, kako smo vidjeli, ima i nešto primjera s *o* na mjestu *o*, a *l* na Cresu, na sjevernom Lošinju (i na ikavsko-ekavskom Krku) daje *o* + *l*. Tu dolazi i desonorizacija zvučnih šumnika na kraju riječi, promjena *g* u zvučno *h* (*γ*), tu imamo ostataka prefiksa *wy-* itd.

U cjelini, prema temeljitoj proučavateljici ekavskoga čakavskog dijalekta Silvani Vranić, ta se dijalektološka jedinica dijeli na četiri poddijalekta: sjeveroistočni istarski, središnji istarski, primorski, otočni. Unutar ta četiri poddijalekta javljaju se i govori sa značajkama rubnosti, a ta je rubnost najkarakterističnija za govore udaljenije od središnjega ekavskoga čakavskog areala. Svaki ćemo poddijalekt obraditi u najglavnijim crtama.

Sjeveroistočni istarski poddijalekt uglavnom je dosljedno ekavski, a najdosljedniji je takav u korijenskim leksičkim morfemima. Značajkom je toga poddijalekta i arhaični troakcenatski naglasni sustav s prednaglasnim i zanaglasnim duljinama uglavnom u svim govorima; ipak ima i govora s dvonaglasnim sustavom, pa i govora u kojima na ultimi akut prelazi u [^] ili su izgubljene nenaglašene duljine. Šva je uglavnom redovito dalo *a*, a *ę* je dalo *a* u riječi *zajik*, ponegdje i u leksemu *jačmik*. Stražnji nazal uglavnom je redovito dao *u*, a odstupanja se uglavnom odnose na primjere tipa *kleknit*. I *l* uglavnom je redovito dalo *u*. Većinom je dočetno *l* sačuvano, uz primjere tipa *govoriū* i slično. Manje-više redovito fonem *l* je izgubljen u tom poddijalektu. U deklinaciji G jd., N, A, V mn. imenica ž. roda na *-a* gotovo su u potpunosti karakterizirani prevladavanjem nepalatalne deklinacije.

Središnji istarski poddijalekt temeljno karakterizira ekavski refleks *jata*; naravno, i tu ima ikavizama, što u korijenskim

morfemima što u tvorbenima. Naglasni je sustav stari troakcenatski s prednaglasnim duljinama. Uz to se javlja i dvoakcenatski sustav bez nenaglašanih duljina, čak i "jednoakcenatski na razini jezika (dok se na razini govora još razlikuje duljina / kračina naglašena sloga)", kako je to formulirala Silvana Vranić. Šwa daje *a*, ali se u dugim slogovima i zatvara, i to nerijetko (boljunsko područje, motovunsko, labinsko itd.). Prednji nazal daje *a* u riječi *zajik*, iznimno i u riječi *jačmik*; općenit prijelaz u *e* također se iznimno javlja. Stražnji nazal uglavnom redovito daje u korijenskim morfemima *o* ili *u*, dolazi i tip *maknut*, u relacijskim morfemima *o*. Rjeđa je redovitost supstitucije *o* s *u*, također interferiranje *o* i *u* u korijenskim morfemima, tip *maknit*, *o* u relacijskim morfemima, pa i neke druge mogućnosti. Samoglasno *l* većinom je dalo *u*, u dijelu govora *o* ili *u*. Vrlo se masovno diftongiraju dugo *e* i *o*. Dočetno *l* uglavnom se u svim govorima poddijalekta reducira u muškom rodu glagolskoga pridjeva radnog, inače se čuva. Fonem *l* uglavnom se čuva, no u dijelu govora prelazi u *j*. U morfologiji važno je da je u G jd., N, A, V mn. imenica ž. roda uglavnom prevladala nepalatalna deklinacija, ali je i prevladavanje palatalne deklinacije dosta često.

Primorski poddijalekt također je, naravno, ekavski, ali uz povećani broj ikavizama, osobito u korijenskim morfemima. Brojem ikavizama izdvajaju se Crikvenica i Mrzla Vodica. Stari je troakcenatski sustav uglavnom redovit, ali i uza znatna odstupanja od takva stanja. Šwa redovito daje *a*, dolazi *zajik* i *jačmik* u mnogim govorima, *o* je redovito dalo *u*, kao i samoglasno *l*. Dočetno *l* redovito se čuva, također fonem *l*. U G jd., N, A, V mn. imenica ženskog roda relativno se često ostvaruje morfem *-e*, no u većini ipak dolazi morfem *-i*.

Otočni poddijalekt konzekventno je ekavski, uz manje ili više ikavizama. Većinom se čuva stari troakcenatski sustav, ali na creskom jugu sačuvan je stariji dvoakcenatski sustav. Šwa većinom daje *a*, ali u kratkim slogovima *e* te u nekim brojevima *o*, npr. *sedon*. Tu su primjeri promjene *e* u *a* nakon *j*, *č*, *ž* najbrojniji (npr. *zajik*, *jačmik* || *jašmik*, *žajan* || *žajen*). Redovito je stražnji nazal dao *u*, a samoglasno *l* rascijepljeno je na *ə* + *l*, pri čemu je *ə* najčešće dalo *e*. Rjeđe je *l* dao *u*, dok je u kategoriji infinitiva prve vrste glagola rezultat *le*. Redovito je zadržano dočetno *l* u svim kategorijama, a *l* je dalo *j*. U G jd., u N, A, V mn. imenica ž. roda prevladali su usustavljeni alomorfi nepalatalne deklinacije na *-i*, uza zadržavanje palatalnoga *e* u imenica s dočetkom osnove na *c*.

Primjeri

O r b a n i ć i kod Žminja

Sùpa. Práva sùpa je onò kat se jo... m̀alo na ùgļevi spečè jeno feto krùha, i pak se st̀avi va črno v̀inò. Va črno v̀inò, jeno m̀alo ùļa od ùlik zgořa. Tò se zovè sùpa. "T'emo si sùpat". A sùpi, se rečè anke, kat je sùx krùx, pak se stùčè jàje, k̀ako za *kajgano*, onakò, i onipùt se ta krùx umòci va tò, i se p̀raži na řepen ùļe, i pòkle se ix posìpa s cùkerom. Tò so sùpi anke. (...). Jenà je s̀ešo sùpa. I pòkle se rečè "na sùpi", to je nèki st̀ari *nazif*, kat jena ž̀enska rodi, i pak onipùt kat se jo gr'è p̀rvi pùt v̀idet, da se "gre na sùpi".

Janneke Kalsbeek, *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*, Amsterdam – Atlanta, 1998, 363.

I k a kod Lovrana

Mojà m̀ama se j oženila t̀u kadè j Fakultèt sadà. Aš t̀amo su bìle časne sèstre i bìla j crèkva, a mojà m̀ama j kako divòjka dòšla sèmo. Imèla j dvàjset lèt i jè dèlala va kùxiñe š časnemi sèstrami. Onà se j i nèmacki navàdila t̀amo. Őnda, kàd onà se j imèla oženit, m̀oj otac je bìl va Pùle sòldat i òn ju j v̀idèl na slìke i zàjùbìl se zàjeno i finìl je sòldata. Őn se j oženìl va montùre vòjničkòj. Őn je prišal na dòpust dòma i p̀itã: "Mìlica, kã j ovà divòjka?". "Nì tò zã te, onà ìma va Slovènije vèl mlàdega." "A, ovà òe bìt mojã." "Tì si nèm." "Onà òe bìt sìgurno mojã." Őn nì dāl m̀ira da j mòrala bìt ñegòva. Za nùn je xodìl. Jùtròn su kolùdrice pošijãle ju Lovrãn storit špèžu. Na vrãtima ju j čekãl, na pòrtùnè.

Čùjte, nèkada su sè z vèlòn se ženile. A znãte od čèsa su postolì? Aš tò je zàjedno bìlo za vrème rãta. Kadà j jedãnpùt st̀avila još pòkle ovì bìli postolì, pa je dàžilo, pa su joj poplãti pãli aš su bìli od kartòna storenì. Ovò gòri od ròbi. Bèla ròba je bìla. A krùnicu jã još ìmãn od pokòjne m̀ami. T̀amo dòle va jèdnoj škãtule mi jè. Još sadà mi je t̀amo. I ìsto od pokòjnega ocã ìmãn ča j imèl t̀uka, ma tò j od vòska storenò bìlo. Ja ne znãn kako su to zvãli: ròžice storenè od vòska.

Piturâne lêpo. I onì su se oženìli tù va crèkve, a fotògraf je bìl v Opatìje. I ònda kàko će se pòt, čùjte nì bìl lego trānvej nèkada. I ònda čà? Tù va Ìke, baš tùka, p̃rva kùta ka jè, imèl je taj čovèk bārku. I došāl ix je tàmo zèt va bārku i onà s tèn vèlon. Jā joj pòkle govòrìn: "Màma, čà te nì bìlo srām da te jùdi glèdaju," jā govòrìn, "va bārke s tèn vèlon?" Pejāt ix Opatìju na slìkañe i ònda nàzada va Ìcìti. Pojāne je bìl p̃ir puli mojè nōni i po pùtè zgòrùn. Onà mi j povèdala, jā. A jā sān se oženìla pul svètega Mikùli va crèkve. Bùra je pūxāla, dvājset i dvā jenāra, za krepāt zīmā j bìlo. Mì smo pāk šli sa tàksijen. Puli oca od mòjga mùža, onì su imèli nèkada oštariju, trèjset i trī lèta. Onì su prascā gojìli. Kadā j bìlo, tō j bìlo četridesèt i devète, pòkle ràta. Znāte da j bìla mižèrija, i su ubìli prascā, skūxali su kīseli kàpūs, kàko da ga danāska vīdìn s fažòlōn črjènēn i s tūn praščèvinūn. I pèčena praščèvina je bìla. I kuñāda mojā, sestrā od mòjega mùža, onà bìva, još je danās žìva va Ìcìtax, onà j storìla jednū tòrtu. I tō j bìlo sè. I yòtovo. Mižèrija pa bōx! Pòkle ràta. Ròbu za vèštu mi je poslāl bārba z Amèriki. Svètloplāvo! I postolì nèki kafèni mi j poslāl. Ma òn nì znāl da se jā žènīn. A tō mi j zašìla mojā kujīna. Aš onà je šnājderica kakò i jā, pa mi j onà tō storìla. I tō ni bìlo nikakovega lūksusa, tō ni bìlo niš. Nì ròžice nīsan imèla za se pòt oženì! Bez ròžic, bez niš!

Silvana Vranić, [neobjavljeni zapis]

Orlec

Onđà kađà su òpeda po pòlnu tri *sāta*, òpet vaja pòt' pomlèst, ìdemo tån va ogrājcu, tu ìmamo òfce. Onđà je skūpimo, blejèmo nà ñe: "vò, māle, vò!", onè se lêpo skūpe va mergār. Onđà tùka je zaprèmo. Onđà ìmamo jedēn stolīt'...stòlčit'...stolīt', onđà se na tō posèdemo i onđà melžèmo, dokle fīnimo. Onđà kada fīnimo mlèst *otvòrimo* lèsu, ili lāš, če jè, ogrādimo, onđà òfce redū òpet na pāšu.

Hubrecht Peter Houtzagers, *The Čakavian dialect Orlec on the island of Cres*, Amsterdam, 1985, 181.

Orlec

Moxùni sù van će učini bìža, bòp, fažòl, znáte, onò zelèno, nò su moxùni. I onđà ka se moxùna ošùši se ju oprè, očìsti, i onđà se škapulà žèrna a moxùni se xiti t'ã pak onđà se ðã ofcãm pojèst, kozãn, i svè, otò je va će su obèlcene ili bìža ili fažòl ili bòp, tò su moxùni.

Hubrecht Peter Houtzagers, *The Čakavian dialect Orlec on the island of Cres*, Amsterdam, 1985, 187.

K o s t r e n a

I tē škùre, kamenìte; pòtne i křvave gromàče, od duràde. Duradnèje od bàkarskex zìdi nad mòren, od vežìškex přezid nad Pořòkon. Zidàle su se i stořìle na prãvi nãčin, s pùno ìubàvi, od sèga šřca, po àrtu. Šãmo nřgda dofiñene. Vãvek nèč mào za žũntu. Bokunìt', ma još nèč.

Sanja Zubčić, [neobjavljeni zapis]

Literatura

- Vida Barac-Grum, "Rukavac", FO, 247-250.
- Vida Barac-Grum, "Slaba mjesta jezičnoga sustava u govorima u kontaktu (s uporištem na konzervativni istarski idiom Rukavca)", FI, 20-21, 1992-1993, 31-40.
- Vida Barac-Grum, "Odnosi među sjevernim kopnenim čakavskim sustavima", Rasprave, 19, 1993, 63-79.
- Andrija Bartulin, "Beli (otok Cres)", *Zbornik za narodni život i običaje*, 33, 1949, 75-124.
- Aleksandar Belić, "Izveštaj Državnom savetu o pribiranju dijalektološke građe, potpomognutom sredstvima iz 'Velimirijanuma'", *Godišnjak SKA*, 26, 1912, 221-259.
- Aleksandar Belić, "O rečeničnom akcentu u kastavskom govoru", JF, 14, 1935, 151-159; 15, 1936, 165-170.
- Wiesław Boryś, "Sufiksalna tvorba imenica u kastavskom govoru", *Riječ*, 12, 2006, 1, 7-30.
- Vinko Bujan, "Glavne osobine praputnjačkog dijalekta", *Vjesnik Etnografskog muzeja*, 3, 1937, 23-48.
- Irena Drpić, "Fonološke značajke današnjega govora Kastva", *Rasprave*, 32, 2006, 75-85.
- Irena Drpić – Silvana Vranić, "Jezične značajke mjesnoga govora Lipe", FI, 2000, 1-2, 17-37.
- Ivanka Glogović Klarić, *Beseda*, Rijeka, 1999.
- Ivanka Glogović Klarić, *Beseda II.*, Rijeka, 2003.
- Josip Hamm, "Izveštaj o naučnom putovanju na Lošinj i susjedne otočiće", *Ljetopis*, 60, 1955, 328-331.
- Peter H. Houtzagers, "Accentuation in a Few Dialects of the Island of Cres", *SSGL*, 1982, 117-129.
- Peter H. Houtzagers, "Vowel Systems of the Ekavian Dialects Spoken on Cres and Lošinj", *ZFL*, 27-28, 1984-1985, 885-893.
- Peter H. Houtzagers, *The Čakavian dialect Orlec on the island of Cres*, Amsterdam, 1985.
- Mate Hraste, "Ispitivanje akcenatskog sistema na Cresu", *Ljetopis*, 59, 1954, 175-177.
- Đurđica Ivančić-Dusper, *Crkvèniškī besedār*, Rijeka – Crikvenica, 2003.
- Pavle Ivić, "Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske", *GFF*, 6, 1961, 191-212.

- Ivo Jardas, "Kastavština", *Zbornik za narodni život i običaje*, 39, 1957.
- Janneke Kalsbeek, "O fonemskom sustavu čakavštine sela Orbanići kod Žminja", *SSGL*, 2, 1982, 157-175.
- Janneke Kalsbeek, "Prilog proučavanju vokalnih sustava sjeverozapadnočakavskih govora u Istri", *SSGL*, 3, 1984, 247-264.
- Janneke Kalsbeek, *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*, Amsterdam – Atlanta, 1998.
- Janneke Kalsbeek, "Jedno poglavlje iz sintakse istarske čakavštine: upotreba glagolskih oblika", *HDZ*, 12, 2003, 103-113.
- Janneke Kalsbeek, "O žminjskom govoru", *Libri žminjski*, 1, 2008, 165-175.
- Fran Lovljanov, "Boljun (Istra): životne potrepštine", *Zbornik za narodni život i običaje*, 33, 1949, 125-133.
- Berto Lučić, "Kastavske 'domaće' besedi", *Kastavski zbornik*, 5, 1997, 139-197.
- Iva Lukežić, "Čakavština u pjesmama Drage Gervaisa", *Dometi*, 20, 1987, 7-9, 587-599.
- Iva Lukežić, *Tršatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, Rijeka, 1996.
- Iva Lukežić, "Novi podatci za dijalekatsku sliku sjevernoga hrvatskoga primorja, Istre i Like", *HDZ*, 10, 1997, 171-184.
- Iva Lukežić, "Današnji riječki govor(i)", *Riječki filološki dani*, 7, Rijeka, 2008, 443-451.
- Mieczysław Małecki, *Przegląd słowiańskich gwar Istrji*, Kraków, 1930.
- Mieczysław Małecki, *Slavenski govori u Istri*, Rijeka, 2002.
- Mieczysław Małecki, *Čakavske studije*, Rijeka, 2007.
- Ivan Milčetić, "Čakavština kvarnerskih otoka", *Rad*, 121, 1895, 92-131.
- Marijan Milevoj, *Gonan po nase*, Labin, 1992.
- Marijan Milevoj, *Gonan po nase*, Labin, 2006.
- Milan Moguš, *Čakavsko narječje – fonologija*, Zagreb, 1977.
- Milan Moguš, "Dijalektološki povratak Brseču", *FI*, 20-21, 1992-1993, 313-321.
- Milan Moguš, "Dijalektološki zapis o Jardasovoj Kastavštini", u: Ivan Jardas, *Kastavština*, Rijeka, 1994, XIX – XXVIII.
- Milan Moguš, "O čakavštini 'na Volosken'", *FI*, 24-25, 1995, 259-265.

- Franjo Mohorovičić-Maričin, *Rječnik čakavskog govora Rukavca i bliže okolice*, Rijeka-Opatija-Matulji, 2001.
- Josip Ribarić, "Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri", *Srpski dijalektološki zbornik*, 9, 1940, 1-207.
- Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima*, Pazin, 2002.
- Ive Rudan, "Pregled dijalekata hrvatskosrpskog jezika u Istri s posebnim osvrtom na govor Žminjštine", *Istarski mozaik*, 5, 1967, 6, 367-370; 6, 1968, 1-3, 109-112; 7, 1969, 1, 67-72.
- Mario Sintich, "Napomene o govoru Dragozetića", *Fl*, 7, 1995, 1, 63-81.
- Diana Stolac, "Sintaktičke napomene o mjesnom govoru Matulja", *Liburnijske teme*, 9, 1996, 71-76.
- Diana Stolac, "Jezično bogatstvo Kastavštine", *Kastavski zbornik*, 5, 1997, 77-86.
- Rudolf Strohal, "Osobine današnjeg riječkog narječja", *Rad*, 124, 1895, 103-188.
- Petar Šimunović, "Žminj", *FO*, 229-234.
- Petar Šimunović, "Mozaik istarskih govora", *Istra*, 23, 1985, 3-4, 66-72.
- Petar Šimunović – Reinhold Olesch, *Čakavisches-deutsches Lexikon*, III, Köln – Wien, 1983.
- Antun Šojat, "Cres", *FO*, 235-240.
- Mate Tentor, "Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso)", *AfslPh*, 30, 1909, 146-204.
- Mate Tentor, "Leksička slaganja creskog narječja i slovenskoga jezika protiv Vukova jezika", *Razprave*, 1950, 67-92.
- Zvonimir Turina – Anton Šepić-Tomin, *Rječnik čakavskih izraza. Područje Bakarca i Škrleja*, Rijeka, 1977.
- Marija Turk, "Germanizmi u sjevernočakavskom arealu", *Fl*, 17, 2005, 2, 1-13.
- Rudolf Ujčić, "O jednoj dijalektološkoj zabludi pri određivanju granica starosjedilačkoga govora pazinsko-žminjskoga dijalekta", *Istra*, 23, 1985, 3-4, 73-90.
- Nikola Velčić, *Besedar bejske tremuntane*, Rijeka, 2003.
- Silvana Vranić, "Koliko je fonološki sustav mjesnoga govora Lisca čakavski", *Fl*, 7, 1995, 2, 39-58.
- Silvana Vranić, "Mjesni govor Škalnice u jezičnomu okružju", *Zbornik društva za povjesnicu Klana*, 3, 1997, 9-20.

- Silvana Vranić, "Realizacija finalnoga slogovnoga /l/ u govorima čakavskoga narječja", *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, 2, Pečuh, 1997, 275-292.
- Silvana Vranić, "Idiom Breze – dio liburnijskoga podsustava ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja", *Zbornik društva za povjesnicu Klana*, 4, 1998, 9-20.
- Silvana Vranić, "Neke morfonološke (i morfološke) značajke sjeverozapadnočakavskih rubnih govora", *HDZ*, 11, 1999, 49-61.
- Silvana Vranić, "O lokativu i instrumentalu jednine m. i s. r. zamjeničke deklinacije u čakavskim ekavskim govorima", *Riječ*, 5, 1999, 2, 80-90.
- Silvana Vranić, "Čakavština riječkoga prigrada u drugoj polovini 19. st. u odnosu na današnju", *Riječki filološki dani*, 3, Rijeka, 200, 495-504.
- Silvana Vranić, "Podsustavi unutar čakavskoga ekavskoga dijalekta", *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova I.*, Zagreb, 2001, 651-657.
- Silvana Vranić, "Općehrvatska jednadžba /ɔ/ > /V/ < /l/ u govorima ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja", *Riječki filološki dani*, 4, Rijeka, 2002, 555-570.
- Silvana Vranić, "O govorima čakavskoga ekavskoga dijalekta na području grada Rijeke", *Sveti Vid*, 9, 2004, 73-86.
- Silvana Vranić, "Iz kostrenske frazeologije", *Život, kultura i povijest Kostrene*, 1, Kostrena, 2004, 139-152.
- Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustavi i podsustavi*, Rijeka, 2005.
- Silvana Vranić, "Rubnost kao kriterij u klasifikaciji čakavskoga ekavskoga dijalekta", *U službi jezika. Zbornik u čast Ivi Lukežić*, Rijeka, 2007, 33-45.
- Silvana Vranić – Irena Drpić, "Jezične značajke mjesnoga govora Lipe", *FL*, 2000, 1-2, 17-36.
- Silvana Vranić – Ivana Nežić, "Fonološke napomene o govoru Brovinja u Istri", *FL*, 20, 2008, 2, 39-50.
- Willem Wermeer, "On the Principal Sources for the Study of Čakavian Dialects with Neocircumflex in Adjectives and e-Presents", *SSGL*, 2, 1982, 279-341.

- Sanja Zubčić, "Akcent glagolskoga pridjeva radnoga u sjeverozapadnim čakavskim govorima", *ČR*, 2003, 1-2, 139-163.
- Sanja Zubčić, "Akcent pridjeva u sjeverozapadnim čakavskim govorima", *Riječki filološki dani*; 5, 2004, 619-632.
- Sanja Zubčić, "Akcenatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima (dijakronijski i sinkronijski aspekt)" (rukopis), Rijeka, 2006.
- Sanja Zubčić, "Akcenatske značajke kostrenskoga govora", *Život, kultura i povijest Kostrene*, 2, 2007, 155-167.
- Sanja Zubčić – Ivana Sanković, "Akcenatski tipovi pridjeva u mjesnome govoru Trtna", *Fl*, 20, 2008, 2, 51-62.

SREDNJOČAKAVSKI DIJALEKT

Prostiranje

Srednjočakavski ili ikavsko-ekavski čakavski dijalekt nekada je zauzimao velik prostor, ali je on smanjen migracijama, no ipak je zadržao znatno prostiranje. Na otocima riječ je o području od Krka do Dugog otoka i do Ugljana (s izuzetkom Cresa i dijela Lošinja te ikavskih naselja na Pagu). Na obali riječ je o području od Novog do Bakarca i Hreljina te neposrednog zaleđa. Većinom je riječ o crikveničkom području gdje je, kako smo vidjeli, Crikvenica ekavska. Na riječkom području ikavsko-ekavski jat imaju Šmrika, Veli Dol, Mali Dol, Križišće, Kraljevica, Ružić-Selo, Zlobin, Plase i veći dio Drage (manji je dio ekavski), uz to naselja na lijevoj obali Rječine i na Grobničkom polju. Ikavsko-ekavski je i Senj, na Opatijskom krasu Mune Vele, Mune Male, Šapjanè, Pasjak, Brgud Mali i Brgud Veli. U unutrašnjosti Istre, kako pokazuje Iva Lukežić, ikavsko-ekavski su Boljevići, Čambarelići, Čepić, Grobnik, Katarina, Kostrčani, Kožljak, Krbune, Kršan, Kukurini, Lazarići, Pićan, Šumber, Šušnjevlca, Cerovlje, Gologorica, Milotski Breg, Novaki Pazinski, Zarečje. U Gorskom kotaru srednjočakavskom dijalektu pripadaju Benkovac Fužinski, Brestova Draga, Cagar, Poljička Kosa, Slavica, Sljeme, Stari Laz (zapadni dio), zatim Bosanci, Jablan, Presika, Stubica, Vrbovsko i Zdihovo. Na pokupskom, prikupskom te žumberačkom području također ima niz ikavsko-ekavskih mjesta, i to na području Duge Rese, Karlovca i Jastrebarskoga (Čunkova Draga, Donje Prekrižje, Gornje Prekrižje, Jezerine, Jurkovo Selo, Kalje, Kostanjevac, Medven-Druga, Prekrižje Plešivičko, Pribić, Žumberak). I zona oko Ogulina je ikavsko-ekavska: Carevo Polje, Cerovnik, Desmerice, Zagorje, Ogulinski Hreljin, Kukača, Donji Zatezali, Gornji Zatezali, Josipdol (dio stanovništva), Kamenica Skradnička, Kunić, Modruš, Ogulin (dio stanovništva), Oštarije, Sabljaki Modruški, Skradnik, Tounj, Trojvrh i Trošmarija. I u Lici postoje čakavci ikavsko-ekavskoga tipa: u okolici Otočca i u tom mjestu (Brinje, Čovići, Jezerane, Glibodol, Dabar, Kompolje, Križ Kamenica, Ramljane, Brinjska Kamenica, Krišpolje, Kuterevo, Letinac, Ličko Lešće, Lipice, Prozor, Sinac, Stajnica, Švica) te na gospićkom području: Goljak, Rudinka i Selišće. Oko sredine 20. stoljeća oko Slunja još je bilo čakavaca ikavsko-ekavskoga

tipa; nejasno je kakvo je stanje danas na tom području. U Sloveniji ikavsko-ekavski čakavski je govor mjesta Staroda iznad Opatije i još nekih (Obrov, Podgrad, Račice, Podbiže, Poljana, Skadanjščina), a i kod Kostanjevice još se donekle čuva čakavština (Oštrc, Črešnjevec, Črneča Vas, Vrtača, Vrbje). Za tu se čakavštinu kod Kostanjevice kaže da je ikavska (Lencek 1982: 65), no vjerojatnije je riječ o djelomičnom čuvanju ikavsko-ekavskoga tipa govora. Obližnje dolensko stanovništvo zove te čakavce Čačarji.

U dijaspori ikavsko-ekavski govore svi Hrvati u sjevernom Gradišću u Austriji: Novo Selo, Bielo Selo, Pandrof, Vorištan, Klimpuh, Uzlop, Cindrof, Štikapron, Trajštof, Vulkaprodštof, Cogrštof, Celindrof, Orava, Pajngrt, Rasporak, Cikleš. Donedavno je toga dijalekta bilo i u Gieci, Lajtici i Raušeru. Srednje Gradišće također pripada ikavsko-ekavskom dijalektu: Frakanava, Pervane, Mučindrof, Veliki Borištof, Mali Borištof, Gerištof, Mjenovo, Šuševo, Filež, Dolnja Pulja, Longitolj, Kalištof i Bajngrob. Gradišćanskohrvatska sela u zapadnoj Mađarskoj su Bizonja, Kemlja, Koljnof, Unda, Plajgor, Prisika, Židan i Temerje. Najjužniji gradišćanskohrvatski čakavski ikavsko-ekavski govor je u Hrastini, u južnoj Mađarskoj, u okolici grada Körmenda. Srednjočakavskom dijalektu pripada i govor Hajmaša, sjeverno od Pečuha, blizu Dombovara. I u Slovačkoj Hrvati govore ikavsko-ekavski: Hrvatski Grob, Novo Selo (Děvínska Nová Ves), Jandrof, Čunovo. Tom dijalektu nekad su pripadali i selo Rosvar, sela sjeverozapadno od Bratislave, sjeveroistočno od Bratislave i dalje prema Njitri, pa i sela u Donjoj Austriji i u Moravskom polju. Još se ponegdje čuvaju tragovi hrvatskih govora u tim predjelima ili iz tih predjela.

U posljednjim desetljećima srednjočakavski se dijalekt dijeli u tri poddijalekta, primorski, kontinentalni i rubni.

Fonologija

Najvažnijom je značajkom srednjočakavskoga dijalekta ikavsko-ekavski refleksi jata. Riječ je o tzv. zakonu Meyera i Jakubinskoga, koji je formuliran u 3. desetljeću 20. stoljeća, i to u radovima stranaca, Nijemca (Karl H. Meyer) i Rusa (Luka Jakubinskij). Oni su ustanovili da je praslavenski jat glavninom u tim čakavskim govorima ikavski, nerijetko ipak ekavski. Jat je ekavski

ispred dentalnih suglasnika *d, t, s, z, r, l, n* iza kojih slijede neprednji vokali (*a, o, u*) ili ništa. Ipak se zakonitost nigdje ne provodi stopostotno, a to bi i bilo nemoguće. Postoje, naime, mnoge analogije, kao npr. kad određeni pridjev glasi *tesan* "tijesan", pa se onda i u kosim padežima zadržava ekavizam po uzoru na nominativ, bez obzira na to što stanje u tim padežima često nije u skladu s pravilom, tj. obično nakon dentala ipak ne dolazi neprednji vokal ili ništa. Svakako je temelj tom dijalekatnom tipu u praslavenskom jeziku, što je vidljivo iz primjera poljskih (i njima srodnih) dijalekata, gdje je također ispred tvrdih dentala refleks jata otvoreniji nego u drugim situacijama. Smješten između ikavskoga i ekavskoga dijalekta, srednjočakavski dijalekt neutralizirao je te dvije krajnosti u dijalekatnu fizionomiju srednjočakavskoga dijalekta, gdje se govori npr. *belo mliko*. U mnogim primjerima nismo sigurni kamo smjestiti određene govore, u koji dijalekt. Unatoč odudaranjima od pravila, ipak često nema sumnje o tom kojem dijalektu određeni idiomi pripadaju. Da bismo postupali u skladu s činjenicama, odlučio sam se na izdvajanje nevelikog broja primjera (navodim ih u standardnojezičnom obliku: *bijel, blijed, cvijet, djed, koljeno, rezati, savjetovati, tijesan, vjerovati, vjetar*) i na ustanovljivanje stanja jata u tim potvrdama. Raščlamba je pokazala da je, među odabranim primjerima govora, samo u Senju redovito zabilježen ekavizam u skladu s pravilom: *bêl, blêd, cvêt, dêd, kolêno, rëzat, svêtovat, têsan, vërovat, vëtar*. Uz to su ekavizmi dobro zastupljeni u Novom Vinodolskom (tu odstupa samo primjer *rîzat*), Grobniku, u Omišlju, na Rabu, u Bosiljevu, u Hrvatskom Grobu itd., a u mnogim mjestima često (u oko pola primjera) izostaju. Stanje u Ždrelcu na sjeveru Pašmana pokazuje da taj teren ipak treba priključiti ikavskom (južnom) čakavskom dijalektu. Tu, naime, među izabranim primjerima, samo u primjeru *vërovati* imamo ekavizam, uz napomenu da se ipak govori *vîra*. Situacija na Dugom otoku i na Ugljanu bitno je drugačija; u Kukljici nedaleko od Ždrelca ekavizmi su *bêli, blêd, kolêno, têsan, vërovati*. Slično je i u Salima s ekavizmima *bêla, blêd, cvêt'e, kolêno, têsan*. Zanimljivo je da je srednjočakavski ekavizam unutar dijalekta najdosljedniji u Senju, gradu što je već dugo pod jakim štokavskim utjecajem, tj. gradu u kojem živi znatan broj Bunjevaca, ikavaca novoštokavaca. Dugo *e* od jata može se diftongirati (npr. Kali na Ugljanu: *tiêlo*, Kemlja u Madžarskoj: *sriêda*), ali to nipošto ne znači da je riječ o ijekavskom refleksu jata; radi se o ekavizmu i o naknadnom diftongiranju *e*. Diftongiraju se

najčešće dugo *e* i dugo *o* (>*uo*), nerijetko i dugo *a* (>*oa* i sl.). Diftongacije su vrlo razvijene na području između Banjola i Ilovika (uključujući, dakle, Barbat, Unije, Susak, Mali i Veli Lošinj), zatim u zoni između Paga i Ista, još na nekim otocima pred Zadrom, a tako je i u Gradišću, pa i na području Vrbovskoga. Naravno, diftongacijama podliježe *e* i drugačijega podrijetla, *e* od *e* i od prednjeg nazala. U ikavsko-ekavskim govorima dolaze i primjeri s prijelazima jata u *a*, npr. *jâdan*, *gñâzdo* i *nâdra* u Ličkom Lešću kod Otočca, *jâdan*, *nâzlò*, *nâdra* u Senju, *jâdan*, *gñâzdo* i *nâdra* na Ižu itd. Na Unijama u značenju "gnijezdo" mogu biti i *ie* i *a* kao refleksi jata, u Kolanu *a*, *e* i *i*.

Primjeri prijelaza prednjeg nazala u *a* vrlo su važni, naravno, a u ikavsko-ekavskom dijalektu nailazimo na primjere *jazik* ili *zaik*, *jadro*, *najat(i)* "zaraziti, prenijeti bolest", *prijat(i)* "primiti", *zajat(i)* "posuditi", *jatra*, *jačmik* ili *jašmik*, *počat(i)*, *často*, *žaja* "žed", *žajan*, *žatva*, *žat* "žeti", *ožat* "isprati i izmikatati rublje", *prokļati*, eventualno još koji. Obično se u pojedinim govorima nalazi tek pokoji primjer prijelaza prednjega nazala u *a*, npr. potvrda *ožât* zabilježena je u Pagu. To *a* od prednjeg nazala, ako je dugo, može dati diftong (često je *oa*) ili se zatvoriti u *a* ili u *o*. Tako je npr. na Susku zabilježeno *zajât* i slično, u Kukljici *najâti*, u Kalima *z'âdan*. U ostalim položajima, dakle, izvan pozicije nakon *j*, *č*, *ž* prednji nazal redovito daje *e*, npr. *mêso* u Senju. Razumije se, i to se *e* može diftongirati ili zatvarati (npr. Kali: *miêso*).

Šwa je obično dalo *a*; oprimjerujemo to senjskim primjerima: *dân*, *danâs*, *pân*, *lâž*, *bâčva*, *stâblò*, *caklò*. Navodim i senjske primjere jake vokalnosti: *mâlin*, *mâlinar*, *mâlinica*, *pasâ* G jd., *kadî*. U Otočcu imamo *mânon*, *kâdi*, *mâlin*, *zâmem*, *mâša* "misa", u Grobniku *vazgât*, *zâmen* "uzmem", *kadî*, *mâša*, *mâlîn*, *mânûn*, *sasâc* "sisâ". U Salima npr. dolazi *mâlin* "uljara", *pâsa* G jd., *vâvik* "uvijek", *kadî*. Drugačija je situacija u Dobrinjštini na Krku gdje se razlikuje refleks dugoga i kratkoga šwa: *stâblò*, *dân*, *lân*, *lâž*; ponekad i kratki šwa daje *a*, npr. *lâže* (prema *lâž*). Kratki šwa redovito daje *o*, bilo ono kratko (*konòc*, *čò* "što", *sòn*, *cvoèè*, *stoklò*, *donòs*, *vètor*, *šòv*, *sèdon*, *ogòñ*) ili produženo: *jedòn*, *sòn* "san". U omišaljskom i u vrbničkom govornom tipu na Krku kratki šwa dao je *e*: *čè* "što", *denès*, *deskâ*, *dèž*, *otèc*, *pètèk*, *pès*, *sèn*, *stezâ*, *šèv*, *tènec*, *vès* "sav", *zvenâ* "izvana". Ti se refleksi šwa, *e* i *o*, u literaturi tumače kao veljotski utjecaj, tj. tako da su dobiveni od vokala *ö*. U Malom Lošinjku nailazimo *čè* "što", *cegòd*

"štogod". Zanimljivo je da je na Silbi registrirano *sen: xodīla sen t'ä; na pârvi rât sen bila glâdna* "u prvom sam ratu bila gladna". Također je u Gradišću većinom *đenās* ili *đēnās*, a javlja se i *sēda*. Za Gradišće je karakteristična riječ *tajedan* "tjedan" (<тједѣнь). Gdje se *a* (pa i ono podrijetlom od poluglasova) zatvara u *o*, tamo imamo primjere kao *dôž* (Olib); također npr. *dān* ili *doan* u nizu mjesta.

Kao što se može očekivati, stražnji nazal je gotovo svagdje dao *u*. Drugo je iznimno; tako npr. na čepićkom području ima nešto govora s refleksom *o*, ali to su posuđenice iz drugih istarskih govora. KomPLICIRANJA je situacija sa samoglasnim *l*. Ono je također obično dalo *u*, ali na Krku, Susku i na Unijama često je drugačije. Tako u Omišlju dolazi refleks *e* (*sezà* "suza", *vèna* "vuna", *pèž* "puž", *dēje* "dulje"), u Vrbniku *el* (*selzà, vèlna, pèlž*), u Dobrinju *o* (*sozà, vòna, pòž*), u Krasu kod Dobrinja također *o*, npr. *pòž, jàboko*. Punat i Baška najčešće imaju *u* (*sùza, pùž*), ali i *al* (*pomalžlâ*) i *l* (*pľ*) sporadično. Ostala mjesta na Krku obično imaju *u*, npr. Dubašnica i Njivice *sùza*. Uz to, na Susku bilježimo *al* (*vâlna, jâbalka, obâlčen, žâlta, sâlza*), rjeđe u (*stúp, sünce, pùn, túst*). Tako je i u Unijama, jedinom naselju na otoku Unijama: *pâlš, jâbalka, dâlbat* "dupsti", *pùn, tusti*. Vrijedno je uočiti razvoj samoglasnoga *l* kao šwa + *l* u nekim govorima, s time da se šwa razvijao isto kao i inače refleks poluglasa. Naravno, primjeri kao dobrinjsko *sozà* ili omišaljsko *sezà* pokazuju kako *l* može i otpasti.

Na omanjem području krčkih starosjedilaca, Grobnika i zone od Bakarca do Novog došlo je do sažimanja *-lje* u tipu *zèlje* u *ě*, s time da je *ě* dalo *i*: Dobrinj: *ùli* "ulje", *zelí* "bodulsko zelje", *prokjêstvi, spānî, klâsji, trpjenî* "trpljenje"; Omišalj i Vrbnik: *vesêljî*; Novi: *kamenî, votî, trñî, prolîtî*; Grobnik: *zêjî, pòsudî* "posude", *milosrjî || milosrđi, strpjêñî, zdrâvjî, ùjî, godîštî, gròbjî, gròzjî, smilovâñî, grîntañî, ròžjî* "grančica vinove loze", *prošt'êñi* "oprost; hodočašće", *grâñi* itd. I na označenu terenu u pokojem primjeru ima odstupanja, npr. *zdrâvjê* u Omišlju i Vrbniku.

Vrlo se često vokali zatvaraju, najčešće dugo *a* u *o*, rjeđe dugo *e* u *ę*, dugo *o* u *ȯ*. Te su pojave najfrekventnije na jugu dijalekta.

U Gradišću *o* u nenaglašenu položaju prelazi u *u*, npr. *ubîsit, kulîko* i sl.

Zatvaranje vokala pred nazalima dosta je rasprostranjeno, osobito u zoni od Premude do Ugljana. Naročito je riječ o primjerima tipa *un* "on", *unda* "onda", *brodun* I jd., *veslun* I jd., rjeđe o

primjerima kao *peč̄in* "pečem", *žinska* "ženska", *cipun* "cijepam", *jedun dun* "jedan dan". Nerijetko se na kraju riječi radi samo o nazalnom izgovoru vokala nakon kojega se nazal ne izgovara, npr. *bok̄u* || *bokun* "komad". U Kalima dolazi *jedūn*, *ogūñ*, *sūn*, ali ne redovito; može biti *jedān*, *ogāñ* i slično.

Zanimljivo je da se u Pićanu, Dobrinju, Vrbniku, Novom i još nekim ikavsko-ekavskim (i ekavskim) mjestima govori *popel*, ne *pepel*, a tu je riječ o dubleti još iz praslavenskog jezika. Primjeri s *o* u Hrvatskom Grobu (*Pöpelna srēda*, *pöpelni* itd.) bit će slovački utjecaji. Mnogo su u čakavštini češći primjeri tipa *tepal*, *teplit*, *teplina* i slično, a to je također dubleta iz praslavenskoga, uz primjere tipa *topal*. Primjeri iz Pićana, Dobrinja, Otočca, Prozora kod Otočca, Senja, Unija, Kukljice, Sali itd. govore o znatnoj raširenosti primjera s *e*, koji dolaze i drugdje u čakavštini, npr. u Orbanićima, Rukavcu, Selcima na Braču, pa i izvan čakavštine (npr. moliški Hrvati).

Primjeri tipa *krest(i)*, *rest(i)*, *vrebac*, dakle s promjenom *ra* u *re*, zabilježeni su na Ugljanu (Preko itd.) i na Dugom otoku (Božava itd.), dok tip *krest(i)* izostaje na Lošinju, na Susku i u Kukljici na Ugljanu. Stanje tipa *krast(i)*, *rast(i)*, *vrebac* nalazimo u Kraljevici, u Novom, u Senju, u okolici Otočca, na Krku i na Rabu, također u Gradišću.

Samoglasno *r* daje primjere kao *břz* (Novi), *smřt* (Senj), *četr̄ti* (dio Krka), *křv* (Kali), *pršřt* (Pićan), *přst* (Hrvatski Grob), *křpel* (Kukljica), *črvřti* "bojati" (Sali) itd. Uz to se realiziraju primjeri sa slijedom *er* (npr. *pěrst*: Vrbnik) u Omišlju (ali *přest* "prst", *dřextăt* "drhtati"), Vrbniku, na Olibu, ponegdje u Gradišću, također primjeri sa slijedom *ar* (npr. Baška: *cvarcāk*) na Unijama, na Lošinju, na Susku, na Ižu itd. Ponegdje se realizira i slijed *šwa* + *r* koji je obično kratak. Posebno naglašavam da su dosta česti (gdjegdje i vrlo brojni) primjeri sekundarnoga samoglasnoga *r*, tj. da slijed vokal + *r* ili slijed *r* + vokal daju samoglasno *r*. Navodim primjere iz Sali: *prmaknřti* "primaknuti", *prmeřtiti* "premjestiti", *mřta* "mirta", *prplāřiti* "preplatiti", *pršřna* "važna osoba", *prřřti* "priteći" itd.

Dodajem da obično imamo primjer *crikva*, ali uz to dolazi *criki*, *cirkva* i sl.

U pogledu refleksa prsl. *d'* i *t'* stanje je u ikavsko-ekavskom dijalektu uglavnom očekivano, tj. od *d'* je dobiveno *j* (npr. *prěja*, *tūji* – Pićan; *mejă*, *prěja* – Dobrinj; *prěja*, *săje* – Omišalj; *žăja*, *săja* – Susak; *prěja*, *žăja* – Sali; *prěja*, *mlăja* – Brinje). Ipak nije *j* redovito, tj. ponegdje se javlja *d'*, *ž* ili sličan glas. Npr. u Kukljici se uz *tūji* govori

žž, u Senju uz *mèja* dolazi i *žèja* i *tùji*, ali ta su dva posljednja primjera iz govora starijeg svijeta, u ostalih je *žèža*, *tùži*. U Hrvatskom Grobu zabilježeno je *mèža* u novije doba, što je sigurno slovački leksički utjecaj, dok je u prvim desetljećima 20. stoljeća bilježeno *med'a*. Novi ima *j*, ali pod utjecajem standardnoga jezika dolazi i *ogrāžen* i sl. U Gradišću često je *d*, rjeđe *j*.

Refleks prsl. skupine *žž* uglavnom je redovito *žj*: *mòžjane* (Kukljica), *dožjà* (Dobrinj), *možjāni* (Senj) itd. Odstupa npr. Pićan sa svojim *mòžjen*.

U sekundarnoj skupini uglavnom je također refleks *j*: *gròzje*, *ròjen* (Sali), *ròjen*, *gruòzje* (Unije), *gròzje* (Senj), *gròzje* (Hrvatski Grob), *ròjen* (Dobrinj), *γruòzje* (Susak). Rjeđe se javlja *d*, npr. u Salima *sūdē*; to je primjer iz dijela Sali koji se zove Selo; u drugom dijelu, u Portu, zabilježeno je *sūde*. Npr. u Brinju kaže se *ròđen*, također *sūde*. Ipak je ponegdje novo jotovanje vrlo razvijeno, pa npr. u Generalskom Stolu dolazi *ròžak*, *gròžže* itd., u Otočcu *sūže* itd.

Od prsl. *t'* dobiveno je uglavnom redovito *t'* (najčešće tipično čakavskoga izgovora, obično bilježenoga *t'*): *svīt'ā* (Unije), *svīt'ā*, *vo'tē* (Senj), *svīt'ā* "lampa, svjetiljka" (Dobrinj), *svīt'a* (Sali). Drugačije je u Kukljici (*svičā*) i u Hrvatskom Grobu (*svīca*). Naravno, u Kukljici postoji samo fonem *č*, dok je primjer u Hrvatskom Grobu očit slovački utjecaj.

U sekundarnoj skupini dolazi npr. *lístje*, *netjāk* (Unije), *netjāk* (Dobrinj), *netjakīna* (Susak). Ipak nisu rijetki ni primjeri nove jotacije, npr. *liš'te* (Senj), *lišće* (Hrvatski Grob), *liš'te* (Kali), *prūtē* (Sali), *brāca* (Brinje), *brāca* (Kompolje).

Ne ostvaruje se suglasnik *ž*; prelazi u *ž*: *svedòžba*, *žèp*, *žèpica* "džep" i sl. Ponegdje se ipak pojavljuje kao rubni fonem, prvenstveno u tuđicama, npr. *òžak* u Hajmašu.

Naravno, i ikavsko-ekavski dijalekt je šćakavski: *ognjīšt'e*, *št'īrenica* "trava koja rađa po zidovima" (Sali), *dvorīšt'e*, *št'ipājka* (Senj), *št'ipāt*, *siromāšt'ina* (Pićan), *sīrišt'e*, *pušt'āt* (Unije), *prošt'īēne*, *pušt'āli* (Pandrof), *plāšt'* (Novo Selo u sjevernom Gradišću), *ščāp* (Kompolje), *št'ipāt* (Dobrinj), *št'ipāvka* (Iž), *gūšt'erica* (Pag) itd.

Obezvučavanje finalnih šumnika nije vrlo rašireno; relativno je najjače zastupljeno u sjevernijim kopnenim predjelima, osobito u Slavici, Sljemenu i Brestovoj Dragi. Obezvučenje registriramo kod gradišćanskih Hrvata (Haci, Poljanci, Cundrava, Dolinci, Hrvatski Grob), a u stanovitoj mjeri u Velom Lošinju. Navodim nekoliko

primjera iz Gradišća: *zâpovit*, *Bûok*, *prâtes* "rublje" (Pandrof), *snik* (Gieca). Inače u Novom Selu i u Hrvatskom Grobu u Slovačkoj Hrvati jednače po zvučnosti dočetne šumnike sa svakim idućim fonemom u izgovornoj cjelini, pa dolazi npr. *brad je* "brat je".

Skupina *čr-* većinom se čuva, ali ima i djelomičnog i potpunog prijelaza u *cr-*. *Čr-* je sačuvano u sljedećim odabranim punktovima, dijelom tako da je između *č* i *r* ubačen vokal: Unije (*čarŕĕn*), Pandrof (*čĕn*, *črĭvo*), Hrvatski Grob (*črĭvo*, *čĕveni*), Dobrinj (*črnĭlo*), Novi (*čĕn*, *črĭvo*). U manjoj ili većoj mjeri javlja se i prijelaz u *cr-*, npr. u Pićanu (*čĕf* itd., iznimno *cr-*), u Kukljici (*črvĭti* "bojiti", *čĕŕĭv* "crvljiv", *crŕĕn*, *crnĭka*, *crnĭna*), na području oko Duge Rese i Generalskog Stola (češće *čr-* nego *cr-*), na Krku (gotovo je redovito na otoku *čr-*), u Brinju, Salima (*čĕŕĕniĭti* "crvenjeti", *črnĭka*, ali *crnĭk* "crno vino", *črnĭlo* "tinta"). Novo stanje sasvim je prevladalo u Senju (*čĕŕĕn*, *čĕŕĭv*, *čĕn*, *čĕv*), a uglavnom je redovito *cr-* i na Pagu. Zanimljivo je zabilježeno u Malom Ižu: *Za ve'ĭnu svĭta je crnĭka crnĭka, a za mali de svĭta (Porovac i Knež) črnĭka, i sad ti budi pametan zač je to tako.*

Pretežno se izgovara *t'* na čakavski način, kao bezvučni palatalni ploziv. Ipak se javlja i afrikat *ć* (lički čakavci, Jurkovo Selo, Brestova Draga, Slavica, Vrbovsko, Ogulin), pa i *č* (Kukljica na Ugljanu, Bajngrob u Gradišću), kao i neutralizirani srednji glas (Hrvatski Grob).

Fonem *l* uglavnom se čuva, ali ima i prijelaza u *j* (npr. Grobnik, Omišalj, Dobrinj, Vrbnik, Njivice, Mali Lošinj, Veli Lošinj, Ilovik, Matejna, Pag, Silba), pa i dubletnih stanja, npr. na Susku (*j* ili *l*) i na Premudi (*l* ili *j*).

Protetski se javljaju sonanti *j* i *v*, *v* uglavnom samo usporedno s *j*, *j* osjetno češće. Paralelna uporaba protetskoga *j* i *v* javlja se na području Generalskoga Stola, Tounja, Ogulina, Oštarija, Zagorja i još ponegdje, *j* u Pasjaku i Munama u Opatijskom krasu, u Dubašnici i Milohničima na Krku, na Susku, na Premudi, Silbi i Olibu te na gradišćanskom području slovačkih Hrvata, Haca, Poljanaca, Dolinaca i još ponegdje eventualno. Riječ je o primjerima kao *jĭgla*, *jĭme*, *jimĭt*, *jĭskra*, *jĭstina*, *jĭžina*, zatim *vûš*, *vûjna*, *vušĕso*, *vûsko*, *vôkôl* "okolo".

Zanimljivo je pogledati kakva je situacija kod primjera *wĕsĕ*, *wĕsi*, tj. je li došlo do metateze ili ne. Javljaju se primjeri tipa *vas – si* (u Istri), *vas – svi* (dosta na području Krka te u Senju), *svas – svi* (Brestova Draga, Slavica, Pag, dio Krka), *svax – svi* (Susak, M.

Lošinj, V. Lošinj, Ilovik), *sav* – *svi* (Lika, Jurkovo Selo), *svaj* – *svi* (oko Vrbovskoga).

Praslavensko *wъ* razvilo se u *va* (sjeverniji govori u dijalektu i Gradišće), *u* (južniji govori i Jurkovo Selo), *u* ili *v* (Silba, Olib), *va* ili *u* (Brestova Draga). Na Ižu dolazi *u va*: *Ja se u va te ne pačan*. U riječi *wъnikъ* dobro su zastupljene potvrde tipa *vnũk*, tipa *unũk* i tipa *nũk*.

Dočetno *l* većinom je ostalo neizmijenjeno; tako je, naime, u svim zonama redovito ili je dobro zastupljeno. U mnogim govorima *-l* je otpalo, i to u nekim krčkim govorima, u istarskim govorima, u Dubašnici, Matejni, Pagu, u svim otočnim govorima na jugu dijalekta (osim na Istu, gdje se *-l* čuva), dijelom u gradišćanskih Dolinaca. Rjeđi je prijelaz *-l* u neslogovno *u* (Haci, Poljanci, dio Dolinaca, preostali donjoaustrijski Hrvati) ili u *v* (Opatijski kras); *v* je bilo i u moravskih Hrvata.

Dočetni dental u suglasničkim skupinama čuva se, npr. *list* "pismo" (Dobrinj), *prĩčest* (Senj), *mãst* "mošt" (Sali), *m̃st* (Kukljica), no tako nije u Gradišću gdje dolazi npr. *mos*, *ras*.

Fonem *x* čuva se dobro, ali ipak dosta često i izostaje. Može se npr. gubiti u oblicima glagola *xotěti* ili *xbĩěti* (kao u Omišlju, Dobrinju ili Novom), ali i gotovo redovito, kao u Brinju, gdje dolazi npr. *grãovica*, gdje *x* prelazi u *j* ili *v*: *orĩj*, *ĩvo*. *X* uglavnom potpuno izostaje i u Generalskom Stolu i u Oštarijama. Npr. na Ižu često *x* daje *f* i obrnuto, npr. *Xr̃q̃nè* "Frane", *mũžox* G mn. (*mužov* > *mužof* > *mužox*). U Gradišću *x* u pravilu otpada na kraju riječi, ponegdje i uopće izostaje.

Cakavska su mjesta Pag na otoku Pagu, Molat na otoku Molatu, otoci Ist, Silba i Sestrunj, Baška na Krku. Nekad su cakavska mjesta bila također Rab i Senj.

Sibilarizacija dosta često izostaje, ali ima i dosta potvrda za njezino provođenje, npr. *bubrĩzi*, *unũci* u Kalima, *vnũci* u Baški i Njivicama na Krku, *na nozĩ* u Susku, *svedocĩ*, *vrãzi* u Omišlju itd.

Obično se ne ostvaruju početne skupine ploziv + ploziv (pa bilježimo npr. *ĩca*), ploziv + afrikat (pa bilježimo npr. *čẽla*), ploziv + frikativ (pa bilježimo npr. *šẽnica*). Iznimno dolaze primjeri kao npr. *fĩyĩ*, *čẽnica* i sl.

U dočetnoj poziciji obično nema opozicije između *n* i *m*, pa se u nastavcima i u nepromjenjivim riječima ostvaruje npr. *ðsan*, *sestrãn* D mn., ali npr. *dĩm*. Ipak je npr. na Ižu *sãn* "sãm". Izdvaja se Omišalj na

U Jadranovu došlo je do nekih naglasnih promjena, pa imamo npr. *va grâdu* (ne u *grâdŭ*), *ùmrla* (ne *umřla* ili *umrlä*), *pöčela* (ne *počëla*) i sl.

U govoru Šmrike također je bilo nekih akcenatskih promjena, npr. *glâve* N mn. (ne *gläve*), na *brödu* (ne na *brodŭ*).

Arhaični govori s očuvanim prednaglasnim duljinama jesu idiomi u Senju, Kraljevici, Bakarcu, Hreljinu, Zlobinu, zatim istarski govori u Garžinićima, Zarečju i Milotskom Bregu. Pogledajmo na primjerima uporabu svih triju akcenata u Senju: *brät, rřba, besëda, jezřk, ženä, dobrotä; mäst, sünce, jargöla* "rudo kormila", *Xrvät; klŭč, lřšt'e, divöjka, gospodřn, rukë* G jd. U svim je tim primjerima akcent sačuvan na starom mjestu, a ima i stanovitih promjena, npr. *böla* (ne *bolä*). Više je akcenatskih pomaka siline bilo u Kraljevici i u ostalim navedenim mjestima, vjerojatno tu izuzimajući tri spomenuta istarska mjesta.

Ne bavimo se ovdje potanko stanjem s prenaglasnim duljinama, ali treba reći da ono nije ujednačeno, tj. u nekim mjestima nema distribucijskih ograničenja glede duljina (Bakarac, Hreljin, Zlobin, Garžinići, Milotski Breg), u ostalima duljine dolaze samo ispred kratkosilaznog akcenta.

Tzv. govori sa starijim akcenatskim sustavom oni su idiomi što su u stanovitoj mjeri ili su u potpunosti izgubili akut. Diješe se u tri skupine. U prvoj su govori u kojima se akut realizira izvan ultime. Riječ je o govorima vinodolskoga područja udaljenijim od obale (Grižane, Tribalj, Drivenik, Križišće; izuzima se područje Bribira), o svim grobničkim govorima i o govoru Brestove Drage u Gorskom kotaru. Ti govori razlikuju se i po tom što na vinodolskom i na grobničkom području duljine dolaze i ispred i nakon akcenta, dok na hreljinskom terenu i u Brestovoj Dragi dolaze samo prednaglasne duljine. Navodim primjere iz Grobnika: *lřpa, glävä; tëlo, kopäjŭ, gospodřn* (<*gospodřn*), *postöl* (<*postöl*); *šŭša, teplřna, ütörka*. Grobnička je akcentuacija, u cjelini gledano, vrlo arhaična, bez inovacija, osim u slučaju gubljenja akuta na ultimima.

Drugu skupinu čine govori bez akuta, ali s mogućnosti realizacije akuta kao stilogenog elementa. Ovamo pripadaju većinom otočni govori, Baška i Vrbnik na Krku, Susak, Lun, Stara Novalja, Novalja i Metajna na Pagu, Silba, Kali i Lukoran na Ugljanu, Ist, Veli Iž na Ižu, Kožljak i Lazarići u istarskoj unutrašnjosti. Uglavnom ti govori imaju prednaglasne duljine, i to različita trajanja; ponegdje

dolaze neizrazite nakonakcenatske duljine. Zanimljivo je da je govor Kali doživio i drugačiju interpretaciju, međutim, svakako će biti istina da se u akutskim pozicijama akut povremeno pojavljuje, ali nešto češće izostaje, a u ostalim položajima u načelu ne dolazi.

U trećoj su skupini govori što su u potpunosti izgubili akut. To su govori Selaca i Dramlja na vinodolskom području, krčki govori (npr. Omišalj, Dobrinj, Punat), neki govori u Gorskom kotaru, Slavica i Sljeme, možda i Benkovac Fužinski, više govora u Istri (Čambarelići i okolica), otoci lošinjske zone (M. Lošinj, V. Lošinj, Unije, Ilovik), Rab, Pag na Pagu, Olib i Premuda, Dugi otok, većina govora na Ugljanu, okolica Karlovca. Većinom ti govori čuvaju samo prednaglasnu duljinu. Dio govora doživio je stanovite akcenatske promjene (uz gubitak akuta), neki su samo izgubili taj uzlazni akcent.

Noviji akcenatski sustavi oni su u kojima je došlo do sustavne promjene staroga akcenatskog mjesta ili do djelomične promjene stare distribucije akcenta. To su govori oko Brinja, Jezerana i Otočca u Lici, govori na dugoreško-karlovačkom području i u Žumberku, govori Opatijskoga krasa, govori Čepića i Šušnjevice u Čićariji, govor Drage (kod Trsata), govor Bribira, Dubašnice, Milohnića, Njivica i Skrpčića na Krku. Navest ću pokoji primjer. Npr. u Velim i Malim Munama dolaze sva tri akcenta (˘, ˆ, ˜), koji stoje u svim položajima u riječi, npr. *crikva*, *drivo*, *kāmik*. Kompenzacijskim duljenjem dobiven je akut, npr. *sūnce*, *kōñ*. Produljeni su i kratki vokali, npr. *město*, *brāt*, *jezik*, *krūx*. Do prenošenja je došlo samo na duljinu, pri čemu je dobiven dugi silazni akcent, npr. *dīte*, *vīno*.

Govor Jurkova Sela također je noviji troakcenatski; tu akut dolazi na starim distribucijskim mjestima izvan ultime i na bivšoj duljini. Na ultimi akut je pretvoren u cirkumfleks, a duljine nakon akcenta su skraćene. Duljenjem u primjerima tipa *divôjka* dobiven je silazni akcent.

Bribir u Vinodolu imao je nekad tronaglasni sustav s duljinama i ispred i nakon akcenta. Tu je, međutim, dobiven akut na bivšim prednaglasnim duljinama, *glāva* npr. Uz to dolazi npr. *sělo* (<*selo*>).

U Dubašnici na Krku akcent je prenesen na duljinu (*griēda*), također prenesen s otvorene ultime, npr. *kōza*.

U idiomu Hrvatskoga Groba, čakavskoga govora s važnim kajkavskim značajkama, dugi akcent uglavnom je redovito silazan, rjeđe uzlazan, pa ta intonacijska opreka nije fonološki relevantna.

Izraziti su u novije doba akcenatski pomaci prema početku riječi. Primjeri bi bili npr. *vīno*, *žēna*.

U gradišćanskim govorima vlada tronaglasni sustav, a nenaglašene duljine dolaze samo iza silaznih naglasaka, i to neposredno iza naglašenog sloga. Mjesto akcenta je slobodno, tj. može se nalaziti na svim slogovima u riječi. Fonološki su relevantne opozicije među kratkim i dugim naglašenim vokalima, npr. *brāt* (imenica) : *brāt* (glagol). Obično je akcent pomaknut s posljednjeg sloga, npr. *vōda* (<*vodā*) odnosno *rūka* (<*rūkā*). Akcent se s unutarnjih slogova pomiče prema početku riječi samo na dugi slog, npr. *pītāla*<*pītāla*. Jednosložne riječi sa zatvorenim slogom uvijek su duge (*vřt*), a to uglavnom ne vrijedi za jednosložne infinitive. Gradišćanski čakavci nemaju metatonijskoga cirkumfleksa u primjerima tipa *čūjen*, kako dolazi npr. u Temerju. U primjerima kao *ogāñ* dolazi akut, kao na čakavskom sjeverozapadu.

Generalski Stol akcenatski je blizak oštarijskom i tounjskom govoru; riječ je, dakle, o govorima ogulinske okolice. Akcent je u tim mjestima vezan za treću moru od kraja riječi, dakle za penultimu ako je duljina bila na jednom od posljednja dva sloga, inače za antepenultimu (*xājđuk*, *sōbota*). To je pravilo, međutim, dosta narušeno raznim procesima, npr. redukcijama vokala (*izgūbla* || *izgūbila*). Nema intonacijskih opreka. Čini se da bi se govor Hajmaša u Madžarskoj u akcentu trebao priključiti oštarijskom i sličnim idiomima.

U Vrbovskom se na mjestu prednaglasne duljine ostvaruje "štokavoidni" / kontinentalni akut: *bráda*, *ponēdeļāk*, *sirōmax*, *govēdina*.

Primjeri iz Ogulina bili bi npr. *bázga*, *čēlo*, *kōšuļa*, *pālenta*.

Posebno mjesto ima govor Bajngroba u Gradišću, jer taj govor ima jednoakcenatski sustav u kojem je fonološki razlikovno samo mjesto akcenta. Primjeri: *vīno*, *slūga*, *plātit*, *sēlo*, *vērovat*.

Govor Kemlje u Madžarskoj čuva tri stara akcenta: *jūturo*; *drīvo*; *mlādi*, *orāñe*, *doxāja* "dolazi". Kratki akcent na zatvorenoj ultimi dulji se u akut: *bāk* "bik". Rezultat duljenja u nefinalnom slogu koji zatvara sonant bio je akut: *va jārci* "u ječmu". Akut i kratki akcent ne javljaju se nikad na ultimi višesložnih riječi: *čēlo*, *lice*, *jūnāk*, *Nīmāc*. Moguće su i sekvencije od dvaju dugih silaznih akcenata: *pisāli*.

U cjelini su u ikavsko-ekavskom dijalektu duljenja kratkog akcenta vrlo izrazita, bilo to u slogu zatvorenu sonantom (npr. *dīm* u

Dobrinju) ili šumnikom (Novalja: *mâslina*, *dâž*). Duljenja se javljaju i u unutarnjem otvorenu slogu (u Ugljanu npr. *spâti*, obično s tzv. poludugim akcentom), a javljaju se i "kanovačka" duljenja, npr. *séstra* u Jezeranama.

Morfologija

U genitivu jednine imenica ž. roda na *-a* uvjerljivo prevladava nastavak *-e*, redovit i u kontinentalnom i u rubnom poddijalektu. Drugačije je u primorskom poddijalektu, gdje je u dijelu govora prevladao nastavačni morfem *-i* iz nepalatalne deklinacije. Riječ je o govorima Bribira, Selaca i Dramlja na kopnu blizu ekavske Crikvenice, kao i o nekim govorima na Krku (Omišalj i Dobrinj s okolicom). Odstupaju Grijžane sa sačuvanom starom dvojnosti da je u nepalatalnih osnova derivacijski morfem *-i*, a u palatalnih osnova *-e*. Svi drugi govori primorskoga poddijalekta imaju u G jd. nastavak *-e*. Svagdje je G jd. jednak nominativu, akuzativu i vokativu množine.

U I jd. imenica ž. roda u primorskom je poddijalektu uglavnom redovito nastavak *-un* (npr. na Krku z *dušun*, *ženun*), ali u Omišlju *ulikvum* "maslinom", *zibelum* i sl. U kontinentalnom poddijalektu dobro je zastupljeno nastavačno *-um* i *-om*, a najkompleksnije je u rubnom poddijalektu. Tu uz *-um* (Bajngrob) i *-om* (npr. Jurkovo Selo u Žumberku) dolazi *-un* (npr. u Njivicama na Krku), *-u* (npr. Čepić i okolica), *-ov* (na Olibu i Silbi), *-on* (*rašketon* "žičanom četkom" npr. u Senju; z *divičicon* "s djevojčicom" npr. u Temerju).

U muškom rodu L jd. imenica m. i s. roda uglavnom ima nastavačno *-u*. Ono dominira u primorskom poddijalektu gdje, međutim, dolazi također *-i* (Novi Vinodolski i okolica), koje se, uz *-u*, javlja i na dobrinjskom području. U kontinentalnom poddijalektu redovit je nastavak *-u*, dok je u rubnom poddijalektu vrlo običan nastavak *-u*, no u nizu mjesta nastavak je *-i* (Čepić i okolica, niz gradišćanskohrvatskih punktova), koje također može dolaziti dubletno, uz *-u* (Susak, Veli Lošinj, Mali Lošinj, Ilovik, Premuda, Silba, Olib). Npr. na Lošinju se kaže *i v Loš ĩĩĩ* i *v Loš ĩĩũ*, ali ovo prvo znači ime mjesta, drugo obično znači otok.

U G mn. imenica m. roda u primorskom poddijalektu obični su primjeri s nastavkom *-i* (npr. *bez prasci, od popi*), rjeđe je dubletno, s nastavničnim nultim morfemom (*od prasac*) ili *-i* (npr. *osan miseći*), najrjeđe dubletno, *-ø* ili *-ix* (*bez stolix*). U kontinentalnom poddijalektu u tom padežu najčešće ispred nultog nastavničnog morfema dolazi nerelacijski morfem *-ov/-ev* (Generalski Stol: *jazvacov*), no može biti i drugačije. Npr. u Bosiljevu je zabilježeno *stolov*, ali od imenice *pañ* G mn. glasi *pañi, pañev* ili *pañov*. U rubnom poddijalektu osobito često dolaze primjeri tipa *starcov*, kako je npr. u Senju, ali i u tom gradu i drugdje stvarnost je mnogo složenija, pa npr. Senjani kažu *majstori* ili *majstorov, sini, popi, golubi* itd. Na Rabu bilježeni su G mn. tipa *lonac, mišov, mravi, črvi* || *črvov*, u Kalima *brusov, pasuov, metri, dan*.

Može se reći da je u srednjoločakavskom dijalektu zadržano razlikovanje triju množinskih padeža, dativa, lokativa i instrumentala. Npr. na Rabu su dativi tipa *sinon, sestran, govedon*, lokativi tipa *rozix, rukax, stablix*, instrumentali npr. *sini, rukami, oči*. Senj je primjer izjednačavanja tih triju padeža: *majstorin* || *majstoriman, sinin, riban, telin, slovin* itd. Senjski nam primjer pokazuje štokavski utjecaj; zbog tog utjecaja uz nastavak *-in* dolazi i štokavizirano *-iman*. U Salima sva tri padeža mogu imati npr. *ženami(n)*, ali u lokativu može doći arhaično *ženax*.

Nerijetko se javljaju N mn. tipa *čobane, kršćane, cigane* i sl. Tako je npr. u Salima. Zanimljivo je da je na Krku bilježeno u N mn. *Talijane, Puntare, Vejane* itd. Još je zanimljivije da u N mn. u Omišlju dolazi npr. *brati, dedi, postoli* itd. na uobičajeni nastavak *-i*, ali kod imenica što završavaju na palatalni suglasnik ili na *c* muške osobe također imaju *-i* (npr. *muži, kovači, lažjifci* itd.), a sve ostale *-e*: *obruče, križe, koñe, lonce, klance* itd. Slično je i u dobrinjskoj skupini govora. Za Omišalj vrijedi da nema posebnog oblika A mn. Kao A mn. služi ili N mn. ili G mn., ovisno o značenju i vrsti riječi. Riječi koje se odnose na muške osobe uvijek imaju A mn. jednak G mn. Evo genitiva u funkciji akuzativa množine: *mladiť* (N mn. *mladiťi*), *jūdi* (N mn. *jūdi*), *junācī* (N mn. *junācī*), *netjaci* (N mn. *netjaci*) itd. Riječi *ženā* i *divōjka* imaju A mn. jednak G mn. bar fakultativno, kako nas obavještava Willem Vermeer. Kod drugih riječi što označuju ženske osobe dolazi samo N mn. u funkciji A mn., npr. *xťere, sestřī*.

U A mn. imenica m. roda na otocima pred Zadrom dolaze primjeri tipa *imamo lipi brodi*, dakle akuzativi na *-i* prema starom *-y*,

ne inače mnogo češće *-e*, prema starom *-ę*. Takvi primjeri na *-i* dolaze i u ikavskih otočana jugoistočno od Zadra, a i na čakavskom sjeverozapadu, npr. na Krku (*brusit noži, načinit stoli*) ili na Grobniku (*Kantuni triba znat lipo pobelit*).

Zanimljivo je da u Hrastini kod Kõrmenda u jugozapadnoj Madžarskoj oblici srednjeg roda uglavnom prelaze u muški rod (npr. *edân jâjce*), a i ženski rod može biti zamijenjen muškim, npr. *muôj ženà je Xervât*.

U deklinaciji određenog oblika pridjeva u nizu primjera čuva se razlika između palatalnih i nepalatalnih osnova, npr. u Salima *zelenoga, punoga*, ali *šuplega, vražjega*, na Krku *novoga* ali *domačega*, na Grobniku *lipoga* ali *vručega*. Suprotno tomu, u Senju je *loš, lošog(a)*, kao *dobar, dobrog(a)*. Međutim, u naseljima duž srednjega i gornjeg toka Rječine (*Ričina*) nije kao drugdje na grobničkom području. Tamo je *bedastega, širokega* itd. Kao uz Rječinu je i istočnije, u Vrbovskom (*crnoga*), u Generalskom Stolu, u Bosiljevu (*mokrega*), u Oštarijama (*čistega*) itd.

U Omišlju na Krku, s obzirom na nastavak N mn., pridjevi, zamjenice i još neke riječi mogu se podijeliti u dvije skupine. U prvoj skupini dolazi nastavak *-i* za muške osobe (*stârî jûdi, ti vëlî bogatâši*) a *-e* za sve ostalo (*řicastê vlâsi, vëlê kâmiki, čêrnê smokvi, mâlê sêlcà*), dok u drugoj skupini uvijek dolazi nastavak *-i* (*slâbi ôči, gûsti vlâsi, tułiki lêta*). Pridjevi, zamjenice i neke druge vrste riječi koje nisu neposredno vezane za neku imenicu uzimaju oblik G mn. kad se odnose na osobe, neovisno o rodu, npr. *jâ bim vòlêla da se ožênê za domâtîx*, tj. za domaće žene.

Gdjegod, npr. na Lošinju, dolaze primjeri tipa *moje darva* i slično. Tako je i na Susku: *Jenê moznÿna su bile za prodât od volà "Volov mozak bio je na prodaju"*.

Kao zamjениčka riječ javlja se *ja*, ali može doći i drugo, npr. *jast* na Grobniku. Potkraj 19. stoljeća na Silbi je Ivan Milčetić bilježio *az* što u novije doba ne postoji. Genitiv obično glasi *mêne*, dativ *mèni*, ali nije uvijek tako. Grobnik npr. ima *menê, menî*. Praslavensko mjesto akcenta zadržao je Susak gdje je bilježeno *mêne, menî*, a sličnih primjera ima i na otocima pred Zadrom, kao i u nekim štokavskim čakavskim govorima.

U značenju "što" govori se *ča*, ali uz to dolazi također *če* (Susak, Unije, Ilovik, Omišalj i Vrbnik s okolicom), *čo* (dobrinjsko

područje), *ca*, *ce*, pa i *kaj* (pokupski govori, Hrvatski Grob) i ponegdje *što*. Obično genitiv glasi *česa* ili *čega*.

U značenju "tko" govori se *ko*, *ki*, (*gdo* ili *koj*; najčešće je *ki*).

U značenju "sav" i "svi" u primorskom se poddijalektu obično govori *vas* i *si*, u kontinentalnom *svaj* i *svi*, u rubnom *vas* i *svi*, no općenito nije rijetko ni *sav* ni *svas*.

Infinitivi su u primorskom poddijalektu (npr. Novi Vinodolski: *udit* "udjenuti") okrnjeni, u kontinentalnom donekle očuvani neokrnjeni u Ogulinu i u Žumberku (*tiskati*), a u rubnom poddijalektu sreću se i češće, iznimno u Supetarskoj Dragi, na Rabu i na Pagu, redovito ili redovitije na otocima pred Zadrom. Zapravo, od ikavaca na Prviću i Žirju sve do ikavsko-ekavskih Silbe i Oliba srećemo ili redovito ili neredovito *-ti* i *t'i* (npr. Sali: *špijati*, *pet'i*). Dakle, i u tom poddijalektu prevladava okrnjenost infinitiva (Brinje: *dignut*; Otočac: *peć*; Kršan: *pustit*; Senj: *doprati*).

U 1. 1. jd. prezenta dolaze primjeri tipa *imam* (Ogulin) u unutrašnjosti, inače *-m* prelazi u *-n*, npr. *moren* "mogu" u Velom Lošinj. Ponegdje je npr. *pišin* "pišen", na jugu poddijalekta i npr. *čekun* "čekam". U 2. 1. mn. prezenta uglavnom dolazi nastavak *-te*, iznimno i *-ste* (*greste* u Božavi). U 3. 1. mn. prezenta stanje je vrlo različito, s primjerima kao *pušt'aju*, *muču*, *bacidu*, *mole* itd., i to s vrlo različitim ostvarajima u raznim govorima. Glagoli tipa *kupat se* često imaju prezentski oblik *kupjem se* (npr. Oštarije) odnosno *kupjen se* (npr. Senj).

Aorist je vrlo rijedak (Susak, Silba, Rava itd.), također imperfekt (Krk, Premuda, Ilovik, Lošinj, Susak, Rab, Pag). Susak se izdvaja živom uporabom i aorista (*To ti pade facolit'*) i imperfekta (*Pq bujaxote letratat* "mogli ste slikati"). Naravno, čest je perfekt (npr. *reka san* na Dugom otoku), rjeđi pluskvamperfekt (Dugi otok: *bila mi je rekla mati*).

Budućnost se izražava konstrukcijama kao *t'u prit* (Vrbnik), *budeš kopati* (Sali) i *Ma ako bude puxala bura, ustat'emo doma* (Susak).

U imperativu dolaze primjeri kao *tucite* (Veli Iž), ali i kao *peci* || *peči* (Senj) te kao *vuči* "vuci" (Dugi otok).

U kondicionalima dolazi poseban oblik glagola *biti*. Na Dugom otoku dolazi *bin*, *biš*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi*, u V. Lošinj *bin*, *bi*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi*, u Senju *bin*, *biš*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bidu*. Kondicional drugi glasi npr. *bila bi se vrnila iz porta* (Sali).

Glagolski prilog sadanji glasi npr. *igrajuć* (Sinac u Lici), *budući* (Brinje). Glagolski prilog prošli izostaje u srednjočakavskom dijalektu.

Glagolski pridjev radni glasi npr. *razdili* "razdijelio" (Omišalj), *xodi* "hodaó" (V. Iž), *zaboravil* (Oštarije). Dakle, ponegdje se čuva -l, ponegdje izostaje.

Sintaksa

Vrlo su obične konstrukcije u kojima se ne izriče konkretan subjekt, npr. *sit'an se kad ix je bilo opeľalo zavezane* kako je u Senju, a tako i u drugih čakavaca.

Čakavci često čuvaju stariji odnos u primjerima tipa *dva brata*, ali *tri*, *četiri brati*. Dakle, dolazi plural uz brojeve tri i četiri (npr. *tri brati* na Susku, Krku itd., *četiri brati* na Grobniku). Na Grobniku je zabilježeno *dva brata*, u Kukljici *dvȃ tovara*, na Ižu *dva šmura škaľe* "dva mala korita šljunka", u Senju *tri škoľa*, u Kompolju *četira zida*, *četira brata*. Dakle, ima i znatnih odstupanja od onoga što smo nazvali čestim, npr. Generalski Stol ima 2, 3, 4 *sina*, kao štokavci, jednako i na Pagu: *dva trajekta* (Novalja), *tri broda* (Metajna), *četiri koňa* (Kolan).

I u srednjočakavskom dijalektu dosta se često osobine izražavaju s pomoću prijedloga, a ne morfološkim oblicima. Tako dolazi *od* + genitiv u funkciji posvojnoga pridjeva pod romanskim utjecajem, npr. *otac od moje prijateljice* ili *mixur od krave* na Grobniku, *od divojke* "djevojčin" u Senju; očito se u Senju može reći i *divojkin*. *Od moje sestre* kaže se u raznim paškim mjestima. Pripadanje se iskazivalo prijedlogom *od* i u Gradišću: *cima ot krumpno* "krumpirova stabljika" u mjestu Gieca među Hacima. Model *od* + imenica u genitivu dolazi i u drugim primjerima: *ključ od kut'e* na Rivnju, *kuća od kamika* u Kukljici, *od derva* u Omišlju itd.

Prijedlog *s(a)* vrlo je frekventan, pa je gotovo opća oznaka instrumentala te ga nalazimo ne samo uz instrumental društva nego i uz instrumental oruđa, npr. na Grobniku zabilježeni primjer *Ima zajičinu da more s ñin nos kopat!* Tako je i u Gradišću: *z nožiem ga je* (Pandrof). Rjeđe prijedlog može izostati: *Poša je šeštron u Riku* (Pag).

Tipična je uporaba konstrukcije *za* + infinitiv, npr. u Senju *to je za prodat*, na Rivnju *i to ko si što imaj za isti*, u Cogrštofu *je rekaŋ da jimaš svinu za prodat* itd. Ipak to nije redovito, kao što saljski primjer pokazuje: *Pasanoga rata nismo imali ča isti, pa smo ili travu i korehe*.

U nizu mjesta historijski je prezent čest, npr. na Pagu *kad ja tamo, letrika gori* (Kolan).

Rijetko se i stilistički obilježeno iskazuje posvojnost osobnom zamjenicom u genitivu, npr. na Grobniku *To j ne brat*. Tako je i u Novom Vinodolskom: *Dal je dudu ne ditetu*.

Izostavljanje prijedloga je često, npr. u Grobniku *Greš s manun dvoru?* "ideš li sa mnom k toru za stoku i pastirskoj nastambi na planinskom pašnjaku?", u Gradišću *sam fabriki delala*, na Lošinj (Ćunski) *ja ren Nerezine* "idem u Nerezine" itd.

Poštovanje se izriče s *Vi*, uz što dolazi jednina (Grobnik: *Gospod'o, kaj ste bila?* "Gospodo, gdje ste bili?"), ali nije uvijek tako, kako nam svjedoči senjska potvrda (*Gospe, kadi ste bili?*). Lična zamjenica za 3. l. mn. rabi se za izricanje poštovanja i kada osoba na koju se odnosi nije prisutna, npr. na Pagu: *Mater su šli Novaļu* (Novalja).

Kao i drugdje u čakavštini, enklitika može doći na prvom mjestu u rečenici, pa i biti naglašena: npr. *Sân bilã zadovoljna kad je prošãl* (Grobnik), *Sîl ti va Povîlîh?* (Novi Vinodolski), *se skarav ženi* "posvađao se sa ženom" u Munama, *t'emo ju pitat* u raznim mjestima u Gradišću, *je bil ribarom* u Hrvatskom Grobu, *Bi je u grad* (Pag). U primjerima kao što je vinodolski često se izostavlja veznik *li*.

Obično su glagolske klitike ispred zamjeničkih, npr. *Znaŋ da su je izbqčili iz škole* (Kolan).

Leksik

Srednjočakavski dijalekt zauzima znatno područje, pa je u njem i leksička raznolikost vrlo velika. U Žumberku dolaze tipični (ali ne isključivi) čakavizmi tipa *malin* "mlin". *Malin* npr. bilježimo u Omišlju, Grobniku, Senju, Kolanu, Kompolju, na Ižu, u Salima, u Kukljici, na Unijama, u Hrvatskom Grobu itd., ponegdje i s neobičnim ili netipičnim značenjem ili značenjima. Npr. u Kukljici *malin* nije samo "mlin" nego i "drvo koje se drži u ruci i njime vrti žrvanj". Ipak nije svugdje *malin*, npr. na Rivnju kaže se *mlin*. U Žumberku dolazi i *vaje* "odmah", obično prisutno u sjevernijim predjelima (Omišalj, Senj, Grobnik, Novi Vinodolski, Oštarije, Dobrinj, Vrbnik, Brinje itd.) dijalekta, ali i u Kompolju. U Hrvatskom Grobu kaže se *porot* "odmah". U Žumberku čujemo i *vavik*, prisutno i u Novom Vinodolskom, na Grobniku, u Pagu, u Omišlju, na Ižu (uz *uvik*). Sali imaju *uvik* ili *vajk*, Kompolje *uvik*, Kolan i Kukljica također. I u Senju je *vajk*, u Hrvatskom Grobu *sakuč*. Žumberak ima *petej*, a *petex* Iž, Kolan, Sali, Omišalj, Susak, Vrbnik, Dobrinj, Rab, Rivanj, Pag, Grobnik, Novi Vinodolski, Unije, Brinje, Božava itd. *Pivac* imaju Senj, Kukljica itd. *Simo* osim u Žumberku imamo u Hrvatskom Grobu, Novom Vinodolskom, na Grobniku, u Senju, na Rivnju, u Omišlju, u Kukljici, na Ižu, u Kompolju, u Dugoj Resi, Oštarijama, Dobrinju, Vrbniku, Brinju itd. U Žumberku ima i mnogo posuđenica, ponajviše germanizama (npr. *kiklja*, dolazi i u Kompolju, u Kolanu, Senju, Novom Vinodolskom), a naglašeno je zanimljiv primjer *vañkuš*, s time da među gradišćanskim Hrvatima dolazi *vankuš*, drugdje u srednjočakavskom *kušin*, ponegdje i drugačije (Senj i Kompolje: *kušnelnica*).

Potvrda stare izolekse što vezuje čakavsko i slovensko područje svakako je i riječ *sraga* "kap, kaplja" zabilježena u žumberačkih čakavaca, oko Ogulina, u Ozlju, u Salima, pa i u slovenskom jeziku. Leksem *brunac* u Brinju znači "zvonce", a u više mjesta "lonac" ili slično (Novi Vinodolski: *brunčit* "kotlić", Veli Rat, Milčetići na Krku, Kolan, Rivanj: *brunac* "lonac", Kukljica: *bruncin* "lonac"). Inače se stanje u Brinju često podudara sa stanjem na području Duge Rese. Tamo dolazi *fertun* (u Kolanu *fertl*), *kiklja*, *krosna* "tkalački stan" (ta riječ dolazi i u nizu drugih čakavskih ikavsko-ekavskih mjesta), *vaklja* u Brinju, *vakal* u Dugoj Resi (još u Žumberku, u okolici karlovačkoj, u Gradišću,

u Kopolju). Zanimljivo je da u Brinju *beseda* znači "rečenica", a u značenju "riječ" dolazi u mnogim mjestima, na samom jugu dijalekta u ikavskom vidu. U Brinju *gad* znači "dažddevnjak", a inače ponegdje (Susak, Dobrinj, Vrbnik, Punat, Rab, Kopolje, Iž, Grobnik itd.) znači "zmija". Također valja spomenuti brinjsko *topol*, uz napomenu da i u nizu drugih mjesta glasi tako, tek je u Kopolju *topola*. U Gorskom kotaru ima čakavizama tipa *kadi* (*kadi* dolazi u mnogim mjestima u dijalektu, nerijetko i *di*), dosta romanizama i germanizama, pa čak i nešto turcizama (npr. *divanit* što dolazi i u Grobniku, Kukljici, Dugoj Resi, Kopolju i Brinju). Na području Duge Rese bilježimo *bak* "bik" (kao u Kukljici, Omišlju, Grobniku, Kopolju itd.) ali i specifične potvrde *bošt* "šuma" (*bošak* na Ižu znači "šumica", u Salima "šikarje", u Velom Ratu "uvala", u Dobrinju "ciklama"), odnosno *brašno* "kruh" (u Kopolju je *brašno* "hrana"). Paralelno s leksemom *bazga* u Zvečaju kod Duge Rese zabilježeno je *bazag* u Stativama, a slično dolazi u Grobniku, oko Karlovca i u gradišćanskih Hrvata.

Izučavanje gradišćanskih govora osobito je poučno s obzirom na nastojanje da utvrdimo kakvo je dijalekatno stanje bilo prije odlaska iz domovine, a i pri studiju područja odakle su Gradišćanci iselili. Sigurno je da je dio leksika prije seoba bio zajednički, što i danas pokazuju leksemi kao *godina* "kiša" (uz *daž* dolazi i na Ižu), *muka* "brašno" (govori se uglavnom svagdje u dijalektu), *pominati se* "razgovarati" (zanimljivo je da na Ižu *pomin* znači "razgovor"; u kajkavskom delničkom govoru također se kaže *pominat se*), *grad* "zamak, tvrđava". No dosta primjera sugerira zaključak da leksik prije migracija nije bio jedinstven, kako to prikazuje Gerhard Neweklowsky. Npr. u Pajngрту, koji pripada srednjočakavskom dijalektu, govori se *protulit'e* "proljeće" (tomu je blisko omišaljsko *protulet'e*) ili *loza* "šuma", dok je u čakavaca ikavaca u Stinjakima *prmalit'a* i *gora*. I u Hrvatskoj je u čakavaca ikavsko-ekavskoga tipa *gora* ponegdje u značenju "šuma". Po malom broju turcizama zaključujemo da je do iseljenja gradišćanskih Hrvata došlo dok je još utjecaj turskog jezika bio slab, a prisutnost nekih romanizama (npr. *škur* "taman"; dolazi svagdje u srednjočakavskom dijalektu) upozorava nas kako su oni u predtursko doba dopirali do prvotnih staništa između Une, Save i Kupe te nekih drugih predjela. Na otocima i na obali relativno vrlo velik dio leksika bilježen je samo u sjevernijoj zoni dijalekta: *isto* ili slično "bubreg" (*jista* "bubrezi" je zabilježeno na Unijama, *jisto* na Susku, *isto* u Dobrinju), *otrok* (Grobnik, Novi Vinodolski), *sopac* "svirač"

(Novi Vinodolski, Grobnik, Dobrinj, Dubašnica, Vrbnik, Punat, Omišalj), *splošan* "jednostavan u odijelu i ponašanju" (u Omišlju *splošen* je "neizbirljiv, skroman u jelu"; značenje kao u Omišlju ima *splošan* u Unijama i Novom Vinodolskom). Zanimljiva slovensko-čakavska izoleksa iz sjevernijih čakavskih krajeva jest *xudyt'* "vrag", zabilježena na otoku Srakane (ponegdje riječ *hudoba* znači "vrag" ili slično, npr. u Pićanu "zlotvor, čudovište"), a isto je i s primjerom *gospud* "svećenik" u Munama. Potvrde izdvojenosti primjera s područja južnog dijela dijalekta možda su nešto rjeđe nego na sjeveru. Usp. npr. *čaknuti* "čučnuti", *kniġa* "pismo", *kopačice* "gornja i donja čeljust" (u Kolanu je *kopača* "vilica"), *kužel* "vrtlog, vir u ukuhanjoj vodi" itd.; to su potvrde s Iža. Silba i Olib zemljopisno su vrlo bliski otoci, ali ipak postoje među njima i leksičke razlike, npr. *fjor* i *tund* "uštap" (Silba) odnosno *cvet* i *užba* (Olib). U ikavsko-ekavskih čakavaca uvjerljivo prevladava *cvet* i *užba*. Vrlo su česte posebnosti kontinentalnih čakavskih predjela, kako smo već vidjeli. Ipak bih još izdvojio *vutal* "šupalj" i *vredoma* "brzo" s područja Duge Rese, pa i *koščice* "gležanj" i *luna* "duga" u Brinju. *Košćice* dolaze i drugdje u dijalektu, često s različitim značenjima. *Luna* u značenju "duga" dolazi u Kompolju i u Puntu na Krku, u značenju "mjesec" u Pagu. U značenju "sutra" u više mjesta bilježimo različite odgovore: *jutra*, *jutre*, *jutri*, *jutro*, u Hrvatskom Grobu *zutra*. Nazivi tradicijskih sprava za mrvljenje i izravnavanje obradive zemlje *šuj* i *šuļ* na većem području bivše Jugoslavije postoje u svega tri punkta na zapadu otoka Krka, a lako je moguće da pritom nije nevažno doseljenje stanovništva na taj dio otoka iz Like i s Velebita. Radi se o svežnju granja koje se povlači po zemlji pri oranju. U nizu primjera kao *segutra* ili slično veoma se izdvaja kukljička potvrda *setros* "jutros" (uz to *segutros* i *jutroska*). Utjecaj engleskoga jezika dolazi u govoru naših iseljenika npr. u SAD, pa je tako govornik srednjočakavskog dijalekta iz Sali na Dugom otoku rekao rečenicu *Sve jedan štet, sve Novi Džorzi*. Naravno, *štet* "država" ne dolazi u Salima, kako to vidimo iz rječnika Ankice Piasevoli. Mnoge njemačke riječi (npr. *iža* "kuća") dolaze u Gradišću, u Slovačkoj slovačke (npr. *jaro* "proljeće", *retaska* "lančić"), u Mađarskoj mađarske (npr. *betežnik*).

Geneza i raščlanjenost

Očito je srednjočakavski dijalekt prije migracija zauzimao velik prostor; to je bila glavna masa govora kontinentalne Hrvatske južno od Kupe, a nalazili su se ti govori u znatnoj mjeri i uz obalu i osobito na otocima. Mnogi su govori ostali gdje su bili i u srednjem vijeku, no to ne znači da u novije doba nisu doživljavali promjene, osobito idiomi u unutrašnjosti. Starinački bi bili govori dijela Krka, ikavsko-ekavskoga Lošinja i obližnjih malih otoka, kao i govori otoka od Raba prema jugu. Na obali starinački su govori od Novoga do Bakarca te Senja, u unutrašnjosti govori okolice Ogulina, Modruša i Pokuplja, kao i govori Gackoga polja i brinjskoga područja. Staro čakavsko stanovništvo područja Plaškoga, Slunja, Vojnića i Vrginmosta (od 1996. Gvozd) uglavnom je raseljeno u 16. st. Preseljenički govori zauzimali bi Grobnik i čepičko područje u Istri, dio Drage kod Rijeke, neka područja na Krku (Njivice i Dubašnica), Vrbovsko s okolicom, Jurkovo Selo u Žumberku, Hrvatski Grob i ostala mjesta u Slovačkoj, Mune i druga mjesta u Čičariji, sjeverno i srednje Gradišće, zapadnu Madžarsku.

Izvanredno je zanimljivo i poučno uspoređivati starinačke i preseljeničke govore, pri čemu obujam poklapanja osobina u načelu odražava mjeru srodnosti. Očito je i sasvim jasno da su se čakavci ikavsko-ekavskoga tipa u relativno neveliku postotku zadržali na starom prostoru između Jadrana, Une i Kupe, kao i to da je znatan dio te velike mase stanovništva u dijaspori podlegao asimilaciji. Govori u Vinodolu i na Grobniku posebno su zanimljivi, i to zbog izrazite prozodijske arhaičnosti, najizrazitije u Novom. To su prozodijski najarhaičniji ne samo hrvatski nego i slavenski govori uopće, a možemo im priključiti i ekavske govore Kastavštine i zone od Učke do mora. Razumije se, čakavski ikavsko-ekavski govori udaljeni od mora izrazito su inovativni pa su mnogi izgubili i kontrast u intonaciji. Otočni ikavsko-ekavski govori vrlo su različiti, pri čemu se osobito izdvajaju starinački govori na Krku, idiomi na Lošnju i obližnjim otocima, govori od Novog do Bakarca, Modruš i govori ogulinsko-karlovačke zone. To su govori bez duljenja necirkumflektiranog naglašenog vokala u slogu što ga zatvara šumnik, tip *otàc*: Omišalj (*lonèc, otèc, dolèc, konèc*), Kras u Dobrinjštini (*lonòc, otòc, kotòc, čēnòc* "uš"), Lošinj (*pràsàc, otàc, telàc*), Susak (*kotàc, švenàc, lonàc,*

otàc), Uniје (*dolàc, konàc, otàc*), Novi Vinodolski (*dolàc, kotàc*), a tako je bilo i u Oštarijama. Nasuprot tomu, do duljenja dolazi od Raba (Banjol: *otàc*) prema jugu (Sali: *kolàc*), Iž (*švenàc*), Rivanj (*otàc*), Silba (*dolàc*), Božava (*otàc*), Senj (*udovàc, šenàc*), na Gackom polju (*konàc, otàc* u Kompolju) i u Brinju (*otàc*). Među preseljeničkim govorima duljenja uglavnom izostaju u Grobniku (*dolàc, otàc, konàc, lonàc*). Obično se Grobnik drži starosjedilačkim idiomom, ali tako ne misle svi proučavatelji; vidi *Studies in Slavic and General Linguistics*, 2, 1982, str. 143; *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 6, 1961, str. 404. U *Godišnjaku* Pavle Ivić kaže: "Sve izgleda kao da je grobnički govor prebačen od nekud iz novljanskog kraja. Govor Drage, međutim, očigledno vodi poreklo iz krajeva znatno jugoistočnijih, a u dubini kopna, možda u Lici". Uostalom, moglo bi se reći da svi autohtoni govori u Istri i oko Rijeke imaju ekavski refleks jata ili čuvaju zatvoreno *e*. Ako nije tako, to vjerojatno znači da su doseljenički idiomi. Duljenja također uglavnom izostaju u Dragi kod Rijeke, u Njivicama, u Jurkovu Selu (*kosàc, prosàc*), u Hrvatskom Grobu i u Vrbovskom. Do duljenja među preseljeničkim govorima dolazi u Dubašnici (*otàc*), u Munama (*lovàc, udovàc*), u sjevernom i srednjem Gradišću (*òtác* ili *otàc, udòvác*), u zapadnoj Mađarskoj (Temerje: *udòvác*) i u Slovačkoj (Devinsko Novo Selo: *òtác, kònác*). Raščlamba preseljeničkih govora pokazuje da su danas poznate dijalekatne pojave uglavnom već postojale u doba migracija u 16. stoljeću. Ikavsko-ekavski govori u Čićariji vjerojatno su iz istočne Like, južno od matične oblasti sjevernoga Gradišća (Haca i Poljanaca), a ona nije bila daleko od srednjeg toka Korane. Munski govor i dubašnički idiomi također su očito bili bliski, jedino je Dubašnica nešto zapadnije boje. Vjerojatno je da govori Dolinaca potječu iz poteza oko slijeva Gline.

Očito je da se čakavci ikavsko-ekavskog tipa ne poklapaju u refleksima jata ni s čakavcima ekavcima, ni s čakavcima ikavcima, ni sa slovenskim *ei*, ni s kajkavskim zatvorenim *e*.

Čakavci ikavsko-ekavskoga tipa dulje stari cirkumfleks tako da dobivaju dugosilazni akcent (npr. *ròg* u Novom Vinodolskom), dok pred slogom koji zatvara sonant u dijelu govora dobivaju akut ako on u govoru postoji. Tako je npr. na Grobniku *stàrca* G jd., *divòjka*, ali *dìm, kòñ*, u Senju *divòjka, stàrca, dìm, kòñ*, u Kompolju *divòjka, stàrci, dìm, kòñ*. Međutim, u Novom je *dìm, kräj, divòjka, stàrca*. Dakle, u slogu koji zatvara sonant akut nije ni približno redovit,

međutim, u primjerima tipa *palci* u slovenskom i u kajkavskom obično je $\hat{}$, pa je očito da su razlike prema susjedima velike. Napominjem i to da je u Vrbniku *kräj, räj, pällci, sènce* "sunce", *stòl, vòl, gòl*; tu, dakle, duljenje izostaje. Tako (bez duljenja) je od Vrbovskoga do karlovačke regije, u Jurkovu Selu i u Hrvatskom Grobu. Npr. u Bosiljevu bilježeno je *dìm, klìn, kròv, lõnci*, u Generalskom Stolu *stòl, vòl, nõvci* itd.

Proučavateljica srednjočakavskoga dijalekta Iva Lukežić podijelila je tu jedinicu na tri poddijalekta: primorski, kontinentalni i rubni.

Primorski poddijalekt obuhvaća govore primorskoga obalnoga i kopnenog sektora: vinodolske govore, Kraljevicu, Bakarac, od Šmrike do Benkovca Fužinskog, govore uz lijevi tok Rječine i na Grobničkom polju, neke govore u delničkoj općini (Brestova Draga, Sljeme, Slavica itd.) te sjever i istok otoka Krka. Samo govore u delničkoj općini drži Iva Lukežić doseljeničkima, sve ostale starosjedilačkima. Uglavnom se u tom poddijalektu govori akut, rijetko je izgubljen; svakako je neutraliziran na Krku, a i u Dragi također. Mnogi govori čuvaju staru distribuciju nenaglašanih duljina, u mnogima čuvaju se duljine samo ispred akcenata. Govori, dakle, čuvaju tronaglasni sustav na starim mjestima, ili imaju staro mjesto akcenta, ali uz gubitak akuta, jedino je u Bribiru zabilježeno akcenatsko prenošenje s kratkoga akcenta pred šumnicima, a dobro su zastupljena duljenja pred sonantima. Slabo su zastupljene diftongacije (Zlobin), odnosno diftongacije (*ei*) i zatvaranje dugoga *a* (Brestova Draga, Sljeme, Slavica). Dolaze primjeri metatonijskoga tipa *gîne*. Uglavnom svugdje izgovara se *t'*. Krčki i grobnički govori obilježeni su prijelazom *l* u *j*. Dominiraju primjeri tipa *bil*, sa sačuvanim *-l*. Protetsko *j* dolazi iznimno, a takvo je i obezvučavanje zvučnih šumnika u finalnoj poziciji. Prijedlog "u" glasi *v* ili *va*, dok određena zamjenica ima oblik *vas* "sav" i *si* "svi". U deklinaciji imamo uglavnom *-u* u L jd. imenica m. i s. roda, nerijetko G jd. imenica ž. roda na *-i*, uglavnom neujednačene nastavke D, L i I mn. U cjelini je primorski dijalekt konzervativan.

Kontinentalni poddijalekt obuhvaća goranske istočne čakavske govore, govore oko Bosiljeva, oko Kupe, Korane, Dobre i Mrežnice te govore Kutereva, Rudinke, Goljaka i Selišća. Nerijetko je izgubljen akut, a gdje se izgovara, on je "štokavoidan". Nenaglašene duljine u

znatnoj su mjeri skraćene. Dakle, akcentuacija je bitno izmijenjena. Duljenja vokala su znatna, ali nisu znatna u poziciji pred sonantom. Postoje fonemi *č* i *ć*, *l* se čuva, dočetno *l* se ne mijenja, često je protetsko *j*. Javljaju se u nekoj mjeri obezvučavanja dočetnih zvučnih šumnika. Prsl. *wъ* obično je dalo *u* ili *v*, *wъsbъ svaj* ili *sav*. U deklinaciji imenica prevladava različitost D, L i I mn. Dolaze primjeri tipa *jazvacov* u G mn. imenica m. roda. Govori kontinentalnoga poddijalekta ekstenzivno su evolutivni.

Rubni poddijalekt obuhvaća govore Opatijskoga krasa i čepičke zone u Istri, krčki zapad i jug, dio Lošinja (Čunski, M. i V. Lošinj) i otočiće oko njega, Rab, dio Paga, Silbu, Olib, Premudu, Dugi otok, Ugljan, Ravu, Rivanj, Sestrunj, Molat, Senj, ličke čakavske govore Jezerana, Brinja i Gackoga polja, ikavsko-ekavski dio mjesta Drage kod Rijeke te ikavsko-ekavske govore u Gradišću, bilo to u Austriji (Haci, Poljanci, Dolinci), Slovačkoj ili Madžarskoj. U Madžarskoj riječ je o govoru Hrvatske Kemlje, Bizonje, Koljnofa, Unde, Plajgora, Prisike, Židana, Temerja, Hrastine kod Kőrmönda i Hajmaša. U Slovačkoj radi se o govorima Čunova, Hrvatskoga Jandrofa, Novoga Sela i Hrvatskoga Groba. Taj poddijalekt čuva akut u neveliku broju idioma (Istra, Senj, Lika, gradišćanski Hrvati, Susak i oko Otočca), no mjestimice dolazi u stilogenoj funkciji. Često su nenaglašene duljine izgubljene, osobito zanaglasne. Znatna su duljenja kratkih vokala, diftongacije i promjene vokala. Dolazi i do morfoloških duljenja (*e*-prezenti i u pluralu imenica srednjeg roda). Dio govora ima *t'*, dio *ć*, a u Kukljici govori se samo *č*. Dio otočnih govora (Ilovik, V. Lošinj, M. Lošinj, Pag, Njivice, Silba) i Dolinci u Gradišću imaju promjenu *l* u *j*, Susak dijelom u *j*, dijelom u *l*. Završno *l* u mnogim je govorima neizmijenjeno, u mnogima izgubljeno, u Gradišću često daje *-u*, a na Opatijskom krasu *-v*. Sporadično se javlja protetsko *j*. U nizu govora obezvučava se dočetni zvučni šumnik. "U" glasi u dijelu govora *va*, u drugom dijelu *u*. "Sav" glasi *vas*, *svas*, *svax* ili *sav*. Različitost u D, L i I mn. zadržana je djelomično. Mjestimice je živa uporaba aorista i imperfekta, a u tom je smislu susački govor najarhaičniji u čakavštini. Osobito na jugu (pod)dijalekta sačuvani su neokrnjeni infinitivi. Rubni je poddijalekt glavni predstavnik ikavsko-ekavskoga dijalekta. Obilježava ga i konzervativizam i evolutivnost.

Primjeri

Baška

Ženiđba i pîr vèzu ži šòbu pòsebnè òbicaji. Pirmî grèdu svì xòdet' crìkvu, a šprîda grè mlâda s kûmi, a mlâdi je žîda na krâju pirmîx. Po ženiđbi va crìkvi grèdu pirmî ži crìkve drugin rêdon: šîda je mlâdi na pocetku pirmîx. Domaťice (va znâk naprîdovaña i òbiļa) šipļu po pirmîx šeniđu òli žîto; kûmi i mlâdi xîtaju bombonî ot pîra i dávaju pñjateļen cigâri. Žnâncen i pñjateļen kî nîšu pòzvani na pîr, nòsi še s kùt'e màlo pîra u kît'enix žđelicax. Pirmî kantaju po šelū pišme ot pîra, a kadgòt sù šprîda pirmîx i šopîle. Nîki pirmî zavàrše svòj pîr jâvnin tancôn. Mlâdi i mlâda nôt' po ženiđbi jòs oštânu kol švojê kùt'e. Ako še ženi udovâc òli udovîca, onđa je bìl va Bâški òbicaj ròstaña. Nâvecer bi šft ļudi ž fõnci, pokrovčì i s kântami i ròstali, a ženiđba bi še ucinîla tîho rano, i tò bès pirmîx.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, 1983, 222-223.

Novi

Petex i lisica

Bîli peťex i lišica. Skûpa su po goñ xojevâli. Peťex na drvî, a lišica pod grmôn. Govorî lišica: "pête, meñ se spî"; a peťex nój govori da se i nemû. Govorî lišica: "pête, nîkî te zovè". Őn mučî. Skðčî se lišica pa ufatî petexâ. "Grîža zelâ onôga kî se jâvļa kâd se ne zovè" – govori peťex; a lišica govori: "přokļete bîli òči kê spè a ne spè".

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, 1983, 186.

D o b r i n j

Obut'a

Ženskē xòjevi su debòto kòti i muškē, samo ñin je nogà mòna, malo su đòjē i prídū do kolēn. I ñix pletū od domât'ē vòni, samo su čūda žìvjega kolūra nego muškē. Užali su jix vāvìk koluřat na črnò, na modrò, na čovjenò i na škũročovjenò. Mogli su bit ščeti, od jenòga kolūra, a kadagòd su imìvǎli na sòkòj bāndi, oznũtrǎ i ozvonà ušvenì ali upletenì kòti kìtice od ròžic. Nájviše je tò bìlo upletenò od modrè ali od zelènē ali žòtē vònicē.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, 1983, 212.

Prozor

Káte, već je pròsinac tòte. Sà će dòc i Bòžic. Trèba difetu kùpit opānke. I cùrici kakòvu ròbicu. I zēt čà vīna i pečēnku. Pa cemo zēt bìloga brāšna, umìsit masnìcu i krũnčicu za Bòžic. Krũnčica, tòti vǎ je ot krũva, okrũglo, unũtar šũpaļ, da mòre s̀tat šenìce petnǎk. U petnǎku je žāsijana šenìca i u ñũ se mètne svìca. Na bǎdnǎk ùveče donēsla mǎma na stòl bakalára i fažòla i natočìla lĩtru pũnu vīna. Kad je tò svè mètнула na stòl, mĩ smo đìca oko stòla pòkļečali, i mǎma Bòga molì la, za svè stǎrije i mlǎje od mòga grũnta, kĩ su ùmrli i kĩ cedu umrĩt. Molìla je dvì ùre, a mĩ nĩsmo mògli čekat pa smo šcapǎli svàki pomǎlo bakalára. A čàca nas je znǎl šĩbon! Opomĩnal nas je da bũdemo mĩrni. Da naz gľeda drǎgi Bòg. Kat smo večerali, pòpil svàki čāšicu vīna, mĩ smo đìca šlĩ spǎt, a mǎma i čàca šlĩ su u crĩkvu na pečēnku peč, řako da bũde za pòdne řepla. I jũžinali smo svì skũpa za stolòn, čàca šǎl u šřalu, uređìl blǎgo, òtrl ga z boròvon grančicon i vikǎl: "Da svè zřò sa mòga blǎga šřò, a đòbro ostǎlo". I zèl ònu grančìcu, i grančìcu u peč, da svè zřò neka izgòri. Tòti vǎ je od Božìca.

P. Ivić, "O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca)", ZFL, 6, 1964, 137.

B o s i l j e v o

Drvari

Rãno jùtro`idu u šumu. Tãmo `ostaju cêl dãn. Nãjprvo s šamãricum zasíkaju stãbla kã çedu rùšit, a ùnda s v`elikum žãgum na lùcañ, řižu. Kãdiko stãblo je xeravo pa ga je teže řizat jer žãga žãpiñe. `Oko pòldan su veç srùšili kaj su mĩslili. Ùnda s šamãrami síku řite i s šikirum cípaju sřizane trùpce. Rascípana đrva slãžu u klãtre. Popòldan napřãvidu po nikùliko fãti đřv. Potle mòraju izvãžat na pùt. Mògli bi i cêle kùse šlãjsat na pùt, `al je jãk brìg pa bi mòrali četvèrit. Niki s brãdvum `tešu pa na m`estu pròdaju cêle trùpce. `Ali, nãjviše ji vòzi na Ğeneralski Stòl m`etarice. Tò mòradu okr`etat vřìše pùt, ãako šãki pùt vòziju fañ vòšçice.

Josip Krajaç, "Bosiljevski govor", HDZ, 11, 1999, 162.

S e n j

Ka bi tili ÷istit bãrku, izvùçemo řu na krãj. Šad vucẽmo bãrku ña ruke, ma přja je bìlo drùkçe. Dopeřali bimo, t'emo řet', p`elig pod řivu i đizali na ãrgañ. Bròd il bãrka řìbje se izvanã nãjprvo rašk`eton, a `onda bruškinon. Fãrba çã je na bãrki perẽ se sòdon i sřupon. Kãd je svè ÷isto, `onda se dnò poblakã bľakon. Kãd se bãrka iznùtran ÷isti, `onda se ne řìbje, ñego se mòre isekã il ispařã pa se kanavãcon ozmĩkne nò trùn mòra çã se nĩ mòglo šešulon isek`at.

Milan Moguš, "Današnji senjski govor", *Senjski zbornik*, 2, 1966, 147.

Susak

Menì je šãl bìl đyt Bieli na mùl. I tũde su bìli sílni muzřne. Pã su tí muzřne t'akulãli z menì pok`òjnin đydon netjãkuôn. A ta netjãk je bìl mãlo slíp. Ontrãt su ti jũdi s nĩn ruyãli, a `õn je r`ekal: Vĩ, ruyajte se, ruyajte se, ruyajte s nãmi, ma vĩ ne znãte, đã bymo slĩ na skomẽsu, da

byχ najl̥ajje j̥ā v j̥iglu vd̥il p̥r̥ja neyol v̥i. A "ōn untr̥āt je š̥al kel men̥i d̥yda Biēloya i r̥ēkal je: B̥ārba, n̥ūte ovi j̥ūdi se s n̥āmi r̥ūyaju, a j̥ā sen nin r̥ēkal, da se men̥i par̥i, da byχ n̥āj̥p̥arvo j̥ā v j̥iglu vd̥il ot sv̥yχ kōf̥ykyχ. A men̥i dyd B'ēli r̥ēče n̥āto: D̥ā, da by b̥ilo ūχo ot cap̥ūn̥ā!

Josip Hamm, Mate Hraste, Petar Guberina, "Govor otoka Suska", HDZ, 1, 1956, 143.

O š l j a k

Ka je v̥idi moj̥e l̥ivo koťeno, d̥ox̥tor je š̥olon zavrt̥i gl̥āv̥ūn i òdm̥o me posl̥o pod l̥etriku d̥a mi ga s̥l̥ikaju. N̥is p̥ūno č̥ekala. G̥f̥edo je d̥ox̥tor tiē s̥like, k̥imo gl̥āv̥ūn i pit̥o kol̥iko ìm̥ān g̥ōdin. R̥ēkla san mu d̥a san n̥iki d̥ān p̥ōšla u i š̥iēstu. Ūn se je z̥eru n̥āsmijo i pit̥o me je k̥a san r̥ōd̥ena. J̥ā san se òdm̥o s̥itila poku̥ojne m̥ātere i r̥ēkla san mu da se j̥ā tu̥oga ne spom̥īnen, ali da mi je už̥ala r̥ēt'i, Bu̥og je pom̥i lovo, d̥a je b̥ilo p̥ūno n̥r̥zlo ka me je rođ̥ila. Mep̥ār da me ni ov̥i p̥ū n̥i raz̥umi, po mu je mu̥oj s̥in r̥eko kol̥iko ìm̥ān g̥ōdin. D̥ox̥tor je j̥ōpet pog̥f̥edo one s̥like od koťena i ūnda mi je v̥ako r̥eko: B̥ābo, òvo l̥ivo koťeno n̥i d̥obro, p̥ūno se je istroš̥ilo i z̥āto v̥as tako kr̥ūto bol̥i, ali da n̥i č̥udo na m̥ōje tof̥ike g̥ōdine, a n̥ix je osandes̥iēt i š̥iēst, k̥ako mu je mu̥oj s̥in r̥eko. J̥ā san se m̥ālo zabez̥eknula i ūnda mu r̥ēkla: D̥ox̥tore, rec̥ite v̥i m̥ēni z̥āč̥ me ūnda ne bol̥i i òvo d̥ēsno koťeno, a ìm̥ā jedn̥ako g̥ōdin k̥āj i l̥ivo. N̥išta mi ni odgovor̥i ali se je z̥eru n̥āsmijo p̥ōred sv̥ix moj̥ix b̥ōli. Prvo nego smo j̥ā i s̥in p̥ōšli t̥ā, d̥ā je s̥inu dv̥i rec̥eude. R̥ēko je da je tu̥o j̥ena rec̥eta za m̥āst is k̥ūn t'u maks̥ir̥āti koťeno, a da d̥r̥ugu rec̥eudu d̥ān mu̥omu d̥ox̥toru. I k̥ō san d̥obro zapom̥ieťila r̥eko je da dv̥ā p̥ū n̥ā d̥ān maks̥ir̥an koťeno is l̥edun dok mi ne uťr̥ne. N̥išta mu na tu̥o n̥is r̥ēkla, ali san r̥ēkla s̥inu ka me je v̥ōdi d̥ōma da mi ne n̥ōsi n̥ikakov liēd u k̥ūt'u jerbo i on̥ako š̥m̥r̥čen c̥ilu g̥ōdinu, a n̥ōge su mi v̥āzda m̥r̥zle i uťr̥nute i prez l̥eda.

Inš̥ōma, m̥ēne i d̥ān dan̥ās sv̊e j̥āč̥je bol̥i koťeno a pru̥ojti t'e ūnda ka me Bu̥og đ̥igne, a do t̥ād tuk̥ā mi ťr̥piti.

Josip Lisac, [neobjavljeni zapis]

Pandrof

Puk i zvonar

Zvonār ja šau zvōnīt. Za nīm je pūk va cřkfu nutr pruōšau. Uōn je zvōniū pa je zaklōpiū vrāta. Kad je duōšau u šřiri ūrā jŭtro zvōnit, bĭlo je škŭro. Uōči stakliēne je vĭdiū. Uōn je frĭško zaklōpiū tr je šau po gospođina. Kad je gospođin duōšau, gospođin je řekaū: Pōjte Vĭ přvi nŭtr! Zvonār je otklōpiū vrāta. Kad je uōtpru, pūk med nuōge smākņŭ. "Zbŭogom, gospođine, miene ur jĭma!" je křĭčau.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, 1983, 321.

Bajngrob

Kāt se mlādi ĭudi kānu žēnit, ōnda mōraju přje ōca tr mājku pitat, nē, ōvde kōd nas, pag mōraju gvišnu načĭnit. Pag dōjde mājka tr ōtac ziz zāručnakom. Zāručni pitaju hojt, ako čē nĭxovoga sina, tr se pomināju pak pitāju, koliko lāptof čē dostāt, koliko pinies.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, 1983, 349.

N o v o S e l o kod Bratislave

Pak ta māti řoga xřapca je dāla f košāru a pušt'āla po vōdi a na košāru je napĭsāla, gđo tuo dĭte popādie, nēka ga dā zĭŭčĭt. A tu řēnu je dāla zazĭdat. Tuo dĭte je pōpāl jēdān siromāški řĭbar, s tie košāre je ga zĭel, a kād je dorāsāl, je ga dāl zĭŭčĭt.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, 1983, 331.

Literatura

- Joško Balaž, *Hrvatski dialekt u Devinskom Nuovom Selu*, Novo Selo, 1991.
- Vida Barac Grum, "Prozodijsko-fonološka usporedba vinodolskog Kamenjaka sa senjskim govorom", *Senjski zbornik*, 18, 1991, 5-14.
- Vida Barac Grum, *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*, Rijeka, 1993.
- Vida Barac Grum, "Čakavci između Senja i Karlovca u kontaktnim situacijama", *HDZ*, 10, 1997, 35-42.
- Vida Barac – Božidar Finka, "O prikupskim govorima oko Vukove Gorice", *Ljetopis*, 71, 1966, 315-323.
- Vida Barac – Božidar Finka, "Govori i nazivlje", *Gorski kotar*, Delnice, 1981, 419-431.
- Aleksandar Belić, "Zamětki po čakavskim govoram", *Izvěstija Otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti*, 14-2, 1909, 181-266.
- Aleksandar Belić, "Izveštaj Državnom savetu o dijalektološkim ekskurzijama", *Godišnjak Srpske akademije nauka*, 25, 1912, 353-386.
- Sanja Bogović, "Frazeologija grobničkih govora", *Grobnički zbornik*, 4, 1996, 341-362.
- Eszter Bosits, "Štokavci (?). Neke specifičnosti u govoru Narde", *VI. Međunarodni slavistički dani*, Sambotel – Pečuh, 1998, 196-200.
- Ivan Brabec, "Izveštaj o istraživanju govora u Pokuplju", *Ljetopis*, 65, 1961, 321-331.
- Ivan Brabec, "Hrvatski govori u Gradišću", *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb, 1973, 61-90.
- Ivan Brabec, "Govor podunavskih Hrvata u Austriji", *HDZ*, 2, 1966, 29-118.
- Eustahije Brnetić, "Neke osobitosti govora otoka Silbe", *Zbornik radova Pedagoške akademije u Zadru*, 1978, 71-97.
- Dalibor Brozović, "O suvremenoj zadarskoj miksoglotiji i o njenim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama", *RFFZd*, 14-15, 1976, 49-63.

- Dalibor Brozović, "Dobrinj", FO, 241-246.
- Elena Budovskaja and Peter Hotzagers, "Phonological characteristics of the čakavian dialect of Kali of the island of Ugljan", SSGL, 22, 1993, 93-109.
- Vesna Cestarić, "Dijalekt zadarskog kraja u dinamici suvremenog života", *Zadarska revija*, 15, 1966, 6, 471-475.
- Chorváti na Slovensku*, Bratislava, 1996.
- Arturo Cronia, "Građa o božavskom narečju", JF, 7, 1927-1928, 69-110.
- Arturo Cronia, "Elementi latino-italiani nel lessico di un dialetto čakavo", *L'Italia dialettale*, 6, 1930, 96-124.
- Mirko Deanović, "Izvjestaj o radu na terenu (na Korčuli, na Krku)", *Ljetopis*, 71, 1966, 335-377.
- Mirko Deanović, "Lingvistički atlas Mediterana. 3. Anketa u Salima na Dugom otoku", *Rad*, 348, 1967, 27-60.
- Milan Dragičević, "Refleksi jata u današnjim ličkim govorima", *Srpski dijalektološki zbornik*, 26, 1980, 147-233.
- Goran Filipi, "Istrorumunjske etimologije II: istrorumunjske posuđenice u istarskim čakavskim govorima Brguda i Čepića", ČR, 30, 2002, 1-2, 159-175.
- Božidar Finka, "Saljske dječje igre i običaji (etnografsko-jezično-melografski prinos)", *Zbornik za narodni život i običaje*, 42, 1964, 87-154.
- Božidar Finka, "Upotreba nepromjenjivih riječi u čakavskim govorima na Dugom otoku", ČR, 1, 1971, 2, 29-40.
- Božidar Finka, "O govorima na zadarskom otočju", *Ljetopis*, 76, 1972, 261-268.
- Božidar Finka, "O čakavskom dijalektu gradišćanskih Hrvata", ČR, 6, 1976, 2, 65-75.
- Božidar Finka, "Dugootočki čakavski govori", HDZ, 4, 1977, 7-178.
- Božidar Finka, "Brinje", FO, 251-252.
- Božidar Finka, "Sali", FO, 252-257.
- Božidar Finka, "Pogled na dugootočke govore", *Zadarska smotra*, 42, 1993, 1-2, 67-74.
- Božidar Finka – Slavko Pavešić, "Rad na proučavanju čakavskog govora u Brinju i okolici", *Rasprave*, 1, 1968, 5-44.

- Božidar Finka – Antun Šojat, "Karlovački govor", HDZ, 3, 1973, 77-150.
- Josip Hamm, "Izvjestaj o naučnom putovanju na Olib, Silbu, Ist, Premudu i Pag", *Ljetopis*, 60, 1955, 334-339.
- Josip Hamm – Mate Hraste – Petar Guberina, "Govor otoka Suska", HDZ, 1, 1956, 7-213.
- H. P. Houtzagers, "On the phonology and morphology of the Čakavian dialects spoken on the island of Pag", *SSGL*, 10, 1987, 65-90.
- H. P. Houtzagers, "Imperfekt u čakavskim govorima otoka Paga", *Sovetskoe Slavjanovedenie*, 5, 1991, 77-82.
- Peter Houtzagers, "On the phonology of the Čakavian dialects of Čunski on the island of Lošinj", *FI*, 41, 2003, 33-50.
- Peter Houtzagers, "On the Čakavian dialect of Koljnof near Sopron", *SSGL*, 32, 2008, 247-264.
- Peter Houtzagers, "On Burgenland Croatian Isoglosses", *SSGL*, 34, 2008, 293-331.
- Hubrecht Peter Houtzagers – Elena Budovskaja, "Nominal and Verbal Inflection in the Čakavian Dialect of Kali on the Island of Ugljan", *SSGL*, 23, 1996, 143-166.
- Snježana Hozjan, "Fonološki prikaz mjesnoga govora Krasa (reprezentanta dobrinjskoga govornog tipa)", *Rasprave*, 16, 1990, 45-66.
- Snježana Hozjan, "Govor Krasa na otoku Krku (deklinacija)", *Rasprave*, 18, 1992, 43-55.
- Snježana Hozjan, "'Govor Krasa na otoku Krku (glagolski oblici)", *Rasprave*, 19, 1993, 113-125.
- Mate Hraste, "Osobine suvremene rapske akcentuacije", *Zbornik instituta za historijske nauke u Zadru*, 1955, 165-173.
- Mate Hraste, "O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj", *FI*, 1, 1957, 59-75.
- Mate Hraste, "Dvoakcenatski sistem u hrvatskom ili srpskom jeziku", *ZFL*, 1, 1957, 85-93.
- Mate Hraste, "O senjskom govoru", *Riječka revija*, 11, 1962, 3-4, 11-15.

- Mate Hraste, "O govoru Zadra i okolice", *Zbornik Zadar, Zadar*, 1964, 443-455.
- Nada Ivanetić, "Germanizmi u jednom čakavskom govoru", *Riječki filološki dani*, III, 2000, 159-170.
- Nikola Ivanović, "Čakavski govor u gradišćanskom selu Uzlopu", *ČR*, 10, 1982, 1-2, 81-88.
- Pavle Ivić, "Izveštaj o ispitivanju govora u Hrvatskom primorju septembra 1959.", *Godišnjak*, 4, 1959, 395-397.
- Pavle Ivić, "Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske", *GFF*, 6, 1961, 191-212.
- Pavle Ivić, "Izveštaj o ispitivanju govora u severnoj i zapadnoj Hrvatskoj", *Godišnjak*, 6, 1961, 403-405.
- Pavle Ivić, "Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti", *ZFL*, 4-5, 1961-1962, 117-130.
- Pavle Ivić, "Izveštaj o ispitivanju govora u Hrvatskoj u školskoj godini 1962/63.", *Godišnjak*, 7, 1962-1963, 249-250.
- Pavle Ivić, "O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca)", *ZFL*, 7, 1964, 127-139.
- Pavle Ivić, "Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora", *HDZ*, 5, 1981, 67-91.
- Pavle Ivić, "O munskom govoru u severnoj Istri", *SSGL*, 2, 1982, 131-155.
- Pavle Ivić, "Akcentuacija u govoru Hrvata u selu Kemlja (Horvátkimle)", *Szlavisztikai tanulmányok*, Budapest, 1987, 225-240.
- Pavle Ivić – Ilse Lehiste, "Akustički opis akcenatskog sistema jednog čakavskog govora", *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 3, 1973, 159-170.
- Stjepan Ivšić, "Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca", u: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München, 1971, 723-798.
- Vesna Jakić-Cestarić, "Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3, 1957, 407-420.
- Vesna Jakić-Cestarić, "Ispitivanje govora otoka Premude, Silbe, Oliba, Ista te Petrčana na zadarskom kopnu", *Ljetopis*, 64, 1960, 357-361.

- Luka Jakubinskij, "Die Vertretung des urslavischen ě im Čakavischen", *Zeitschrift für slavische Philologie*, 1, 1925, 381-396.
- Roman Jelić, *Pregršč zapisa o Malin Ižu*, Zadar, 1997.
- Zvonimir Junković, "Kratki poluglas u krčkim govorima", *Fl*, 11, 1981-1982, 393-403.
- Željka Juretić, "Sociolingvističko istraživanje pasivnoga leksika grobničkoga govora", *Grobnički zbornik*, 6, 2004, 191-218.
- Ante Jurić, "Fonološki i morfološko-sintaktički kriteriji za bilježenje ugljanskih toponima", *Toponimija otoka Ugljana*, Zadar, 2007, 333-343.
- Vjekoslav Kesner, *Ikavska čakavica nekad i sada u oštarskom kraju i na širem podkapelskom okružju*, Zagreb, 1997.
- Helena Koschat, *Die čakavische Mundart von Baumgarten im Burgenland*, Wien, 1978.
- Josip Krajač, "Bosiljevski govor", *HDZ*, 11, 1999, 77-164.
- Milan Kranjčević, *Ričnik gäcke čakävščine. Kõmpoljski divân*, Otočac, 2003.
- Kvetoslava Kučerová, *Hrvati u srednjoj Europi*, Zagreb, 1998.
- Nikola Kustić, *Čakavski govor grada Paga s rječnikom*, Zagreb, 2001.
- Marcel Kušar, "Rapski dijalekat", *Rad*, 118, 1894, 1-54.
- Keith Langston, "Quantitative and qualitative distinctions in the vocalic systems of the čakavian dialects", *U službi jezika. Zbornik u čast Ivi Lukežić*, Rijeka, 2007, 103-113.
- Rado L. Lencek, *The Structure and History of the Slovene Language*, New York, 1982.
- Stjepan Vladimir Letinić, "Posebnosti staroga sav(a)rskoga govora", *Zadarska smotra*, 46, 1997, 4-6, 37-44.
- Josip Lisac, "Jezikoslovni pabirci uz tekstove usmene književnosti Hrvata u Slovačkoj", *Zadarska smotra*, 41, 1992, 4-5, 228-232.
- Josip Lisac, "Domaća rič zadarskoga kraja", *Zadarska smotra*, 43, 1994, 3-4, 11-14.
- Josip Lisac, "Opće značajke govora zadarskoga kraja", *Zadarska smotra*, 44, 1995, 5-6, 13-17.
- Josip Lisac, "Jezične značajke dijalektalne poezije zadarskoga kraja", *Zadarska smotra*, 45, 1996, 4-6, 31-34.

- Josip Lisac, "Uz proučavanje kaljskoga i ošljačkoga govora", *Zadarska smotra*, 47, 1998, 4-6, 21-25.
- Josip Lisac, *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, Zagreb, 1999.
- Josip Lisac, "The language situation of Zadar", *International Journal of the Sociology of Language*, 147, 2001, 79-89.
- Josip Lisac, "Glasovi srednjočakavskog dijalekta", *ČR*, 30, 2002, 1-2, 79-90.
- Josip Lisac, "Čakavština u 'Senjskom puntapetu' Miroslava Kovačevića Senjanina", *CSI*, 1, 2005, 39-46.
- Josip Lisac, "Proučavanje jezika hrvatske dijalektalne književnosti: istarska čakavština Glorije Rabac-Čondrić", *ČR*, 33, 2005, 1-2, 95-99.
- Mijo Lončarić, "Prilog istraživanju govora moravskih Hrvata", *RZSF*, 32, 1998, 107-115.
- Mijo Lončarić, *Kajkaviana & alia*, Zagreb – Čakovec, 2005.
- Mihovil Lovrić – Andrija Željko Lovrić, *Bascânski besidâr osce Gau – Veyân*, Zagreb, 2004.
- Iva Lukežić, "Grobnička čakavština (fonološki i morfološki sustav)", *Grobnički zbornik*, 1, 1988, str. 239-263.
- Iva Lukežić, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka, 1990.
- Iva Lukežić, "Grobnička čakavština u vremenu i prostoru", *Grobnički zbornik*, 2, 1992, 116-123.
- Iva Lukežić, "Novi podatci za dijalekatsku kartu sjevernoga hrvatskoga primorja, Istre i Like", *HDZ*, 10, 1997, 171-184.
- Iva Lukežić, "O govorima na otoku Rabu", *Millennium*, Rab, 2000, 17-30.
- Iva Lukežić, "Relativna kronologija kronoloških promjena i izmjena u grobničkome govoru", *Grobnički zbornik*, 7, 2005, 227-249.
- Iva Lukežić – Marija Turk, "Mjesni govor Milohnića (fonološki i morfološki sustav)", *Krčki zbornik*, 16, 1986, 231-253.
- Iva Lukežić – Marija Turk, *Govori otoka Krka*, Crikvenica, 1998.
- Iva Lukežić – Sanja Zubčić, "Promjene u grobničkome leksiku", *Riječki filološki dani*, 6, 2006, 319-338.
- Iva Lukežić – Sanja Zubčić, *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*, Rijeka, 2007.

- Roman Lukin, "Općenita svojstva iškog govora", *Zadarska smotra*, 46, 1997, 4-6, 27-35.
- Ivan Mahulja, *Rječnik omišaljskoga govora*, Rijeka – Omišalj, 2006.
- Mieczysław Małecki, "O podjeli krčkih govora", *FI*, 4, 1963, str. 223-242.
- Mieczysław Małecki, *Slavenski govori u Istri*, Rijeka, 2002.
- Mieczysław Małecki, *Čakavske studije*, Rijeka, 2007.
- Svetozar N. Manojlović, "Sudari ekavizama i ikavizama na ostrvu Silbi", *Radovi ANUBiH*, 38, 1970, 153-183.
- Svetozar N. Manojlović, "O supstitutima glasa jat (ě) u Zadarskom lektionaru i u čakavštini uopće", *JF*, 39, 1983, 179-196.
- Žarko Martinović, *Rječnik govora otoka Iža*, Zadar, 2005.
- Tomislav Maričić Kukljičanin, "O kukljičkom govoru", *Zadarska smotra*, 44, 1995, 5-6, 25-27.
- Tomislav Maričić Kukljičanin, *Rječnik govora mjesta Kukljica*, Zadar, 2000.
- Mihaela Matešić, "Rječnik frazema mjesnoga govora Vrbovskoga", *FI*, 18, 2006, 2, 37-81; 19, 2007, 1, 143-161.
- Antun Mažuranić, "Zakon vinodolski", *Kolo*, 1843, 50-97.
- Tomislav Meštrić, "Fraze i izrijeke mjesta Kukljice", *Zadarska smotra*, 52, 2003, 4-6, 279-297.
- Karl H. Meyer, "Beiträge zum Čakavische", *AfslPh*, 40, 1926, 222-265.
- Karl H. Meyer, *Čakavština otoka Krka*, Rijeka, 1996.
- Dušan Milić, *Rječnik draških čakavskih ikavsko-ekavskih riječi izraza*, Rijeka, 1999.
- Ivan Milčetić, "Čakavština kvarnerskih otoka", *Rad*, 121, 1895, 92-131.
- Ivan Milčetić, *Hrvatske naseobine u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj. Narodopisne crtice*, Zagreb, 1889.
- Milan Moguš, "Današnji senjski govor", *Senjski zbornik*, 2, 1966, 5-152.
- Milan Moguš, *Čakavsko narječje – fonologija*, Zagreb, 1977.
- Milan Moguš, "Akcent glagola u ličkih čakavaca", *Makedonski jazik*, 32-33, 1981-1982, 527-531.
- Milan Moguš, "Čakavština Opatijskog krasa", *RZSF*, 17, 1982, 1-14.

- Milan Moguš, "Čakavci s Krbave", *Suvremena lingvistika*, 22, 1996, 41-42, 451-456.
- Milan Moguš, "Bilješke o novljanskom govoru", *Novljanski zbornik*, 4, 2000, 18-28.
- Milan Moguš, *Senjski rječnik*, Zagreb – Senj, 2002.
- Milan Moguš, "O naglasnom sustavu čakavaca u Gackoj dolini", *Suvremena lingvistika*, 18, 1992, 34, 235-242.
- Kenneth E. Naylor, "A Contribution to the Discussion on the Novi", *ZFL*, 13, 1, 1970, 252-255.
- Gerhard Neweklowsky, "Akcenatski sistemi čakavskih govora u Gradišću", *ZFL*, 13, 1, 1970, 195-204.
- Gerhard Neweklowsky, "Gradišćansko-hrvatski govori u okviru srpskohrvatske dijalektologije (poreklo gradišćanskih Hrvata)", *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 6/1, 1976, 213-233.
- Gerhard Neweklowsky, "Iz leksičkog blaga gradišćanskih Hrvata", *Zbornik radova povodom 70. godišnjice života akademika Jovana Vukovića*, Sarajevo, 1977, 295-300.
- Gerhard Neweklowsky, *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien, 1978.
- Gerhard Neweklowsky, "Pajngrt (Baumgarten)", *FO*, 1981, 289-294.
- Gerhard Neweklowsky, "Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim krajevima", *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, Zagreb, 1995, 431-464.
- Margita Nikolić, *Unije: kuželj vaf sarcu*, Mali Lošinj, 2000.
- Ivo Oštarić, *Rječnik kolanjskoga govora na otoku Pagu*, Zadar, 2005.
- Elisabeth Palkovits, *Wortschatz des Burgenlandischkroatischen*, Wien, 1987.
- Stjepan Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, Zagreb, 1962.
- Nada Peršić, *Govor Kršana*, Rijeka, 2002.
- Marinko Perušić, "Rječnik čakavskog narječja općine Duga Resa i Karlovac", *ČR*, 14, 1986, 2, 35-73; 18, 1990, 2, 109-147.
- Marinko Perušić, *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškog kraja*, Karlovac, 1993.
- Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali*, Zadar, 1993.
- Ankica Piasevoli, *Saljska intrada*, Zadar – Sali, 1999.

- Saša Poklač, "Vplivi priseljencev na jugovzhodne dolenske govore – o govoru Črneče vasi", Novo Mesto, 2004. (rukopis)
- Viliam Pokorný, *Hrvati u Devinskom Novom Selu*, Bratislava, 1992.
- Viliam Pokorný a kolektiv, *Devínska Nová Ves*, Bratislava, 1995.
- Ladislav Radulić, "Opća svojstva rivanjskoga govora", *Zadarska smotra*, 44, 1995, 5-6, 19-23.
- Ladislav Radulić, "Obiteljsko-rodbinsko i drugo međusobno nazivlje na otoku Rivnju", *Zadarska smotra*, 48, 1999, 4-6, 101-108.
- Ladislav Radulić, "Prilozi i prijedlozi u rivanjskome govoru", *Zadarska smotra*, 50, 2001, 1-2, 219-231.
- Ladislav Radulić, *Rječnik rivanjskoga govora*, Zadar, 2002.
- Josip Ribarić, "Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri", *Srpski dijalektološki zbornik*, 9, 1940, 1-207.
- Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima*, Pazin, 2002.
- Ivor Ripka, "Odras slovensko-chorvátських jazykových kontaktov v nárečiach okolia Bratislavy", *HDZ*, 12, 2003, 63-68.
- Berislav Ropac, *Rječnik stranih riječi u čakavskom govoru Triblja*, Zagreb, 2001.
- Hrvoje Salopek, *Ogulinsko-modruški rodovi*, Zagreb, 2007.
- P. I. Sigeda, "Granica sloga v serbohrvatskom jazyke (na materiale susačeskoga govora)", *Pytanni movaznaŭstva i metodyki vykladanija moŭ*, Minsk, 1965, 20-28.
- Petar Skok, "Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg)", *AfslPh*, 32, 1911, 363-383, 33, 1912, 338-375.
- Petar Skok, "Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca", *HDZ*, 1, 1956, 215-278.
- Vera Smole, "Govor Kostanjevice na Krki in okolišnih vasi", *Vekov vek*, Kostanjevica na Krki, 2003, 583-593.
- Josip M. Sokolić-Kozarić – Gojko M. Sokolić-Kozarić, *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodolskog*, Rijeka – Novi Vinodolski, 2003.
- Milan Stakić, "Deklinacija imenica praslovenskih ū osnova u vrbničkom i dobrinjskom govoru ostrva Krka", *JF*, 33, 1977, 285-297.
- H. Steinhauer, *Čakavian Studies*, The Hague – Paris, 1973.

- Rudolf Strohal, "Jezične osobine u kotaru karlovačkom", *Rad*, 124, 1901, 78-153.
- Rudolf Strohal, "Neke dijalektične osobine iz trgovišta Vrbovskoga", *Nastavni vjesnik*, 11, 1904, 548-563.
- Rudolf Strohal, "Današnje oštarijsko narječje", *Rad*, 180, 1910, 1-57.
- Rudolf Strohal, "Dijalekt grada Vrbnika na otoku Krku u prošlim vjekovima uspoređen s današnjim", *Rad*, 199, 1913, 65-152.
- Šime Ružić Sudčev, *Pićan i pićonski idiomi*, Pula, 1999.
- A. Sujoldžić, B. Finka, P. Šimunović, A. Chaventre, P. Rudan, "Jezična mikroevolucija otoka Silbe i Oliba", *Rasprave*, 13, 1987, 107-155.
- A. Sujoldžić, B. Finka, P. Rudan, P. Šimunović, "Gradišćansko-hrvatski govori u međusobnom odnosu prema nekim govorima u Hrvatskoj", *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 8, 1990, 223-238.
- A. Sujoldžić, B. Finka, P. Šimunović, P. Rudan, "Lingvističke udaljenosti otoka Paga", *FI*, 18, 1990, 7-37.
- A. Sujoldžić, A. Marković, P. Šimunović, B. Finka, "Govori otoka Krka – uvod u antropološka istraživanja", *FI*, 20-21, 1992-1993, 423-447.
- Petar Šimunović, "Mozaik istarskih govora", *Istra*, 23, 1985, 3-4, 66-72.
- Petar Šimunović – Reinhold Olesch, *Čakavisches-deutsches Lexikon*, III, Köln – Wien, 1983.
- Antun Šojat, "Međudijalekatski odnosi u autohtonim govorima na području općine Duga Resa", *ZFL*, 27-28, 1984-1985, 899-906.
- Antun Šojat, "Govori u općini Duga Resa", *Zbornik Historijskog arhiva u Karlovcu*, 15, 1986, 42-66.
- Antun Šojat, "O koljnovskom govoru", *Rasprave*, 19, 1993, 339-351.
- Antun Šojat, "Jezični dodiri i prožimanja u dugoreškim čakavskokajkavskim govorima", *HDZ*, 10, 1997, 193-202.
- Ferdinand Takač, *Rječnik sela Hrvatski Grob*, Zagreb, 2004.
- Stjepko Težak, "O rezultatu dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca", *Ljetopis*, 62, 1957, 418-423.
- Stjepko Težak, "Izvještaj o istraživanju govora između Korane i Mrežnice", *Ljetopis*, 63, 1959, 456-458.

- Stjepko Težak, "Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četveroriječju", *RZSF*, 16, 1979, 37-52.
- Stjepko Težak, "Dokle je *kaj* prodro na čakavsko područje?", *HDZ*, 5, 1981, str. 169-200.
- Branko Turčić, *Sedmoškojani. Prvi čakavski rječnik*, Rijeka, 2002.
- Rudolf Ujčić, "O jednoj dijalektološkoj zabludi pri određivanju granice starosjedilačkih govora starosjedilačkog pazinskožminjskog dijalekta", *Istra*, 23, 1985, 3-4, 73-90.
- Anton Vaclavík, *Podunajska dedina v Československu. Monografia o Chorvátskom Grobe*, Bratislava, 1925.
- Vacláv Vážný, "Čakavské nářečí v slovenském Podunají", *Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě*, 47, 2, 1927, 122-336.
- Willem R. Vermeer, "Problems in Synchronic and Diachronic Phonology of Susak Čakavian", *ZFL*, 18, 2, 1975, 139-159.
- Willem R. Vermeer, "On the principal sources for the study of čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and *e*-presents", *Studies in Slavic and General Linguistics*, SSSL, 2, 1982, 279-341.
- Willem R. Vermeer, "Opozicija tipa živo/neživo u množini u jednom čakavskom sistemu (Omišalj)", *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 13/I, 1984, 275-288.
- Silvana Vranić, *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu*, 1, *Fonologija*, Rijeka, 2002.
- Silvana Vranić, "O fonološkome sustavu mjesnog govora Metajne", *ČR*, 30, 2002, 1-2, 111-136.
- Silvana Vranić, "Iz sintakse paških čakavskih govora", *HDZ*, 12, 2003, 151-167.
- Silvana Vranić, "Glagolski oblici u govoru Metajne na otoku Pagu", *Rasprave*, 30, 2004, 203-241.
- Silvana Vranić, "O mjesnom govoru Staroda", *Diahronija in sinkronija v dialektoloških raziskavah*, Maribor, 2006, 124-130.
- Silvana Vranić, "Prilog istraživanju govora Brgudca", *Riječki filološki dani*, 7, 2008, 753-761.
- Silvana Vranić – Sanja Vulić, "Grobnički govori u svjetlu novijih istraživanja", *ČR*, 36, 2008, 1-2, 145-157.

- Sanja Vulić, "Govor Zagorja kod Ogulina – susretište triju narječja", u: A. Luketić, *Zagorje kod Ogulina*, 1994, 46-48.
- Sanja Vulić, "Blagdanska imena u tkonskom, saljskom, kukljičkom i sestrunjskom govoru", *Zadarska smotra*, 46, 1997, 4-6, 57-65.
- Sanja Vulić, "Zemljopisni nazivi u nekim govorima na zadarskom otočju", *Zadarska smotra*, 47, 1998, 4-6, 33-44.
- Sanja Vulić, "Govori Hrvata u Slovačkoj", *Tjedan Hrvata iz Slovačke*, Zagreb, 2000, 19-22.
- Sanja Vulić, "Oštarska čakavica", *Oštarije*, Oštarije, 2002, 104-116.
- Sanja Vulić, "Govor Oštarija kod Ogulina u odnosu prema gradišćanskohrvatskim govorima", *Panonska ljetna knjiga*, Pinkovac, 2003, 428-439.
- Sanja Vulić, "Čakavski gradišćanskohrvatski govori Haca i Poljanaca u Mađarskoj", *Pogledi*, 2, 2003, 3, 87-88.
- Sanja Vulić, "Čakavski gradišćanskohrvatski govori Dolinaca u Mađarskoj", *Pogledi*, 2, 2003, 4, 117-119.
- Sanja Vulić, "Iz sufiksalne tvorbe imenica u saljskom i rivanjskom govoru", *Zadarska smotra*, 52, 2003, 4-6, 43-49.
- Sanja Vulić, "Modruški govori u okviru govora s čakavskom osnovicom u kontinentalnoj Hrvatskoj", *Modruš*, 1, 2004, 1, 19-21.
- Sanja Vulić, "Govor Hajmaša u Mađarskoj", *ČR*, 33, 2005, 1-2, 5-30.
- Sanja Vulić, "Složeno-sufiksalna tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima", *CSI*, 1, 2005, 47-60.
- Sanja Vulić, "Sintaktičko-semantička tvorba kao rubni način pri tvorbi imenica u gradišćanskohrvatskim idiomima", *CSI*, 2, 2006, 73-82.
- Sanja Vulić, "Oštarski govor u Strohalovo doba i danas", *Svjetlo*, 2006, 3-4, 181-193.
- Sanja Vulić, "Utrnuti i umirući čakavski govori oko Körmenda u Mađarskoj", *Riječki filološki dani*, 6, Rijeka, 2006, 339-356.
- Sanja Vulić, "Jezične sraslice u gradišćanskohrvatskim govorima", *ČR*, 34, 2006, 1-2, 115-119.
- Sanja Vulić, "Čista prefiksalna tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim idiomima", *CSI*, 3, 2007, 81-93.
- Sanja Vulić, "Nekoliko vrbničkih leksičkih zanimljivosti", *Nova Istra*, 12, 2007, 3-4, 198-201.

- Sanja Vulić, "Govor Hrvata u Mađarskoj koji su podrijetlom sa širega ogulinskoga područja", *Modruški zbornik*, 1, 2007, 13-51.
- Sanja Vulić, "Čista složena tvorba imenica u gradišćansko-hrvatskim idiomima", *ČR*, 36, 2008, 1-2, 97-111.
- Sanja Vulić, "O govoru Turković Sela", *Modruški zbornik*, 2, 2008, 3-29.
- Sanja Vulić – Jela Maresić, "Rječnik klimpuškoga govora", u: *Panonska ljetna knjiga*, Pinkovac, 1997, 370-395.
- Sanja Vulić – Jela Maresić, 1998: "Rječnik govora Novoga Sela u Gradišću u Austriji", u: *Panonska ljetna knjiga*, Pinkovac, 1998, 496-527.
- Sanja Vulić i Bernardina Petrović, "Slovački elementi u čakavskim govorima Hrvata u Slovačkoj", *Riječ*, 4, 1998, 1, 83-88.
- Sanja Vulić – Bernardina Petrović, *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj*, Zagreb, 1999.
- Bernadeta Zadrović, "Germanizmi u govoru gradišćansko-hrvatskog naselja Prisika. I. (Imenice)", *VI. Međunarodni slavistički dani*, Sambotel – Pečuh, 1998, 181-188.
- Dr. Zádrovich Bernadett PhD, *Govor Prisike – A Peresznyén élő gradišćei horvátok ça nyelvjárása*, Szombathely, 2006.
- Dr. Zádrovich Bernadett PhD, *Studije o gradišćanskim Hrvatima u Mađarskoj – A Tanulmányok a Magyarországon élő gradistyei horvátokról*, Szombathely, 2009.
- Vesna Zečević, "Izvještaj o dijalektološkom istraživanju u Senju", *Rasprave*, 2, 1973, 73-78.
- Sanja Zubčić, "Akcent glagolskoga pridjeva radnoga u sjevero-zapadnim čakavskim govorima", *ČR*, 31, 2003, 1-2, 139-163.
- Sanja Zubčić, "Atribucija u grobničkom govoru", *Grobnički zbornik*, 8, 2007, 153-162.
- Sanja Zubčić, "Iz sintakse grobničkih govora", *U službi jezika. Zbornik u čast Ivi Lukežić*, Rijeka, 2007, 47-74.

JUŽNOČAKAVSKI DIJALEKT

Prostiranje

Južnočakavski dijalekt glavninom je zastupljen na otocima od Pašmana do Korčule, uključujući i zapadni Pelješac (Lovište, Trpanj, Orebić, Viganj, Kučište, Kuna, Pijavičino, Potomje) i jug otoka Paga (Dinjiška, Povljana, Vlašići). Tom dijalektu, dakle, pripadaju mjesta od Ždrelca do Tkona na Pašmanu, otok Vrgada, Murter, Tisno i Jezera na Murteru, Prvić, Zlarin, Žirje i drugi otoci pred Šibenikom, Drvenik Mali i Drvenik Veli, Grohote i druga mjesta na Šolti, bračka naselja Supetar, Postira, Pučišća, Milna, Dračevica i druga, mjesta od Hvara preko Brusja, Vrisnika itd. do Bogomolje na Hvaru, Vela Luka, Blato, Smokvica, Žrnovo i druga mjesta na Korčuli. U prostiranju od Pašmana do Korčule svega je nekoliko štokavskih mjesta, Maslinica na Šolti, Sumartin na Braču, Sućuraj na Hvaru, Račišće na Korčuli. Tom dijalektu pripada i sjeverozapad Istre (Marija na Krasu, Babići, Materada, Brtonigla, Nova Vas, Kaštelir, Karojba, Grdoselo, Čepić, Šterna, Martinčići, Momjan, Merišće, Tadini) sjeverno od zone jugozapadnoga istarskog dijalekta i zapadno od pojedinih idioma ekavskih čakavskih i onih buzetskoga tipa. Ikavski čakavski idiomi su i Klana i Studena sjeverno od Rijeke, zatim zona od Novigrada i Privlake kod Zadra do Cetine (Bibinje, Sukošan, Sv. Filip i Jakov, Biograd, Pakoštane, Vodice, Primošten, Rogoznica, Marina, Vinišće, Trogir, Kaštel Štafilić i druga kaštelanska mjesta, Solin, Mravince, Žrnovnica, Stobreč, Dugi Rat itd.), ali uza znatan broj štokavskih mjesta na tom potezu: Nin, Zaton, Sveti Petar na Moru, Pirovac, Šibenik i okolica, Seget. Čakavsko je i južno Gradišće (Stinjaki, Santalek, Žarnovica, Jezerjani, Prašćevo, Veliki Medveš, Žamar, Nova Gora, Pinkovac, Hrvatska Čenča, Zajčje Selo, Hrvatski Hašaš, Vardaš i Katalena) kojem dodajemo i tzv. Štoje u mjestima Milištrof, Sabara, Vincjet, Čajta, Čemba (Austrija) te u selima Narda, Čatar, Hrvatske Šice i Petrovo Selo u Mađarskoj.

Fonologija

Vokal *i* kao refleks jata glavna je značajka južnočakavskog dijalekta. Ikavizmi se javljaju svagdje: *tílo* (Lovište), *cvít* (Kučište), *sikîra* (Viganj), *rít* "reći", *čovik*, *mîsto* (Stankovići kod Orebića), *zvîzdâ*, *tílo* (Vela Luka), *nîdra*, *mîsêc* (Blato), *kolîno* (Smokvica), *žîvît* (Čara), *dîtê* (Žrnovo), *divôjka* (Pupnat), *îst* (Lumbarda), *vîtar*, *covîk*, *vrîme*, *crîvo*, *obazdrît se* "obazreti se" (Komiža), *lik* (Vis), *bilîg*, *lînost*, *mîlît* (Brusje), *čovik* (Svirča), *vîdit* (Sveta Nedija), *lîpo* (Stari Grad), *jîst* (Jelsa), *izdîlît* "izdijeliti", *sridâ* "srijeda" (Vrboska), *bigunâc* "bjegunac" (Bol), *Blâgovist* (Pučišća), *cvî'te*, *cvîlît*, *ûsto* (Dračevica), *mîšât se* (Nerežišća), *rîč* (Škrip), *vîk*, *vîra*, *plîsan* (Selca), *susîda* (Pražnice), *civânîca*, *lîp*, *lîno*, *pîvâc*, *vîšt*, *zîvât* (Split), *cîlo* "vino bez vode", *kolîno*, *ûvrida* (Kaštela), *jîst* (Grohote), *nâprîd* (Donje Selo na Šolti), *divôjka*, *svî'ta*, *ûvik* (Zlarin), *mrîža* (Krapanj), *dîd* (Jezerca na Murteru), *odrîšîti*, *sikîra*, *îdro*, *gûzdo*, *sîme*, *bisîda* (Žirje), *brîst* (Tribunj), *čovik* (Vodice), *trîbati* (Sveti Filip i Jakov), *pîvati*, *sidîti*, *mîsec* (Bibinje), *bîsan*, *bižâti*, *prostrîti*, *sîme*, *ûvik* (Vrgada), *divôjka*, *orîx* (Tkon), *sridâ*, *rîpa*, *îsti* (Banj), *mîsto*, *pîvâc*, *zdîla*, *tîlo*, *trîska* "šamar", *vîra*, *nîki* "neki" (Ždrelac), *dî* (Petrcane), *mrîža*, *brîg*, *umrîti*, *dicâ* (Novigrad), *dîtê*, *mlikò*, *pîvâc*, *dlîdò*, *svidòk* (Povljana), *dicâ*, *bîžât*, *čovik* (Klana), *sridâ*, *nedîja* (Martinčići), *cîsta*, *gûzdo*, *kolîno* (Stinjaki), *snîg*, *žlîb*, *cîsta*, *medvîd* (Pinkovac), *glîdò*, *dîda*, *šlovîk* "čovjek" (Narda). Ekavizmi su uglavnom vrlo rijetki: *zènica* dolazi često ali neredovito (npr. *zînica* u Grohotama), *cesta* također često ali neredovito, *gusenica* ponegdje, *venac* češće, *telo* i *seno* također, ponegdje *petex* (Grdoselo), *repa* (Sveti Filip i Jakov), *de* dubletno uz *di* u Primoštenu, *živeti* ponegdje, *brest*, *verovati*, *treska* itd. U Klani je *semo* "ovamo". Napominjem da uz *nidra* || *nîdra* dolazi i *nâdra* (Murter, Ždrelac), također dolazi i *orax* (Lumbarda, Sveti Filip i Jakov), uz češće *orix* ili *orij*. Nije općenito *gûzdo* ili slično, na Pašmanu nalazimo i *nûzldò*.

Razumije se, stražnji nazal redovito je dao *u* (*pût*, *rûkâ*, *sûd* "posuda" itd.), jednako tako samoglasno *l* (*žût*, *kûk*, *sûnce* i sl.), međutim, u Grohotama dolazi *otrôbica* "jetra", prsl. *qtroba*. U više govora nalazimo *dignut(i)* ili slično, međutim, vrlo je čest tip *dignit(i)*, s prijelazom *-nu-* u *-ni-*. Izdvaja se sjeverozapadna Istra gdje je *o* u dijelu govora dao *o*: *rôka* (Tadini kod Kaštelira), *nôgo* (Kaštelir).

Također je samoglasno *l* dalo *u* (*vuk*, *žuč*) ili *ou* (*žout*, *dougo*) u govoru Klane. U više mjesta sjeverozapadne Istre *l* daje *o* ili *u*.

Prednji nazal iza *j* nerijetko je davao *a*, npr. *jazik*, *jatra*, *jatrva*, *zajgti* "uzajmiti" ili *jačmik*. U ostalim pozicijama, naravno, dobiveno je *e*: *meso*, *deset* i slično.

Šwa je davao *a*, npr. *danas*, *magla*, *dan*, *raž*, *vas* "sav", međutim, nalazimo i *pasit'*, rjeđe *malin*, s vokalizacijom poluglasa u slabu položaju. Nerijetko slušamo *vaze(s)ti* ili slično, s vokalizacijom slijeda *w + ə*, ali nije uvijek tako, npr. u nizu mjesta *udovac*, *Uskrs*, *ušenak* "uš", *učera* "jučer"; *tori* "utorak" u Drveniku. Ponegdje je dubletno, *vavik* || *uvik*. Osim toga, primjeri kao *jagla* "igla" (prsl. *jьgla*) nisu rijetki.

U mnogim mjestima dolazi *rest* ili slično "rasti" (Korčula, Hvar, Brač, Vis, Krilo, Jesenice, Kaštela, Šolta, Grdoselo), *resti* (Tribunj, Primošten, Murter, Vrgada, Pašman, Sukošan, dio Zadra Stanovi, Petrcane, Sveti Filip i Jakov itd.), vrlo često i *rebac*, *repak*, *rebak* "vrabac" ili slično, *krest(i)* ili slično. U sva je tri primjera proveden prijelaz *ra* u *re* na Braču, na Čiovu, na Šolti i Drveniku, Zlarinu, Murteru, Vrgadi, Pašmanu, u Poljicima, u Splitu i zapadno od njega (Trogir, Kaštela itd.), u Bibinjama itd. *Krest(i)* izostaje na Pelješcu, Korčuli, Hvaru, Visu, u Stinjakima, a *rebac* ili slično je najzastupljenije. Npr. u Nardi dolazi *vriëbàc*, a promjena izostaje u ostala dva primjera. Na Drveniku bilježimo *rëbac*, *rëst*, *krëdimice*, ali je *grajãš* običnije od *rëbac*.

Vrlo je čest oblik *greb* zastupljen od Pelješca preko Korčule, Visa, Hvara, Brača, Drvenika, Zlarina do Vrgade te oko Splita. U jednim je govorima *grëb*, u drugima je došlo do duljenja pred šumnikom pa dolazi *grêb*, uza zatvaranje vokala (Brač) ili diftongaciju (Hvar).

Vrlo je često *krelo* "krilo".

Ispred nazala *o* mjestimice prelazi u *u*, npr. *unde*, *unda*, *mumak*, *s mužun*, *zbogun* i sl. u mnogim mjestima. Naravno, puno ima primjera za izostanak takvih prijelaza, npr. u Selcima *Komār je udrì bÿxu sikìron po trbÿxu*, *sikìra rebatìla*, *komārù nòs razbìla*. U Kaštelima je npr. *onòd* "ondje", a na Drveniku *ùnderak*, uz nekoliko drugih mogućnosti. U načelu od zapadnog dijela Šolte prema sjeverozapadu mijenja se *o* u *u* ispred *n* koje zatvara slog. Recimo, na Žirju je *z bratun* I jd., u Ždrelcu *nogun* itd.

Dugo *a* u mnogim govorima prelazi u *o*, u zatvoreno *a* ili u diftong. Riječ je o pretvaranju kvantitativnih kontrasta u kontraste po vokalnoj boji, tj. o duljenju naglašanih kratkih vokala u svim slogovima osim u posljednjima ili o diftongaciji dugih vokala. U dalmatinskoj zoni dulji se obično samo *a*, pa i ono *a* dobiveno od šwa. Tako u dugim slogovima *a* prelazi u *o* (npr. *rôj* "raj"), *e* i *o* se zatvaraju ili diftongiraju (*lêđ*, *piêt'*, *nôť*, *duôt'* "doći"), a *a* je dobiveno duljenjem *â* izvan posljednjega sloga u *ã* (*brãt'a*). Tako onda na Braču imamo *dôn* "dan", *zajôt* "zajmiti", *ml̃nor* (nekada dugo *a* u međuvremenu je skraćeno), na Vrgadi *zajãti*, *grãđ*, *rĩbãř* itd. Na Žirju može biti dubletno, zatvoreno *a* ili *ua*. Međutim, npr. u Nardi je *slãma*, *ñsãn* itd., dakle, bez promjene. Obično naknadno produljeno *a* ostaje bez promjene vokala, npr. *jãbuka*, *pãmet* u Dračevici, *vãzmeš*, *dãrvo* u Brusju itd.

Dugo *e* i *o* može biti zatvoreno ili diftongirano, npr. *ziec*, *riest*, *gotuof* "gotov", *duošla* u Stinjakima (tu se i *ã* zatvara), *bruod*, *muoj*, *piet*, *mieso* u Starome Gradu na Hvaru itd. Štoviše, dugo *o* u Komiži može dati *u*, npr. *brud*, *vul*, dugo *e* može prijeći u *i*, npr. *pist*, *matiki* G jd.

Redukcije vokala nisu iznimne; npr. u Ložišćima nalazimo *prko* i slično, *prpotentan*, *prsvadit* "uvjeriti, nagovoriti" u Kuni na Pelješcu itd. Samoglasno *r* može biti sekundarno, kao što smo upravo vidjeli, može se čuvati (npr. *Xrvãška* u Stanovima), može prijeći u *ar* što je vrlo često (npr. *gardelîn* u Lumbardi, *cepãrkat* "čeprkati" u Komiži), nije sasvim rijedak prijelaz u *er* (npr. *Vrgãda* ili *Vergãda* na Vrgadi, *čërf* u Nardi, *xerbãt* u Čataru), a može se javiti i stanoviti popratni vokal, kao npr. u Žirju *dãrvo*. Relativno rijetko samoglasno *r* je dugo, npr. u Klani *zapfli* "zatvorili".

Prsl. *d'* dalo je u čakavaca ikavaca uglavnom redovito *j*: *meja* (Lovište, Kučište, Viganj), *tuji* (Lumbarda), *saje* (Smokvica), *meja* (Blato), *tuji* (Vrboska), *vij* imperativ "vidi", *mejoš* (Brusje), *tuj*, *tujin*, *preja* (Brač), *meja* (Split), *preja* (Trogir), *saje* (Drvenik), *saja* (Grohote), *sajan* "čađav" (Kaštela), *tuji* (Zlarin), *preja* (Žirje), *tuji*, *meja*, *mejaš* (Vrgada), *preja*, *tuje* (Tkon), *tuji* (Ždrelac), *tuji* (Povljana), *saje* (Klana i Studena), *mlaji*, *slaji* (sjeverozapadna Istra), *žaja* (Stinjaki i Pinkovac), *preja* (Narda), *žeja* (Čatar). Ipak ima odstupanja od te slike, npr. *preža*, *žeža* (Sukošan), *preža* (Vrgada), *žed'a* (Ždrelac), *najmlad'i* (Klana), *med'a* (Stinjaki i Narda), *tuži* (Čemba), *xrd'a*, *med'a* (Pinkovac). U Kaštelima uz *j* može biti i *ž*,

jednako tako u Murteru, a slično je i u Tkonu i Trogiru. Očito je ž prevladalo u Privlaci, Svetom Filipu i Jakovu te u Petrčanima, a u Primoštenu je stanje kao u Sukošanu.

Prsl. *t'* u nizu je mjesta sačuvano: *mat'exa* u Poveljani, *plut'a*, *plet'e*, *Božit'* na Braču, *vrat'ot se* na Visu, *plet'e* u Zlarinu, *svit'a*, *pot'* na Hvaru, *svit'ar* "ribar na svjećarici kod noćnog ribanja na plavu ribu" (Lumbarda). Tako je i u Stinjakima i Klani. Do izjednačenja *č* i *t'* u srednjem glasu došlo je na jugozapadu Pelješca, u Sukošanu, Murteru, Grohotama, Kučistu, Kaštelima, Pakoštanima, Primoštenu, na Drveniku i na Vrgadi, u Splitu; u posljednje doba, sva je prilika, i u Trogiru. Ima govora u kojima se ne izgovara *t'* nego se izgovara *ć*; tako je u Petrčanima, Svetom Filipu i Jakovu, u Privlaci, u Tribunju itd.

Čakavizmom su karakterizirani govori otoka Visa (Vis i Komiža), Hvar i Jelsa na Hvaru, Milna, Sutivan i Supetar na Braču, Trogir i dio govora u sjeverozapadnoj Istri (Materada, Babići Donji, Nova Vas itd.). Govori se npr. *ca*, *cetvorti*, *covik*, *dažjit*, *dož* "kiša", *iškat* "tražiti", *ižišt* "pojesti", *šjora* (Komiža), *Šoltani*, *išto*, *ništa*, *šmokve*, *Bracani*, *žene* (Supetar), *obroč* "obraz", *celo* "čelo", *špat* "spavati" (Hvar), *crcak* "cvrčak", *oštarija* "krčma", *žežinat* "postiti" (Trogir). Trogir je prije tridesetak godina prestao biti čakavsko mjesto. Čakavizam nestaje i drugdje. Npr. Mažecki je čakavizam registrirao u Grdoselu u Istri, no novija ga ispitivanja tamo nisu pronašla.

Čakavci ikavci su uglavnom redovito šćakavci, no i odstupanja su znatna. Njih ima npr. u Kučistu na Pelješcu (*ogñišće*, *baščina*, ali *grobište*), u Svetom Filipu i Jakovu (*ščap*, *gušterica*), Sukošanu (*ščap*, *gušterica*, *štipnuja*), Novigradu (*upuštati*), u zadarskim Stanovima (*ščap*, *gušterica*), u Petrčanima (*štap*), u Privlaci (*gušterica*). Dakle, dolazi *prišt'* (Smokvica na Korčuli), *gušt'er* (Vela Luka), *gušt'er*, *št'op* (Komiža), *št'ap* (Vrbanj), *dvorišt'e* (Dračevica), *ščap* (Krilu Jesenice), *gušćerica* (Split), *prišč* (Kaštela), *ščeta* (Trogir), *vriščati* (Primošten), *ščucavica* (Drvenik), *ščap* (Grohote), *pregršće* (Murter), *prišč* (Vrgada), *prišč* (Tribunj), *gušt'er* (Tkon), *klišćavac* "štipavac" (Poveljana), *ogñiš'te* (Klana i Studena), *kosišt'e* (Materada), *kosišt'e* (Stinjaki), *ušćipnut*, *guščar* (Štoji). Pakoštane su šćakavsko mjesto: *ogñište*, *štap*.

Od prsl. *žž* uglavnom je dobiveno *žj*, kako se i očekuje. Iznimke nisu česte (npr. u Pražnicama *zviždete*), a svode se na Pelješac (Trpanj: *dažđa*), Poveljanu (*moždina*), poneko mjesto u

sjeverozapadnoj Istri (npr. Karojba: *dažda*) te na čakavce ikavce u dijaspori (npr. Štoje) i na Vrgadu (*možžgani*, *zvižžiti* || *žvižžiti*). Navedimo nešto primjera sa žj: Smokvica: *dažja* G jd.; Blato i Lumbarda: *možjani*; Vela Luka: *zvižjete*; Vis: *možjoni*; Komiža: *dažja*; Pražnice i Nerežišća: *možjoni*; Dračevica, Selca i Bol: *dažja*; Brusje: *zvižjot*; Vrbanj: *možjani*; Kaštela: *dažja*; Split: *možjani*; Drvenik: *dažja*, *možjani*; Grohote: *možžgani*; Zlarin i Žirje: *možjani*; Klana: *na dažji*; Kaštelir: *dažja*.

Skup *čr*, vrlo običan u čakavštini, često izostaje u mnogim govorima. Tako je na Pelješcu redovito (npr. *crivo*, *crv*, *crni* u Kučištu), na Korčuli mnogo rjeđe (npr. u Lumbardi je *crjenica* "crvena zemlja", u Smokvici *črngaj* "zrnca crnog kukolja u pšenici" uz *crnostril* "vrsta zmije"), na Visu *č* izostaje zbog čakavizma (Komiža: *corv* "crv"), na Hvaru ne dolazi do promjene (Vrboska: *čorv*; Brusje: *črip* "crijep") osim ako nije uvjetovana čakavizmom, na Braču *cr-* je ponegdje često (Selca: *crjen*, *crnilo*, *crnoglavka* "grmuša crnoglava", ali *črivo*, *črv*, *črn*, *črjenica* "zemlja crvenica" u mnogim mjestima). U Krilu Jesenice imamo neizmijenjeno stanje samo u *črv*, kao, može se tako reći, i u nekim drugim mjestima (Primošten i Sukošan: *črv*, Tribunj: *črv*). U Splitu dolazi *crjen* "crven", *crńevina* "čađa", ali *črivo*, *črv*, u Kaštelima *crjenica*, *crnika* uz *čriva*, na Drveniku *crjen*, *crn* te *črivo* i *črv*. Na Žirju je *crno* "crna boja", *crĵin*, uz to *črivo*, *črv*, na Zlarinu *čriva*, *črv*, *črvĵiv* te *crnica*, *crnilo*, *crńur* "vrsta ribe". Pakoštane imaju *crv*, *crveno* itd. Na Pašmanu češće je *čr-* nego *cr-*, na Vrgadi, uz *criva* "seljačka obuća odličnija od opanaka", *crĵen*, *crn*, *crnka* "crna mačka ili drugo živinče", imamo i *črida* "skup ovaca", *črivo*, *črv*. U Poveljani je *crn*, *crnika*, *crviti* "bojiti tkaninu" itd., dok se sjevernije *čr-* dobro čuva [Klana, Studena (*črjeno*), sjeverozapadna Istra (*učrnit*), Gradišće (*čerf* u Nardi, *črišńa* među Štojima, *črĵeno* u Stinjakima, *črf*, *črn* u Novoj Gori)], naravno, tamo gdje nema čakavizma.

Kao i drugdje u čakavštini, i u južnočakavskom dijalektu *x* se čuva dobro. Ima relativno malo idioma u kojima je *x* manje-više izgubljeno, npr. Kaštela, Trogir, Sukošan, Petrčane, Stinjaki. Na Pelješcu bilježimo *x* (Kučište: *xijada*, *buxa*, *grax*), na Korčuli u mnogo manjoj mjeri (bilježimo npr. u Lumbardi *xervaski*, *xasna* "korist", *xabit*, u Blatu npr. *xudo dilo*, u Smokvici npr. *xlepiti*), na Visu, Hvaru i Braču mnogo i često: *xropat* "hrkati" u Komiži, *pelux* "suho otpalo lišće", *xervoski* u Visu, *xladenac*, *kuxińa* u Brusju, *orix*,

xirovit u Dračevici. U Krilu Jesenice i u Tribunju *x* je rubni fonem, ne dolazi često ni u Splitu, a sjeverozapadno od njega izostaje, ali ne u Primoštenu. U Grohotama *x* dolazi, uz prijelaze u *v* (*kruv*) i *k* (*makuña*). Na Drveniku u mnogim primjerima *x* izostaje, npr. *juxa*, *grax*, *xodit* "ići", ali *lad* "hlad", *kuvat*, *vr*. Na Žirju *x* se čuva u osnovi riječi (*xobotnica* npr.), ne u nastavcima. Na Zlarinu dolazi fonem *x* (npr. *xotiti* "htjeti", *uxutiti* "uhvatiti", ali i npr. *titi* "htjeti"), kao i na Vrgadi, gdje ipak slušamo *kuvati*, kao i na Pašmanu (npr. u Tkonu, Banju i Ždrelcu) i na Pagu (Povljana). Naprotiv, Klana i Studena imaju npr. *kuxat*, *xodit*. U sjeverozapadnoj Istri *x* se čuva dobro, npr. *uxo*, *krux* (Materada), *trbox* (Nova Vas). Stinjaki u Gradišću *x* nemaju, Nova Gora i okolica u nekim primjerima (početak i kraj riječi) nemaju *x*. Npr. u Nardi (Štaji) *x* se u načelu čuva (*straxota*), a otpada na kraju riječi i u dodiru s drugim suglasnicima (*siroma*, *verunac* "tjeme"; *verunac* je dobiveno od *vrxunac*). U načelu u južnočakavskom dijalektu *x* prelazi u *v* (npr. *kruv* u Svetom Filipu i Jakovu, *duvan* u Trogiru), u *j* (*strija* "streha" u Krilu Jesenice, *grijota* u Primoštenu itd.), u *k* (npr. *mačeka* u Krilu Jesenice, *svik* "svih" u Petrčanima, *krana* u Trogiru) ili se gubi (npr. *rast* u zadarskim Stanovima). Ponegdje je situacija dubletna, npr. u Trogiru *buja* || *buva*. Vrlo često čuje se *noxat*, gdje je *x* od *k*, ponegdje i *čixov* (Pražnice, Dračevica, Selca, Ložišća, Brusje, Stari Grad), što je dobiveno od *čigov*; *čigov* je dobro zastupljeno među čakavcima ikavcima, npr. na Zlarinu, na Vrgadi, na Pašmanu, u Kaštelima itd. U Murteru slušamo npr. *garoxul*, gdje je *x* od *f*, kao i u potvrđi *xumor* "dimnjak" (Pražnice). Štaji imaju npr. *štil* "htio" (s prijelazom *xt* u *št*), a općenito je često *fala* ili slično u značenju "hvala", mnogo rjeđe *vala*. U Gradišću dolazi protetsko *x*, npr. *xorali* "orali" u Novoj Gori, *xarš* u Čembi.

U južnočakavskom dijalektu fonem *f* dolazi vrlo redovito: *fumar*, *kafa* (Kučište), *fit* "najam", *trafik* "promet (Lumbarda), *fakin* "nosač", *profun* "miris" (Smokvica), *fortica*, *kofa* "košara" (Vis), *famija*, *afanat* "izazvati gubljenje svijesti" (Komiža), *fermentun*, *infišat* "umisliti" (Brusje), *fruštati* "bičevati", *preferiti* "preferirati" (Nerežišća), *forca*, *portafoj* "novčanik" (Selca), *familija*, *karanfili* (Krilo Jesenice), *friško*, *tajfer* "čelično dlijeto za kidanje željeza", *fermat*, *šufigati* "pirjati" (Drvenik), *fajda*, *barufa* "svađa" (Trogir), *ferata*, *koprifoko* "policijski sat" (Zlarin), *fešta*, *brfun* "vrsta ribe" (Žirje), *faco* "rubac", *rasfiłati* "raščešljati višestruki konop u sastavne dijelove" (Vrgada), *frigati*, *luft* "zrak" (Povljana), *familija* (Klana),

fažov (Studena), *kafe* (Marija na Krasu), *fajgulica* "ljubica" (Nova Gora), *kruof* (Stinjaki). Relativno su vrlo rijetka odstupanja tipa *vrigat* (Krilo Jesenice).

Dočetno *l* relativno se rijetko čuva u participima, npr. nedosljedno u Starom Gradu (*imol*) i u Vrbanju (*prenul*) na Hvaru, u Nerežišćima (*mogal*) i u Pražnicama (*zgrabil*) na Braču, u Komiži na Visu (*rodil*) te u Čembi u Gradišću. Otpadanje dočetnoga *l* često nalazimo na Braču, na Šolti, na Hvaru, na Visu, na Vrgadi, na Korčuli, a i u Martinčićima i Novoj Vasi u sjeverozapadnoj Istri te u Stinjakima. To su primjeri tipa *doni* "donio". Primjeri tipa *bija* dolaze u Splitu, u Tisnom, u Novigradu (*iznevirija*), na Žirju, na Zlarinu, u sjeverozapadnoj Istri (Materada, Babići Donji, Kaštelir, Labinci, Novaki Motovunski, Višnjani, Karojba, Marija na Krasu). U Klani dolaze primjeri tipa *našau*, u Studenoj primjeri tipa *ženiv*, dakle, u Klani dočetno *l* u participima daje neslogovno *u*, u Studenoj *v*. Na kraju, primjeri tipa *zapovidio* dolaze na Pelješcu (Orebić, Kučište, Viganj).

Na kraju riječi zvučni opstruenti mogu se čuvati (mnogi govori), može im zvučnost oslabiti (npr. u Komiži) ili biti izgubljena (Stinjaki).

Prijelaz dočetnoga *m* u *n* u nastavcima i u nepromjenjivim riječima uglavnom je redovit. Npr. na Pelješcu će biti *mišon*, *nožen*, *gledan*, *osan*, u Komiži *noson*, *sa nonoton*, u Visu *sedan*, *mislin*, na Vrgadi *osan*, *kqžen*, u Dračevici *sa svojima kozon* "sa svojim kozama", u Selcima *išt'at svit'on* "tražiti svijećom", u Sukošanu *nisan*, u Klani *pod krovon*, u Nardi *za gospuon* itd.

Do depalatalizacije *l* u *j* dolazi na jugu dijalekta. U Kučištu na Pelješcu bilježimo *gjiva*, *boje*, *kašjat*, *famija*, kako je i u Orebiću i u okolici. Tako je i na Korčuli (*čejade* u Lumbardi, *prijatej* u gradu Korčuli, *judi* u Veloj Luci), na Visu (npr. *prijatejstvo*, *žuj* u Visu, *famija* u Komiži), na Hvaru (*prijatej* u Vrboskoj, *jubit* u Brusju, *judi* u Vrbanju), na Braču (*uje* u Selcima, *žuj* u Dračevici, *prijatejica* u Bolu, *prijubivat* "priljubljavati" u Pučišćima, *boji* u Pražnicama, *košuja* u Ložišćima), na Šolti (*postēja* u Grohotama). Ta promjena zahvaća i Poljica (*pjuje* u Krilu Jesenice; iznimno se javlja *l*, npr. *badi!* "lopata"), Kaštela (*uje* u Kaštel Kambelovcu), Trogir (*prijatej*, *jut*) i Tribunj (*judi*, *poje*). Promjenu bilježimo i na Murteru (*žuj*). Na sjeveru, u Gradišću, u Novoj Gori i okolici ta je promjena zastupljena (*nedija*, *poje*, *zdravje*), Pinkovac također nema *l* (*steja*, *učitej*, *uje*).

Kod Štoja / je zadržano, osim u Milištrofu, gdje dolazi *pondejak*, *nedija* i sl.

Protetsko *j* dolazi od juga do sjevera dijalekta: *jope(t)*, *Jamerika*, *jin* "im" na Pelješcu, *justa*, *Jamerika* na Korčuli, *jušta* na Visu, *Jamerika*, *justa* || *jušta* na Hvaru, *justa*, *jusna*, *jepet*, *južina* "težački podnevni obrok" (Nerežišća) na Braču, *justa* u Krilu Jesenice, kao i u Kaštelima, a slično je i u Trogiru. I u Grohotama kaže se *Jamerika*, u Primoštenu *justa*, na Zlarinu *jepe*, na Žirju *jevo* "evo", u Tribunju *justa*, na Vrgadi *jopet* i slično, u Tkonu, Sukošanu, Stanovima i u Grdoselu *jopet*, u Poveljani *juprav* "upravo", u Stinjakima, Novoj Gori i u Nardi *južina* "objed", no u Novoj Gori je i *Jive*. Protetsko *v* dolazi u Gradišću (*vuš* u Novoj Gori, *vugersko*, *vujac*, *vuš*, *vusnice* itd. u Nardi, *vuzal* u Čembi, *Vugri* u Čataru), južnije izostaje, ali je na Vrgadi zabilježeno *vuje* "ulje", uz *uje* i *uļe*.

Zanimljivo je da u Nardi imamo *morje*, *štil* "htio", uz protetsko *v* (*vujac*). Tu ispred *i* i *l* prelazi u / (*raskožit*), *n* u *ń* (*načińit*), kao u Slavoniji.

Pojednostavnjivanja suglasničkih skupina dalekosežna su. Evo primjera za gubljenje zatvornosti kod *č* i *c* ispred zatvornih suglasnika: *maška*, *bez kuška*, *na rušku* (Kučiste), *kvoška* (Smokvica i Lumbarda), *junaški*, *kuška* (Komiža), *kuška*, *peste* "pecite" (Vrbanj), *xarvaski*, *kvoška* (Stari Grad), *reste* "recite", *Grška* (Dračevica), *dugaška* (Pražnice), *Xrvaska* (Krilo Jesenice), *kuška* (Kaštela), *ruški* (Grohote), *maška* (Primošten), *maška* (Tribunj), *maška* (Murter), *deško* (Vrgada), *maška* (Tkon), *osta* "octa" (Grdoselo). Kako primjeri pokazuju, te su promjene osobito zahvatile jug dijalekta.

Česte su i redukcije prvoga od suglasnika u suglasničkim skupovima: *di* "gdje" na Drveniku, u Dračevici, na Vrgadi, u Selcima, na Zlarinu, u Poveljani, *digod* u Visu i u Brusju, *svadere* u Grdoselu, *svudi* u Kaštelima itd.; *čela* ili slično u Komiži, na Drveniku, u Dračevici, u Lumbardi, na Vrgadi, u Smokvici, u Petrčanima, u Poveljani, u Grdoselu, u Čataru, *čelińak* u Selcima; *tica* na Drveniku, u Bolu, u Petrčanima, na Žirju, na Vrgadi, u Smokvici, u Komiži, na Zlarinu, u Čataru, *tičica* u Selcima, *tiť* u Poveljani, *tič* u Grdoselu; *šenica* ili slično u Dračevici, u Petrčanima, u Vrgadi, u Selcima, u Brusju, na Zlarinu, u Poveljani, Grdoselu, Novoj Gori itd.; *ko* "tko" u Bolu, Lumbardi, na Vrgadi, u Selcima, u Visu, u Brusju, u Poveljani, *kat* "tkati" u Novoj Gori, *duo* "tko" u Čataru, *niko* u Petrčanima, *nikor* u Komiži itd.

Ispadanje jednoga od dvaju suglasnika u suglasničkom nizu prilično je često, npr. *bogastvo* u nekim mjestima (Vrgada, Bol, Dračevica, Vrboska, Stari Grad, Petrčane, Kaštela, Sukošan, Murter, Stanovi, Komiža, Banj), primjeri *blagosov* i *blagosovit(i)* (npr. Split, Kaštela, Petrčane, Poveljana), potvrde kao *masan* "mastan" ili slično na Vrgadi, u Petrčanima ili u Novoj Gori (*məsən*), *mrtac* "mrtvac" u Splitu, Kaštelima, Trogiru, u Kuni, Kučištu, u Stanovima, u Čataru, na Zlarinu itd., *srb(i)* "svrbjeti" u Kučištu, Visu, Hvaru, bračkim mjestima, Grohotama, Kaštelima, na Zlarinu, u Murteru, na Vrgadi, u Sukošanu, Stanovima, Poveljani, Novoj Gori itd. Slični su primjeri kao *srap* "svrab" u Čataru, *sraka* "svraka" u Grdoselu itd.

Južnočakavski dijalekt bolje od srednjočakavskoga čuva akut, pa u mnogim govorima imamo tronaglasni sustav. Evo primjera za to: *kūška* "kučka", *māli*, *vazēst* (Vela Luka), *nēbo*, *mēso*, *strǎa* (Vrbanj), *glōvā*, *mlōd* "mlad", *sūša* (Dračevica), *sākōjak* "zatiljak", *ūvo*, *sūša* (Kriilo Jesenice), *jazik*, *tīlo*, *šūša* (Primošten), *besīda*, *mōre*, *māli* (Zlarin), *uvātiti*, *mēso*, *sūša* || *šūša* (Vrgada), *žūrīti*, *tīlo*, *divōjka* (Ždrelac), *šenīca*, *ļūbāv*, *jedān* (Novigrad), *selō*, *mūž*, *starīnskī* (Studena kod Rijeke), *rešēto*, *lōnci*, *škurīna* (Grdoselo), *jūžina*, *grīji* "grijesi", *prēja* (Stinjaki), *udovīca*, *gōdina* "kiša", *slāma* (Narda). Primjeri što smo ih naveli različiti su na različite načine (po broju slogova, po naglasnom mjestu itd.), tj. dobiveni su na različite načine, ali ostaje činjenica njihova tronaglasnog sustava na starim mjestima. Recimo, u Nardi dugi su akcenti dobiveni duljenjem; npr. u mnogim čakavskim mjesnim sustavima govori se *gōdina*, *slāma*. K tomu u Nardi fakultativno dolazi do prijelaza akuta u cirkumfleks. Također je u mnogim čakavskim govorima npr. *ūxo*, ne *ūvo* kao u Poljicima.

U glavnini dijalekta, dakle, imamo tronaglasne sustave. Dvonaglasne sustave nalazimo često u Gradišću, npr. u Čembi, u Čataru (npr. *mīsto*, *kolīno*, *tīsto*, *grixōta*), u Novoj Gori (npr. *šiēsti*, *pomīnat se* "razgovarati", *obrāz*, *sūza*), u Pinkovcu, u hrvatskoj Čenči itd., a i u Poveljani (*glāvā*, *nogā*, *pīvāc*, *mīsec*, *rōg*, *rēsti*). Svakako je u Poveljani najnoviji razvoj donio drugačije stanje s mnogo novoštokavskih elemenata.

Na Pelješcu javlja se peteroakcenatski sustav. Tako je u Kučištu (*kāšjat*, *molīt*, *jèzik*, *glāva*, *crīvo*, *stāri*, *ogāñ*), a u Kuni akut obično izostaje: *jūtro*, *jāgode*, *cvīt'e*, *sèkrva*, *kūpit*. Tako je i u Stankovićima kod Orebića: *kāmen*, *ōna*, *kojā*, *prītisak*. U kopnenim govorima s vremenom sve je jači novoštokavski utjecaj, pa onda nalazimo i

peteronaglasni inventar. Npr. u Pakoštanima bilježimo *bàba, lopàta, potòk, ràsti, dànas, gláva, sélo, séstra, vóda, jàje, pozdràvila, kod sestār*; akut je relativno rijedak, tj. u nizu primjera on je izgubljen ($\sim > \wedge$). Ipak se staro naglasno mjesto često čuva, a osobito je kratkosilazni akcent redovit u središnjim slogovima riječi (Tribunj: *lažŕivica*) i u posljednjem zatvorenom slogu: *čovŕik* (Tribunj). Akut u dijelu govora (Primošten, Tribunj, Grdoselo, Komiža) na ultimim višesložnim riječi alternira s cirkumfleksom. Navodim primjere za akut (Krilo Jesenice: *pŕismo*; Kaštel Kambelovac: *bižàla*; Trogir: *leptŕir*; Stanovi: *stòl*; Bibinje: *jedàn*) te za ostala dva uzlazna akcenta (Sukošan: *izájdi* imperativ, *kumpŕir*; Petrčani: *dírat*; Krilo Jesenice: *òbid, dalèko*; Kaštel Kambelovac: *sidit, bogàstvo*). U Kaštel Kambelovcu i Petrčanima javljaju se dvostruki akcenti, npr. u Kaštel Kambelovcu *grédà*. Glede duljina općenito je na čakavskom jugoistoku često skraćivanje nakonakcenatskih duljina. Međutim, sve je aktualnije ukidanje prednaglasnih duljina i ponovno javljanje zanaglasnih duljina. Npr. na Drveniku ne govori se više *mašklŕin* nego se govori *màšklŕin*. Na tom otoku riječ je o peteroakcenatskom sustavu: *vŕtâl, žèna, škòla, ormār, mŕika* "brašno". U Bibinjama čuvaju se prednaglasne duljine (*trāvà*), kao i $\sim$ (*mŕisto*), $\wedge$ (*jàje*), $\sim$ (*kòŕŕ*) i $\prime$ (*pétak*). Na području Klane uz tri akcenta (*dobrò, lípo, pedesēt*) dolaze prednaglasne (*plātŕnò, krŕlò*) duljine, a u sjeverozapadnoj Istri također (*sūdàc* u Grdoselu). Ponegdje, npr. u Brusju, izostaju duljine ispred akuta, npr. *rŕkà*, ali *rukè*.

Otočne govore jugoistočne čakavštine osobito karakterizira duljenje kratkoga naglašenog *a* izvan posljednjeg sloga: *opānaka* (Brusje), *kāmik* (Hvar), *pāmet* (Komiža), *jāgoda* (Ložišće), *šāka* (Pražnice), *jāstreb* (Stari Grad), *rāme* (Vis), *žāba* (Vrbanj) itd. Te pojave nema npr. na Vrgadi (*žāba, bižàti*; u Novom Vinodolskom i na Grobniku je *žāba, bižàt*), dakle, ne dolazi svagdje na južnočakavskim otocima; i na Zlarinu je *bižàti*. Kao rezultat kompenzacijskoga duljenja javlja se cirkumfleks (npr. *divòjka* u Dračevici, *dŕim* u Bolu), ali na Žirju i sjeverozapadno od njega (npr. Tkon, Ždrelac) dolazi akut u tipu *divòjka*; u primjeru *dŕim* duljenja nema. U Šepurinama na Prviću rezultat duljenja je dugi silazni akcent a ne akut, dakle *divòjka* kako je i na Zlarinu i na Šolti. U Šepurinama dolazi npr. *rŕka, nòga, zagrāditi, dòjde, obŕuka se* itd. Tu akut nije dao dugosilazni akcent, ali je novi uzlazni akcent dao akut. *A* se u zatvorenoj ultimim ne dulji npr. na Braču ili Hvaru (*nàš, otàc*), ali se dulji na Prviću (*nàš, tobāk* "duhan")

ili na Pašmanu. Na Braču, Hvaru i Visu obično dolazi do prenošenja kratkoga akcenta s otvorene ultime na zatvorenu penultimu (*krīvāc – krīvca* te *dolāc – dōlca* u Dračevici), a vokal se dulji u slogu koji zatvara zvučni šumnik: *bōb* u Bolu, *dīd* u Brusju i Dračevici, *būb* u Komizi itd. Primjere *divōjka* i *prāg* ili slično nalazimo na Braču, Hvaru i Visu (*divōjka – prāg* u Selcima, *divōjka – prōg* u Dračevici, *divōjka – prōg* u Visu, *divūojka – prōg* u Vrbanju, *divōjka – prōg* u Brusju). Razumije se, na čakavskom sjeverozapadu je drugačije, u Novom Vinodolskom je *divōjka*, *dīm*, *prāg*. K tomu, u Novom Vinodolskom je *jā*, *mī*, *gīneš*, na Hvaru *jō*, *mī*, *gīneš*.

Morfologija

U L jd. imenica m. i s. roda karakterističan je nastavak *-u*: *u trećemu misecu* (Kučišta), *po Broču* (Dračevica), *na parangalu* (Drvenik), *na svitu* (Vrgada), *na zubu* (Ždrelac), *u marču* (Povljana), *po obidu* (Narda), *na piru* (Santalek). Ipak postoji odstupanje, a ono se odnosi na područje Klane i Studene gdje je nastavak *-i* (*na stoli*). Naravno da je tu riječ o utjecaju obližnjih čakavskih govora.

U I jd. imenica ž. roda polazni je oblik s nastavkom *-oj*, a običan je nastavak *-on* ili slično (*nogon – Vrgada*; *gospuon – Narda*; *ribon – srednjodalmatinski otoci*). Obično je i u ostalim rodovima isto: *kruvon* na Vrgadi, *jutrōn* na srednjodalmatinskim otocima itd. Uz to, naravno, dolazi npr. *lišten* (Pražnice), *grozjen* (Grohote), *nožen* (Vrgada) itd.

Jednosložne imenice m. roda i neke dvosložne u N mn. obično imaju kratke oblike, bez segmenata *-ov-* odnosno *-ev-*. Bilježimo *puti*, *zidi*, *posli*, *kunci*, *sini*, *brigi*, *pod* itd., međutim, na Pelješcu može biti i drugačije, npr. u Kučištu je uz *crvi*, *zidi* također *bikovi*, *sinovi*, na Drveniku *Dusi* i *Duxovi*, na Vrgadi *bori* i *borovi*, *brodi* i *brodovi*, međutim, redovito je *puži*, *kjuč* (Vrgada) i sl.

U G mn. imenica čest je nulti morfem, npr. u Nardi redovito (*misiec*, *sinuov*, *mišev*, *lit*, *lesic*), na Drveniku neredovito (*vojniov* ili *vojnific*; *sestar*, *cabal*), slično u Klani i Studeni (*dan*, *puti*, *lit*, *besid*) te na Vrgadi (*javor*, *bunaričev*, *komadi*, *kil*, *nebes*, *rib*), *žen* ili *ženax*, *sini*, *sedli* (sjeverozapadna Istra). Na Pelješcu nultoga morfema nema:

dana, duša (Kuna), *sela* (Pijavičino). Na srednjodalmatinskim otocima je u m. r. tip *zub* ili *stolov*, tip *podix*, tip *brodix* ili *brodov*, tip *sel* ili *selix*, tip *žen*. U Pakoštanima dolazi i nulti morfem (*sto godin*) i nastavak *-a* (*tri miseca*).

U A mn. imenica m. roda dolazi nastavak *-e*, npr. *vidin kuške* "vidim pse" u Kučištu, *u bolesti ija moje trude* (Šepurina na Prviću), *olupčiče speť* (Klana), *vidin brode* (Privlaka), od Vrgade prema sjeverozapadu je na otocima nastavak *-i*, npr. *natežu brodi* (Vrgada), *imamo brodi* (Ždrelac), *pilot uva ža strani brodi u porat* (Povljana) itd.

Uglavnom su nastavci D, L i I mn. izjednačeni, no ne na isti način: *Brdiman, nebesiman, maslinan* (Drvenik), *brigovima, koňima, volima* (Kučište), *po brodin, u partizanin, sinovin* (Vrgada), *zidima(n), drobina(n)* – Brač, *ženami, sinimi* (Ždrelac), *daj tovarima isti; u grādima* (Žirje), *ženaman* (Murter). Međutim, u Nardi su sačuvani stari nastavci (D *gušiččen*, L *po zubi, na kuoli, u ruka*, I *iz onimi ljudi, iz moimi sestrami*). Slično je i na području Klane i Studene: D *susidan*, L *v rukax*, I *z matikami*. U Pakoštanima češće je novoštokavsko stanje nego čuvanje starine.

Zanimljivo je da je imenica *brod* u jednini ženskoga roda (*Čigova je no brod?*), a u množini muškoga (*Čigovi su no brodi?*), i to u Šepurinama na Prviću, gdje se kaže i *brod je potonila* "brod je uronio u more iznad crte gaza kad je prazan". I u Vodicama *brod* je ženskoga roda, a tako je nekad bilo i u šibenskom štokavskom Dolcu (Vinko Nikolić: *bodulska brod* u pjesmi "Noćnja slika" u zbirci *Moj grad*). Na Braču su muškoga roda imenice *zvon, glod, vlos* itd. I na Vrgadi muškoga su roda *zvon* i *glad*, također *minut, pot* je ženskog roda, *stvore* srednjega. U Kučištu i u mnogim drugim govorima čakavaca ikavaca *kokoša* je ženskoga roda i sklanja se po *a*-deklinaciji.

Među zamjeničkim riječima moramo izdvojiti *ja, jg* i slično, međutim, Klana i Studena imaju *jast*. Naravno, dolazi *ča*, ali i *ca, što* || *šta, kaj*. *Ca* je u čakavaca, *što* ili *šta* u nekim južnijim predjelima zone od Korčule do Novigrada, Petrčana i Poveljane. U Žirju je često *ča*, rjeđe *što*, ali redovito *zašto, u što* itd. I na Drveniku je odnos *ča*, ali *ništa* "ništa", *ništo* "nešto" itd. U Gradišću *što* je često, u Pakoštanima redovito. *Kaj* srećemo u Klani, sporadično u sjeverozapadnoj Istri; obično je tamo *ča* i *zašto*. Često je u raznim stranama *ko* "tko", pa onda i *niko* "nitko" itd. od Korčule do zadarske zone, ali i u Gradišću (međutim, *do* je u Nardi npr., gdje dolazi i *što, nigdor*). Nerijetko je

ipak *ki*, npr. na Žirju. Pokazne zamjenice obično glase *ovi*, *oni* ili slično, često i samo *vi*, *ni*. U Kučištu je *oni*, *ovi*, u Dračevici (*o*)*ni* "onaj", (*o*)*no* "ona", (*o*)*no* "ono", *ovi*, *ova*, *ovo*, na Zlarinu *oni*, *ovi*, u Poveljani *ovi*, *ova*, *ovo*, ali u egzemplifikaciji poveljanskoga rječnika *vo doba*. Na čakavskom sjeverozapadu često je *ov*, *on* i slično. Međutim, na području Klane supostoji *ov* i *ovi*, *ta* i *ti*, *on* i *oni*, to je, dakle, kombinacija jugoistočnih i sjeverozapadnih osobina. Na Žirju je (*o*)*vaj*, *taj*, (*o*)*naj*, ali i (*o*)*vi*, *ti*, *oni*, pa i *taj* || *ti*, *otaj*, *oti*, zatim *vas* i *sav*. Šepurine na Prviću imaju *ča*, *ki* "tko", (*o*)*vi*, (*o*)*va*, (*o*)*vo*, (*o*)*ti*, (*o*)*ta*, (*o*)*to*, (*o*)*ni*, (*o*)*na*, (*o*)*no*, zatim *sve* i *svako* "svatko". Na Vrgadi je (*o*)*vi*, (*o*)*vā*, (*o*)*vo*, *što*, *zāč*, *svas*, *sva*, *sve*, na Hvaru *vas*, *sva*, *sve*, na Zlarinu *svačesa* "svašta". Dračevica ima *vas*, *sva*, *sve* || *svo*, zatim *svaki*; tako ili slično je i drugdje na Braču. Na području Klane je *se* "sve", *saki* "svaki" itd., dakle, kao drugdje na sjeverozapadu. Komiža na Visu ima *vas* "sav", ali *šve*. U Trogiru je *vas*, *svakor* "svatko" i sl. Zanimljiva je Narda s *uov* "ovaj", *ovuo* "ovo", ali npr. *na ni kraj* "na onaj kraj". Murter ima jugoistočno *vi*, *ni*. U Kučištu je *što*, *ko*, *svašta*. U Kaštelima je *ča*, *ti* "taj", *vas* "sav; čitav", *svakor* "svatko". U gradu Korčuli je *što*, *ko* "tko", zatim *ovi* "ovaj", *ti* "taj" (u starijih *oti*), *oni* "onaj", *vas* "sav", *svikolici* "svi" itd.

Pridjevi imaju određeni i neodređeni oblik, pri čemu se u atributskoj službi češće upotrebljava određeni, a u predikativnoj službi neodređeni oblik pridjeva. Obično se određeni pridjevi sklanjaju po zamjeničkoj deklinaciji, mnogo rjeđe po imeničkoj. Relativno često u deklinaciji imamo *-ega* u G jd. (Brač: *bogatega*; Vis: *šmartnega* "smrtnoga"), *-emu* u D jd. itd., ali ima i takvih govora u kojima se uopćava *-oga*, *-omu*, npr. *dibloga* na Drveniku, pa i onih u kojima je *lipoga*, *tujega* (npr. Žirje). Srećemo komparative tipa *višji*, *debji* (Brač), *širji*, *užji*, *nižji* (Prvić), *širji* (Pelješac), također *stariji* (Brač), *crniji* (Prvić) itd.

Primjeri *dobron ženi* (Kučište), *dajen lipon ženi* (Korčula), *na livon strani* (Pijavičino), *onon malon* "onoj maloju" (Selca), *on jon govori* (Vela Luka) povezuju te čakavce s nizom štokavskih govora od Dubrovnika do Šibenika; do te je pojave i došlo pod štokavskim utjecajem. Isto je tako *dajen jon* (Korčula) i slično.

U južnočakavskom dijalektu infinitivi su od Prvića i Žirja prema sjeverozapadu neokrnjeni (Šepurine na Prviću: *svršiti*, *štiti*; Žirje: *posaxniti*, *digniti*; Banj: *peřž*; Ždrelac: *mekniti* "metnuti"), a i na susjednoj obali je tako (Vodice, Tribunj, Pakoštane, Sveti Filip i

Jakov, Sukošan, Petračane), npr. *kašlati* u Sukošanu, *ulisti* u Svetom Filipu i Jakovu. Drugdje je infinitiv okrnjen, tipa *pot'* npr. (Korčula) ili tipa *do* "doći". Gdjegod suglasnik iz prezentske osnove prodire u infinitivnu, pa npr. na Vrgadi dolazi *šečati se* "šetati se".

U prezentu izrazito je čest tip *mašen* (Drvenik), s prijelazom *-m* u *-n*, a inače u 1. 1. jd. prezenta često bilježimo *mogu*, rjeđe *moren*, no i jedno i drugo dobro je zastupljeno. U 3. 1. jd. prezenta nastavci su različiti. Pogledajmo primjere: *vidu* (Lumbarda), *razumu* (Tribunj), *smu* (Žirje), *kopaju* (Vis), *umidu* (Vodice). Nerijetko u istom govoru nastavci alterniraju: *nosu* i *nosidu* na Drveniku.

Od glagola *sič* "sjeći" u 3. 1. mn. prezenta u Kaštelima imamo *siču* tako da fonem *č* dolazi u svim licima množine.

Iterativni prezenti tipa *pokrije* "pokriva" govore se jugoistočno od Drvenika: *svučijen* (Grohote), *svukujen se* (Bol na Braču) itd.

Aorist se ne javlja mnogo u čakavaca ikavaca, no ipak ga ima, npr. *spoti se potezati* "oznojih se potežući" (Vrgada). Rijedak je i imperfekt, pa ga ponegdje uopće nema, a ponegdje se javlja samo imperfekt glagola *biti*, npr. na Žirju ili na Prviću; na Prviću bi se npr. reklo *bišeš pobignuti* "trebalo je da pobjegneš". Pluskvamperfekt se tvori pomoću perfekta glagola *biti*, npr. na Vrgadi *san bila brzo zanosečala* "bila sam brzo zatrudnjela".

Budućnost se izražava konstrukcijama kao *ubiču ga* ili *zaklati ču ix* (Vrgada), kao i primjerima tipa *Ako bude(n) moč, doniču ti* (Šepurine) "Ako budem mogao, donijet ću ti". Pojava futura I. glagola *biti* i pridjeva radnog glavnoga glagola nazvana je u literaturi predbudućim vremenom, a dolazi u nizu govora čakavaca ikavaca. Npr. na Prviću se kaže *ja misli(n) da će biti doša* "ja mislim da je došao".

Imperativi su različiti, npr. u 2. 1. jd. *reci* na Čiovu, *reci* ili *reči* u Vodicama, *reči* u Poveljani. Imperativom prošlim, tj. načinom u kojem se imperfektivnom formom glagola *biti* i infinitivom izražava nešto što je netko trebao izvršiti u prošlosti a nije, služe se i čakavci ikavci, npr. *bišeš mučati* (Murter) "trebao si šutjeti".

Kondicional I. tvori se od radnog pridjeva glavnoga glagola i od glagola *biti*, s time da su u mnogim govorima odstupanja od praslavenskoga stanja velika, npr. u Banju dolazi *bi, bi, bi, bimo, bite, bi*, na Vrgadi, Žirju i Prviću isto tako, na Korčuli *bin, biš, bi, bimo, biste, bi*, na Braču *bin, biš, bi, bimo, bite, bi* || *bidu*. Primjer za kondicional II. bio bi *ne bi bila po ocu došla do kruva* (Vrgada).

Glagolski prilozi sadanji glase npr. *cvilet'* (Brač), *pitajut'* (Šolta, Čiovo, Drvenik). Glagolski pridjevi radni glase različito, npr. *vikol* (Komiža), *nosi* (sjeverozapadna Istra), *vidija* (Drvenik) itd. Glagolski pridjevi trpni također glase različito, npr. *donesen* u Kaštelima, *donešen* u Vodicama, *donesen* i *istrešena* u Tribunju; razlika je u čuvanju prezentske osnove (*donesen*) ili u alternanti prezentske osnove (*donešen*).

Sintaksa

Često je red riječi u rečenici slobodan, ovisno o tom što se želi istaći. Može se reći *bila je malašna* ili *kad je malašna bila* (Vrgada), *ove tri koze su za racu* ili *ostavi san koze tri za racu* (Brač).

Uz brojeve 2, 3, 4 prevladavaju primjeri kao *dvo puta* (Bol), *tri mista* (Dračevica), *tri pasa mriže* "tri mjerne dužine mreže" (Korčula), *četiri spuda* "četiri mjere za vapno" (Vrgada), *četiri fakina* "nosača" (Korčula), *dva stola*, *tri kluča*, *četiri sina* (Pakoštane).

Osobito u pripovijedanju javljaju se elipse, izostavljanja pojedinih dijelova u rečenicama, npr. *popeškon ču te* (Vrgada); *popečak* je "željezni žarač", a izostavljena je riječ *udriti*. Slično je na Braču: *a jo nega pjus po čunki*; *čunka* je "gubica". Na Žirju *ide na tvornicu* znači da netko ide na rad u tvornicu.

Česte su ili nisu rijetke bezlične konstrukcije: *zabolilo ga i pasalo mu je* (Brač); *mitilo me* "mimoišlo me" (Vrgada); *snimalo nas u kqzalištu* (Žirje).

Na Vrgadi uz jedninu zbirne imenice glagol može stajati u množini, npr. *gredu sva ronda sutra u Bijograd* "ide sva patrola sutra u Biograd". Slično dolazi jednina mjesto množine na Braču: *maslina se dobro podnila* "maslina se dobro drži".

Enklitička negacija može biti naglašena: *àko čē, ako nē* "ako hoće, neka hoće, ako ne će, neka ne će" (Vrgada).

Mjesto posvojne zamjenice na Vrgadi može doći dativ lične zamjenice: *sestra mi*. Tako je i na Žirju: *meni je mati ošla u grq* "moja je mati otišla u grad".

Često se rabi prijedlog *u* s genitivom imenskih riječi koje znače ili određuju što živo. Tako će se odrediti npr. mjesto gdje se što nalazi,

recimo *ni u naš tvoj otac* (Žirje), *ostavi san u nega sve će san doni* (Dračevica). U Dračevici dolazi *če*, jer je tamo upitni i odnosni oblik *če*; može doći i *čo*. Na Vrgadi bi se pitalo *je li prsura u vas?* "je li tava u vas".

Posesivno značenje obično se izražava uporabom prijedloga *o(d)* s genitivom: *baloga o tovara* "izmetina magarca" (Žirje); *a di je čep od one boce?* (Vrgada); *kruv od žita* (Pakoštane); *imo ruke od mrtvega* (Nerežišća). Prijedlog *od* može doći i s lokativom: *od jednomu sinu* (Žirje); *niti mi govorite od otomu* (Vrgada); *pripovida se o || od ton fačendi* "priča se o tom događaju" (Korčula).

Dosta je čest etički dativ: *tako ti Isukrsta* (Žirje); *ki je to tebi očervi?* "tko je to tebi obojio" (Vrgada).

Da se objektom u akuzativu obuhvaća cjelina, a objektom u genitivu dio cjeline, to pokazuju primjeri, recimo *poj po mliko*, ali *poj po mlika* (Žirje). Prvi iskaz kazuje da netko pođe po sve mlijeko koje ima, drugi po malo mlijeka, npr. šalicu.

Akuzativ, koji inače služi za oznaku kretanja, u nekim srednjodalmatinskim govorima označava mjesto, npr. *stali su nekoliko mjeseci u zbjeg u El-Šatu* (Žirje); *ja san u tinel*; *cilo san jutro leža u posteju* (Split).

U nizu govora prijedlog *s(a)* uglavnom postaje opća karakteristika instrumentala bez obzira na značenje, npr. *di će s mojun čerun*, ali i *s veslun se vozi* (Žirje); *kako ču s tobon o tlox udriti* (Vrgada). To ipak znači da dolaze primjeri i instrumentala sredstva bez prijedloga *s(a)*, a minimalno se prijedlog izostavlja u instrumentalu društva.

Uz glagole *tit(i)* i slične u značenju "htjeti" te *tribat(i)* uglavnom redovito stoji infinitivna rekcija, a ne *da* + prezent: *unda ni tija ništa reči*; *potle se triba sumporati* (Žirje); *ako bude itit pitat, može* (Bol); *triba se dogodit nikuo čudo* (Splitska na Braču).

Pod mletačkim utjecajem javlja se oblik glagola *činit(i)* + infinitiv kojega drugog glagola: *čini se čut da znamo kako si*; *čini mi zna ka partiješ* (zna "znati", *partit* "otputovati") – Korčula; *činiš me čekot* (Dračevica); *ti si me čnija piti* (Žirje).

Naravno, sintagma *za* + infinitiv dolazi i u južnočakavskom dijalektu: *ako bimo ix mogli zet za prenošit* (Klana); *gonil je na mula darva na Luku za prodat* (Komiža); *zlica drvena za mišati* (Žirje); *zajo san mu motiku za kopat* (Dračevica – *zajot* "zajmiti").

Često se rabi prijedlog *ta* || *ča* kojim se uz glagole kretanja izriče odmicanje od mjesta boravka: *gren ča verč malo žita šušiti* (Vrgada); *ajde ča* (Žirje); *aj ta* (Trogir); *xol ta oltota* "idi ča odavde" (Brusje); *marš ta* (Vis); *gren ta jo pul Splita* (Komiža); *grin ta* (Zlarin); *xodi ča* (Korčula).

Primjeri kao *imela je* ili *mlika j bilo* (apokopirani oblik 3. 1. jd. svršenoga prezenta glagola *biti*) zabilježeni su u govoru Studene.

Leksik

Oveći broj dijalekatnih rječnika s južnočakavskoga područja omogućuje da steknemo znatnu sigurnost u raščlanjivanju leksika te dijalekatne jedinice. Pritom je zanimljivo usporediti leksik stanovništva od Pašmana do Korčule i Pelješca s onim u sjeverozapadnoj Istri ili na jugu Gradišća. Očito je velik broj posuđenica iz talijanskoga na istarskom sjeverozapadu, kao i u jugozapadnom istarskom dijalektu. Za znatan broj riječi sa sjeverozapada Istre (npr. *boška* "šuma", *kampaña* "polje", *pipa* "lula") nemamo istih ili sličnih leksema npr. na Vrgadi, ali to, naravno, ne znači izostanak takvih primjera u svih dalmatinskih čakavaca ikavaca. Npr. u Splitu, u Kaštelima i u Trogiru bilježimo *bošket* "grmlje, šumica", tako je i u Škripu na Braču, na Korčuli (Smokvica, Korčula, Lumbarda), na Pelješcu (Kuna) i na Zlarinu nalazimo *bošak*, u Brusju *bušak* odnosno *buška*, u Komiži *bušak* i *buška*, da ne navodimo dalje. Riječ *kampaña* registriram u Visu, pri čemu leksikograf Andro Roki-Fortunato napominje kako se "rijetko ... reče i to u šali". Uz to spominjem splitsku riječ *kampatik* "poljarina". Riječ *pipa* srećemo u Splitu, na Braču, na Hvaru, na Visu i na Korčuli. Južnočakavski dijalekt u Istri ima osjetno znatniji broj leksičkih osobina zajedničkih sa slovenskima nego na glavninskom području dijalekta, npr. *xlapac* "sluga". Još veće razlike pokazuje usporedba leksika u gradišćanskim Stinjakima i u Brusju na Hvaru npr. Na Hvaru, a ni drugdje u Dalmaciji, nema stinjačkih primjera kao *godina* "kiša", *kača* "zmija", *vračiti* "liječiti", a to je posve normalno budući da ti čakavci ikavci u Gradišću nisu iseljeni iz Dalmacije već se, po svemu sudeći, radi o iseljenicima iz okolice rijeke Une. U ovom dijalektu nalazimo i

zanimljive arhaizme, npr. *lukno* "slabost, iznemoglost" (Brač, Vis). Ta riječ uglavnom dolazi u primjerima kao *past u lukno* "onemoćati posvema, zaleći u samrtničku postelju" (Vis), *zapast u lukno* "trajno zaleći" (Brač). Drugi je arhaizam *pajid* "mali nametnik koji živi na kokošima" zabilježen na otoku Prviću, s time da na Vrgadi dolazi *pojid* u značenju "gamad (što jede: uši, stjenice)". Riječ *pir* "žitarica" zabilježena je na Vrgadi, ali i ponegdje drugdje, npr. u Grohotama je *pir* "vrst ječma", a u Kaštelima je *pir* "vrsta žitarice". Posebno napominjem da leksem *tovariš* "drug na ribanju u brodu", zabilježen na Vrgadi, dolazi i u nizu srednjočakavskih mjesta (Kukljica, Sali, Iž, Krk, Hreljin), ali i u Splitu. Tu riječ, bogato rabljenu u likovima *tovariš* i *tovaruš* u hrvatskoj književnoj baštini, nalazimo i u Gradišću, među ostalim u Stinjakima (*tovaruš*), doduše u nešto drugačijem značenju, "prijatelj". Naravno, valja naglašeno spomenuti i ulazak zamjenice *što* u veći broj govora čakavskoga juga, uključujući i lastovsku oazu; napominjem da u Klani dolazi *kaj*, donekle i na istarskom sjeverozapadu. Primjeri kao *jid* "ljutnja", *jidit se* "ljutiti se" (i *jušit se* ponegdje) dolaze na području južnočakavskoga dijalekta (Split, Brač, Lumbarda, Korčula, Vis, Brusje, Kaštela, Trogir, Blato), dok ostali čakavci imaju *jad*, *jadit(i) se* ili *lutit(i) se*. Primjeri kao *mozoj* znače u južnoj čakavštini "žulj", a dolaze u korčulanskim mjestima, pa i na Pelješcu (*možuj* – Kuna). Sjevernije je *mozoj* "čir" ili "prištić (na licu)". Ikavska čakavština jugoistočno od Pašmana u značenju "debeo" upotrebljava *prtil* ili slično (Brač, Trogir, Vrgada, Korčula, Blato, Lumbarda), dok je na ekavskom Cresu *til*; odatle prezime Tiljak. *Grusti mi se* sve od Istre do sjevera južne čakavštine (Pašman) znači "ne će mi se" ili slično, ali je u ikavsko-ekavskoj čakavštini (Iž, Sali) zabilježeno *grustiti se* "militi se za nekim koji je odsutan" ili "čeznuti". U Šepurinama na Prviću, kao i na Žirju, registrirano je *itros* "jutros" uz *jutros*. Na Žirju, na Vrgadi, na Hvaru, na Braču *pivo* znači "piće", kao i ponegdje sjevernije; pritom je *bira* obično u značenju "pivo". Govori Klane i Studene imaju mnoge riječi kao u govorima susjednih čakavaca ekavaca ili čakavaca ikavsko-ekavskoga tipa: *brižan* "ubog", *grdo* "ružno", *iskat* "tražiti", *kantrida* "stolac s naslonom", *maštel* "drveni kabao", *navadit* "naučiti", *nesnaga* "prljavština", *pobirat* "kupiti", *posije* "mekinje", *povidat* "kazivati", *pozabit* "zaboraviti", *prixajat* "dolaziti", *sopac* "svirač", *šenac* "uš", *zet* "uzeti" itd.

U Nardi među Štojima dolazi *godina* "kiša", *ur* "već", *plit* "plivati", *prošli* "otišli" itd. U Čembi zabilježeno je *česan*, *čizma*, *morje*. U Stinjakima dolazi *kvilit* "cviliti", *višina*, *zikva* "zipka". U Jezerjanima kaže se *kvasice* "kobasice", *kvilit*, *morje*, *zikva*. Novu Goru i Stinjake povezuju primjeri kao *bubrik*, *prvi dan* "ponedjeljak", *prmalite*, *drčati* "trčati". *Drčati* dolazi i kod štokavskih Vlaha u Austriji.

Srednjodalmatinske otoke i neke kopnene govore karakteriziraju rijetki primjeri *xaz* "križa, donji dio leđa" (Prvić, Hvar, Brač), *prisliga* "gorska kotlina" (Vrgada, Brač), *ježa* "lijeha" (Brač), *jušit se* "ljutiti se" (Trogir, Hvar, Vis, Brač, Kaštela), *pelit se* "protezati se" (Hvar, Brač, Trogir), *peskot (se)* "otezati s poslom, odugovlačiti" (Brač, Hvar), *prisme* "mjesto izloženo suncu" (Brač) itd.

Geneza i raščlanjenost

Južnočakavski dijalekt oformljen je po prilici u 13. stoljeću kada je prijelazom zatvorenoga *e* u *i* dobiven ikavski refleks jata koji je glavna značajka toga dijalekta. Zauzeo je on prostor od zapadnog Pelješca do zadarskog zaleda i do otoka Pašmana, a u unutrašnjosti istok čakavštine oko rijeke Une. Naknadno su ikavci iz Dalmacije naseljavali neke istarske predjele, vjerojatno Klanu i Studenu, jugoistok otoka Paga. Čakavci ikavci u Gradišću, uključujući tu i Štoje, vjerojatno su podrijetlom iz područja oko rijeke Une, dio njih (Štoji) oko ušća rijeke Une.

Čakavci ikavci razlikuju se od svih čakavskih susjeda po refleksu jata; sjeverozapadnije su ekavci i ikavsko-ekavski tip, jugoistočnije lastovski jekavci. Ujedno su bliski štokavcima ikavcima, koji su vjerojatno ikavcima postali pobjedom prvoga dijela diftonga *ie*, što je razlika prema susjednim čakavcima u kojih je došlo do zatvaranja zatvorenoga *e* u *i*. Uglavnom čakavci ikavci nemaju primjera tipa *gnazdo*, ali i od toga ima odstupanja, i to na Pašmanu. Riječ je, dakle, o dominantnom nepostojanju primjera u kojima bi jat iza palatala a ispred tvrdog dentala dao *a*.

Jugoistočni čakavci uglavnom dobivaju dugosilazni akcent kao rezultat kompenzacijskog duljenja (npr. Brač: *divôjka*, *kôñ*, *dim*,

stôrca G jd. imenice *stârac, rôd, lêd, bôj*), međutim, područje od zadarskoga kraja do Žirja u tim primjerima uglavnom ima akut, npr. u Bibinjama *kôñ, tovâr, jedân* itd., na Vrgadi *kôñ, tovâr, jedân, divôjka, stârca*. Čakavski sjeverozapad u tim primjerima ima akut, npr. na Grobniku je *divôjka, stârca*; tu je *tovâr*, jer u ultimi na Grobniku akut ne dolazi.

Na čakavskom jugoistoku dolaze akcenti kao *pîsmo, krîvca, òca, dôlca* (Brač: *pîsmo, krîvca, òca, dôlca*), na sjeverozapadu *pîsmò, krîvcà, ocà, dôlcà*. Jugoistočni primjeri specifične su inovacije te zone.

Na jugoistoku uglavnom je prevladalo *u* u prijedlogu i prefiksu *wъ* (npr. *u obrôz* na Braču; *uzêla mu je òmiru* "mjeru" ili *vazmî mâlo sîra i krûxa* – Brač), na sjeverozapadu *va, vazîgât* (Grobnik). Ikavsko-ekavski čakavski govori u Lici također imaju *u*.

Na jugoistoku provodi se metateza *vs->sv-* (*svâkî gospodâr* na Vrgadi), na sjeverozapadu ne (Novi: *vàs* "sav", *segà* "svoga"). Čakavci u dubini kopna također imaju provedenu metatezu.

Jugoistok obiluje primjerima kao *vrebac, reste, donekle i krede* (Vrgada: *rêbâc, rêsti, krêsti*), sjeverozapad mnogo manje, npr. u Senju *rebâc, râst, krâst*.

Na jugoistoku često je *greb* (*grêb* u Visu, *grêb* na Braču, s duljenjem ispred zvučnog šumnika), na sjeverozapadu *grob* (Senj: *grôb*).

Jugoistok obično ima *đi* (Dračevica: *đi si bil?*), sjeverozapad drugačije (*kadi* || *kâdi* na Grobniku).

Na jugoistoku (a i u dubini čakavskoga kopna) uvijek je L jd. imenica m. i s. roda na *-u* (Vrgada: *u selû*), na sjeverozapadu može biti na *-i* ili na *-e*, npr. *jako j pacencijast va dele* "jako je strpljiv u radu" (Rukavac).

Često su izjednačeni D, L i I mn. na jugoistoku (Vrgada: *ženâmîn* u sva tri padeža), a na sjeverozapadu to često izostaje; npr. na Grobniku nastavci su *-an* u D, *-ax* u L, *-ami* u I.

Na jugoistoku obično je *-e* a ne *-i* u A mn. imenica m. roda: u Dračevici *kal otêgne pâvke* "kad otegne papke", međutim, već na Vrgadi dolazi *natêžû brođi*, a tako je i nešto dalje prema sjeverozapadu, pa i oko Rijeke. Lički čakavci također uvijek imaju nastavak *-e*.

Na jugoistoku pokazne su zamjenice najčešće *ovi*, *oni*, na sjeverozapadu *ov*, *on*. S jugoistočnim čakavcima slažu se kontinentalni čakavci.

Jugoistok često tvori imperfektivne glagole u prezentskoj osnovi, npr. *po noći se ničim ne pokriven* (Selca). To je također specifična jugoistočna inovacija.

Na jugoistoku radni je pridjev tipa *išal* (*ako buden išal* u Visu), na sjeverozapadu *šal* (*šli ta "išli odatle"* u Nugli kod Buzeta). Kao na čakavskom jugoistoku jest i kod kontinentalnih čakavaca.

Jugoistok ima glagole tipa *imāti* (Vrgada), sjeverozapad tip *imēti*, npr. *starinska jakēta ni imēla koralina okolo vrāta* (Dobrinj na Krku); *koralin* je "ovratnik". Kako je na čakavskom jugoistoku, tako je i u Lici, npr. *imat čfva u glāvi* reklo bi se u Kompolju.

Na jugoistoku u prezentu je npr. *vāzmen* (Brač), na sjeverozapadu *zamen* ili slično.

Svakako će biti da ti primjeri nepodudaranja čakavskoga sjeverozapada i jugoistoka mnogo govore i o genezi tih idioma. Npr. ikavizmom, promjenom *ra>re*, primjerima tipa *greb* povezan je čakavski jugoistok sa susjednim štokavskim idiomima. Tu očito vlada organski kontinuitet. Što se kompenzacijskoga duljenja naglašenih vokala tiče, teško je govoriti o čakavsko-štokavskom odnosu, jer je u štokavaca akut često izgubljen. Ipak nam neki tereni (Slavonija, Mljet) govore da je u štokavštini kompenzacijskim duljenjem dobiven cirkumfleks, dakle, kao na čakavskom jugoistoku. Još jednom ističem da su mnogim pojedinostima jugoistočni čakavci povezani s onima ikavsko-ekavskoga tipa u Lici i sjevernije od Like. Pokazuje se da su jugoistočne čakavske značajke često zajedničke sa susjednima, bili to štokavci ili središnji čakavci.

Na čakavskom jugoistoku, među ikavcima, obično jasno razlikujemo otočne i kopnene govore, pri čemu na otocima nalazimo veći broj razmjerno mladih inovacija, kako to prikazuje Pavle Ivić. Otočne značajke često izostaju na otocima blizima obali, obično su dobro zastupljene na otocima udaljenim od kopna. Primjeri bi bili Vrgada uz samu obalu i Vis vrlo udaljen od kopna. Nešto insularizama nalazimo i na zapadnom Pelješcu, a to je sasvim jasno iz zemljopisnih razloga. Na otocima često se zatvaraju odnosno diftongiraju dugi vokali *a*, *e* i *o*. Npr. u Komiži bilježimo *glōvā*, *dōn* "dan", u Jelsi *muōre* i *puōl*, u Dračevici *u tēn misēcū* "u tom mjesecu", u Vrboskoj *griēb*, *griēdā*. Zatim, dolazi do duljenja kratkoga

naglašenog *a* izvan ultime, npr. *grābit*, *jāma* (Vrboska), *gādit se* (Brusje), *izbāvit* (Dračevica). Javlja se i težnja da se eliminira slogovno *r*, npr. *bārz*, *martvāc* (Brusje), *zacarīnenīt se* "postati crven u licu", *zakārpit* "zakrpati" (Komiža). Zatim, često otpada *-l* u morfemu radnog pridjeva, npr. *bi* "bio" (Milna), *reka* (Dračevica), *da*, *brā* (Vrgada) itd. Na otocima češće se koriste nakonakcenatske duljine: npr. u prezentu *glēdōn*, *kupūjēn*, *bogāti* (Brač) nenaglašene duljine na ultimi nema. Na otocima je frekventna težnja da se iz sustava uklone skupine sastavljene od dvaju šumnih suglasnika, npr. *olbit* "odbiti" (Brusje), *olgovorit* (Dračevica), *palka* "patka" (Brusje), *pājka* (Dračevica), *pōvka* "papka" (Dračevica), *blajdon* "blagdan", *vojka* "vočka" (Komiža) itd. Vidimo da na Vrgadi mnogi insularizmi izostaju, npr. *nōč*, *inkolāti* "zalijepiti", *mřšav*, *kōkōš*, *odgovorīti* itd. Zapadni Pelješac svakako ima više nabrojenih otočnih osobina od Vrgade.

Adrijatizmi su također česti: skraćivanje dugoga samoglasnog *r*, npr. *břk* (Dračevica); cakavizam, npr. *jūšta* "usta" (Komiža); $\int > j$, npr. *jūdi* (Komiža); $\check{c}k > šk$, npr. *tōška* (Nerežišća), *māška* (Komiža), *pīška* (Dračevica); $-m > -n$, npr. *lapison* I jd. "olovkom" (Korčula).

Mislim da bi najadekvatnija bila podjela južnočakavskoga dijalekta na tri poddijalekta, otočni, kopneni i gradišćanski. U otočni bi poddijalekt ulazili čakavski govori otoka od Pašmana do Korčule, dodajući tomu i paški jugoistok; kopneni poddijalekt čine čakavski govori od Pelješca do zadarskoga područja, Klana i Studena, sjeverozapadna Istra. Gradišćanski poddijalekt činili bi ikavski čakavski govori južnoga Gradišća, uključujući tu i idiome Štoja. Naravno je da su i gradišćanski govori kopneni, ali imaju dovoljno posebnosti da se mogu uvrstiti u posebni poddijalekt.

Otočni poddijalekt svoje središte ima na Braču, Hvaru i Visu. Sjeverozapadni krilni tip predstavljaju govori od Šolte do Pašmana i do triju paških govora, jugoistočni su korčulanski idiomi. Specifične inovacije Brača, Hvara i Visa jesu adrijatizmi, uz to duljenje naglašenih vokala u slogovima što ih zatvaraju zvučni šumnici, kao i (neredoviti) nastavak *-du* u 3. l. mn. prezenta. Duljenja pred zvučnim opstruentima oprimjerujemo potvrdama *buōb*, *dīd*, *mrōz*, *prōg*, *zōpād* "zapad", *sklōd*, *dōrž* "kiša", *sřidni* (Hvar), *bubrīg*, *obīd*, *obrōz*, *poprūg* "pojas kojim se preko trbuha učvršćuje sedlo ili samar na tovarnoj životinji", *rōd* "rad", *slōb* "slab", *jōgla* "igla", *bōdñok* "badnjak (panj)", *klūko* "klupko" (Brač; jasno je da je *klūko* prema *klūbko*), *nīdir* (od *nīgdir*), *doxōlka* (prema *doxōdka*), *slōlko* "slatko" (prema

sládko), *zólhi* (od *zádhi*), *Osíb, gród* "grād" (Vis). Primjeri za 3. 1. mn. prezenta bili bi npr. *möčidu* (Stari Grad na Hvaru), *punīdu* (Dračevica), *rècedu* (Vis). Primjera tipa *umīdu* (Vodice) ima i u mnogim drugim čakavskim govorima, pa i u Splitu. U cjelini na Braču, Hvaru i na Visu uglavnom nema posebnosti što su karakteristične za krilne zone. Sjeverozapadni krilni tip predstavlja prijelaz prema ikavsko-ekavskim govorima Dugog otoka i Ugljana. Na zapadu Šolte *o* prelazi u *u* ispred *n* koje zatvara slog (*jazīkūn*), kako je i dalje prema sjeverozapadu (Drvenik: *nogūn*). Od Prvića i Žirja infinitivi su neokrnjeni (Prvić Luka: *nat'i*; Šepurine: *kopati*, Žirje: *guštati*), kako smo već vidjeli. Na tom području dulji se *ã* u zatvorenoj ultimi (*bráz* "obraz" u Šepurinama). Akut u tipu *divōjka* javlja se od Žirja, a od Vrgade, ponavljamo, u A mn. imenica m. roda dolazi nastavačno *-i*. Na Pašmanu skoncentrirane su sve te značajke: *ženīn* I jd.; *živīti*; *tāc, divōjka*; *īmamo brōdi* (Ždrelac). Korčula je obilježena jakim štokavskim utjecajem; tu dolazi i zamjenička riječ *što*. Riječ je i o utjecajima standardnoga jezika. Na jugu Paga govori se također *što*, uz to i *zašto* itd. Paški jug ima *kadi* || *di, jezik, žedan, početi, preža, možžani, žigerica*, tip *gradovi*, uglavnom *šč* (*kosišće* – Dinjiška), *govorija* (Vlašići), sinkretizam morfema D, L, I mn. imenica ž. roda na *-an* (*ovcan, na nogan, sa ženān* – Dinjiška), D, L, I mn. imenica m. i s. roda uglavnom na *-iman* (*dat će sinoviman; u ušiman, sa seliman* – Poveljana), nešto rjeđe drugačije, npr. *u Kukovičin* (Dinjiška), *sinovin, po grobovin, s brodovin* (Vlašići).

Kopneni poddijalekt, u stalnu kontaktu s idiomima novoštokavskoga ikavskog dijalekta, podvrgnut je dugu utjecaju s očitim rezultatima. Uglavnom je kopneni poddijalekt ikavski. Do zatvaranja dugoga *a* dolazi na Pelješcu (Kuna: *dān*), u Tribunju (*čejāde*) i u Stanovima (*jāje*). Ima taj poddijalekt u nekoj mjeri očuvan primjer *jazik* kao potvrdu prijelaza prednjega nazala u *a*, donekle dolaze primjeri tipa *ocun* (Krilo Jesenice), češće tipa *lunac* (npr. Novigrad). Dio poddijalekta skratio je samoglasno *r* (Krilo Jesenice, Kaštela, Trogir, Stanovi, dio čakavskoga Pelješca), dio nije (Kučište, Primošten, Tribunj, Sukošan, Petrčane). Vrlo je čest prijelaz *ra-* u *re-* (npr. *rēst, rébac, krēst* – Krilo Jesenice), česti su i primjeri tipa *greb* (npr. Petrčane, donekle Pelješac), također *-ni-* u glagolima druge vrste (*puknit* – Klana; *digniti* – Primošten). Ča "što" dolazi na istarskom, splitskom i šibenskom području te u mjestu Studena, *što* na Pelješcu i na zadarskom terenu, *kaj* u Klani i donekle u sjeverozapadnoj Istri. U

mnogim govorima ukinuta je razlika između *č* i *tʃ*||*ć*, pa dolazi *ć* (Kučište, Krilo Jesenice, Kaštela, Trogir, Primošten, Sukošan), u nekima samo *ć* (Tribunj, Potomje). Glavnina je poddijalekta šćakavska, ali je i šćakavizam dobro zastupljen (zadarsko područje, Pelješac). Fonem *x* nerijetko izostaje u nizu govora, no dobro se čuva na Pelješcu, u Primoštenu, u Stanovima, na riječkom i na istarskom području. Promjena *-m* u *-n* u gramatičkim morfemima promjenjivih riječi i u nekim nepromjenjivim riječima redovita je, a prijelaz *l* u *j* čest. Uglavnom u svim govorima čuvaju se bolje ili slabije $\tilde{}$, $\hat{}$, $\tilde{}$, ali na Pelješcu i u Petrčanima akut uglavnom izostaje. Često se javlja dugouzlazni akcent (npr. Kučište, Kuna, Pijavičino, Potomje, Krilo Jesenice, Kaštel Kambelovac, Trogir, Sukošan, Bibinje, Privlaka, Petřčane), ponegdje i kratkouzlazni (Krilo Jesenice, Kaštel Kambelovac, Sukošan, Privlaka). U cjelini je na dalmatinskom kopnu svagdje evidentan ikavski šćakavski utjecaj, iako je očito riječ o govorima u kojima je supstrat čakavski. Poseban je položaj Pelješca gdje je na zapadu supstrat također čakavski, ali je i odstupanje od čiste čakavštine veliko. Tu je *d'* dalo *j*, tu dolazi *šć* i *žž*, ali *što*, inicijalno *cr-*, *-l̩->-o* (to ponegdje ipak izostaje) i nova jotacija pokazuju kojim su putem pošli ti idiomi, a što je očito posljedica mnogih veza s obližnjim šćakavcima jekavcima. To bi se moglo potvrditi brojnim primjerima, recimo prijelazom *čk>šk* do kojeg dolazi i u šćakavskom Stonu npr. Ipak postoje i razlike, pa dok se npr. u Stonu krati samoglasno *r*, do toga npr. u okolici Orebića ne dolazi. Međutim, kao u čakavštini dolazi *res* "rasti" i *zapustije* "zapušta". U okolici Trpnja (Vrućica) čuva se trag nekadanjeg akuta, pa dolazi npr. *devēti* (gdje je bio akut), ali *umīmo*, gdje je na srednjem slogu bio cirkumfleks. Donekle slično Pelješcu, i Novigrad kod Posedarja, u neposrednom šćakavskom susjedstvu, ima mnoge šćakavske osobine (*što*, *cr-*, *d'>ž*, gubljenje *x* itd.), ali i čakavizme, osobito u akcentu, npr. *lipotā*, *bubrīg*, *šenīca*, *čuvāti*, *krīž*, *težāk*, *pletēn*. Zanimljivo je da stanovnici Novigrada kažu *stīli* "htjeli", kao mnogi Istrani. Poseban su slučaj govori Klane i Studene. Oni imaju mnogo veze s okolnim čakavskim i slovenskim govorima što je i normalno, budući da se već dugo nalaze na tom području. Mislim ipak da ikavizam i dvojstvo tipa *ov* i *ovi* signaliziraju da je riječ o doseljenicima koji su izgubili mnoge svoje stare značajke, međutim, ne i ikavizam. Vjerojatno su mnogo osobina izgubili zbog malog broja ljudi koji su se davno doselili na područje Klane. Snažne su utjecaje u Istri primili govori ikavskoga čakavskog

dijalekta. Utjecaja ima slovenskih (npr. mjestimično *kaj*, *daŭ* "dao"), talijanskih (vrlo raznih, fonoloških, morfoloških, sintaktičkih, leksičkih) itd., ali i mnogo čuvanja starine donesene vjerojatno u 16. stoljeću iz Dalmacije.

Gradišćanski poddijalekt ima znatne dijalekatne varijacije, tj. dio poddijalekta čine manje-više čisti čakavci (npr. Stinjaki i Santalek, gdje bi bilo *ča*, *zač*, *t'*, L jd. imenica m. roda na *-i*, *prvi dan* "ponedjeljak", *prmalit'e*) koji prema istoku imaju više štokavskih i kajkavskih elemenata. U južnih čakavaca kajkavizama ima malo, u Štoja nešto više. Štoji imaju govor štokavsko-čakavskoga tipa, ali uz prevladavanje čakavskih crta. Svi su govornici toga poddijalekta, naravno, ikavci (npr. *mìsec*, *mìsto*, *mlikò*, *rìpa* u Stinjakima), a iznimni su govori s prilično ekavizama. U primjerima kao *màlin*, *màša*, *zâli*, u Stinjakima dolazi refleks poluglasa u slabu položaju, kao u nizu drugih čakavskih govora. U Stinjakima i ponegdje drugdje ispred fonema *n* i *ń* razvijaju se dosta konzekventno nazalni vokali. Prednji nazal uglavnom je redovito davao *e* (npr. *žedan* ili *žiedun*), ali ipak u mnogim mjestima *žaja* "žed". Često se diftongira dugo *e* (*mieso*) ili dugo *o* (*Buog*); duljenje zatvorenih slogova vrlo je obična pojava, tj. da dolazi npr. *rebrð*, ali *rëbra*. Kod Štoja kratki *a*, *e*, *o* u zatvorenim se slogovima dulje, pa se dobiva dugo *a*, *e*, *o*. Od prsl. *wъ* dolazi prijedlog *u*, pa onda i *udovica*, *uvik* i slično, ali i *torak* "utorak" npr. U svim govorima dolazi tip *vrebac* (npr. *riebâc*), ponegdje i *riest*, rijetko *krest*. Dolaze primjeri tipa *crikva*, *južina*, *orix* (u Stinjakima *orî*), *morje* (u Stinjakima *morlie*), *drivo*. Samoglasno *r* vrlo je različito, npr. *srce*, *serce*, *sarce*. Prsl. *d'* daje *i* (npr. *žâja*) i *d'* (*med'ã*). Riječ je o šćakavcima (*ogništ'e*), pa u Stinjakima dolazi čak *št'âkor*. Čuva se *jt*, *jd* (*pojti*, *pojdem*), a *ž* prelazi u *r*: *märe* "može", *ur* "već" (Stinjaki). U Štoja *xt* daje *št*, pa se kaže npr. *ona je štila*. Nova jotacija je redovita: *veseje*, *liš'te*, *košt'om* i sl. Uglavnom redovito čuva se *čr-*, *cr-* je sasvim rijetko. U Štoja protetski dolaze *v* (*vujac*) i *x* (*xorati*), ne *i*, *j*, koje se ipak ponegdje javlja protetski. U Štoja *n* i *l* ispred *i* daju *ń* i *l* (*načín'it* i *võlin* u Nardi). U mnogim mjestima *l* prelazi u *j*. U participima dolaze primjeri tipa *bil* "bio", ali i primjeri tipa *bi*, *pi* "pio" itd. Fonem *x* ne čuva se osobito dobro, a u Stinjakima potpuno izostaje. Zato bi se u tom selu reklo npr. *bû* "buha". Akcentuacija je takva da je intonacija izgubljena u većine Štoja, a ostali pripadnici poddijalekta dijelom čuvaju intonaciju. Stinjaki čuvaju intonaciju u dugim naglašenim slogovima izvan ultime. Sve su stare

postakcenatske duljine skraćene, npr. *rìba*, *rìbĕ*. Svagdje se čuva staro mjesto akcenta. Javljaju se brojne kontrakcije, među njima i *kî* "koji". U deklinaciji sačuvani su stari oblici. U D i L jd. imenica ž. roda na *-a* dolazi nastavak *-i*. Infinitiv je bez *-i*, a u kondicionalu uglavnom svagdje dolazi samo *bi* u svim licima. Enklitike mogu stajati na početku rečenice (npr. *t'eš pojĭ*), a dolazi i *za* + infinitiv. Vrlo je jak njemački utjecaj, ne samo leksički (npr. *cukar*, *šuostar*, *štrafat*, *švicat se*). Dolaze i romanske (npr. *jačka* "pjesma"), orijentalne (*bubrig*) i mađarske riječi (*jezero* "tisuća"). Važnije je spomenuti riječi koje gradišćanske ikavske čakavce povezuju osobito s kajkavcima i sa Slovincima, npr. *kača*, *kreĭut*, *mlat* "čekić", *mūkà* "brašno", *peĭat*, *pinez*, *pripetit se* "dogoditi se", *tovaruš* "prijatelj".

Primjeri

K u č i š t e

O ribarenju

Ma, môran je mǎlo očistit. Bȳla je vĳše od jednê gòdine ù moru pa je uxĳtila trǎvu i ònda ispūca ovǎ pitūra. Môran mǎlo postrūgàt, kǎko ċu pitúrat jer zǎšto? Kǎd ne bite strūgali pa bi dòšla pitūra na pitūru tò bi dòšlo onǎko dèbelo pa bi pŕija pūcalo, otpǎdalo. I ònda š nòn ù more. Nègo san ja zakasnĳja òvu gòdinu. Òvo se òbiċno rǎdi u trēċomu mĳsecu, pētomu, a ònda su bile kĳše i grŭba vriména i zaxlǎđĳlo je òno bĳlo mǎlo i ònda jǎ govòrin nēka stojĳ. Ònda kasnĳje su pòċele u šēstomu vèlike vrŭċine, pa jòpe kĳše, pa šǎd u òsmomu došǎ je òvi mǎli pa ċe mi òn đǎt rŭku pa ònda nēka je izvŭċemo, je li, jǎ mĳsli ċak u devētomu.

Marijana Tomelić Ćurlin, [neobjavljeni zapis]

S e r e n j o k na Visu

Barba Stipe vergo obo facendi

Nĳmo vĳej kŭ pròvjǎt facēnde. Gotòva je t'ǎ. A i vĳej nĳ jŭdĳx. A ovĳ mlòdi bižĳdŭ ol stòrix. Stòri mǎlo i grēdŭ vònka. Nǎ gredu je mǎlo tēga svĳta vĳet'. A tǎko je dòšlo đòba – dòjdeš ĳz poja, veċèroš i stǎneš pri televĳzor i glēdoš. A ovò mlajaŕĳje ĳde po kafit'ĳma.

Joško Božanić, "Facende otoka Visa", ĆR, 30, 2002, 1-2, 180.

Vrisnik

Mora

Měni i brātu je bila mořa pùno pùtix. Ondà je òn stavìjo smričà na pãrsi, na postěju. Ondà je na jednù dãsku svě čãvle nabô, nabô i ondà stãvijo na pãrsi, a čãvli vãnka, na pãrsi tô darvã. Ondà bi se bì zatvorì u kãmaru, ondà spožã skrìnu, katrìde svě uz vrãta. Isto bi mu bila dõšla. I ondà tõt se mùci òn bãrž dvã godìšt'a-trì. A bì je mlãd čovìk, imã je osavnãste gòdišt'. I ondà tí čovìk tôte, ñemu je ùvik bila mořa. Ondà je t'apã na jednù ženù tôte ča jè mẽštra postolãřã jednëga ženã, da mu je onã, da mu je onã mořa. Bila bi izãšla is crìkva, a òn bi bì s kosirìt'en, na (o)ñè skãle, onãko, "Ubìt'u te, ubìt'u te, tí si mi doxodìla not'as, ubìt'u te, tí si mi doxodìla not'as."

Ondà je bila na čudu tã ženã s ñìn. Da je tô mořa, da je tô mořa.

A jè tô dõbro!?

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisches-deutsches Lexikon*, III, 1983, 65.

Dračevica

Naše misto

Nãše mìsto ñì vèliko. Û ñe su mãne doxodìli a vèt'e, olxodìli ù svit i na kopošõntu. Prì prvëga rãta bìlo nas je dobòto pël stõtìn, a sãl jedvã prko stõtìnu. Do kojô godìšt'e bìt'e svě pùstõlina i jùdi t'e spomì ñot da je võl bila Dračevica.

Ñìkõr se ne spomìne òkli je svit dõšã u nãše mìsto. Tì govõriš da smo prì čëfiri stõtine gòdišt' dõšli is Pojcih, a Bõj znô jè to tãko. Stõri jùdi prõvjodu da su se bìli nasefìli dolikõj u Nerezìne, dì se jõš i danã vùdu rùševine, mìř i dvõř. Crìkva in je bila u Nerìšt'a, po je vajãlo i za krsfìt, i za ukopãt nosìt dìtè i mrtvacã št'ak u Nerìšt'a. Za tõ su se prpomìstili na danãšne mìsto, dì je bìlo vodè i bõjega põja. Tãko je nastãla Dračevica. Prvì je bì nikì Šimũñovit'. Jedõn ol ñegõvih sinõv oženì je bì nikù Žũvù na Bofù i tãko je nastãlo kolfno Žũvit'ih, a põsli su dõšle drùge kazõte. Pril trìsta gòdišt' zãpõceli su grõdìt crìkvu

svētega Kûzme i Damijāna i Šimatôrij đī su se ukopováli. Pril dvīsta i četrdesēt gòdišt' zāpočeli su grōđī danāšnu crīkvu Gōspì ol Začēť'ò.

Jemāli smo prī i svojū skùlu, i svojū blagājīnu, i svōga popà. Danàs nīmomo ol řēga nīšta. Svīl se raselī, mlajarīja svřši skùlu i bižīťu grad. Vět'e òl pòl svīta je přko šezdesē gòdišt'.

Tò ti je Dračevica.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, 1983, 4-5.

V r g a d a

Prokļestvo u deveto kolino

Jā znān, da je grūbā stvřar prokļestvō u devětō kolīno. Bī san jedān pūt u grāđū kod nāšega mīščanina kanōniga don Mikòlē, pa san mu mežu drūgimīn bešīdamīn rēkā, da san jā sīgūrno prōkļēt u devětō kolīno. A i jēs. Nesřt'a za nesřt'ōn, Bōže mōj, řebi se priporučīvān! A kanōnig mēni kāžē: "Sīnko mōj, tō je strāšno i spomīnati. Nemōj nīkad ni govořti od otōmu!" Po tōj nēgōvōj bešīdi san jā razumī, da je zazbiřa strāšno onō prokļestvō.

OVā dvā dīřeta pījū vōdu, a jā bi volī pīti mōre a nē vīnò, nēgo ret'i ĩkōmu čovīku: prōkļēt bī u devětō kolīno!

Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, 1966, 121.

B i b i n j e

Spalo selo na jednoga tovara

U sefū je jōš sāmo jedān, poslīdnī tovār. Za ne vřrovati. Ma da su jōš u živoťu stāre: Terēza, Mařija, òliti mořa bāba Ānica, nē bi rēkle da je tō lāž. řer je za nī u sefū vājk bilo čūdo māgaradi i mežu ļūdin. Tō su bīli nī kojī su beštīmāli, nīsū ĩšli u crīkvu, kojī su đīřali i křeli tujē, nī šťo se nīsū ženīli òliti bīli slābi radīše, dangūbe i mānamūkte. Ê da

se đigniti tîn nàšìn stārin? Tî nàši đidovi, òci, tefe, bàbe, vāj̄k su se subitāli ù brk skresāti svākon što ga je ìšlo, čvfsto su nî brānili i svoje i zājedničko, šesko. A danās svî vīdu svē što se dogāž̄a i svî mučū. Svē se promīnilo. Nòvo vrime, nòve užānce, drugačī je se živī. I tovar se mālo spomīne, iz gòvora nesfāja, negòvin se ìmenom svē māne gřđu dicā i mežusòbno častū lūdi.

Božidar Šimunić, "Spalo selo na jednoga tovara", *Zadarska smotra*, 52, 2003, 4-6, 343.

K l a n a

Kopāli smo z mařkama. Z volī se ořalo. Sađa je z ovīmi plūgi, s trāktori. A p̄rvo, za tò se nī ni znālo, kī vrāg je znāu za àuto, nè za trāktor. Sē z mařku san jast tò đilala sāmā. Omī su bili māli, va škòlu šfī, a jast san tū, na nīvici. Mūž mi je đilau na pilāni. Vavik su bile zārade, mājka Mařja! Sađa je nīma, a ni onđa je nī bilo. Tò je bilo strāšno! Sfābe plāt'e su bile onđa i sađa. Sfāb je živòt bīu onđa. Mořala si bīt bīstra i žīva ako si řela sē prexrānīt. A mī smo imēli i dvī krāve i po dvā prāscā, ònda san pūno zemljē sādila, imēli smo õuce, kòkoše, sē takò. Ali, mój mūž je sē znāu đilat, òn je, kađa je z đila prišāu, òpeta đoma đilau šaku stvār. Tū nī bilo mobilije da si šla v Rīkū kúpīt. Vetrīnu, stòu, klūpe, onđa nājke (tò je onò kaj se krūx mīsī). Tò je sē bilo p̄rìrodno, domāt'i, rùčno. Mī smo sē na rùčni rād va kīši imēli po nīn, tò je sē òn sām stòriy. Négòve kantrīde smo sī zadržāli za ūspomenu: tā na kī Jòsip sidī, i još `enu. Tò je òn stòriy kad smo se oženīli: pedesēt i pēt lit ìma tā kantrīda tū, i još t'e i drūgix pedesēt i pēt, kī bu žīu.

Mālin je bīu, pa se samřilo šenīcu. Tr jā specēn i šad đoma krūxa.

Iva Lukežić, *Govori Klane i Studene*, Crikvenica, 1998, 181-182.

S t i n j a k i

Denòšne čase ìmajue pāuri čūda lāgle nek p̄rle. P̄rle bīla j žiētva čūda tēža. Sāt smo řyli`eř požēt na rukovīeće. Dā smo je řyli, ko j řyla gòdina izòjt, po trī pūta prevrācat, previsòje naćināt. Dā smo řyli snopē

skùpa sprõvjàt, u snopè viezàt, kùčice smo tyli spràvit. Dà j tylo snuõple trî tajédne na pôli býd. Dà smo je tyli s pôla domõon dovèst, pàk smo je tyli s cîpi čefyt. Kàt smo tyli èrš iščefyt, dà smo tyli zõpet snopè skùpa sviezàt, pàk smo tyli mlõtyt pak škõfu naćinàt. Škõfiće smo tyli na krùof, slõvne krovè pokyrat. Kàt su jà bila mõla, ko su moràla ùvik klõse bràt. Tõ mi j bìlo nõjteže dýlo, kat mi j tí moj otõdz zapovíd da morùⁿ po pôli klõse bràt.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, 1983, 353.

Literatura

Alexander Albin – Ronelle Alexander, *The Speech of Yugoslav Immigrants in San Pedro, California*, The Hague, 1972.

Ante Bačić Fratrić, *Rječnik blatskog govora hrvatskog jezika na književni jezik rastumačen*, Blato, 1988; 1991.

Radojka Baldić-Đugum, *Beside kaštelanske*, Kaštela, 2006.

Božo Baničević, *Rječnik starinskih riječi u Smokvici na Korčuli*, Žrnovo, 2000.

Franka Belić, *Varbuoska u spomeni mojega ditinstva*, Split, 2005.

Slavko Bjažić – Ante Dean, *Zlarin. Kratka povijest i rječnik*, Zagreb, 2002.

Živko Bjelanović, "Novoštokavski govori sjeverne Dalmacije i čakavski supstrat", *Radovi Pedagoške akademije u Splitu*, 2, 1977, 47-56.

Wiesław Boryś, *Čakavske leksičke studije*, Zagreb, 2007.

Joško Božanić, "Viški facijendar", *ČR*, 30, 2002, 1-2, 177-332.

Joško Božanić, "Komiški dikcionar – A", *ČR*, 34, 2006, 1, 5-50.

Joško Božanić, "Komiški dikcionar – B", *ČR*, 36, 2008, 1-2, 5-90.

Ankica Čilaš-Šimpraga – Ivana Kurtović Budja, "Suglasničke značajke štokavskih i čakavskih govora između Krke i Neretve", *ČR*, 35, 2007, 1, 105-120.

Mirko Deanović, "Pomorski i ribarski nazivi na Krku, Korčuli i Lopudu", *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, 2, 1958, 133-171.

Mirko Deanović, "Lingvistički atlas Mediterana. 2. Anketa na Visu (Komiži)", *Rad*, 344, 1966, 5-35.

- Jure Dulčić i Pere Dulčić, "Rječnik bruškoga govora", HDZ, VII-2, 1985, 371-747.
- Martina Đidara, "Fonološki sustav govora Zlarina", *Rasprave*, 29, 2003, 33-47.
- Frano i Ivo Ferenc, *Riči trpanjskog govora*, Split – Trpanj, 2001.
- Ivo Ferenc, "Trpanjski dijalekta pred sto godina i danas", *Pelješki zbornik*, 1, 1976, 437-462.
- Goran Filipi, *Betinska brodogradnja. Etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Šibenik, 1997.
- Božidar Finka, "O komiškom govoru i njegovoj primjeni u Mardešićevu rječniku", HDZ, 4, 1977, 265-269.
- Božidar Finka, "O zlarinskom govoru", *Narodna umjetnost*, 17, 1980, 203-215.
- Božidar Finka, "O rječniku Jure i Pere Dulčića i o njegovu jeziku", HDZ, 7/1, 1985, 373-380.
- Božidar Finka, "Mjesto govora otoka Pašmana među obližnjim govorima", *Pašmanski zbornik*, Zadar, 1987, 207-217.
- Božidar Finka, "Sukošanski govor kao osnovica jezika sukoških glagoljskih rukopisa", *Župa Sukošan 1289-1989*, Zagreb, 1989, 95-107.
- Božidar Finka, "Glasovna obilježja govora mjesta Sukošana", *Makedonski jazik*, 40-41, 1989-1990, 645-650.
- Božidar Finka, "Pogled na govor Biograda i okolice", *Biogradski zbornik*, 1, Zadar, 1990, 437-442.
- Božidar Finka, "Naglasne osobine govora mjesta Sukošana kod Zadra", *Studia phraseologica et alia – Festschrift für Josip Matešić*, München, 1992, 147-152.
- Božidar Finka, "O naglasnom kolebanju u tkonskom govoru", *Zadarska smotra*, 45, 1996, 4-6, 49-52.
- Božidar Finka – Antun Šojat, "Govor otoka Žirja", *Rasprave*, 1, 1968, 121-220.
- Jasna Gačić, "Gramatička interferencija i morfosintaktička adaptacija romanskih posuđenica u splitskom čakavskom govoru", *Radovi Pedagoške akademije u Splitu*, 2, 1977, 111-122.
- Jasna Gačić, "Romanski elementi u splitskom govoru", *ČR*, 9, 1979, 1, 3-54; 2, 107-155.
- Silvije Gastrapelli, "Nekoliko riječi u čakavštini", *Slovinac*, 3, 1880, 86-89; 4, 1881, 417-418, 436-438; 5, 1882, 186-188.
- Duško Geić, *Gramatika trogirskoga čakavskog govora*, Trogir, 1998.

- Duško Geić i Mirko Slade Šilović, *Rječnik trogirskog čakavskog govora*, Trogir, 1994.
- Pero Grgurić-Kasandrić, "Riječi sakupljene na hvarskom otoku", *Slovinac*, 3, 1880, 389-390.
- Robert Hajszan, *Die Kroaten der Herrschaft Güssing*, Güttenbach – Pinkovac, 1991.
- Robert Hajszan, *Die Bevölkerung der Herrschaft Rechnitz – Schlaining im 16. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung des kroatischen Elements*, Güttenbach – Pinkovac, 1992.
- Senahid Halilović, "Govorni tipovi međuriječja Neretve i Rijeke dubrovačke", *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, 7, 1996, 1-286.
- Mate Hraste, "Crtice o bruškom dijalektu", *JF*, 6, 1926-1927, 180-214.
- Mate Hraste, "Čakavski dijalekat ostrva Hvara", *JF*, 14, 1935, 1-57.
- Mate Hraste, "Osobine govora ostrva Visa", *Zbornik u čast A. Belića*, Beograd, 1937, 147-154.
- Mate Hraste, "Čakavski dijalekt ostrva Brača", *Srpski dijalektološki zbornik*, 10, 1940, 1-66.
- Mate Hraste, "Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale", *Rad*, 272, 1948, 123-156.
- Mate Hraste, "Sufiksi za tvorbu deminutiva i augmentativa u čakavskim govorima srednje Dalmacije", *Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 2, 1954, 57-66.
- Mate Hraste, "O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj", *FI*, 1, 1957, 59-75.
- Mate Hraste, "Dvoakcenatski sistem u hrvatskom ili srpskom jeziku", *ZFL*, 1, 1957, 85-93.
- Mate Hraste, "Osnovna akcentuacija Biograda na moru i njegove okolice", *FI*, 2, 1959, 5-11.
- Mate Hraste, "O govoru Zadra i okolice", *Zbornik Zadar*, Zagreb, 1964, 443-455.
- Mate Hraste, "Ikavski govori sjeverozapadne Istre", *FI*, 5, 1967, 61-74.
- Mate Hraste – Petar Šimunović – Reinhold Olesch, *Čakavisches Lexikon*, I-III, Köln – Wien, 1979, 1981, 1983.
- Pavle Ivić, "Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu u severnoj Hrvatskoj i južnoj Dalmaciji u leto 1957.", *Godišnjak*, 2, 1957, 406-407.

- Pavle Ivić, "Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti", *ZFL*, 4-5, 1961-1962, 117-130.
- Pavle Ivić, "Promena *ra>re* u srpskohrvatskim govorima", *Prace filologiczne*, 18, 1964, 2, 383-393.
- Pavle Ivić, "Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora", *HDZ*, 5, 1981, 67-91.
- Stjepan Ivšić, *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije / Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent*, München, 1971.
- Vesna Jakić-Cestarić, "Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3, 1957, 407-422.
- Vesna Jakić-Cestarić, "Iz akcentuacije čakavskih kopnenih govora", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 6-7, 1960, 257-272.
- Rosa Jaskulska-Wałkowska, "Podjela čakavskih pridjeva prema semantičkom kriteriju na osnovi govora Brača i Hvara", *ČR*, 1982, 1-2, 3-10.
- Edo Juraga, "Neke osobine i osobitosti murterskog govora", *Murterski godišnjak*, 2, 2004, 253-268.
- Edo Juraga, "Suglasnici i suglasnički skupovi u jezerskom govoru", *ČR*, 35, 2007, 2, 397-404.
- Edo Juraga, "Nazivi riba u Jezerima na otoku Murteru", *ČR*, 36, 2008, 1-2, 133-144.
- Edo Juraga, "Staročakavski leksemi u pojedinim čakavskim govorima", *CSI*, 4, 2008, 191-198.
- Blaž Jurišić, "Govor otoka Vrgade", *Nastavni vjesnik*, 45, 1936-1937, 86-96, 174-184; 46, 1937-1938, 17-38.
- Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, I-II, Zagreb, 1966, 1973.
- Dunja Jutronić, "Još jedna studija o govoru naših iseljenika u San Pedru u Kaliforniji", *ČR*, 5, 1975, 2, 67-77.
- Dunja Jutronić-Tihomirović, "Morfološke promjene u splitskom vernakularu", *FI*, 14, 1986, 153-160.
- Dunja Jutronić-Tihomirović, "Neki aspekti govora grada Splita", *Godišnjak društva za primenjenu lingvistiku Srbije*, 10, 1986, 340-342.
- Dunja Jutronić, "Utjecaj standardnog jezika na čakavski leksikon", *Prožimanje kultura i jezika*, Zagreb, 1991, 77-81.
- Dunja Jutronić, "Čakavski dijalekt kroz dvije generacije – prilog teoriji jezične promjene", *ČR*, 30, 2002, 1-2, 333-347.
- Dunja Jutronić, "Što je ostalo od splitskog čakavskog dijalekta?", *Riječki filološki dani*, 5, Rijeka, 2004, 233-245.

- Damir Kalogjera, "Nekoliko pragmatičkih elemenata dijalekatskog diskursa", *FI*, 24-25, 1995, 187-194.
- Damir Kalogjera, Mirjana Fattorini Svoboda, Višnja Josipović Smojver, *Rječnik govora grada Korčule*, Zagreb, 2008.
- Ivo Kaštopil, "Neke značajke govora Blata i Vele Luke", *Zbornik otoka Korčule*, 1, 1970, 86-90.
- Barbara Kolanović, "Na Pašmanu ni nikada glada bilo ... (gastro-lingvistički opis života na otoku Pašmanu)", *ČR*, 29, 2001, 2, 47-72.
- Ante Kursar, "Zabilješke o govoru u Šepurini na otoku Prviću", *ČR*, 2, 1972, 2, 113-154.
- Ante Kursar, "O šepurinskom govoru (iz gramatike i čitanke)", *ČR*, 9, 1979, 2, 3-49.
- Ante Kursar, "Iz leksike i tradicije šepurinskih ribara", *ČR*, 10, 1982, 1-2, 97-144.
- Ivana Kurtović, "Neka prozodijska obilježja kopnenih čakavskih govora splitskoga područja", *ČR*, 30, 2002, 1-2, 349-360.
- Ivana Kurtović Budja, *Fonološki opis mjesnih govora čakavskih mjesta koja gravitiraju Zadru, Šibeniku i Splitu (rukopis)*, 2003.
- Ivana Kurtović – Petar Šimunović, "Fonološki sustav govora Krilo Jesenica", *Rasprave*, 25, 1999, 155-167.
- Ivana Kurtović – Petar Šimunović, "Fonološki sustav govora Kaštel Kambelovca", *Rasprave*, 26, 2001, 83-98.
- Marcel Kušar, "Lumbaradsko narječje", *Nastavni vjesnik*, 3, 1895, 323-338.
- Martina Kuzmić, "Glagolski sustav zlarinskog govora", *ČR*, 32, 2004, 2, 253-260.
- Keith Langston, *Čakavian Prosody. The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*, Bloomington, 2006.
- Josip Lisac, *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Zagreb, 1996.
- Josip Lisac, "Ždrelac i njegov govor", *Zadarska smotra*, 46, 1997, 4-6, 21-25.
- Josip Lisac, "Položaj privlačkoga govora među hrvatskim idiomima", *ČR*, 26, 1998, 1-2, 25-31.
- Josip Lisac, "Banjski govor na Pašmanu", *ČR*, 31, 2003, 1-2, 27-31.
- Josip Lisac, "Usporedba govora Tkona i Ražanca", *ČR*, 32, 2004, 2, 167-171.
- Josip Lisac, "Mjesto murterskoga govora u čakavskom narječju", *Murterski godišnjak*, 2, 2004, 245-251.

- Josip Lisac, "Dijalekatni rječnici zadarskoga područja", *U službi jezika. Zbornik u čast Ive Lukežić*, Rijeka, 2007, 115-121.
- Srećko Lorger, *Dalmatinske riči*, Zagreb, 2008.
- Iva Lukežić, *Govori Klane i Studene*, Crikvenica, 1998.
- Thomas Magner, "Zapažanja o sadašnjem splitskom govoru", *ČR*, 6, 1976, 2, 83-92.
- Thomas Magner, "Diglossia in Split", *Sociolinguistics Problems in Czechoslovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia*, Columbus, 1978, 400-437.
- Thomas Magner – Dunja Jutronic, *Rječnik splitskog govora. A Dictionary of Split Dialect*, Zagreb, 2006.
- Pavao Mardešić-Centin, "Rječnik komiškog govora", *HDZ*, 4, 1977, 265-321.
- Dinko Matković, *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*, Jelsa, 2004.
- Berezina Matković-Dobrila, *Ričnik velovareškoga Splita*, Split, 2004.
- Mira Menac, "Neki štokavsko-čakavski govorni odnosi", *HDZ*, 7/1, 1985, 169-172.
- Mira Menac-Mihalić, "Glagolski pridjev radni u Murteru", *Suvremena lingvistika*, 23, 1997, 43-44, 185-190.
- Mira Menac-Mihalić, "Iz bračke frazeologije", *Brački zbornik*, 22, 2007, 411-417.
- Vjekoslav Meštrović, "Govorne osobitosti Velog Drvenika", *Zbornik otoka Drvenika*, 1, Drvenik, 2000, 641-645.
- Matej Milas, "Današnji trpanjski dijalekat", *Rad*, 103, 1891, 68-82.
- Ivan Milčetić, *Hrvatske naseobine u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj. Narodopisne crtice*, Zagreb, 1899.
- Luka Milutin, "Krapljanski govor", *Krapan News*, 3, 2006, 7-8, 13-14.
- Milan Moguš, *Čakavsko-narječje – fonologija*, Zagreb, 1977.
- Miloš Moskovljević, "Govor ostrva Korčule", *Srpski dijalektološki zbornik*, 11, 1950, 153-223.
- Miloš Moskovljević, "Govor ostrva Vis", *Issledovanija po serbochorvatskomu jazyku*, Moskva, 1972, 105-138.
- Gerhard Neweklowsky, "Ein Beitrag zum Čakavischen: Die kroatische Mundart von Eisenhüttl im südlichen Burgenland", *ZFL*, 16, 1973, 2, 149-170.
- Gerhard Neweklowsky, "Die šćakavische Mundart von Schandorf (Čemba) im südlichen Burgenland", *Wiener slavistisches Jahrbuch*, 20, 1974, 123-143.

- Gerhard Neweklowsky, "Zwei kroatische Mundarten des südlichen Burgenlandes", *Wiener slavistisches Jahrbuch*, 21, 1975, 173-181.
- Gerhard Neweklowsky, *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien, 1978.
- Gerhard Neweklowsky, "Vokalizam čakavskog sela Stinjaki u južnom Gradišću", *HDZ*, 5, 1981, 131-135.
- Gerhard Neweklowsky, "Stinjaki (Stinatz)", *FO*, 1981, 281-286.
- Gerhard Neweklowsky, "Čemba (Schandorf)", *FO*, 1981, 287-288.
- Gerhard Neweklowsky, *Der kroatische Dialekt von Stinatz. Wörterbuch*, Wien, 1989.
- Gerhard Neweklowsky, "Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim krajevima", *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, Zagreb, 1995, 431-464.
- Gerhard Neweklowsky, "O štokavskim osobinama u hrvatskim govorima Bandola i Nove Gore u južnom Gradišću", *HDZ*, 14, 2008, 49-57.
- Magdalena Nigoević, "Dijalektalni leksemi u trogirskom čakavskom govoru i govoru Conegliana u Italiji", *ČR*, 29, 2001, 1, 47-72.
- Magdalena Nigoević, "Adaptacija glagola romanskog podrijetla u splitskom govoru", *Jezik i identiteti*, Zagreb – Split, 2007, 365-375.
- Z. M. Novak, "Kratik osvrt na dijalekte poluotoka Pelješca", *Pelješki zbornik*, 1, 1976, 431-436.
- Marija Pandža – Edo Juraga, "Narodni nazivi biljnih vrsta u Murteru", *ČR*, 26, 1998, 1-2, 57-62.
- Marko Pederin, "'Stara virovanja' na zapadnom Pelješcu", *Pelješki zbornik*, 1, 1976, 271-294.
- Marko Pederin, "Pomorski nazivi u mjesnom govoru Kučišta na Pelješcu", *ČR*, 15, 1987, 1, 73-117.
- Željko Petrić, *Splitski rječnik*, Split, 2008.
- Valentin Putanec, "Dijalektalni dalmatinizam *datati/zdatati* od Marulića preko Kavanjina do naših dana", *ČR*, 19, 1991, 2, 53-61.
- Tonko Radišić, *Ričnik splitskog govora*, Split, 1999.
- Josip Ribarić, "Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri", *Srpski dijalektološki zbornik*, 9, 1940, 1-207.
- Andro Roki Fortunato, *Libar vīškiga jažika*, Toronto, 1997.

- Anto Tješimir Rusković Tićo, *Rječnik rćanskog jezika, riječi i izraza u govoru na dalmatinskom području a posebno na mom rodnom Pelješcu – i moja saznanja, doživljaji, sjećanja i pričiće iz Pijavičina i Pelješke župe*, Zagreb, 2001.
- Władysław Śędzik, "Poštokavljivanje čakavskoga narječja (osobito u okolici Šibenika i Zadra), HDZ, 7/1, 1985, 213-221.
- Hein Steinhauer, *Čakavian studies*, The Hague – Paris, 1973.
- F. Stojanov, "Prilozi poznavanju narodnog govora u Tijesnome na otoku Murteru", JF, 16, 1937, 158-165.
- A. Sujoldžić – L. Szivovicza – P. Šimunović – B. Finka – D. F. Roberts – P. Rudan, "Lingvističke udaljenosti na otoku Hvaru", *Rasprave*, 8-9, 1983, 197-214.
- A. Sujoldžić – L. Szivovicza – P. Šimunović – B. Finka – D. F. Roberts – P. Rudan, "Analiza kulturnog vokabulara otoka Hvara kao pokazatelja jezične mikroevolucije", ZFL, 27-28, 1984-1985, 767-780.
- A. Sujoldžić – P. Šimunović – B. Finka – P. Rudan, "Bazični vokabular otoka Korčule kao pokazatelj jezične mikorevolucije", FI, 14, 1986, 313-328.
- A. Sujoldžić – P. Šimunović – B. Finka – P. Rudan, "Sličnosti i razlike u govorima otoka Brača kao odraz migracijskih kretanja", *Rasprave*, 14, 1988, 163-184.
- A. Sujoldžić – P. Šimunović – B. Finka – L. A. Bennett – P. Rudan, "Jezične udaljenosti na poluotoku Pelješcu", *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*, Ljubljana, 1989, 275-291.
- Rafaela Šejčić, "Mjesto akcenta u ruskom i čakavskom (čakavština srednjodalmatinskih otoka)", RFFZd, 38, 2000, 217-265.
- Božidar Šimunić, "Naglasak u govoru sela Bibinje", *Domaća rič*, 4, Zadar, 1997, 45-55.
- Božidar Šimunić, "Nazivi za strane svijeta u bibinjskom govoru", *Domaća rič*, 5, Zadar, 1998, 59-63.
- Božidar Šimunić, "Nadnevci, dani i mjeseci u bibinjskome govoru", *Domaća rič*, 7, Zadar, 2001, 189-198.
- Božidar Šimunić, "Etnici i imenice s obilježenim značenjem u bibinjskome govoru", *Domaća rič*, 8, Zadra, 2003, 31-41.
- Božidar Šimunić, "Akut u govoru sela Bibinja", ČR, 31, 2003, 1-2, 97-107.

- Božidar Šimunić, "Glagolski sustav u govoru sela Bibinja", *Domaća rič*, 9, Zadar, 2006, 26-49.
- Božidar Šimunić, "Glasovni sustav u bibinjskom govoru", *Domaća rič*, 10, Zadar, 2007, 33-48.
- Mijo Šimunić Mičelo, *Iz bibinjske povjesnice dvadesetog stoljeća*, Zadar, 2006.
- Ljerka Šimunković – Maja Kezić, *Glosar kuhinjske i kulinarske terminologije romanskog podrijetla u splitskome dijalektu*, Split, 2004.
- Petar Šimunović, "Ogled jezičnih osobina bračke čakavštine", *Narodna umjetnost*, 11-12, 1975, 497-518.
- Petar Šimunović, "Čakavština srednjodalmatinskih otoka", *ČR*, 7, 1977, 1, 5-63.
- Petar Šimunović, "Kulturnohistorijske, topografske i jezične bilješke toponimijske građe s područja nerežiške općine", *Radovi ANUBiH*, 50, Odjeljenje društvenih nauka, 19, 1977, 103-156.
- Petar Šimunović, "Komiža", FO, 1981, 259-265.
- Petar Šimunović, "Vrbanj", FO, 1981, 272-274.
- Petar Šimunović, "Trogir", FO, 1981, 267-271.
- Petar Šimunović, "Pristup jezičnoj i onomastičkoj problematici otoka Šolte", *Rasprave*, 13, 1987, 147-161.
- Petar Šimunović, "Opće značajke govora Selaca i Bola na otoku Braču", *Jesenjin po brōšku i po brāšku*, Beograd, 1989, 73-81.
- Petar Šimunović, "Govor Hvara", *Hvar*, Zagreb, 1995, 249-265.
- Petar Šimunović, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Supetar, 2006.
- Mirjana Šokota, "Rodbinsko-svojbinski i slični nazivi u Ždrelcu", *ČR*, 26, 1998, 1-2, 33-44.
- Ante Šupuk, *O prezimenima, imenima i jeziku starog Šibenika*, Šibenik, 1981.
- Ta lipa spliska rič*, Split, 2002.
- Ante Tičić, *Rječnik govora mjesta Povljane na otoku Pagu*, Zadar, 2004.
- Marijana Tomelić, "Splitska čakavština u tekstovima Ivana Kovačića", *ČR*, 28, 200, 1-2, 71-127.
- Marijana Tomelić, "Pèliškē smihūrīce", *ČR*, 32, 2004, 1, 145-150.
- Marijana Tomelić, "Pèliškē smihūrīce II.", *ČR*, 32, 2004, 2, 311-318.
- Marijana Tomelić, "Jezične značajke mjesnoga govora Pakošтана", *CSI*, 2, 2006, 95-104.

- Marijana Tomelić Ćurlin, *Fonologija i morfologija govora središnjeg područja poluotoka Pelješca* (rukopis), Zagreb, 2007.
- Marijana Tomelić Ćurlin, "Nazivi za vinogradarstvo u središnjem dijelu poluotoka Pelješca", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 46, 2008, 279-293.
- Marijana Tomelić – Katarina Lozić, "Dijalektološka obrada komiškoga govora u tekstovima facendi", *ČR*, 34, 2006, 1-2, 151-166.
- Marijana Tomelić Ćurlin – Nikica Mihaljević, "Romanski jezični utjecaj u terminologiji kuće u Župi na poluotoku Pelješcu", *ČR*, 35, 2007, 2, 379-396.
- Domagoj Vidović, Ivana Kurtović, "Neutralizacija dugoga i kratkog *a* u južnočakavskim otočnim govorima", *Rasprave*, 31, 2005, 389-400.
- Radovan Vidović, "Kako se splitski leksik oslobađao utjecaja talijanskoga leksika", *Mogućnosti*, 5, 1958, 5, 386-390.
- Radovan Vidović, "O frekvenciji romanskoga leksika talijanskog (mletačkog) porijekla u splitskom čakavskom govoru", *ČR*, 3, 1973, 2, 5-122.
- Radovan Vidović, *Pomorski rječnik*, Split, 1984.
- Radovan Vidović, "Prilog poznavanju splitskog suvremenog vernakulara na leksičkoj razini", *ČR*, 19, 1991, 2, 21-52.
- Radovan Vidović, "Koine pomorskoga anemonijskoga nazivlja (s posebnim osvrtom na splitsko područje)", *ČR*, 20, 1992, 1, 53-75.
- Radovan Vidović, "Prozodijske tendencije u splitskom govoru prije i sada", *ČR*, 20, 1992, 2, 17-26.
- Radovan Vidović, "Primjer dvostrukog različitog naglaska u splitskom čakavskom govoru (vernakularu) prve polovice XX. stoljeća", *ČR*, 20, 1992, 2, 27-50.
- Radovan Vidović, "Prozodijski primjeri s početka ovoga stoljeća", *ČR*, 22, 1994, 1, 63-141.
- Barbara Vodanović, "Romanski elementi u pašmanskome leksiku vezanom uz polja kuhinje i stanovanja", *Riječ*, 10, 2004, 2, 96-104.
- Vojmir Vinja, *Jadranske etimologije*, I-III, Zagreb, 1998-2004.
- Lovre Vlahov, *Dalmatinski pučki ričnik*, Zagreb, 1996.

- Silvana Vranić, "Čakavsko-štokavski odnosi u govorima jugoistočnoga makrosustava na otoku Pagu", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 14, 2008, 119-134.
- Siniša Vuković, *Ričnik sèlašškèga gòvora*, Split, 2001.
- Siniša Vuković, "Akcenatski sustav selačkoga govora", *ČR*, 34, 2006, 1-2, 191-202.
- Sanja Vulić, "Štokavski elementi u govoru čakavskoga gradišćanskohrvatskoga sela Pinkovca", *ČR*, 22, 1994, 1, 143-148.
- Sanja Vulić, "Govor otoka Drvenika", *Zbornik otoka Drvenika*, 1, 2000, 561-639.
- Sanja Vulić, "Osnovne značajke samoglasničkog sustava govora otoka Drvenika kraj Trogira", *ČR*, 29, 2001, 2, 5-12.
- Sanja Vulić, "Narječna i dijalekatna pripadnost govora Poveljane na otoku Pagu", *ČR*, 30, 2002, 1-2, 91-98.
- Sanja Vulić, "Osnovne značajke suglasničkoga sustava govora otoka Drvenika kraj Trogira", *ČR*, 31, 2003, 1-2, 53-59.
- Sanja Vulić, "Iz sufiksalne tvorbe imenica u vinišćarskom govoru", *ČR*, 32, 2004, 2, 191-201.
- Sanja Vulić, "Sociolingvistička situacija u gradu Splitu i okolici", *Miasto u kulturze chorwackiej / Urbano u hrvatskoj kulturi*, Warszawa, 2008, 329-338.
- Sanja Vulić i Jela Maresić, "Mali rječnik tkonskoga govora", *FI*, 26, 1996, 117-133.
- Zdisław Wagner, "Drobne teksty czakawskie z wysp dalmatyńskich Hvar i Brač (ze słowniczkiem)", *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 1963, 119-153.
- Zdisław Wagner, "Próba podziału czakawskiego dialektu wyspy Hvar na podstawie kryterium fonetycznego", *Z Polskich Studiów Slawistycznych*, 5, *Językoznawstwo*, Warszawa, 1978, 101-105.
- K. Weber, "Eigenheiten des Dialektes von Grablje auf der Insel Hvar", *Zeitschrift für slavische Philologie*, 11, 1934, 51-52.
- R. E. Whyte, *Komiški, a Čakavian Dialect: Its Verbal Morphology with Texts and Concorded Glossary*, Winsconsin, 1967.
- Svetlana Zajceva, "Specifična slovenska leksika u savremenim čakavskim govorima", *Prilozi proučavanju jezika*, 3, 1967, 69-110.

LASTOVSKA OAZA

Otok Lastovo, veličine 46,87 km², područje je lastovske oaze. Oko njega nalazimo četrdesetak otočića i hridi. Najveće je naselje Lastovo (451 stanovnik), manja su Uble, Pasadur, Zaklopatica i Skrivena Luka. U prošlosti Lastovo je bilo osjetno naseljenije. Od 1272. otok je dio Dubrovačke Republike, a prethodno je znatno vrijeme bio dio Zahumlja, koje se tada nalazilo u sastavu srednjovjekovne Srbije pod vlašću Nemanjića. Od 1920. do 1943. Lastovo je pripadalo Italiji, a kako se zna, sličnu sudbinu Rapalskim su ugovorom doživjeli Istra, Cres, Lošinj, Zadar i Palagruža. Stanovnici Lastova govore prilično neujednačeno, pa onda u literaturi i u ispunjenim upitnicima nalazimo vrlo različite zapise istoga govora.

Dugo pripadanje Lastova Dubrovačkoj Republici ogleda se u lastovskoj dijalekatnoj situaciji. Ta je čakavska jedinica jedina jekavska (*tjěme, sjěst, čovjek, zjěxā* "zijeva", *nevjěsta*), s time da su jotacije izrazite: *tělo* || *tjělo, vřđet* "vidjeti", *sjěđet, đěđ, đěvōjka* || *đevōjka, đětelina, đě, ovđe, ovđe*. Iza *r* obično dolazi *e*: *mrěža, bubrěg, umrět* || *umrět, prevārit, trěbāt, grexotā* || *grexōta* itd. Navodim i primjere *smějěn se, nědra, starjējī* "stariji", *něko* "netko". Ispred *j* može se javiti *i*: *sřjěn*. U primjeru *ovřax* jat je dao *a*.

S jatom je povezana sudbina samoglasnoga *l*, kako je dobro poznato za dio štokavskih govora. Starije *uo* na Lastovu je obično dalo *o*: *sōnce, pōn, đōg, sōza, zōč* "žuč", *spōž* "puž", *bōxā* || *boxā* || *bōxa, jāboka, žōt*. Ipak se javlja i *u*: *mučī, kùk, pùnica* || *punīca*.

Stražnji nazal dao je *u*: *zùb, mùž, pūt*. Prednji nazal uglavnom je redovito prešao u *e*, npr. *jězik*; iznimka je *ujāt* "uzeti".

Dugo *a* ostvaruje se kao zatvoreno *a* (*mārca* "gnoj", *kàntā* || *pjěvā*). Šva daje *a* (*danäs, dān*), uključujući i primjer *vāzēt* || *vazēt* "uzeti". Inače je slijed *vř/b* dao *u*: *udovac* || *udōvac*.

Često se javlja sekundarno samoglasno *r*: *frmājte ga* "zaustavite ga", *přgāt* "pržiti", *prpovjědat, kopřva, přko, četř, skrvěn*. Slogotvorno *r* uvijek je kratko.

U okviru suglasničke problematike naglašavam da je fonem *x* čest i da dolazi u svim položajima (*xoděti, zjěxā, ūxo, mjěx*), ali ipak može izostati, recimo, u primjeru *odma*. Bilježeni su i dubletni primjeri: *nōkti* || *nōxti, fūmār* || *xùmār*. Fonem *l* fakultativni je fonem,

tj. ostvaruje se rijetko (npr. *krǎl* || *krǎl* || *krǎj* || *krǎj*) i redovito se može zamijeniti fonemom *j*, npr. *žŭj*, *kojĕvka*, *jĕto*, *kjŭn*, *kojĕno*, *mjĕko* || *mjĕkò*, *gŭva*, *jĕk* "lijek", *prŭjatej*. *J* dolazi i protetski, npr. *jòko* || *òko*, *jòpĕt*. Fonem *f* javlja se rijetko: *fǎlin* "hvalin", *famĕja* || *fameja*, *fĕsta*, *fǎzol* itd.

Realizira se fonem *č* (*čelo*). Obično se izgovara kao prilično umekšano *č* (*č*) i dobro se razlikuje u odnosu na *t'* (*trĕtĭ*). Fonem *t'* ne dolazi ispred drugih šumnih suglasnika, npr. *vòjke* "vočke". Taj je fonem dobiven jotacijom (*cjĕle* "cvijeće") i najčešće najnovijom jotacijom, npr. *tĕlo* || *tjĕlo*. I fonem *d'* dobiven je i jotacijom (*gròžďe* || *gròždje*) i najnovijom jotacijom, npr. *ďetĭ* "djetešće", *vĭďet*. Rezultati novoga jotovanja vrlo su neujednačeni, npr. *gòzje* ili *gòžďe* "željezo", *lišće*, *zdrǎnje* itd.

Inicijalna skupina *čr* dolazi u dijelu primjera, npr. *črviť* ali *črnǎ*.

Prsl. *d'* uglavnom redovito daje *j*: *žĕja*, *prĕja*, *mĕjǎ*, ali *ròjǎk* || *ròďǎk*.

Lastovci su šćakavci: *prĭšć* || *prĭšć*, *šćǎp*, *prĕgršć* itd. Ispred *t'* i *d'* običnije se izgovara *š* i *ž* nego *s* i *z*. Dolazi *zvižďĕte* || *zvižďĕte*, *daži* || *dažďĭ* "kiši, pada kiša", ali *dažǎ* G jednine.

Sonant *v* nerijetko se gubi: *srbĭ me*, *sĕkǎr*, *cjĕt*, *zjĕzdǎ* "zvijezda", *sjedoci* || *sjedoci* || *sjĕdoci*, *kĭr* "krv". Dubletno dolazi *dĭbjĭ* i *divjĭ*.

Dočetno *l* izgubljeno je u participima (*darovǎ*), a i inače je u finalnoj poziciji rijetko: *pĕpel*, *žmŭl*, *bjĕl* itd. U dočetnoj poziciji *m* se ili čuva (*gróm*) ili prelazi u *-n*, npr. *òsan*, *vĭďĭn*. Zvučni šumnici na kraju riječi mogu djelomično izgubiti zvučnost, npr. *zŭb*.

Fonem *s* ne dolazi ispred *c*, npr. *prǎjcǎ* G jd. Dolaze i primjeri kao *òstǎ* (N *ocǎt*), *mǎška*, *kròška* "kvočka". Uglavnom ne dolaze inicijalne skupine ploziv + drugi šumni suglasnik, npr. *tĭca* "ptica", *čĕlǎ* "pčela", *kò* "tko" itd. *L* prelazi u *v* u primjerima kao *kòvca* "kolca", *dòvni* "donji" itd. Disimilacijom je dobiveno *blagosovĭt*; također je nakon disimilacije dobiveno *sŭmjǎmo*.

Lastovska je akcentuacija neke vrste kombinacija starije čakavske i novoštokavske. Petroakcenatski sustav karakterizira lastovsku oazu, s time da dolaze i prednaglasne (npr. *rŭkǎ me bolĭ*) i zanaglasne duljine (npr. *stǎrĭ* || *stǎrĭ*), ne uvijek vrlo izrazite. Evo primjera za pojedine akcente: *mòre* "mòre", *popĕčǎk*, *ocǎt*; *pòmot'*, *sjedòžba* "svjedodžba"; *sònce*, *predvòrje*, *ogǎn*, *ot kozĕ* "kozji"; *pĭsmo*, *prŭt'e*, *izmlǎt'en*, *utòrnik* "utorak", *žmŭl*, *sjemĕn* G mn.; *mjĕko*,

gláva, komárac || *komāràc*. Ta bi se akcentuacija mogla interpretirati i kao akcentuacija s tri naglaske u inventaru, tj. dosta često izgovara se tzv. dvostruki akcent, npr. *bòhà, jústà* || *ústà*. Kratkouzlazni i dugouzlazni akcent ne mogu biti na posljednjim slogovima u riječi, jednako tako ni u jednosložnim riječima. Akut se redovito može zamijeniti cirkumfleksom, pa se ne javlja često. Riječi s proklitikom obično se vladaju kao naglasne cjeline, tj. akcent prelazi na proklitiku (*nà noge*), a ako imenici slijedi enklitika, naglasak se često mijenja (*gnézdò*, ali *gnézdò je...*). Ispred skupine sonant + sonant ili šumnik uglavnom dolaze dugi akcenti (npr. *dúndo*), no nije uvijek tako, npr. *ovcà* || *òvca*.

Deklinacija imenica na Lastovu izvan akcentuacije uglavnom je novoštokavska, pa u D, L i I mn. imenica ženskog roda tipa *glava* dolazi nastavačno *-ama*, npr. *u bječvama*. Ipak G mn. glasi npr. *žen*, pa su i odstupanja od dosljedno novoštokavskoga stanja znatna. Doduše, moguća je i kratka množina (*sini*), uz dugu (*sinovi*). Pridjevi pokazuju naglasnu situaciju, pa ženski rod pridjeva *žòt* može biti *žòta* i *žòta*, srednji rod *žóto* i *žòtò*. Ističem zamjeničke riječi *što* (genitiv *čega*) i *zašto*, *ko* "tko", *neko* "netko", *niko* "nitko", *nešto* "nešto", *ništa*. Kaže se *vas* "sav", ali s metatezom *svi* itd. Dolazi *ti* "taj", *oni* "onaj" itd. U značenju "dolje" kaže se *dolu*.

Infinitivi su okrnjeni (npr. *jest* "jesti"). U prezentu u 3. l. mn. dolazi npr. *držu ga, mlatu, letu, zdru* itd. Ne javlja se ni aorist ni imperfekt, a u imperativu imamo primjere kao *sij, žni* itd. Nema glagolskog priloga prošlog, a u glagolskom prilogu sadanjem dolazi *držu'i, xode'i* i sl. U glagola II. vrste dolaze primjeri tipa *šapnit*, ali ne redovito; uz *dignit* bilježeno je i *dignut*. Brojevi su osobito zanimljivi. Dolaze primjeri kao *jedanest, šešnest, tridesti, xijada* || *ijada*. Dubrovački je utjecaj očit, ali ipak nemamo primjera tipa *tisu'a*.

Od sintaktičkih značajki ističem izjednačavanje L i I u lokalnom značenju s akuzativom. Ta pojava pruža se uglavnom uz jadransku obalu gdje je hrvatski jezik bio izložen romanskom utjecaju, pa genezu toj pojavi treba tražiti u starom dalmatskom jeziku, koji nije poznao razlike pri uporabi priloga *ubi* "gdje" i *quo* "kamo", pa je kasnije samo *ubi* rabljen, a time je nestalo potrebe za razlikovanjem padežnih morfema uz glagole mirovanja i kretanja, tj. lokativa od akuzativa. Česta je i romanska konstrukcija imenica + prijedlog *od* uz genitiv, npr. *škòl od Zāklòpatice*. Naravno, i *za* + infinitiv vrlo je često. Govori se *dva đana, tri đana, čet' đana*.

Leksik lastovski svakako je vrlo osebujan, ali i dobro povezan npr. s dubrovačkim i s korčulanskim rječnikom, u znatnom dijelu i s ostalim hrvatskim, naravno. Sva ta tri govorna stanja (lastovsko, dubrovačko, korčulansko) potvrđuje uglavnom isti izgovor niza riječi, uz razlike u detaljima, npr. u refleksu jata ili u akcentu. Takvi su primjeri kao *bječva*, *bričit* "brijati", *broka* "vjedro", *diña* "lubenica", *gñat*, *kantat*, *kantun*, *kimak* "stjenica", *klak* "vapno", *kućak* "pas", *kušin*, *lastra* "prozorsko staklo", *muka* "brašno", *neput*, *parok*, *patgta* "krumpir", *pica* "koštica", *setemaņa*, *špag* "džep", *utornik*, *vlas* "kosa". Lastovo i Korčulu povezuju primjeri kao *cjen* "jeftin", *crevje*, *daž*, *kreša* "trešnja" (Korčula: *kriša*), *krosna*, *mařca*, *mat* "majka", *ogota* "magarica", *saje* "čađa". Lastovo i Dubrovnik povezuju leksemi kao *bještija*, *bjestimat*, *djevojka* "sluškinja", *dundo*, *plantat* "plamtjeti". Ipak se na Lastovu čuju riječi što ih drugdje uglavnom ne nalazimo: *zagon* "štala", *plaskutica* "iver", *trupica* "kukuruzni klip", *kroška* (tako je i u Pijavičinu na Pelješcu), *smaćalica* "vrsta otrovne zmiје", *šijak* "žalac", *poverun* "ljuta paprika", *zašječa* "usjek između dviju njiva koji je istodobno granica i put" itd.

Lastovo, posebno povezano s Pelješcem i s Dubrovnikom, svakako je do danas sačuvalo mnogo starine, ali je i primilo puno novih osobina. Ono je dobar primjer čakavskoga govora što je primio jake zapadnoštokavske utjecaje.

Primjeri

Lastovo

Mat na grebu mařega sina

Imàla màt d'eře o šedān gòdiš't'. Sàmo je tēga jednēga sīna imàla i tí jo je ùmrē. Onà je vāz dān na grēbù kùkāla. I sòze su kāpāle điboko u grēb, svē do d'eřeta. Po not'ī je snēvāla sīna z dvjēma sjēt'ami, kāzā se vās u priš't'īn. Ōn nój govōri: "Meñe su tvòje sòze řeže nego mòja zēmjà. O daž'ja o tvøjēx sòz cjelō mòje t'ēlo se omarcālo. Xòdi đōma, zapāli mi d'vjē sjēt'e i ne plačī više."

Māt je sīna poslūšala i takò učiñela i sīna skapuřala.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, 1983, 113.

Lastovo

Mjet'ani pamet kupovali

Čuli Mjet'ani da mòžū pàmēt u Dubrôvnīku kúpīt. Oprēmīli vėjī brôd po pàmēt. Dubrôvčani jin prodajū kašūn za dvāđeseti ìjād cekīnōv. I tō da je cjēno. A u onēn kašūnu je mīš bī.

Otvořli Mjet'ani kašūn, a mīš jin ubjēžā vānka i nēsū ga mògli uxītīt. Takò se prpovjēdā kakò su Mjet'ani ostāli bes pàmēti i be svojēx jēpjēx cekīnōv.

P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, III, 1983, 114.

Lastovo

Poklādari ūvjek ìdū prīvi, a māškari ìdū zà njima. Tàko da se poklādari i māškari nē smijū srēs u mjēstu. Po tīn kùt'ama, po ūglednīn famējama jer su sāmō ūglednē famēje imāle tarācu d'ē mògū bālat tī poklādari, tī māškari. A dānas se mòžē prijāvit bilo kò kò žēlī prihvātīt tē poklādare, tē māškare jer su jūdi osēlili iz mjēsta Lāstova. Vřlo mālō je mjēštana na Lāstovu.

Marijana Tomelić Ćurlin, [neobjavljeni zapis]

Literatura

- Marcel Kušar, "Glavne osobine lastovskog narječja", *Nastavni vjesnik*, I, 1893, 319-327.
- Vatroslav Oblak, "Der Dialekt von Lastovo", *AfslPh*, 16, 1894, 426-450.
- Petar Šimunović, "Onomastička istraživanja otoka Lastova", *FI*, 6, 1970, 247-264.
- Dalibor Brozović – Josip Lisac, "Lastovo", *FO*, 1981, 275-280.
- Petar Šimunović – Reinhold Olesch, *Čakavisches-deutsches Lexikon*, III, *Čakavisches Texte*, Köln – Wien, 1983.
- Antun Jurica, *Lastovo kroz stoljeća*, Lastovo, 2001.
- Kristo Kučarić Kolende, *Rječnik starih i stranih riječi u lastovskome govoru*, Split, 2001.
- Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb, 2003.

NAPOMENA O DIJALEKTOLOŠKOJ KARTI ČAKAVSKOGA NARJEČJA

Dijalektološka karta čakavskoga narječja zasnovana je tako da prikazuje pripadnost velikoga broja govora pojedinim dijalektima odgovarajuće skupine dijalekata. Izrađena je pak tako da su nazivi mjesta uneseni posebnim bojama, pa se na taj način u osnovnome vidi dijalekatno prostiranje, a uz to se izlaganje u knjizi može olakšano pratiti. Kako je vidljivo, buzetski dijalekt označen je zelenom bojom, jugozapadni istarski plavom, sjevernočakavski crvenom, srednočakavski crnom, južnočakavski smeđom, lastovska oaza ljubičastom bojom.

DIJALEKTOLOŠKA KARTA ČAKAVSKOGA NARJEČJA

- BUŽETSKI DIJALEKT
- JUGOZAPADNI ISTARSKI DIJALEKT
- SJEVERNOČAKAVSKI DIJALEKT
- SREDNJOČAKAVSKI DIJALEKT
- JUŽNOČAKAVSKI DIJALEKT
- LASTOVSKA OAZA

BILJEŠKA O AUTORU

Josip Lisac rođen je 1950. u Turnima kod Delnica, u Gorskom kotaru. Na Filozofskom fakultetu u Zadru završio je 1974. studij kroatistike i filozofije. Doktorirao je na istom fakultetu 1986. disertacijom o goranskim kajkavskim govorima. Bavio se novinarstvom do 1978., a od te je godine na Filozofskom fakultetu u Zadru, odnosno na Sveučilištu u Zadru. Od 1978. je asistent, od 1987. docent, od 1989. izvanredni profesor, od 1997. redoviti profesor, od 2002. u trajnom zvanju redovitoga profesora. Predavao je ili predaje na više poslijediplomskih studija iz lingvistike; voditelj je poslijediplomskog studija jezikoslovlja na Sveučilištu u Zadru. Na tom je sveučilištu bio prvi pročelnik Odjela za kroatistiku i slavistiku. Od 2004. član je suradnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Osnovni mu je znanstveni interes dijalektologija i povijest hrvatskoga jezika. Radio je na više međunarodnih projekata iz lingvističke geografije.

Objavio je oko tisuću bibliografskih jedinica, među njima i više knjiga: *Fonološki opisi srpskohrvatskih / hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo, 1981. (u suradnji); *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, I-II, Split, 1984. (sa S. P. Novakom); *Hrvatski jezik i njegovi proučavatelji*, Split, 1994; *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Zagreb, 1996; Miroslav Šicel, *Poezija Dragutina Domjanića – Dunja Detoni-Dujmić, Z mojih bregov Frana Galovića – Josip Lisac, Ognji i rože Ivana Gorana Kovačića*, Zagreb, 1996; *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, Zagreb, 1999; Dalibor Brozović, *dobitnik nagrade "Stjepan Ivšić"*, Zagreb – Zadar, 2002; *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb, 2003; *Faust Vrančić i drugi*, Šibenik, 2004; *Tragom zavičaja. Delnički govor i govor Gornjih Turni u svjetlosti goranskih kajkavskih govora*, Split, 2006. Suradivao je i surađuje u časopisima i u nas i u inozemstvu. S Dunjom Fališevac i Darkom Novakovićem uređivao je zbornik *Hrvatska književna baština* (2002–2005). Na Sveučilištu u Zadru pokretač je te glavni i odgovorni urednik časopisa *Croatica et Slavica Iadertina*. Također je član uredništva *Čakavske riči*.

Sudjelovao je u radu velikog broja znanstvenih skupova i objavljivao u mnogim zbornicima radova i sličnim edicijama. Suraduje u izdanjima Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža". Pripremao je za tisak djela hrvatskih pisaca i hrvatskih filologa (Faust Vrančić, Jakov Pletikosa, Stjepan Ivšić, Vinko Nikolić, Zlatko Pochobradsky); u suradnji sa s. Terezijom Zemljić objavio je kroniku šibenskih franjevki, *Knjigu od uspomene*, Šibenik, 2005.

Josip Lisac
HRVATSKA DIJALEKTOLOGIJA 2.
Čakavsko narječje

Nakladnik
Golden marketing-Tehnička knjiga
Zagreb, Jurišićeva 10
tel.: 01/4810-819, 4810-820
faks: 01/4810-821
e-mail: gmtk@gmtk.net
www.gmtk.net

Urednik
Ilija Ranić

Likovno rješenje korica
Studio Golden

Unos teksta i prijelom
Željko Markulin

Tisak i uvez
Profil, Zagreb
lipanj 2009.

CIP zapis je dostupan u računalnom
katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 705724.